

გზიბნობანი

16 10
2004.

'04

მნივნობარი

04

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მნივნობართა
ასოციაციის
ყოველწლიური
ორგანო

გამოდის
1980 წლიდან

თბილისი
2004

**ალმანახი „მნიშვნობარი“ მოგვითხრობს
ნიშნებსა და ნიშნის შექმნელებზე,
გიგლიოთეკებსა და გიგლიოფილებზე,
კიეპებზე ნიშნის სამყაროში,
სხვადასხვა ქვეყნისა და
მხარის მნიშვნობრებზე.**

მთავარი რედაქტორი
ნოდარ ტაბიძე

სარედაქციო საბჭო:

ლალი ავალიანი
შოთა კობიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)
ლადო მინაშვილი
გივი მიქაძე
ლია ნადარეიშვილი
ნიკოლოზ ხუციშვილი
მიხეილ ქავთარია
მიხეილ ქურდიანი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)
კელო ღელეყვა
როსტომ ჩხეიძე
ზურაბ ჭუმბურიძე

მხატვარი
ანზორ თოდრია

გარეკანის პირველ გვერდზე: თიხის ფირფიტა ლურსმული წარწერით აქადურ
ენაზე. ფრაგმენტი გილგამეშის ეპოსიდან. დაახლ. VIII ს. ჩვ. ნელთალრიცხვამდე.

© საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიშვნობართა ასოციაცია.
თბილისი, 2004.

== გრიგოლ ორბელიანი — 200 ==

იუზა ავგენიძე

ზეგარდომ მაღლით ცხეპული

ბრწყინვალე პოეტს — გრიგოლ ორბელიანს — რთული და, ამდენად, მეტად საინტერესო ხვედრი არგუნა განგებამ. ქართველთა ცხოვრების ძნელბედობის უამს იგი საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწის მძიმე ტვირთს ეზიდებოდა. არც არაფერია ამაში გასაკვირი, ამგვარი მაგალითები მრავლად იცის ჩვენმა ისტორიამ.

25890

გრიგოლ ორბელიანი წარმომავლობით ძველი, ფეოდალური საქართველოს უწარჩინებულეს საგვარეულოს განეკუთვნებოდა. პოეტი გვარის ფუძემდებლად ლიპარიტს ასახელებს და მისი ოცნებაა ოჯახში გაჩენილ პირველ ვაჟს ამ დიდი წინაპრის სახელი ეწოდოს. ორბელიანებს, ანუ როგორც იხსენიებენ, „ბარათაშვილ-ორბელიშვილებს“, ეჭირათ „მენინავე სადროშოს“, ე. ი. ქვემო ქართლის დიდი ნაწილი. ამ გვარის შვილები ზვიად ფეოდალებს წარმოადგენდნენ, რომელთაგან განსაკუთრებით სახელგანთქმული ყოფილა ყაფლან ორბელიშვილი. ასე რომ, გრიგოლ ორბელიანი ყაფლანიანობითაც იწონებს თავს. დილადაც, მას ჰქონდა უფლება ეამაყა თავისი სახელოვანი წინაპრებით არა მხოლოდ იმიტომ, რომ მკლავმაგარი რაინდები იყვნენ, არამედ ხმალთან ერთად კალმის მოხმარების მაღალი კულტურაც გააჩნდათ. ამის დასტურია ის ფაქტიც, რომ ორბელიანთა საგვარეულომ მრავალი ღირსეული კალმოსანი მისცა ჩვენს კურთხეულ ქვეყანას, იქნება ეს „მთელს საქართველოს მამად მიჩნეული“ დიდი სულხან-საბა ორბელიანი, თავის დროზე ცნობილი პოეტი დემეტრე ორბელიანი, სასულიერო პოეტი და კალიგრაფი ნიკოლოზ ტფილელი, ვახტანგ ორბელიანი, ისტორიკოსი პაპუნა ორბელიანი, სარდალი და პოეტი დავით ორბელიანი, ცნობილი რომანტიკოსები, გრიგოლ ორბელიანის ახლობლები: ძმები — ალექსანდრე და სვანტანე ორბელიანები და სხვა.

საქართველოს
მედიკოსთა
აზიის
კავშირთა
კავშირთა

XVIII საუკუნის ბოლოს, ქვემო ქართლის აოხრებასთან დაკავშირებით, ორბელიანები გადასახლდნენ თბილისში. 1804 წელს სახელგანთქმულ ფეოდალს, ზურაბ ორბელიანს, როცა ის პავლე ციციანოვს სხვა ქართველ თავადებთან ერთად ახლდა ერევნის ასაღებად, შესძენია ვაჟი, რომლისთვისაც გრიგოლი უწოდებიათ.

გადმოცემით ზურაბ ორბელიანი, იმდროინდელი მრავალი ქართველი თავადისაგან განსხვავებით, რუსთა მოტრფიალე არ ყოფილა. ზურაბს (დიმიტრის) შესანიშნავად სცოდნია საღვთო წერილი, ძველი ქართული საისტორიო და მხატვრული ლიტერატურა. პოეტის ერთ-ერთი პირველი ბიოგრაფის – ზაქარია ჭიჭინაძის გადმოცემით, „ზურაბი ლექსებსაც სწერდა“. ზურაბ ორბელიანს თავის დროზე დიდი თანამდებობა სჭერია ერეკლე II-ის და გიორგი XII-ის კარზე. იმდენად დაახლოებული პირი ყოფილა მეფის ოჯახთან, რომ ერეკლეს თავის კარზე აღზრდილი ობოლი შვილიშვილი – ელენე ბატონიშვილისა და „მინის მგლად“ წოდებული ქიზიყის მოურავის, ზაქარია ანდრონიკაშვილის ასული ხორეშანი – ზურაბისთვის მიუთხოვებია. პოეტს ფსალმუნი და დიდი საქართველოს აღდგენაზე ფიქრი დედამ შეაყვარა... გრ. ორბელიანის ბიოგრაფიიდან ისიც კარგადაა ცნობილი, რუსეთისაგან საქართველოს გასათავისუფლებლად თავადაზნაურთა 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობის გამო დასჯილმა პოეტმა თუ რა ტანჯვით გამოიტირა, ყაზარმის ჭუჭრუტანებიდან მოთვალთვალემ, საყვარელი დედა, შემდგომ კი ღამით, ჩუმად, გადასახლებაში მიმავალი, როგორ გამოეთხოვა მის ძვირფას სამარეს.

გრ. ორბელიანის ბიოგრაფები აღნიშნავენ, რომ მომავალი პოეტი მიუბარებიათ ანჩისხატის მონასტერში, სადაც მას ასწავლიდა თავის დროზე ცნობილი დ. ალექსი-მესხიშვილი. ეფემია, ზაქარია და ილია გრიგოლ ორბელიანის სალოცავი და-ძმანი იყვნენ. ჩვენი პოეტის ეპისტოლარული მემკვიდრეობა ნათლად მონიშნავს, თუ მთელი ცხოვრების მანძილზე რა შეუწელებლად ფიქრობს და ზრუნავს გრ. ორბელიანი თავის და-ძმებსა და მათ მემკვიდრეებზეც. გრიგოლის და-ძმანი თავისი დროის შესანიშნავი ადამიანები იყვნენ: ზრდილნი, განათლებულნი, მამულიშვილობის გრძნობით გულანთებულნი.

ტრადიციული, ქართული სამონასტრო სწავლების გავლის შემდეგ, 1810 წელს, გრ. ორბელიანი თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში, შემდეგ ახლად გახსნილ საარტილერიო სასწა-

ვლებელში გადაუყვანიათ. როგორც ირკვევა, აქ მომავალი პოეტი ბეჯითად სწავლობდა. ბავშვობაში ტანმორჩილი ყმაწვილისთვის მახლობლებს ზედმეტ სახელად „კურკა“ შეურქმევიათ.

1816-20 წლებში გრიგოლ ორბელიანი 21-ე საარტილერიო ბრიგადის იუნკერია. 1820 წლიდან მსახურობს გრენადერთა პოლკში. 1826 წელს ის იმ სამხედრო ოპერაციებში ჩაერთო, რომლებიც მიზნად ისახავდა ქარელი ლეკების განადგურებას, 1825-1829 წლებში იბრძოდა სპარსეთის და ოსმალეთის წინააღმდეგ. მის მშვენიერ პოემაში „სადღეგრძელო“ უკვდავყოფილია ერევნის გასათავისუფლებლად ბრძოლის ზოგიერთი ეპიზოდი. ამ ხანებში გრიგოლ ორბელიანმა, როგორც მხედარმა, თავი გამოიჩინა ზაქათალასთან, განჯასა და შამქორთან წარმოებულ შეტაკებებში. 1831 წლის ნოემბრიდან, სამსახურებრივი მოვალეობის გამო, ნოვგოროდშია. აქვე აპატიმრებენ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის. ერთხანს თბილისის „ყაზარმებში“ ამწყვდევენ და შემდეგ დასასჯელად აგზავნიან „კავკასიის ხაზზე“ საბრძოლველად (1833 წ.). მალე ის გადაჰყავთ ნევის საზღვაო პოლკში, ჯერ რიგაში და შემდეგ ვილნოში.

გრიგოლ ორბელიანის სულიერი ცხოვრების უმშვენიერეს დოკუმენტს წარმოადგენს მისი პირადი წერილები, რომლებშიც სიყვარულით და მხატვრული ცხოველმყოფელობითაა აღწერილი პოეტის მძიმე, საინტერესო მხედრული და ახალგაზრდული გატაცებებით სავსე ცხოვრება.

1838 წელს ის კვლავ საქართველოს გრენადერთა პოლკს უბრუნდება. 1839 წელს ებმება შამილის წინააღმდეგ ბრძოლაში. 1841 წელს პოეტი მონაწილეობს მოლაპარაკებაში, რომელიც მიზნად ისახავდა იმჟამად ქუთაისის ციხეში გამომწყვდეულ, გურიის აჯანყებაში ეჭვმიტანილ პირთა გათავისუფლებას. 1842 წლიდან ის გრენადერთა პოლკის ერთ-ერთი ბატალიონის უფროსია. 1843 წელს კი ავარიის მმართველად ვხვდავთ. ის ხან ოლქის მმართველია, პოლკის უფროსი და სარდალი. ბოლოს კი მთელს დაღესტანს განაგებდა. ფაქტიურად, მის სახელთანაა დაკავშირებული შამილის დამარცხება. 1858 წელს გრიგოლ ორბელიანი გადმოიყვანეს კავკასიის მთავარმართებელ ბარიატინსკისთან. 1859 წელს მთავარმართებლის საბჭოს თავმჯდომარეა. 1859, 1860-63 და 1865 წლებში ის მეფისნაცვლის მოვალეობასაც ასრულებდა. ამ ხანებში მან დაამშვიდა ზაქათალის აჯანყებული მაჰმადიანი მოსა-

ხლეობა და 1865 წელს ჩააქრო თბილისის ამქართა, „ბუნტის“ სახელით ცნობილი, სომეხთა შოვინისტური გამოსვლები. 60-70-იან წლებში მაღალი დონის შეხვედრები აქვს რუსეთის იმპერატორთან, სამეფო კარის უმაღლესი თანამდებობის პირებთან. პეტერბურგში გრიგოლ ორბელიანი ხვდება მის მიერ დამარცხებულ შამილს...

1871 წელს მეფის რუსეთის ხელისუფლება პოეტს უხდის მოღვაწეობის 50 წლის იუბილეს. ან უკვე ინფანტერიის გენერალს, გრიგოლ ორბელიანს, თვით ალექსანდრე II აჯილდოებს უმაღლესი ჯილდოთი – ანდრია პირველწოდებულის ორდენით.

დაძაბულ სამხედრო და სამოქალაქო-პოლიტიკურ საქმიანობასთან ერთად გრიგოლ ორბელიანი 60-იანი წლებიდან აქტიურადაა ჩაბმული ლიტერატურულსა და ეროვნულ-საქველმოქმედო ცხოვრებაში. ფაქტიურად, მისი და ალექსანდრე ორბელიანის მეცენატობით სულდგმულობს ივანე კერესელიძის მიერ განახლებული ყურნალი „ცისკარი“; გრიგოლ ორბელიანის შემწეობით არსდება ყურნალი „საქართველოს მოამბე“, რომლის რედაქტორი ილია ჭავჭავაძე იყო. 70-იან წლებში ის ებმება ე. წ. „ახალი თაობის“ წინააღმდეგ მიმართულ პოლემიკაში, რაც ხდება იმის საბაზი, რომ პოეტის სახელი ე. წ. „მამათა“ და „შვილთა“ ანუ „ძველი“ და „ახალი“ თაობის, „პროგრესისტებისა“ და „კონსერვატორების“ ბრძოლას დაუკავშირონ და გრიგოლ ორბელიანი „ძველი“ თაობის მეთაურად გამოაცხადონ. არა და, დღესაც კი ნაკლებად ეწევა ანგარიში ჯერ კიდევ 1892 წელს ილია ჭავჭავაძის მიერ გამოთქმულ ფუძემდებლურ მოსაზრებას, რომლის მიხედვით: „დღემდე კი არავის გამოურკვევია – რა არის, ან ვინ არის ახალი ან ძველი თაობა, და არავინ იცის ვისზე ლაპარაკობენ, როცა ან ერთს, ან მეორეს ახსენებენ“. უფრო მკვეთრად გახაზავს „თაობებად“ ქართველ მოღვაწეთა დაყოფის უსაფუძვლობას აკაკი წერეთელი და მის გამოწვევ მიზეზზეც მიუთითებს, როცა იტყვის, ჩვენში ეს რუსეთის წამხედურობით იყო გადმოტანილი და ამიტომაც უფრო მეტი ვნება მოგვიტანაო. ამ ლიტერატურულ ნიადაგზე გაშლილ პოლემიკას ხელი არ შეუშლია პოეტისათვის, რომ ახლო ურთიერთობა ჰქონოდა ილია ჭავჭავაძესთან და აქტიური მონაწილეობა მიეღო ქართული ბანკის, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, ქართული თეატრის აღორძინების, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისიის საქმიანობაში. მისი ძალისხმევით მოხერხდა

ტელეგრაფის შემოტანა ჩვენში, რკინიგზის გაყვანისთვის საფუძვლის ჩაყრა. აკაკი წერეთლის მოგონებით, გრიგოლ ორბელიანი მხარს უჭერდა ილია ჭავჭავაძეს. ქართული საადგილმამულო ბანკის დაარსებისას მისი სიმპათიები ილიას მხარესაა. ცალკეულ შემთხვევაში ის ამ მამულიშვილურ წამოწყებათა ორგანიზატორადაც კი გვევლინება. მსცოვანი პოეტი მხურვალედ მიესალმა აჭარის საქართველოსთან შეერთებას.

1883 წლის 21 მარტს, ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ, სახელოვანი პოეტი გარდაიცვალა. 26 მარტს ის დაკრძალეს ქაშვეთის ეკლესიაში. ამ დღემ დიდი ეროვნული შინაარსი შეიძინა... სახელი და დაფასება სიცოცხლეშიც არ მოჰკლებია შესანიშნავ პოეტს და სარდალს, მაგრამ ქართველი ერის ღირსეულმა შვილებმა კიდევ ერთხელ წარმოაჩინეს, თუ რა ღრმა სიყვარულით უყვარდა მონინავე საქართველოს შესანიშნავი პოეტი და ღირსეული მამულიშვილი.

გარდაცვალებამდე რამდენიმე დღის წინ პოეტმა შექმნა მრავლისმომცველი სევდით ავსებული სტრიქონები: „დავბერდი, ბედს ვერ მოვესწარ, დაემხო ჩემი სამშობლო, გულს მიკლავს უიმედობა, საფლავს ჩავდივარ სიმწარით“... პოეტის დასაფლავებაზე წარმოთქმულ ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის დღეს უკვე საყოველთაოდ ცნობილ სიტყვებში ნათლად გაცხადდა გრიგოლ ორბელიანის მნიშვნელობა ჩვენი ერისათვის, მისი მოუცილებელი კავშირი მთელ ქართულ სულიერ სამყაროსთან, მის წარსულსა, აწმყოსა და მომავალთან.

ქართულ სინამდვილეში თუ რომელიმე ხელოვანის ბიოგრაფია თუ პორტრეტი, ეპოქათა და ცალკეულ ლიტერატორთა მიხედვით დანახულა სუბიექტურად, ეს, პირველ ყოვლისა, ეხება გრიგოლ ორბელიანს. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ არც ერთი ქართველი მწერლის მიმართ ისეთი სიმკვეთრით არ წამოჭრილა პიროვნული ბუნების ორმაგობის პრობლემა, როგორც ეს გრიგოლ ორბელიანის მიმართ დაისვა. მას შემდეგ, რაც დიდმა მგოსანმა, აკაკი წერეთელმა, უწოდა პოეტს „სიტყვით სწორი – საქმით კუზა“, – ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების და ლიტერატურის მკვლევართა უმეტესობამ მეტ-ნაკლებად ირწმუნა ამ შეფასების სამართლიანობა და პოეტურ ფრაზას რეალური მნიშვნელობა მიანიჭა ისე, რომ არ გაითვალისწინა არც ლიტერატურული პოლემიკის მხატვრული ასპექტი, მისი ქვეტექსტი და პე-

რიპეტიები. კიტა აბაშიძის, ვახტანგ კოტეტიშვილის, სიმონ ხუნდაძის, გერონტი ქიქოძის, მიხეილ ზანდუკელის, კონსტანტინე კაპანელის, შალვა რადიანის და, ნაწილობრივ, თვით იონა მეუნარგიასა და ელგუჯა მალრაძის მონოგრაფიებშიც ვითარება ისეა წარმოდგენილი, რომ გრიგოლ ორბელიანი წინააღმდეგობრივი პიროვნება იყო. ამ თვალსაზრისით, გამონაკლისს წარმოადგენს პოეტისადმი კონსტანტინე გამსახურდიას, გრიგოლ კიკნაძის, კონსტანტინე მეძველიას, რამდენადმე, აპოლონ მახარაძის და აკაკი განწერელიას დამოკიდებულება.

გრიგოლ ორბელიანის ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე საქართველოში მიმდინარე რთულ ეროვნულ-სოციალურ, პოლიტიკურსა და კულტურულ-ლიტერატურული პროცესებისადმი სხვაგვარი მიდგომა არსებობდა ჩვენში, რასაც გარკვეული პოლიტიკური ვითარებაც განსაზღვრავდა. ამიტომაც, პოეტის შემოქმედებითი ბიოგრაფიის შედარებით მარტივი ახსნის გზა უფრო ხელსაყრელი აღმოჩნდა რთული და მრავალფეროვანი ბუნების მქონე პიროვნების თავისებურებათა გასათვალისწინებლად. შემდგომში, სწორედ ყოველი დროის ორი უდიდესი ქართველი – ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი – აღმოჩნდნენ ის პიროვნებანი, რომლებმაც ფარზე აზიდეს ერთ დროს მათთან მოპაექრე გრიგოლ ორბელიანის სახელი. პირველმა, თითქოს აკაკი წერეთლის ადრე ნათქვამ აზრს გაეკამათა, მის სიტყვასა და საქმეს შორის აღმართული ზღვარის შესახებ შეხედულება უარყო (გავიხსენოთ აკაკის „სიტყვით სწორი – საქმით კუზა“), როცა გრიგოლ ორბელიანის პიროვნების დასახასიათებლად საქვეყნოდ განაცხადა: „არიან ქვეყანაზედ იმისთანა რჩეულნი, იმისთანა „ზეგარდმო მადლით ცხებულნი“, რომელთაც მინიჭებული აქვთ ერთი სასწაულთ-მომქმედი ძლიერება. იგი სასწაულთმქმედი ძლიერება თითონ სიტყვასაც საქმედა ჰქმნის“. ამიტომაც უწოდა მას დიდმა ილიამ: „თვითმპყრობელი ჩვენის ქართულისა ენისა“... „მეუფე“ ჩვენის სიტყვიერების ძალ-ღონისა და სიმდიდრისა, „მოდღვარი ჩვენი“... ხოლო აკაკი წერეთელმა სავსებით გაიზიარა და გაიმეორა თავის დროზე გრ. ორბელიანის ილიასეული დახასიათება, როცა თქვა: „თ. გრ. ორბელიანი იყო კავშირი ძველისა და ახალის თაობას შორის, სხვადასხვა დგმის შემაერთებელი ხიდი“. შთამბეჭდავად ამბობს დიდი მგოსანი: „გრ. ორბელიანის ბრწყინვალე სახელს თვით სიკვდილიც კი გაუდიდებია... და გადაუტყვევია რაღაც უჩვეულო მოვლი-

ნებად“... „საუკუნოები საუკუნოებს გამოსცვლიან, ერთი დრო მეორეს, მაგრამ მაშინაც შეხედავენ ამ საუკუნეს გონების თვალით და როდესაც მოწინავე რაზმში დაინახავენ დღევანდელ მამულიშვილს, მათი გულიც იმ გვარისავე გრძნობითა და მადლით აღივსება, როგორითაც დღეს ჩვენი გულია სავსე“. მოცემულ შემთხვევაში, დიდებული აკაკის შეფასების ამოსავალი კრიტერიუმი ისაა, რომ „ყოველივე დრო და ადგილის ვითარება ჰფასდება“ და ჩვენც არ შეგვიძლიან არ დავაფასოთ „გრიგოლ ორბელიანის პიროვნება“.

ზემოაღნიშნული მრავალგვარად დამაფიქრებელი, თან გზისმკვლევია გრიგოლ ორბელიანის პიროვნების შინაგანი სირთულისა და მისი შემოქმედებითი ბუნების დასახასიათებლად.

დიდი იყო გრ. ორბელიანის პიროვნების გავლენა თანამედროვეებზე. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მის აზრს, გამოთქმულს ჩვენი საზოგადოებრივი და ლიტერატურული ცხოვრების აქტუალურ საკითხებზე. ახალი თაობის ერთი ცნობილი წარმომადგენელი მოგვიანებით პოეტზე დაწერილ მონოგრაფიაში კიდევ აღნიშნავდა: „გრ. ორბელიანისებურ გონიერი ქართველის მნახველი არა ვარ“. ბუნებრივია, ყოველთვის ინტერესით მოელოდნენ მის აზრს ყოველ ახალ ლიტერატურულ მოვლენაზე.

გრ. ორბელიანი კრიტიკულ-ლიტერატურული სტატიებით იშვიათად მონაწილეობდა ქართული ლიტერატურული ცხოვრების პროცესში, მაგრამ მის თითოეულ სიტყვას დიდი მათრგანიზებელი ძალა ჰქონდა ამა თუ იმ მწერალსა და ლიტერატურულ მოვლენაზე ამინდის შესაქმნელად. ყველასათვის ცნობილია ის მაღალი შეფასება, რასაც გრ. ორბელიანი აძლევდა ილია ჭავჭავაძეს; საყოველთაოდაა გავრცელებული ახალგაზრდა ა. ყაზბეგისადმი მიმართული მსცოვანი გრ. ორბელიანის უშურველი სიტყვები: „შაბაშ, ქართველთ ომროს არს“... გადმოცემის მიხედვით, ძალზე დიდ პატივს სცემდა პოეტი მისი ისეთი უმკაცრესი კრიტიკოსის მხატვრულ ნიჭს, როგორიც აკაკი წერეთელი იყო. ასე რომ, გრ. ორბელიანი არასოდეს ყოფილა თვალმოხუჭული, ან პასიურად მჭვრეტელი მის თვალწინ მიმდინარე ლიტერატურული ცხოვრების მიმართ.

გრ. ორბელიანი, თავისი ყოფითი ცხოვრების სტილით, ჩვენში ბრძენი აღმოსავლელის ილუზიას ქმნიდა, მაგრამ ეს ილუზია მა-

ცდური იყო. გრ. ორბელიანისათვის ღვინო „ყოვლად ძლიერი... გულის ქირთ მდევნი, ნიჭი ციურია“ („სადღეგრძელო“), რომელიც ამსუბუქებს ტვირთს ცხოვრებისას, რათა დასაბამი მისცეს ამაღლებულ აზრს ხელოვნების, პოეზიის, სიმღერის უკვდავებასა და მარადიულობაზე. ამ აზრითა და განწყობილებითაა დატვირთული რუსთველისადმი მიძღვნილი სტრიქონები: „ნეტარ ვინმე ჩანგით განაცხოველებს ჟამთა ცხოვრების მსწრაფლ წარმავალთა“ (1832 წ.).

გრ. ორბელიანისათვის პოეტური შთაგონების მთავარი იმპულსი სიყვარულია, რადგან სწორედ ეს გრძნობაა „სულის გონების ცადა აღმტაცვი („ალბომში ღრ[აფინია] ოპ[ერმანისას]“, 1840). სხვა შემთხვევაშიც ლექსის წარმოშობის უძლიერეს ფაქტორად მას სიყვარული მიაჩნია, როცა წერს: „სიყვარულმა მათქმევინა, თორემ მე ვინ, ლექსი ვინა?“ გრ. ორბელიანის მრწამსით, მაინც პოეზია ესაა ერთიანობა ნიჭისა და გულწრფელი გრძნობისა. მრავალ დიდ ევროპელ რომანტიკოსთა მსგავსად, რომელთა თვალსაზრისით „ვერავითარი სკოლა ვერ მისცემს უნიჭო ადამიანს პოეტად წოდების უფლებასო“ (შელი), გრ. ორბელიანსაც მტკიცედ სჯერა, რომ მხოლოდ „შრომით მიღწეული ნასწავლი წერით“ მწერალი არ შეიძლება შეიქმნას: „ათი წელი, ასი წელი რას არგებს, უნიჭობა თუ თან ჰყვება მწერალსა“ („დროების ათი წლის იუბილე“), – ნიჭს კი, პოეტის აზრით, „ზენა აძლევს მხოლოდ კაცს“. საერთოდ, გრ. ორბელიანი შრომის როლისა და მხატვრული ოსტატობის იგნორირებას კი არ ახდენს, არამედ ბუნებრივი ნიჭისა და ხელოვანების სინთეზს მოითხოვს, როცა წერს: „სიტყვასა უნდა განყოფა, განყოფასა ჰსწავლა, ჰსწავლასაცა უნდა შეენეოდეს ნიჭი ბუნებითი“.

გრივოლ ორბელიანის აზრით, მწერლის ენაში უნდა იყოს თავმოყრილი ყველა ის სულიერ-ინტელექტუალური მონაპოვარი, რაც თავის ცხოვრების გზაზე ერს შეუქმნია. ამიტომაცაა, რომ პოეტის სავსებით კანონიერი მოთხოვნით, ჭეშმარიტ ქართველ მწერალს ამოუწურავ სულიერ საზრდოს მისცემს ქართული ენა, „რომელიც ჰბრწყინავს, ჩუჴნს საღმრთოს წერილსში, „ვეფხისტყაოსანში“, ძუელთა და ახალთა ლექსებში და თვთ სვანის სიმღერაშიც“. მაშასადამე, აქ სავსებით სამართლიანად დგას მოთხოვნა, რომელიც სცნობს თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც, ეროვნული ენერჯის გამომხატველი, პირველ ყოვლისა, სამწერლო ენაა და მისი შემოქმედი ჭეშმარიტი ხელოვანი – მწერალი, რომელსაც

„ჰსწავლასა“ და მხატვრულ ოსტატობასთან ერთად, აქვს „ნიჭი ბუნებითი“. ამგვარ ნიჭს კი, რომელიც ატკობს და სიამოვნებას ანიჭებს ადამიანს, გ. წერეთლის საპირისპიროდ, გრ. ორბელიანი ხედავს „კაცია-ადამიანის“ ავტორის ნაწერში.

მაშასადამე, „ხალხის ენაზე“ წერის მოთხოვნა ყალბ მოთხოვნად რჩება, როცა გ. წერეთელი ვერ ახერხებს მასალის დამუშავებას, 60-იანელთა თეორიული მოთხოვნისა და საკუთარი შემოქმედებითი პრაქტიკის ერთმანეთთან დაკავშირებას, ხოლო სიამოვნების წყაროდ იქცევა მაშინ, როცა ილია ჭავჭავაძის დიდი ტალანტი იწოვს ყოველივე იმას, რაც ქართველი კაცის სულიერ ძალებს შეუქმნია მანამდე...

გრ. ორბელიანის ზემოაღნიშნული თვალსაზრისი აქტუალურ ძალას ინარჩუნებს დღესაც ყველა იმათთვის, ვისაც ქართული სამწერლო ენის ბედი და მომავალი ანუხებს.

რა აზრი აქვს ადამიანის სიცოცხლეს, მის არსებობას საერთოდ? ამ კითხვას ყველა დროში ეხებოდა და ეხება როგორც აღმოსავლური, ასევე დასავლური ლიტერატურა. საერთოდ, როგორც ცნობილია, „სიცოცხლის საზრისის პრობლემა ერთ-ერთი წამყვანი პრობლემაა ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში“ (რ. ბალანჩივაძე).

ჯერ კიდევ ახალგაზრდა გრ. ორბელიანისათვის (1827-1832) სიცოცხლე სწრაფმავალია: „ნუ გგონია სიჭაბუკე მარად იყვეს განუყრელი“, რადგან პოეტის თქმით, „ულმობელ დროს მიაქვს“ სიცოცხლის ხალისით აღსავსე ახალგაზრდობა. ამიტომაც მიმართავს იგი ერთ თავის მეგობარს – „ერთ წამსაც ნუ დაჰკარგავ, ილხინე და გაიხარეო“ („ანტონს“). გრ. ორბელიანის პიროვნულ გამოცდილებაზეა ამოზრდილი „ურწმუნო სოფლის“ მუხთლობის“ შემცველი აზრი, რომელიც ნაკარნახევია იმით, რომ „ყოველსა კეთილსა აქვს მხოლოდ, წამყოფობა“ („გაზაფხული“). მაგრამ, რაც დრო გადის, გრ. ორბელიანის შემოქმედებაში უფრო გამოკვეთილ სახეს იძენს ადამიანის არსებობის აზრის ქრისტიანული ინტერპრეტაცია. მხოლოდ ღვთაებრივი შინაარსის მქონე სულიერი საწყისი არის უკვდავი და მარადიული ამ ქვეყანაზე; „ყველა იცვალოს, ყველა მოკვდეს, დამინდეს, და მხოლოდ წრფელი სული, წმინდა ცხოველი, მღვთადა აღვივდეს ნაწილაკი მღვთაებრი“ („ჩემი ეპიტაფია“, 1833-51 წწ.). პოეტი არაერთგზის მიუთითებს წუთისოფლის ამაოებაზე, „გაუტანლობასა და ცვალებადობაზე. „ჰვე,

ცრუ სოფელო, დაუნდობელო, შენში კეთილი სად არს ფერ-
 უცვლელ?“ („თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“).

პოეტისათვის არსებობის აზრის შესახებ ფიქრი და მსჯელობა
 გარკვეულად ღვთაებასთან შეზიარებაა და დიდ სულიერ ამა-
 ლლებას მოითხოვს. მისი ლექსი „ფსალმუნი“ – ესაა ადამიანის
 სიცოცხლის აზრის წმინდა ქრისტიანული თვალსაზრისით შეფა-
 სება-დახასიათება, რომელიც გულისხმობს და მოიცავს თავის თავში
 მწვავე სოციალური ღირებულების მატარებელ მიზნებსაც, იქნება
 ეს მოყვასისადმი უანგარო სიყვარული, თუ მამულისათვის თავის
 განირვის ღვთაებრივი მოვალეობა. „სოფელი იმად არა ღირს,
 კაცი ნატრობდეს ჟამს გრძელსა, თუ ფუჭი მისი სიცოცხლე ვერა
 რას არგებს მამულსა“, – ამბობს ერთ შემთხვევაში („სადლე-
 გრძელო“) გრ. ორბელიანი და ადამიანური არსებობის საყრდენ
 მცნებად მისი სულიერი ამაღლების, ცოდვათაგან განწმენდის ფა-
 ქტი მიაჩნია.

მოგვიანებით, თავის ცნობილ „სადლეგრძელოში“, იგი გატაცე-
 ბით მოგვითხრობს „ქრისტეს ნათელით განათლებულ“ და „ჯვა-
 რისა ძალით“ გარშემორტყმულ მეფე მირიანზე, „ახალი აღთქმის
 ძალით“ – „ძველი ივერიის“, „ბნელს სარწმუნოების“ დამხოზაზე
 მასთან შედარებით ქრისტიანობის სიმაღლესა და უპირატესო-
 ბაზე. განსაკუთრებული კდემამოსილება ახლავს ქრისტიანული
 სარწმუნოებისათვის თავგანწირულ პიროვნებათა გახსენებას, იქნება
 ეს ქეთევან დედოფალი, რომლის სახელი „სულის სიმაღლეს გვი-
 მტკიცებს ზეცად დიდების აღმსვლელი“, თუ კახეთის მხსნელი
 გმირები და ძმები ხერხეულიძეები. მამულისათვის თავგანწირული
 გმირები პოეტისათვის არიან „წმიდა მსხვერპლი ცად შეწირუ-
 ლნი“. გრ. ორბელიანის პოეტური მრწამსით, მამულისადმი სიყვა-
 რული ღმრთისადმი სამსახურის დადასტურებაა და, ამდენად, რე-
 ლიგიური რწმენა მისთვის ხიდია, რათა ერთმანეთს დაუკავში-
 რდეს ამქვეყნიური ქველმოქმედება და რწმენა სულის არსებო-
 ბისა.

ბუნებაში არსებული ყოველი პროცესი გრ. ორბელიანმა და-
 ინახა, როგორც ღმერთის ნებას დაქვემდებარებული აქტი და,
 ამიტომაც, თვით სიკვდილის პროცესიც დადებითი შინაარსის მო-
 ვლენადაა ჩათვლილი: „ღმერთო, ვინ მისწვდეს შენგან ქმნილს
 მის ფერ უთვალავს შვენებას? სიბნელეს აქრობ ნათელით, სი-
 კვდილით ჰზადავ ცხოვრებას!“ – წერს პოეტი „სადლეგრძელოში“.

სიცოცხლის აზრის, მისი მშვენიერების ამგვარი განმარტებისას, აქ, თუ შეიძლება ითქვას, ფისტეანური თვალსაზრისის თანმხვედრ მომენტთან გვაქვს საქმე, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ გრ. ორბელიანი თავისი განწყობილებებითა და თვალსაზრისითაც ნამდვილი რომანტიკოსის პოზიციაზე დგას. მაგრამ გრ. ორბელიანისათვის ნიშანდობლივია სიცოცხლის აზრის შეგნებისა და სამყაროს ხილვის ისეთი გზაც, როცა სიცოცხლის ამალღების განცდისა და ამ ნიადაგზე წარმოშობილი სევდისაგან თავის დაღწევას, მის ჩახშობას პოეტი თავდავინყებით ცდილობს. თუმცა გრ. ორბელიანის შემოქმედებაში ღვინისადმი გამომჟღავნებული თავყვანისცემა არსებობის აზრის გაუფასურებისა და ადამიანის ბედის უნდობლობისაგან ხსნის გზა კი არაა, არამედ შავ ბედთან და მოუნესრიგებელ მთელ სამყაროსთან მორიგების ერთი პირობაა („აზარფეშაზე“).

ესაა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მიჯნაზე მცხოვრები ქართველი კაცის განცდა მინიერი ცხოვრებისა, სპეციფიკურად ქართული დამოკიდებულების გამოვლენა ღვინისადმი, ქართულისა, რომელშიც მინიური გრძნობა სიცოცხლისა ერწყმის ზეციურზე წარმოდგენას.

სიყვარულის გრძნობის აღქმა-განსახიერების თვალსაზრისით გრ. ორბელიანი ის პოეტი, რომელმაც ამ მეტად რთული გრძნობის დახასიათებისას განსაკუთრებული ინტერესი გამოავლინა თავისი სულიერი მოძრაობის დახატვისადმი.

გრ. ორბელიანის რწმენით, სიყვარული სიცოცხლის მშვენება და გვირგვინია („სიცოცხლე შვენობს სიყვარულითა“) ტანჯვა ამალღებს და უკვდავს ქმნის ამ გრძნობას ადამიანის თვალში („ნ...“).

„სადღეგრძელოში“ პოეტი უკვე სიყვარულის, როგორც მაღალი რიგის სულიერი მოვლენის, ქებათა-ქებას იძლევა. „მოვიგონოთ სიყვარული, რომლით სიცოცხლე გვიტკბება, რომლით კაცი მშვენიერობს, მაშინ თვით ღმერთს ემსგავსება“.

გრ. ორბელიანმა განსაკუთრებული სიღრმით დაგვიხასიათა სამშობლო-ქვეყნის წარსული და ამით აამაღლა ქართველის წარმოდგენაში პატრიოტული გრძნობის მნიშვნელობა.

გრ. ორბელიანი იმ ხელოვანთაგანია ქართულ ლიტერატურაში, ვინც სწორედ მითიური იერით შეღებილი, ფარნაოზიდან მოყო-

ლებული ერეკლეს ჩათვლით, გააცოცხლა და საქართველოს ისტორიული წარსულის ერთგვარი მხატვრული სისტემატიზაცია მოახდინა. მის პოეზიაში მარტო განცხადების სახეს კი არ იღებს მამულიშვილური მონოდებანი: „მისი სახელი მარადის კიცხვითა იხსენებოდეს, ვინცა საღმრთოსა სიყვარულს მამულისადმი არ გრძნობდეს“, ან კიდევ: „მოვკვდეთ, თუ კი სიკვდილით ვადიდებთ მისსა სახელსა“.

გრ. ორბელიანი დაჟინებით ცდილობს ერთმთავრობის შემომღები და ქართული ანბანის შემქმნელი ფარნაოზის, ჩვენში „ქრისტეს ნათელის“ შემომტანი მირიანის, უძლეველ მითიურ გმირად ქცეულ „მუზარად მგელ-ლომ გამოსახული“ ვახტანგ გორგასლის, საქართველოს „ფენიქსებრ განმაახლებელი“ დავით აღმაშენებლის და დიდებული თამარ მეფის გახსენებას. პოეტს არც შოთა რუსთაველი, ბრძენი ჭყონდიდელი, „ლომებრ გულადი“ მხარგრძელი და გამრეკელი ავიწყდება. მაგრამ გრ. ორბელიანისათვის სათაყვანებელი იდეალი მაინც თამარის დროშის ქვეშ გაერთიანებული საქართველოა.

ესაა გრ. ორბელიანის წარმოდგენაში ჩვენი ერის მომავალი სიცოცხლის პირობა. პოეტი დროის ცვლას ადევნებს თვალს; მასში სიდიადის – ეროვნული სიამაყის გრძნობას – მარტო აღზევებული საქართველოს სახე კი არ იწვევს, არამედ არანაკლები პოეტური ძალითა და მძაფრი პატრიოტული ვნებით ხატავს ტანჯულ ვითარებაში მოქცეული ქართველი ხალხის სულიერი უტეხობის ეტალონად ქცეულ გმირთა სახეებს. მაჰმადიანურ გარემოცვაში მყოფ ქართველთათვის რაინდული ქველმოქმედებისა და თავის გამოჩენის სარბიელს სარწმუნოებისა და სამშობლოსათვის თავდადება წარმოადგენდა. ამიტომაც იქცევა „მამულისათვის ტანჯული“ და „სარწმუნოების დამცველი“ ქეთევან დედოფლის მონამებრივი პიროვნება სამაგალითო გამძლეობის ნიმუშად; ამ განცდითაა დანახული და შეფასებული „კახეთის მხსნელი გმირების“ – ელიზბარს, შალვას და ბიძინას სახეები, ცხრა ძმა ხერხეულიძე, თუ ერისა და მეფისთვის თავდადებული ბევრი სხვა გმირი.

გრ. ორბელიანი არც „სწავლის მოყვარე“, „გონება ამაღლებულ“, მაგრამ „სვე-გამწარებულ“ საქართველოს მეფე ვახტანგ VI-ს ივინყებს. მაგრამ დაცემული საქართველოს დიდება და იმედიც პოეტისათვის მაინც „მამაცთა შორის საკვირველება“, პატარა კახი, მეფე ირაკლია და თანამედროვეობისათვის რა უბედურებაა, რომ

„დიდება ივერიისა მასთან მარხია სამარეს“. გრ. ორბელიანის პოეზიაში ჩვენი ქვეყნის წარსულიდან კიდევ მრავალი გმირის სახელი არის მოხმობილი. ეს სახელები ახალ სიცოცხლეს სძენენ და ახალ ძალასაც მატებენ გრ. ორბელიანის წარმოდგენაში ან უკვე „დამცირებული“ საქართველოს ანმყოს.

მკითხველის თვალში ასე იტვირთება კონკრეტული ისტორიული მასალით ქართველთა დასაფასებელი სანაქებო წარსული და ამ პოეტური განცდითვე მკვიდრ ნიადაგს პოულობს მათი ხსოვნა ჩვენში. გრ. ორბელიანი „ოხვრით სანატრელი“ წარსულის მოგონებას იმიტომ კი არ მიმართავს, რომ მასში ჩაიძიროს, არამედ თანამედროვე საქართველო შეაპირისპიროს ამ წარსულთან და თანამემამულეებს შეახსენოს: „რად არ გახსოვს ძეთა შენთა, ხმა-ლთა კრიალიო“.

ბეთანიაში, თამარის ფრესკის წინაშე, ანმყოზე უიმედოდ ხელჩაქეული პოეტის ლოცვითი ფორმით გადმოცემული ოცნებაა, რომ თამარის „ივერი“ „აღსდგეს ძლიერი და დადგეს ერად სხვა ერთა შორის“. სამშობლო ქვეყნისადმი სიყვარული გრ. ორბელიანისათვის მხოლოდ ისტორიულ პირთა გახსენებით არ შემოიფარგლება. პოეტი მიგვანიშნებს იმ ფიზიკურ, ბუნებრივ სიყვარულის გრძნობაზეც, რომელიც ქართველ კაცს აკავშირებს საკუთარ ქვეყანასთან, მის მიწასთან, „ბუმბერაზ მთასთან“, „აღმასებრ უფსკრულს ცვენილ თერგთან“, „კოჯრის ნიავთან“ და „ცა მშვენიერ“ საქართველოსთან, მის ბუნებასთან.

გრ. ორბელიანი ყურადღებას ამახვილებს მწვავე სოციალურ საკითხებზეც. წუთისოფლის ამაოების, ადამიანის სიცოცხლის წარმავლობისა და სიცოცხლის აზრის შესახებ განსჯითი, შეგონებითი თუ მჭევრმეტყველური, ბრძნული მსჯელობებითაა აღსავსე მისი შემოქმედებითი ცხოვრების თითქმის ყველა ეტაპზე შექმნილი ლექსი.

გრ. ორბელიანის ქრისტიანული ჰუმანიზმი აქტუალურ, სოციალურ სიმძაფრეს მაშინ აღწევს, როდესაც ფსალმუნის გავლენით იწყებს ქადაგებას.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ სოციალურ საკითხთა გაშუქება-დახასიათებისას, ამგვარ ქრისტიანულ ჰუმანიზმზე დაფუძნებული პოზიცია მხოლოდ პოეტური პოზიცია არაა, იგი მისი მოქალაქეობრივი მრწამსის გამომხატველიცაა, რაზეც თუნდაც

მიუთითებს პოეტის „სიტყვა“... წარმოთქმული 1863 წელს თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა კრებაზე.

მაგრამ გრ. ორბელიანის სოციალურ მრწამსზე წარმოდგენას შედარებით მკაფიოდ მაინც „მუშა ბოქულაძე“ გვიქმნის.

გრ. ორბელიანს, მრავალი ცნობილი რომანტიკოსის მსგავსად, მიაჩნია, რომ ბუნების მშვენიერება ურთულესი ფენომენთაგანია და მასში წვდომა გამორჩეულ უნარს მოითხოვს ხელოვანისაგან. ბუნებაში გამოვლენილი მშვენიერება ღმერთის, შემოქმედის მიერ შექმნილი მშვენიერებაა და ჩვეულებრივ ადამიანს მისი სრულყოფილად აღწერისათვის არ შესწევს ძალა. ეს აზრი კარგადაა გამოხატული გრ. ორბელიანის „მოგზაურობის“ იმ სტრიქონებში, რომლებშიც კავკასიონის მთების სილამაზეა აღწერილი.

გრ. ორბელიანი, ისევე როგორც ყოველი რომანტიკოსი, ყოველთვის საკუთარი განცდების შესატყვისს ეძებს და პოულობს ბუნებაში, იქნება ეს პატრიოტული გრძნობის გამოხატვისას, თუ სასიყვარულო განცდათა დახასიათებისას. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა ლექსები: „გაზაფხული“, „ღამე“, „მოგონება“, „ალბომში ღრაფინია ოპერმანისას“ და, განსაკუთრებით: „სადღეგრძელო“, „სალამო გამოსალმებისა“, „იარალის“, მისი პროზაული „მოგზაურობის“ (დღიურის) ცალკეული ადგილები.

გრ. ორბელიანის „ჩემს დას ეფემიას“ ქართული ეპისტოლარული ლირიკის შედევრს წარმოადგენს, თანაც ისეთს, რომლის ბადალი ეპისტოლარული ლირიკის სფეროში ჩვენს სინამდვილეში მანამდე სხვა არ მოგვეპოვება. და-ძმობის თემაზე ქართულ ლიტერატურაში არც გრ. ორბელიანამდე და არც შემდეგ, არ ვხვდებით ისეთი სიღრმით დაწერილ ლექსს, რომელიც პიროვნულ-ინტიმურში ასე ღრმად ათავსებდეს ზოგადსა და ფილოსოფიურ წყობას განცდისა და აზრისა, რითაც „ჩემს დას ეფემიას“ ხასიათდება.

გრ. ორბელიანი ჩვენს ლიტერატურაში განსაკუთრებული პოლემიკური ნიჭით დაჯილდოებული პოეტიც აღმოჩნდა.

ქართული პოლემიკური ლირიკის ისტორიაში გრ. ორბელიანი ჯეროვან ადგილს დაიჭერს, რადგან თავის დროზე, გარკვეული სოციალურ-პოლიტიკური ვითარებისა და პიროვნულ მიზეზთა გამო, შესაძლებლობა მიეცა შეემონებინა საკუთარი მხატვრული ტალანტის ძალა პოლემიკის სფეროშიც. უკვე ცნობილია განგე-

საქართველოს
პარლამენტის
პროცესული
ბიბლიოთეკა

ბამ წილად არგუნა პოლემიკაში ჩაბმულიყო პოლემიკური უნარით დაჯილდოებულ ისეთ დიდ პოეტურ ტალანტებთან, როგორებიც ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი იყვნენ. რასაკვირველია, ასეთ ბრწყინვალე სახელთა გარემოცვაში, გრ. ორბელიანის ავტორიტეტის ჩართვა მეტ ინტერესს სძენს ქართულ ლიტერატურაში XIX საუკუნის 70-იან წლებში გაშლილ პოლემიკას და კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს ასაკობრივად ჭარმაგი პოეტის გონებრივ სიმკვირცხლესა და გულმხურვალებაში.

გრ. ორბელიანის პოლემიკური ოსტატობა, მისი, როგორც პოლემისტის, აზროვნების „სიღრმე და ძალი“, ყველაზე სრულყოფილად „პასუხი შვილთაში“ გამჟღავნდა. თავისთავად ის ფაქტი, რომ პოეტი პიროვნული სატირის უსიამო საბურველს აცლის და საბეჭდად უკვე გამიზნულ ლექსს, მას ტვირთავს ბრძნული აფორისტული გამონათქვამებით, წინ წამოსწევს ჩვენი ეროვნული არსებობის სასიცოცხლო ფაქტორებად აღიარებულ „ენის“, „რწმენის“, „სისხლშემოსილი მამული თვისის“ დაფარვა-დაცვას, ეს უკვე იმაზე მიუთითებს, რომ გრ. ორბელიანმა, ოპონენტის პიროვნული ღირსების დამამცირებელი მლაშე გამოთქმების საპირისპიროდ (მაგ., აკაკის – თქვენსავით არ წაიკუზა“, „იარანალ-ხარაბუზა“), მას საზოგადოებრივად ღირებული მოტივები შეაგება და „ერის ისტორიის“, მისი წარსულის ცოდნა-გააზრება მიიჩნია საკუთარი პიროვნული და ეროვნული მეობის ცნობის ჭეშმარიტ გზად.

პოეტს ეკუთვნის მხატვრული თვალსაზრისით საყურადღებო რამდენიმე პროზაული ქმნილება. ესენია: „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურლამდის“ (1831-1832), „დღიური 1836 წლისა“, რომელიც ითვლება „მგზავრობის“ ნაწილად „ან... დმი“ (1824 წ.), „ზამთრის ქარი გრიალებს“ (1829 წ.), „ნ. ე. მ.“ (1832 წ.), „ანბავი რიგის ღოშპიტალში ნათქვამი“ (1835 წ.). გრ. ორბელიანის ეს პროზაული თხზულებები ზოგი დაუსრულებელია, ზოგიც ნაწარმოების მონახაზს წარმოადგენს.

გრიგოლ ორბელიანის მწერლური ნიჭი უფრო გამოჩნდა შედარებით მშვიდი შთაბეჭდილებებით დატვირთულ ნაწარმოებში – „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურლამდის“. ეს თხზულება შეიძლება გრიგოლ ორბელიანის საპროგრამო ნაწარმოების მონახაზადაც მივიჩნიოთ, რამდენადაც აქ გამოხატული იდეები, მხატვრულ-ესთეტიკური ინტერესები სათანადო გაშლა-გაღრმავ-

ვებას განიცდის პოეტის ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე და ნათლად ავლენს როგორც მის ეროვნულ-პოლიტიკურ მრწამსს, მოქალაქეობრივ პოზიციას, ასევე სამწერლო ინტერესებს და მხატვრულ სიმპათიებს. აქ მრავალფეროვან საკითხთა წყებაზე აჩერებს პოეტი ყურადღებას: იქნება ეს ეროვნული, სოციალურ-პოლიტიკური, ესთეტიკური, ეთნოგრაფიული თუ სხვ. მაგრამ ყველა შემთხვევაში ეროვნული მიზანსწრაფვა მართავს პოეტის ინტერესებს.

გრ. ორბელიანის ესთეტიკური პოზიცია მის მიერ განსახიერებული მასალის ენობრივ ქსოვილშიცაა გამოსახული, ე. ი. პოეტი რალაცნაირად ენობრივი მასალითაც ეხმაურება და პასუხობს იმ ამაღლებული საგნის შინაარსს, რაც მისი პოეზიის საყრდენია.

გრ. ორბელიანის პოეზიის მჭევრმეტყველური ბუნება მისი „პოეტური არტისტიზმის“ გამოხატულებაა; პოეტური არტისტიზმი, ე. ი. მჭევრმეტყველობითი ტონის ლირიკაში გადატანა, მხატვრული სიტყვისადმი გრ. ორბელიანის, როგორც ქართველი რომანტიკოსის, სპეციფიკურად ქართულ დამოკიდებულებას გვიდგენს. ეს არის დადასტურება ერთგვარი „პოეტური არისტოკრატიზმისა“ ქართულ ლიტერატურაში, ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით ანგარიშგასაწევია შეხედულება, რომლის მიხედვით, „პირველი ქართველი პოეტი, ვინც სერიოზულად ეცადა გამიჯვნოდა ძველი ქართული ლირიკის ტრადიციას და დაეძლია მისი ძლიერი ინერცია, იყო გრიგოლ ორბელიანი. ამ მხრივ მისი დამსახურება ძალზე დიდია“ (დავით წერედიანი).

გრ. ორბელიანს სხვადასხვა დროს უთარგმნია ან გადმოუკეთებია ჟუკოვსკის, პუშკინის, რილეევის, ლერმონტოვის, გოეთეს, ცშოკეს, ჰერდერის თხზულებები. გრ. ორბელიანის „დღიურებში“ გვხვდება შენიშვნებით დატვირთული შთაბეჭდილებები უცხოელ მწერალთა, კომპოზიტორთა და მხატვართა ნაწარმოებებზე. ამ ჩანაწერებიდან ვგებულობთ, რომ გრ. ორბელიანი იცნობდა ანტიკურ მითოლოგიას, ძველსა და ახალ აღთქმას, სხვადასხვა დროს პოეტს იტაცებდა რუსი მწერლებიდან: პუშკინი, ჟუკოვსკი, კრილოვი, გრიბოედოვი; უცხოელი ავტორებიდან: პეტრარკა, ვოლტერი, დიდრო, დალამბერი და ჰერდერი; მოქანდაკეებიდან და მხატვრებიდან: მიქელანჯელო, რაფაელი, რუბენსი, ტენირსი, ბექჰემი, გრე-

იგი, ნიკოლა პუსენი, ლებრუნი, ფალკონეტი, კორეჯიო. კომპოზიტორებიდან ჩვენი პოეტი მოხიბლული ყოფილა მოცარტით, ვებერიტა და როსინით. გრ. ორბელიანი განსაკუთრებული სიმპათიით ახსენებს მსახიობთაგან მოჩალოვს.

ქართული ლიტერატურის ისტორიაში სახელოვანი პოეტის ადგილისა და ღირსების შესაფასებლად განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს ილია ჭავჭავაძის აზრს: „... გრ. ორბელიანს, როგორც პოეტს წინ ვერავინ გადაურბენს ამ მეცხრამეტე საუკუნეშიო... ერთს ევროპულს გაზეთში ნათქვამი იყო, რომ ერთი უდიდესი ლირიკოსია ამ მეცხრამეტე საუკუნისაო“.

წიგნი და სწოვრება

მედეა გიორგიშვილი

ანა კალანდაძის ბიბლიური ციკლის ზოგიერთი ასპექტი

ანა კალანდაძის პოეზია აუხსნელი იდუმალებით შემოქმედებს მკითხველზე. მისი აზრობრივ-ემოციური ველი უსაზღვრო წარმოსახვათა და ხილვათა განფენილობით იქმნება. ალ. ბლოკი თავის ლექსებს ლირიკულ დღიურებად თვლიდა¹. იგივე შეიძლება ითქვას ქალბატონ ანას პოეზიაზეც, მასში პოეტის სულის მშვენიერების ჭეშმარიტი არსია გაცხადებული. სულიერი ჭვრეტის ინტენსივობა აქ კათარზისის განცდას ბადებს. პოეტის შინაგანი, დაფარული პლასტების გახსნა, მისი სულის დრამატიზმის ესთეტიზაცია ხშირად ბიბლიური სახე-სიმბოლოების რემინისცენციებით მიიღწევა. ამ ლექსების კონტექსტი საცნაურს ხდის, რომ პოეტის მიმართება ბიბლიასთან სააზროვნო სივრცით განისაზღვრება. ეს არის ის არსებითი, რაც რუსთველის, გურამიშვილის, ბარათაშვილისა და გალაკტიონის პოეტურ ტრადიციებთან აკავშირებს ანა კალანდაძეს. „ჩემი გულისთქმა ხშირად ესადაგება ჩემთვის საინტერესო ადგილებს ამ ბრძნული წიგნებიდან, – როგორც ძველი, ისე ახალი აღთქმიდან, ამიტომაცაა, ალბათ, ბიბლია „შთაგონების უშრეტი წყარო“ ყოველი დროისა და ყოველი ეპოქის ხელოვანისათვის“², წერს ანა კალანდაძე. პოეტის მრწამსი, მაღალი სულიერება, მიმართება ზნეობრივ ღირებულებებთან რეალიზდება ბიბლიური თემების ვრცელი ინტერტექსტით. იდუმალისკენ გზის მოძიება, მშფოთვარე სულის ლტოლვა სიმშვიდისა და სასოებისკენ, მეუფესთან მიახლოება, მისი ხმის თანდევნა გაცხადებაა ადამიანის მარადიული მისწრაფებისა,

¹ Ал. Михайлов, Азбука стиха, М., 1982, ст. 10.

² ანა კალანდაძე, ერთგომეული, თბ., 1987, გვ. 344.

ვულოცავთ ქალბატონ ანას
საიუბილეო თარიღს და
ვუსურვებთ კვლავაც ახალი
მარგალიტებით დაემშვენები-
ნოს ქართული პოეზია.

მიადნოს სრულქმნილებასა და მიეახლოს ზენაარსს.

სახარების ეპიზოდების გამოძახილი მეტად სახიერია ლექსებში: „... სხივო ნათელო“, „ამბობ „ოსანას“. აქ მოცემული სიმბოლიკა იხსნება მარიამ მაგდალინელის ეპიზოდით. ლექსში პირდაპირ გადმოტანილია ბიბლიური პეიზაჟები. ისინი პირველქმნილი სისადავითა და სიდიადით არიან აღბეჭდილნი: ნიავდაკრული ტიბერიადა, სიქემის თოვლიანი მთები, იორდანეს დიდებული ნაპირები, ეზრდელონის ლურჯი ხეობა და ლიბანის ნაძვთა მრავალშრიანი სიმბოლიკა მკითხველის სულსაც გამოუცნობი ღელვითა და დრტვინვით ალავსებს:

„შეატორტმანებს ცარიელ ნავეს
ნიავდაკრული ტიბერიადა...“

ეს თავისთავად მშვენიერი მხატვრული სახე ასოცირდება ტიბერიუსის ტბაზე მოთევზავე მოციქულებთან. ზღვის კიდესთან გამოცხადებული ქრისტე „სათხევლობად“ მყოფ ხელმოცარულ მონაფეებს მორიგ სასწაულს მოუვლენს: „ჰსდევით ბადეჲ ეგე მარჯუენით კერძო ნავისა მის და ჰპოვოთ. ხოლო მათ ჰსდვეს და ვერღარა ეძლო გამოთრევად მისა სიმრავლისაგან თევზთაჲსა“ (ი. 21,6).

მარიამ მაგდალინელს ერთგანზომილებიან სახედ ვერ გავიაზრებთ ანა კალანდაძის პოეზიაში. საინტერესოა, რომ ლექსი „სხივო ნათელი“, ტიცვიანის სურათის ერთგვარი ინტერპრეტაციაა. ამას გვაფიქრებინებს ლექსის ეპიგრაფი – „მინანური ტიცვიანის სურათზე“ „მონანიე მარიამ მაგდალინელი“. ღმერთმა განდევნა ეშმაკნი მეძავი ქალისგან (მრ. 16,9), და მან შეძლო თავის ვნებებზე ამღლებულიყო, გაიარა რა სინანულისა და ცოდვათა გაცხადების უმძიმესი გზა.

ეფექტურად იყენებს პოეტი სახარებისეულ ცნებას „სავსება“, „აღვსება“. ცნება უზენაესს მიემართება – ღმერთია უმაღლესი სავსება და მისითაა აღვსებული თვითონ სამყარო. შეიძლება შედარება ბიბლიის ტექსტთან: „და სავსებისაგან მისისა ჩვენ ყოველთა მივიღეთ მადლი მადლისა ნილ“ (ი. 1,16). „რომელი იგი არს გუამი მისი, აღსავსებაი იგი, რომელმაც ყოველივე ყოვლისა შინა აღავსო“ (ეფეს. 1,23).

„სულმან უფლისამან აღავსო ქვეყანა“ (სიბრძნე სოლომონისა. 1,7). ამავე მნიშვნელობითაა ეს ცნება „ვეფხისტყაოსანში“ – „შენ ხარ სავსება ყოველთა, აღგვაესებ მზეებრ ფენითა“. ანას ლექსებში სავსება გააზრებულია მთელ სამყაროზე. ერთ ტექსტში იდუმალებით აღვსების საკრალურ პროცესს თვით პოეტის „მე“ განიცდის, მას თან ახლავს ბედნიერებით შექცევის მაცდუნებელი ხიბლი, რომელიც მისგან განზიდვის სურვილს ბადებს. შეუცნობლისა და იდუმალის სიდიადე თრგუნავს ადამიანს და, მისკენ მარადიული სწრაფვის მიუხედავად, ზოგჯერ სანინააღმდეგო განცდა ჩნდება:

„ო, ნულა შემიქცევ
კვლავ ბედნიერების
ყოველი წამით...
– რას ამბობ?
ეს არის...
სხვა იდუმალებით
აღვსების ჟამი!
ნუ მიახლოვდები
შენ, იდუმალებავ,
ნუ მიახლოვდები!“

საყურადღებოა პეტრეს თემის მხატვრული ინტერპრეტაცია, რასაც უკავშირდება, ზოგადად, აღთქმის დარღვევისა და გულგრილობის მოტივები. ქრისტეს შეპყრობა მათეს სახარებაში ასეა მოცემული: „ხოლო მათ შეიპყრეს იესუ და მიიყვანეს იგი კაიაფა მღვდელმთავრისას, ხოლო პეტრე მისდევდა მას შორით, ვიდრე

ეზომდე მღვდელთ მოძღურისა, და შევიდა და დაჯდა მსახურთა თანა ხილვად აღსასრულისა“ (მთ. 26, 57-58).

კაიაფას კარზე პეტრე შეიცნეს და მოსთხოვეს, ელიარებინა ქრისტეს მოწაფეობა. გათენებამდე პეტრემ სამგზის უარყო მეუფე. მესამედ უარყოფის დროს, ქათამმა იყივლა და გაახსენდა იესოს სიტყვები: „ვიდრე ქათმის ყივილამდე სამგზის უვარ-მყო მე. და გამოვიდა გარე და ტიროდა მწარედ“ (მთ. 26,75). პეტრემ ვერ შეასრულა ღვთისთვის მიცემული აღთქმა: „დალათუ იყოს შენთანა სიკუდილი ჩემი, არასადა უვარ-გყო შენ“ (მთ. 26,25). პოეტი ძუნწი, ლაკონური ლექსიკური ერთეულებით წარმოსახავს მოციქულის სულიერ სამყაროს და თანაუგრძნობს მისი ადამიანური სისუსტის გამო:

„შენ... დაგაკისრეს
იუდას ცოფვა!
არსით პასუხი
ტანჯვის შენისა:
მწამს, გულგრილობას
ვინც გიკიჟინებს,
დაუკოცნიდა
ფეხებს კეისარს!..“

გოლგოთისაკენ სავალი გზა ჯოჯოხეთურად ძნელია! პოეტი თითქოს გვახსენებს: „ნუ სჯით, რაფთა არა დაისაჯნეთ“ (მთ. 7,1), „ნუ განიკითხავთ, რათა არა განიკითხნეთ“ (ლ. 6,37).

ეკლესიასტეს პესიმისტური განწყობილებაც საცნაურია ანა კალანდაძის პოეზიაში. ამაოების აჩრდილი ტანჯავს მიუსაფრობისა და მარტოობის ჩუმ სავანეში პოეტის სულს. სასოების დაშრეტა დასაბამს აძლევს ბოროტებასა და სიხარბეს, აღაზევებს ორგულობას. უკიდურესი სულიერი შეჭირვების ჟამს, როცა სიცივე და მწუხარება იპყრობს მთელ არსებას, უკეთ წარმოჩნდება სულიერ განცდათა უღრმესი შრეები. ნუთისოფლის წარმავლობისა და ამაოების მარადიულ დილემას პოეტი სასოებასა და რწმენას უპირისპირებს. ანას ლექსებში ბიბლიის ტექსტები გვხვდება როგორც ციტატების, ასევე პერიფრაზის სახით. გარდა დიდი სემანტიკური დატვირთვისა, ისინი გამოირჩევიან მხატვრული გამომსახველობით. უაღრესად რთულია ამ ლექსების სახეობრივი სტრუქტურა. პოეტურ ტექსტთა აზრობრივ სიღრმეს სათქმელის სიდიადე განსაზღვრავს. მათში არის საოცარი სიმშვიდე, სათნოება და ჰარმონია. ბიბლიის ტექსტთა პერიფრაზებით პოეტი მარადიულ ღირებულებებზე მიგვანიშნებს. ზოგიერთ ლექსში ეს პერიფრაზები რეფრე-

ნად გამოიყენება. მაგალითად: „ – შექმენ საფასე, ვერ გარყვნას მლილმან!“ პერიფრაზი მათეს სახარებიდან – „სახლს ნუ ააგებ ქვიშასა ზედა!“ – აქცენტს აკეთებს ცნობილ იგავზე გონიერი და უგონო მშენებლების შესახებ, რომელიც ქრისტემ კაპერნაუმის ახლოს მთაზე წარმოთქვა პირველი დიდი ქადაგების დასასრულს. ყველა, ვინც ისმენს და ასრულებს ღვთის სიტყვებს, იმ კეთილგონიერ კაცს ჰგავს, ვინც სახლი კლდეზე ააშენა, ხოლო ვინც ისმენს და არ ასრულებს ღვთის შეგონებას, იმ უგუნურ კაცს ჰგავს, რომელმაც სახლი ქვიშიან ადგილზე ააგო; ყოველი სიკეთე ღვთისაგანაა მოვლინებული. თუ ადამიანი თავის სულს ქრისტეს მცნებათა ერთგულებაზე ააგებს, მას ვერაფერი დაარღვევს. უგუნურია მორწმუნე, რომელიც კეთილ საქმეს არ ასრულებს. იგი ემსგავსება კაცს, რომელიც სახლს ქვიშაზე ააგებს და მალევე იხილავს მის დაცემას.

ქრისტესადმი ღალატი, მისი წამება და ჯვარცმა ერთი უდიდესი საიდუმლოებათაგანია კაცობრიობის ისტორიაში. ჯვარცმის მისტიკურიაში შემზარავია ბრბოს ფაქტორი. ფსიქოლოგიური ასპექტით ბრბო არის ადამიანთა მასა, სადაც პიროვნებები ნიველირებულია და კოლექტიური ცნობიერება ექსტაზის მდგომარეობაშია, რაც ყოვლის წამლევავ ვნებათაღელვას უხსნის საზღვრებს. ლექსი „... და დაიბანა ხელი პილატემ“ ახალი აღთქმის უმნიშვნელოვანესი ეპიზოდის გამოძახილია. კაცთა შორის მოვლენილი ძე ღვთისა ვერ იცნეს ადამიანებმა და განირეს. სასჯელი რომის კონსულმა დასდო. პილატე თითქოს ეცადა ქრისტეს გადარჩენას, „რამეთუ უწყოდა, ვითარმედ შურითა მისცეს იგი“ (მთ. 27,18), მაგრამ ვერაფერი გააწყობა ბრბოს ვნებათაღელვასთან. არჩევანი გაკეთდა კაცთა მოდგმის სამარცხვინოდ – ადამიანებმა ავაზაკი ბარაბა ირჩიეს, ხოლო ქრისტე ჯვარს აცვეს. მაშინ პილატემ „მოითხოა წყალი და დაიბანა ხელნი წინაშე ერისა მის და თქუა: უბრალო ვარ მე სისხლისაგან მაგისა. თქუენ იხილეთ“ (მთ. 27,24). პილატემ ბრბოს გადასცა უფალი, რითაც მოიხსნა პასუხისმგებლობა, მაგრამ მის ქმედებას აქვს ზნეობრივი მხარეც, რაც ყოველთვის დაექვემდებარება განსჯას. ტექსტში გაანალიზებულია ბრბოს ფსიქოლოგიის ზოგიერთი ასპექტი. როგორ მოხდა, რომ ბრბო ზოგჯერ „უცოდველი კრავი უფლისა“, საშინელი დანაშაულის შემოქმედი გახდა. პოეტის ცნობიერებაში ის ჭაობისა და მრუმე წყვდიადის სახესთან ასოცირდება. მისი აზრით, „პირადული და კერძობითი საკაცობრიოს ერწყმის ნიადაგ!“ ეს არის მარადიული კაცობრიული ტრაგედიის სულისშემძვრელი გა-

ნზოგადება. ადამიანთა განუყოფელი მანკიერებანი – შური, ეგო-
 იზმი – ისტორიის გარკვეულ ეტაპებზე, შესაფერისი პირობების
 გამო, განსაკუთრებით მასობრივად იჩენს თავს. ხშირად სწორედ
 დრო, ეპოქა აშიშვლებს მანამდე შეფარულ მახინჯ სულს. ამ დროს
 ადამიანები ვერ შეიცნობენ კაცთა შორის მოსიარულე მაცხოვარს,
 რადგან ჭეშმარიტება უმწეო და მიუსაფარია. ურწმუნო ადამიანს
 უჭირს დაიჯეროს სასწაულის, არაჩვეულებრივის არსებობა. ჯვარ-
 ცმის წინაშეც შეუძლია ილაზღანდაროს და ნიშნი მოუგოს უფალს
 – „ჰე, თუ ღმერთი ხარ, გადმოხე ჯვართი!“ („ო, უმწეობავ, ჭეშმარი-
 ტების“). ადამიანები, რომელთაც მღოვავის მარცვლისოდენა რწმე-
 ნაც კი არ გააჩნიათ, მხოლოდ ჯვარცმის შემდეგ აცნობიერებენ,
 რომ „ჭეშმარიტად, ძე ღმრთისაჲ იყო ესე“ (მთ. 27,54).

ანა კალანდაძის ლექსებში მოცემულია ქრისტეს იგავების მხა-
 ტვრული ინტერპრეტაცია. იგავების არსი მაღალზნეობრივი ასპე-
 კტებით ხასიათდება. ყურადღებას იქცევს ტალანტების იგავი, რო-
 მელიც მიმართულია მისადმი, „ვისაც ესაჭიროება ცნობიერების
 გამოლვიძება“. როცა ბატონმა მონებს ანგარიში მოსთხოვა, ორმა
 მონამ თავნთავად ერთად მონაგებიც მიაერთა, მესამემ კი მოახსენა:
 „წარვედ და დაეჭვფალ ქანქარი იგი შენი ქუეყანასა“ (მთ. 25, 14-30).
 ეს სახარებისეული ფრაზა ეპიგრაფად აქვს წამძღვარებული უსა-
 თაურო ლექსს „ – ყავ მტილი ჩემი...“ ბატონი გაუნყრა მონას –
 „ჯერ იყო შენდა დადებად ვეცხლი ჩემი სავაჭროის, და მო-მცა-
 ვედ და მოვიღე ჩემი იგი აღნადგინებითურთ.“ წაართვეს მას და
 მისცეს იმ მონას, რომელსაც ათი ქანქარი ჰქონდა.

ამ იგავის თემა გამოყენებულია სულხან-საბა ორბელიანის ცნო-
 ბილ არაკში „ძუნწი და ოქრო“. ერთ კაცს, რომელსაც დიდძალი
 ოქრო მინაში ჰქონდა დაფლული, შეუცვალეს განძი და მის წილ
 ლოდი დამარხეს. როცა იხილა კაცმა შეცვლილი განძი, დაიწყო
 ვაება. მივიდა მომპარავი და უთხრა: „ვია შენ! რად სტირ? მაგ
 მინაში თუნდა ოქრო იდვას, თუნდა ქვაო, თუცა არ დახარჯე-
 ვდეო“¹. არაკის შეგონება ქრისტეს იგავიდან მოდის – ქონება არ
 უნდა დარჩეს გამოუყენებელი. იმან, ვისაც არ უნდა, რომ იშრო-
 მოს, თავისი წილი იმას უნდა მისცეს, ვინც მეტს შრომობს. ღმე-
 რთი გამოცდის და განსჯის ადამიანებს მათი შესაძლებლობისა
 და საქმის მიხედვით.

¹ ს.-ს. ორბელიანი, სიბრძნე სიცრუისა, თბ., 1986, გვ. 72.

მსგავსი იგავი ლუკას სახარებაშიცაა (19, 11-27). ლუკას იგავის მიხედვით, ყოველი მონა ერთნაირ თანხას იღებს, მოგება კი განსხვავებულია. ჯილდოსაც იმის მიხედვით იმსახურებენ, რაც შეიძინეს. ორივე იგავის კონტექსტი ღვთის მადლის გამრავლებას, მის გავრცელებას მოიაზრებს. პოეტურ ტექსტში, ერთი შეხედვით, პარადოქსული ინტერპრეტაცია ეძლევა იგავს:

„ - ყავ მტილი ჩემი ვარდით სავსე
და მზეთა დგომად,
დამძიმებულთა გულთა შვებად
და მოსაფონად...
მე ამისათვის მოგანიჭე
ჩემი ტალანტი,
თუ ამოქმედე, კეთილო მონავ?
- მიიღე იგი, მეუფეო, ...
მინაში ვმალე:
რაა ციური, თუ მიწისაც
არ ექნა ძალი?“

ზეციური ნაბოძვარისთვის მინიერი ძალის მინიჭების მცდელობა შეიძლება გავიაზროთ ქრისტიანული მსოფლგაგების თვალთახედვიდან. აქ ირეკლება პოეტის სურვილი, ერთ მთლიანობად წარმოსახოს მატერიალური, ემპირიული სამყარო და ზენაარსი, ალადგინოს ჰარმონიული მთლიანობა – კავშირი სოფელსა და ზესთასოფელს შორის. ამ სიმბოლიკაში შეიძლება პოეტის მსოფლგანცდის მხატვრული რეალიზებაც დაგინახოთ.

ანას ლექსებში ზოგჯერ შორეული მინიშნებით გაკრთება ესა თუ ის ბიბლიური ეპიზოდი. ვნახოთ ერთი თემის ორგვარი ინტერპრეტაცია:

„ნაძვების თავზე
ვარსკვლავი იწვის...
მიუნდომელთა
ცათა სიღრმიდან
შუალამისას
მოვიდა სიძე
და, უგუნურო,
შენ ვერ გიხილა!“¹

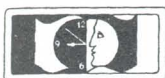
ეს ლექსი ათი ქალწულის იგავის რემინისცენციაა. პირველი ორი სტრიქონი „მონვენილი უკანასკნელი ჟამის“ პეიზაჟური გა-

¹ ანა კალანდაძის ლექსები დამონმებულია პოეტის ორტომეულის I ტომის მიხედვით, გამ-ბა „საქართველო“, 1995.

ნსხეულებაა. შუაღამისას ცათა სიღრმიდან ქრისტე მოეფლინება ქვეყნიერებას, ადამიანთა ცოდვილი ბუნების გამო. ისინი მოუმზადებელნი ხვდებიან მეუფეს, ამიტომ ვერ მიიღებს ღვთის მადლს უგუნური ქალწული. ამ იგავის საინტერესო ინტერპრეტაციას გვთავაზობს გალაკტიონ ტაბიძე. აქ სასუფეველი ოცნების საუფლოშია გატანილი. მოაწია ჟამმა და ღამით მოვიდა სიძე. ხუთი უგუნური სანთურს ვერ ანთებს და მიდის ზეთის საყიდლად — „მას ჟამსა შინა გზად იდგა ქარი“¹. ტექსტში ქარის სიმბოლიკის შემოტანა ამძაფრებს განწყობილებას და სირთულის, წინააღმდეგობის კონტექსტს ქმნის. მშვენიერ ქალთა წყება დახშული კარის მიღმა დარჩა. არავინ იცის, როდის მოვა მაცხოვარი... სიფხიზლე, სულიერი მზაობა უფლის დასახვედრად თითოეული მორწმუნის ვალია. იგავის მიხედვით, ცათა სასუფეველი დაემსგავსება ათ ქალწულს, რომელთაც ღამპრები აიღეს და გავიდნენ სიძის შესაგებებლად. მათგან ხუთმა თან არ წაიღო სანთებელი ზეთის მარაგი. გონიერებმა კი მარაგიც წაიღეს. სიძემ დაიგვიანა. ჩაძინებულ ქალწულებს შუაღამისას აღვიძებენ: „სიძე მოდის!“ ქალწულები ადგნენ და გამართეს ღამპრები. უგუნურებს მარაგი არ ჰქონდათ და წავიდნენ საყიდლად. სწორედ მაშინ მოვიდა სიძე. გონიერები მასთან ერთად შევიდნენ ტაძარში და დაიხშო კარი. ზეთის საყიდლად წასულ ასულებს სიძემ უარი უთხრა კარის გაღებაზე. სახლი, სადაც ნეფეს ელოდებიან, არის ქვეყნიერება, ხოლო სიძე — ქრისტეა, რომელიც უნდა მოვიდეს, რათა თან წაიყვანოს სასძლო (მორწმუნენი). იგავი მიგვანიშნებს, რომ ქრისტეს მოსვლის დროს, სიკვდილის ძილისაგან გამოღვიძებული გონიერნი გამზადებულნი შევლენ ცათა სასუფეველში, ხოლო ის, ვინც მზად არ იქნება, დარჩება ზღურბლს გარეთ. ასეთ ღირებულ სულიერ ფასეულობებს სთავაზობდა მკითხველს ანა კალანდაძე საყოველთაო ურწმუნობის ეპოქაში. პოეტმა უმნიკვლოდ გამოიარა ყოფიერების „ჭუჭყი და ზინთი“ და შეინარჩუნა პიროვნული და შემოქმედებითი სიმაღლე.

ანა კალანდაძემ შექმნა წარუვალი ღირებულების პოეტური სამყარო. ამ სამყაროს საიმედო დვრიტად დაედო პოეტის ქრისტიანული მსოფლშეგრძნება.

¹ გ. ტაბიძე, რჩეული, თბ., „საბჭ. საქ.“, 1973, გვ. 130.

ნოდარ ტაბიძე

**ზაქარია ჭიჭინაძე – ქართული
ჟურნალისტიკის მკვლევარი**

ზ. ჭიჭინაძის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას ვრცელი და ფრიად საყურადღებო ეტიუდი მიუძღვნა გალაკტიონ ტაბიძემ. მასში ვკითხულობთ: „ზაქარია ჭიჭინაძის კალამს ეკუთვნის ორას ორმოცდაათამდე წიგნი. ამ რიცხვში დაბეჭდილია მხოლოდ ასოთხმეტი, დანარჩენი კი, მეტად ძვირფასი მასალა, ჯერ კიდევ დაუბეჭდავია“¹.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ ამ სტრუქტურების დაწერის შემდეგ ზაქარიამ მთელი ათი წელი იცხოვრა და იმუშავა, კიდევ უფრო გაცხადდება მისი ზეპროდუქტიულობა.

ზ. ჭიჭინაძე (1854-1931 წ.წ.) გახლდათ ისტორიკოსი, ლიტერატორი, პუბლიცისტი, ფოლკლორისტი, გამომცემელი, წიგნთა გამავრცელებელი, ბიბლიოფილი და ა. შ. ამდენად, მისი შემოქმედების ყოველმხრივი შესწავლა სხვადასხვა დარგის სპეციალისტთა შეერთებულ და ხანგრძლივ შრომას მოითხოვს.

ჟურნალისტიკაში მასობრივი გამოცემებიც იგულისხმება. ზ. ჭიჭინაძის წიგნთა უმეტესობა კი სწორედ ასეთია. მაშასადამე, მათი კვალიფიკაცია ხსენებული მოღვაწის მემკვიდრეობის ერთ-ერთი უმთავრესი და ძირითადი სფეროს დახასიათებას გულისხმობს. ეს ამჯერად არ ხელგვენიფების. ამიტომაც ვიფარგლებით პრესისადმი მიძღვნილი ეტიუდების ანალიზით. მათში, ფაქტობრივად, ავტორის ყველა ძირითადი დებულება და ტენდენცია არის გამჟღავნებული.

ამ მხრივ ყველაზე გამორჩეული და ტევადია „ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა“. იგი, როგორც ავტორი

¹ გ. ტაბიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. XII, თბ., 1975, გვ. 23.

მიუთითებს, 1900 წელს გასრულდა. დაბეჭდვის ვიზა კი 1902 წლის 23 იანვარს გაუცია ცენზურას.

1916 წელს გამოვიდა „ქართული გაზეთის ასი წლის ისტორია“. ფაქტობრივად, ეს არის ზემოთ დასახელებული ნიგნის მეორე გამოცემა. ერთი აზრით კი არ არის შეცვლილი. მხოლოდ 15 სტრიქონია დამატებული. ეს თავისებური ეპილოგი იმით არის საგულისხმო, რომ მასში კვლავ გახაზულია დებულება: – ქართულ პრესას 1817 წელს ჩაეყარა საფუძველი.

აქედან გამომდინარე, ზ. ჭიჭინაძეს საჭიროდ მიაჩნია ამ თარიღის საზეიმოდ აღნიშვნა. სამამულო ჟურნალისტიკის საკითხებს სხვა ნიგნებშიაც ეხება ზ. ჭიჭინაძე, მაგრამ ფრაგმენტულად ეს არის ს. დოდაშვილის, ი. კერესელიძის, ბ. ლოღობერიძის თუ სხვებისადმი მიძღვნილი ეტიუდები. ასევე საყურადღებოა „ქართული მნიგნობრობის ისტორია“, „ისტორია ქართული სტამბის და ნიგნის ბეჭდვისა“ და სხვა.

თავიდათავი მაინც 1902 წელს გამოცემული ნიგნია. ამიტომაც არსებითად სწორედ მასზე ვმსჯელობთ.

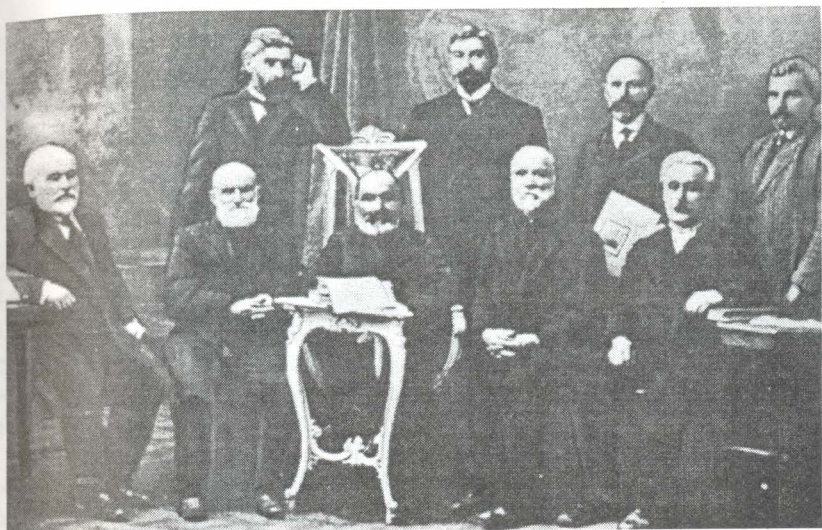
„ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა“ ერთ-ერთი პირველი ნაშრომია, მიძღვნილი სამამულო ჟურნალისტიკის ისტორიისადმი. ეპითეტი „პირველი“ ბევრის მთქმელია. იგი შეიძლება დაფნის გვირგვინის შეთავაზების მიზეზიც გახდეს და ცალკეული შეცდომების მიტევების საფუძველიც.

ამ ნაშრომში აღნუსხული და დახასიათებულია XIX საუკუნის თითქმის ყველა გამოცემა¹ – დაწყებული „საქართველოს გაზეთით“ და დამთავრებული „აკაკის თვიური კრებულთ“.

ზ. ჭიჭინაძე საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ ჩვენი პრესის განვითარების მაგისტრალურ ხაზს; თვალსაჩინო წარმოდგენა შევიმუშაოთ მის ხარისხსა და სიძლიერზე. ამას არსებითი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც XIX საუკუნის ჟურნალ-გაზეთები ეროვნული ძარღვისცემის უპირველესი და უძძლავრესი გამომხატველია.

ყოველი ნიგნის შეფასებისას, უპირველესად, ავტორის ჩანაფიქრის გათვალისწინება გვმართებს, რათა განსჯის კრიტერიუმები

¹ ავტორი გვერდს უვლის შემდეგ გამოცემებს: „ანგარიშები „ქ.მ.წ.-კ.გ.ს.“ (1887-1915), „ცდს“ (1889-1891), „ანგარიშები ნიგნების გამავრცელებელ ქართველთა ამხანაგობისა“ (1892-1898), „საქართველოს სიძველენი“ (1899-1926). ამგვარი პოზიცია გასაგებია. ზ. ჭიჭინაძე და ბევრი სხვაც მსგავს კრებულებს ნიგნთა რეესტრში ათავსებენ. ეს ტენდენცია კარგა ხანს მძლავრობდა.

ქართული წიგნის გამომცემლები: დგანან მარცხნიდან მარჯვნივ – იოსებ იმედაშვილი, მიხეილ გაჩეჩილაძე, ისიდორე კვიციანიძე, ვასილ გადილია; სხედან – სოსიკო მერკვილაძე, ივანე როსტომაშვილი, ზაქარია ჭიჭინაძე, კონია თავართქილაძე, სპირიდონ ჭელიძე.

ზუსტი იყოს და არ მოვიტხოვოთ ის, რაც შემოქმედის განზრახვას სცილდება.

საანალიზო ეტიუდის ბოლოს ვკითხულობთ: „ჩვენ, ქართველთა გამომცემთა შესახებ, ბევრი რამ არ ვსთქვით, რადგანაც მარტოდ ნატვრა გვქონდა აღგვენიშნა მხოლოდ გამომცემთა დრო და ცნობები, რათა ქართველს მცირეთ მაინც გაეცნო ჩვენი მწერლობის ისტორიის მასალები“¹.

ეს არის გასაღები. წიგნს უფრორე ბიბლიოგრაფიული ნაშრომის პრეტენზია აქვს და არა ჟურნალ-გაზეთების დახასიათებისა იდეურ-მინაარსობრივი მხარის გამახვილებით, ან თუნდაც აგიტაცია-პროპაგანდის პერმანენტულად წარმოებისა და პუბლიცისტური ოსტატობის აქცენტირების თვალსაზრისით.

წინასწარვე ვიტყვით: ამოცანა რიგიანად არის დაძლეული. შე-

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, გვ. 60.

იძლება არასაკმაოდ დასაბუთებულად მივიჩნიოთ ზოგიერთი დებულება, ეჭვი შევიტანოთ ამა თუ იმ თარიღის სიზუსტეში და ა. შ., მაგრამ ეს როდია გადამწყვეტი. მთავარია საერთო პანორამა, ძირითადი ხაზები და საბოლოო დასკვნები. ისინი კი მისაღებ-გასაზიარებელია.

მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს ჟურნალ-გაზეთების და-არსება-დახურვის თარიღებზე, რედაქტორ-გამომცემელთა ვინაობაზე, თანამშრომელთა რაოდენობაზე და ა. შ. ზოგჯერ ტირაჟსაც აფიქსირებს და ლაიტმოტივსაც გახაზავს.

მეთოდი მისაღებია, პოზიცია – სწორი. წიგნი დაწერილია ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის უმთავრესი მოთხოვნების გათვალისწინებით.

ზ. ჭიჭინაძემ კარგად წარმოაჩინა ქართული ჟურნალისტიკის აღმოცენების წინა პირობები.

ჩვენი წინაპრები პრესისადმი დიდ ინტერესს ამჟღავნებდნენ. „რაც შეეხება ქართველთაგან გაზეთების კითხვას და გაცნობას, ეს კი ქართველთ ადრეიდანვე იცოდნენ, ე. ი. XVIII საუკუნეში. მაშინდელ ბატონიშვილებს ერთობ ხშირად უხდებოდათ რუსეთში მგზავრობა და ცხოვრება. ესენი იმ დროს რუსულ გაზეთებსაც ადევნებდნენ თვალყურს და ყოველთვის ჰკითხულობდნენ. მეტადრე თვალ-ყურს აპყრობდნენ იმ გამოცემებს, სადაც კი ქართველის ერისა და საქართველოს ცნობებს ჰბეჭდავდნენ. რუსულ გაზეთებს გარდა, ქართველნი ფრანგულს გაზეთებსაც აქცევდნენ ყურადღებას, რადგანაც ფრანგულს გაზეთებშიაც იბეჭდებოდა ხშირად საქართველოს შესახებ ცნობები“¹.

მკვლევარი იმასაც დასძენს, რომ ინფორმაციის გავრცელების საქმეში თვალსაჩინო როლს ასრულებდნენ თბილისში მცხოვრები ევროპელები, მაგალითად, გულდენშტეტი, რეინგასი და სხვ.

ზემომოტანილი ამონარიდი საგულისხმოა არა მხოლოდ იმით, რომ მასში სწორად არის დაფიქსირებული ფაქტები, არამედ იმიტომაც, რომ ბადებს სურვილსა და მისწრაფებას რუსულ-ევროპული პრესის ამ ასპექტით შესწავლისადმი.

ზ. ჭიჭინაძე სპეციალურად მსჯელობს ინდოეთში, ქ. მადრასში გამოცემულ პირველ სომხურ გაზეთზე „აზდარარზე“. იგი საქა-

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, გვ. 3.

რთველოშიაც ვრცელდებოდა და აღვივებდა პრესისადმი ინტერესს. რომ „აზდარარის“ თავფურცელზე იკითხება: გამოდის „მათათავრობისსა სრულიად სომხეთის კათალიკოსის ლუკასი, მეფობისას ერეკლე მეორისა თბილისში“.

სომხურ გაზეთზე საუბრით ზ. ჭიჭინაძე ქართველებს შეპაექრებისა და წინსვლისაკენაც მოუწოდებს.

ქართულ-სომხური კულტურულ-მნიგნობრული ურთიერთობის უკეთ წარმოჩენის მიზნით უთუოდ მნიშვნელოვანია შემდეგი ფაქტი: „ერთი სტანოკი (საბეჭდი დაზგა – ნ. ტ.) მეფის (ერეკლე მეორე – ნ. ტ.) ბრძანებით, თფილისიდან სომეხთ კათალიკოსს ლუკასს გაეგზავნა საჩუქრათ, რადგანაც 1795 წ. მტრისგან ეჩმიადინს სომეხთ სტამბაც იქმნა შემუსვრილი. ამ სტანოკის გაგზავნის შესახებ პ. იოსელიანსაც აქვს ცნობა“¹.

ზ. ჭიჭინაძე საგანგებოდ მსჯელობს სტამბაზე, როგორც პრესის აღმოცენების ერთ-ერთ ფაქტორზე. სიტყვამ მოიტანა და ხაზგასმით აღვნიშნავ, რომ ზ. ჭიჭინაძემ დიდი ამაგი დასდო ქართული სტამბის ისტორიის შესწავლას.

ამჯერად ეს საკითხი უფრო ლოკალურად, პრესასთან მიმართებით გვაინტერესებს.

ზ. ჭიჭინაძე მართებულად მიუთითებს, რომ პრესის აღმავლობა დიდად არის დამოკიდებული პოლიგრაფიის დონეზე. მკვლევარი საგანგებოდ ჩერდება გაზეთ „დროების“ დაარსებაზე, გვაცნობს იმ დიდ საქმიანობას, რომელიც გასწიეს ნ. ლოლობერიძემ, ს. მელიქიშვილმა და სხვებმა ახალი შრიფტის შესაქმნელად. მათი მეცადინეობით „1864 წ. ტფილისში გაიხსნა ქართული კარგი სტამბა. ამ სტამბის გახსნის და ახალი ასოების ჩამოსხმის გამო ვენაში იმგზავრა სტეფანე მელიქიშვილმაც. ეს სტამბა იყო მეოთხე სტამბა, მაგრამ სასტამბო იარაღებით და ქართულის მონყობით პირველი გახლდათ“².

ნუ გავუსწრებთ მოვლენებს. დიახ, ზ. ჭიჭინაძე საფუძვლიანად მსჯელობს პრესის აღმოცენების მოტივებზე.

მკვლევარს არც ის გამორჩენია მხედველობიდან, თუ რა გზით შემოჰქონდათ საქართველოში ქალაღდი.

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ვახტანგ მეექვსე და სხვათა შრომა ქართული სტამბის წინაშე, ტფ., 1916, გვ. 54.

² ზ. ჭიჭინაძე, ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ლოლობერიძე და ქართული სტამბა 1627-1913 წ., თბ., გვ. 12.

გაზეთის წინარე სახეობად მიჩნეულია ნაბეჭდი ფურცლები. ეს კარგად აქვს გაცნობიერებული ზ. ჭიჭინაძეს და საგანგებოდაც ჩერდება მათზე.

მკვლევარი მიუთითებს: „1763 წ. ამავე სტამბაში გამოიცა გაზეთის მსგავსად ერთი თაბახიანი ქალაქის ნაბეჭდი ფურცელი, რომელსაც სახელად „ბრძანება და უწყება“ ეწერა. ამ „ბრძანებასა და უწყებაში“ იბეჭდებოდა სამეფო ცნობანი, მაგალითები სხვა და სხვა მოურავთათვის საუწყებო ცნობანი. ბრძანება გვარისშვილობის აყრაზედ, მამულების ჩამორთმევაზედ, გვარისშვილობის ბოძებაზედ სამეფო ბრძანება: მეფის მოწყალება. მოხმობა, მღვერის ძახილი და სხვაც ამ გვარნი საჭირო უწყებანი. ასევე უწყებას და ბრძანებაში იბეჭდებოდა სასულიერო ცნობანიც, მაგალითებრ: პატრიარქის ბრძანება და განკარგულება, რომელიც სხვა და სხვა მღვდელთა და ეპისკოპოზთ უნდა წასვლოდათ თფილისიდან და უწყებოდათ ყოველივე“¹.

მეორეგან აღნიშნულია: „საქართველოში 1787 წ. გაზეთის მსგავსად ფურცლების ბეჭდვაც იწყეს, რომელ ფურცლებზედაც მოთავსებული იყო სხვა-და-სხვა აკროსტიხური ლექსები, სიტყვები და მეფეთა ქებანი. ისეთი ფურცლები ერთობ მცირედ იბეჭდებოდა“².

ეს ცნობები ნამდვილად ანგარიშგასაწევია. თავიდათავია წამოწყების არსი და არა სახელწოდება. მსგავსი ფურცლები ნამდვილად არსებობს, თანაც არა ერთი და ორი. ისინი არ უნდა გავაიგივოთ გაზეთთან. ამას არც ზ. ჭიჭინაძე აკეთებს.

ზ. ჭიჭინაძემ პირველმა გაამახვილა ყურადღება ნაბეჭდ ფურცელზე და სამართლიანადაც, რადგან იგი პერიოდული გამოცემის წინამორბედა. მსგავსმა გამოცემებმა ნიადაგი მოუმზადეს „საქართველოს გაზეთს“.

ერთი სიტყვით, ზუსტად არის აქცენტირებული ძირითადი საკითხები.

სამამულო პრესის ჩასახვასთან დაკავშირებით ზ. ჭიჭინაძე წერს: „... 1817 წ. ქართულს ენაზედ პირველად გამოიცა ქართული გაზეთიც. პირველ წელს, ე. ი. 1817 წელს, ამ გაზეთის გამოცემა სექტემბრიდამ დაუწყიათ, თვეში ხან თითო ნომერი გამოდიოდა,

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, გვ. 61.

² იქვე, გვ. 4.

ხან ორი. მეორე წელსაც ასევე გაგრძელებულა¹. ფორმაზეც ამა-
ხვილებს ყურადღებას. „... იბეჭდებოდა თითო სანერ სქელსა და
შავს ქალაღზედ; ასობად ნახმარია ის ასობი, რომლის ყალი-
ბები 1706 წელს იქმნა თბილისში ჩამოსხმული...“² მეტი დამაჯე-
რებლობისთვის სატიტულო წარწერაც მოაქვს.

ქართული გაზეთი
გამოცემის ქალაქს ტფილისს, წელს ჩყიზ

ერთი სიტყვით, ისეთი დეტალებია აქცენტირებული, რომ უნდა იფიქრო, მკვლევარს ხელთ ჰქონია ეს ეგზემპლარებიო. არადა, მსგავსი ნომრები ფიზიკურად არ არსებობს, ყოველ შემთხვევაში ჯერ-ჯერობით მიუკვლეველია. ქართული ჟურნალისტიკის აღმოცენების თარიღად 1819 წელია მიჩნეული.

ზ. ჭიჭინაძის მსჯელობიდან ისეთი შთაბეჭდილება გვრჩება, რომ მას ხელთ ჰქონდა 1819 წლის ნომრები. დავუგდოთ ყური: „გაზეთში უმეტესად იბეჭდებოდა სახელმწიფო განცხადებანი, უმაღლესი ბრძანებანი რუსეთიდან და საქართველოდან საქართველოს მთავარმართებლების, გარდა ამისა სხვა-და-სხვა განცხადებანი ვაჭართა შესახებ, სამხედრო უწყების წინაშე სანოვაგის მისატანად, სახელმწიფოს სხვა-და-სხვა სახლებთა აღსაშენებლად და ბევრი კიდევ ამ გვარნი, რაც კი მაშინ დღითი დღე საჭირო ხდებოდა ადგილობრივ მთავრობის და მის გამგეობის წინაშე. ენა გაზეთისა იყო ძველი, გაუგებარი, ისე რომ მას თუ არ ძველის ქართულის ენის მცოდნე, სხვა ვერავინ გაიგებდა“³.

ეს დახასიათება ზედგამოჭრილია 1819 წლის ნომრებისათვის. შეცდომები სხვაგანაც გვხვდება. მაგალითად, პირველი ქართული ჟურნალის „სალიტერატურონი ნაწილწი ტფილისს უწყებათანის“ არა ოთხი, არამედ ხუთი ნომერი დაისტამბა. 1846 წელს გაზეთი „კავკაზი“ ქართულ ენაზე არ გამოსულა. არც ისაა სულ მართალი, რომ „საქართველოს მოამბე“ „... უსტამბობისა და რიგიანი ასოების უქონლობის გამო წლის... ბოლოს დაიხურა“ და ა.შ.

დავუბრუნდეთ პირველ ქართულ გაზეთს. ზ. ჭიჭინაძე სამართლიანად მიუთითებს, თუ რატომ უნდა გამოსულიყო XIX სა-

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, გვ. 9-10.
² იქვე, გვ. 10.
³ იქვე, გვ. 11.

უკუნი ათიან წლებში ოფიცოზი ქართულ ენაზე. „იგი მეფობდა ქართველებს გარეშე თვით თათრებსა და სომხებშიაც“. ე. ი. ქართული მიჩნეული იყო საერთაშორისო ენად კავკასიის მასშტაბით. ეს არა მხოლოდ უტყუარი დასკვნაა, არამედ საქართველოს ადრინდელი სიძლიერისა და პოტენციის ხაზგასმაც, ამასთანავე ერთგვარი თავმონონება წარსულითა და ეროვნული გამოფხიზლებისაკენ მონოდებაც.

როგორც ითქვა, ზ. ჭიჭინაძის წიგნში აქცენტირებულია ბიბლიოგრაფიული მხარე. მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ავტორი გაურობდეს ჟურნალ-გაზეთების საზოგადოებრივი თვალსაზრისით შეფასებას. მკვლევრის საბოლოო მიზანი ხომ ერის კულტუროსნობისა და მალალი ზნეობრიობის წარმოჩენაა.

ამიტომაც ზ. ჭიჭინაძე არ კმაყოფილდება სტატისტიკური მონაცემებით. ცალკეულ გამოცემათა პრინციპულ დახასიათებებსაც გვანდის. დასკვნებიც გამჭოლია. მაგალითად, „ცისკარს“ დიდ დამსახურებად უთვლის, რომ აკვნობა გაუნია ი. ჭავჭავაძეს, ა. წერეთელს, ა. ფურცელაძეს და სხვებს.

„დროებისა“ და „ივერიის“ კვალიფიკაციისას იმასაც დასძენს, რომ ამ გამოცემებმა „საკმარისი ამაგი დასდეს ქართველობას“. მხედველობაში აქვს როგორც მკითხველთა იდეური წრთობა, აგრეთვე სიტყვაკაზმული მწერლობისა და პუბლიცისტიკის ახალ საფეხურზე აყვანა.

ზ. ჭიჭინაძე „აკაკის თვიურ კრებულს“ ასე აფასებს: „... მრავალ-ნაირ ღირსებასთან ამ ჟურნალს ერთი სხვა დიდი ღირსებაც აქვს, მაგალითებრ: მასში იბეჭდება ზეპირ-თქმულებანი ქართველის ერის სულის და გულის, რაც დიდ მასალას უმზადებს მომავლის ქართულ განათლებულ მწერალ-მკვლევარებს. ეს მასალები არის საუნჯე ისეთის სამყაროსი, რაზედაც დაფუძნდა თვით ევროპელი მსწავლულთ „სოციოლოგიური“ მეცნიერება და ანთროპოლოგია“¹.

ავტორის აზრით, ფოლკლორული ნიმუშების შეკრება და გაცნობიერება აუცილებელია, რათა ქართველებშიც დაიბადონ სპენსერი, ტეილორი, ფიხტე და სხვა მათი მსგავსნი.

ცხადია, არც აკაკის თხზულებებია დავინწყებული, რომელთა პუბლიკაციისთვის დაარსდა ეს ჟურნალი. ზ. ჭიჭინაძე ხაზს უსვამს

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, გვ. 59.

მათ იდეურ-მხატვრულ ღირებულებას. მკვლევარი უფრო მეტს ხედავს, ვიდრე ეტიუდში პირდაპირ არის გაცხადებული. ამიტომაც უნდა მივაქციოთ განსაკუთრებული ყურადღება გადაკვრებსა და მოკლე დახასიათებებს. მაგალითად, „გუთნის დედას“ „კარგი შრომა დასდო იოსებ მამაცაშვილმა“¹. „სერგეი მესხი მეტად ამაგდარი პირია ჩვენი მწერლობის ასპარეზზე; არა მგონია, რომ ქართველ მოღვაწეთა შორის მას ბევრი ვინმე შეეძაროს ჩვენში“².

დღევანდელი მკითხველისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შემოქმედებითი ლაბორატორიის გამამულავნებელი მონაცემები. რედაქციის ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანაა ნიჭიერი ახალგაზრდების მოზიდვა და განვრთნა. სამწუხაროდ, ჟურნალისტიკისადმი მიძღვნილ გამოკვლევებში ეს ასპექტი ნაკლებ იკვეთება. ზ. ჭიჭინაძე შიგა და შიგ ამ მხარის აქცენტირებასაც ახდენს. აი, რას წერს იგი დ. მიქელაძეზე (მეველე): „... მისი მართვის დროს „ივერიაში“ ბევრმა მდაბიო ახალგაზრდა ქართველმა იწყო შრომა და წერა. ევდომვილმა აქ დაიწყო წერა და ბეჭდვა, ასევე ცინცაძემ და ნინონმინდელმა, ყველა ამათ თითქმის მეველემ ააღებინა ხელში კალამი“³.

ნიგნის ხასიათი არ იძლეოდა საშუალებას, რომ ავტორს სპეციალურად ემსჯელა პუბლიკაციათა ქმედითობაზე. ამის გარკვევის გარეშე კი პერიოდული გამოცემის დახასიათება სრული და ზუსტი ვერ იქნება, რასაც კარგად გრძნობდა ზ. ჭიჭინაძე. ამიტომაც ცალკეულ შემთხვევებში მოხერხებულად გვაცნობს საზოგადოებრივ აზრს. მაგალითად, „ქუთაისში ქართულის გაზეთის გამოცემის საქმე ყველა ჩვენთაგანს დიდად გაეხარდა, ყველა აღტაცებით მიეგება, მით უფრო, რადგან იმერეთისკენ საჭირო იყო დრო-გამოცემის დაწყება. აი დაიწყეს კიდეც. ხელის მომწერთ რიცხვიც კარგად მიდიოდა, გაზეთის მიმართულებაც მკაცრად ექვემდებარებოდა ჩვენს მაჯის ძარღვის ცემას, ჩვენს განზრახვას და მიმართულებას“⁴.

ავტორი არ კმაყოფილდება ფაქტთა ფიქსაცია-შეჯამებით და შიგადაშიგ პუბლიცისტური მოწოდებითაც გამოდის. ცხადია, ასეთი ჩარევა სამამულო ჟურნალისტიკის აღმავლობისთვის ხელის შეწყობას გულისხმობს.

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, 83. 29.

² იქვე, 83. 34.

³ იქვე, 83. 42.

⁴ იქვე, 83. 42.

ზ. ჭიჭინაძეს მოსწონს „ჯეჯილი“ და წუხს, რომ მას ცოტა ხელისმომწერი ჰყავს. ცდილობს, მხარში ამოუდგეს ჟურნალის ხელმძღვანელებს. ამ მიზნით ხოტბას ასხამს, და, სრულიად სამართლიანადაც, რედაქტორს. „... მისი ხელის შეწყობა-კი სასურველია. რადგან „ჯეჯილის“ რედაქტორი ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა საკმარისად ამაგდარი ქალია ჩვენს მწერლობაში, ბევრნაირად დაჯილდოვებული, ქართველთაგან დიდად პატივსაცემი და მაგალითი, რომ ქართველმა ქალებმა ასეთ პატიოსან მშრომელ მოღვაწეებს მიაქციონ ყურადღება და მათებურის მამული-სშვილობით აღივსენ, მათებურად იწყონ მოქმედობა. დროა უკვე, რომ ქართველთ ქალნიც გამოვიდნენ ტიკინურის მდგომარეობიდან და ანასტასიას მაგალითს დაადგენ“¹.

პროპაგანდა ოსტატურად წარმოებს: ჯერ ვითარების წარმოჩენა და მერე მისი შეცვლის აუცილებლობის დასაბუთება. ყოველივე ეს მხოლოდ ინდივიდის ქებას კი არ ერწყმის, არამედ ინერტულად განწყობილთა ამოქმედების სურვილსაც. პარალელი მეტყველ მაგალითს ეფუძნება. ტიკინად ყოფნა სამარცხვინოა. ე. ი. გამოინახა თავმოყვარეობაზე მძლავრად ზემოქმედი დეტალი.

ახლა სხვა მხრივაც შევხედოთ საანალიზო წიგნს. იგი მნიშვნელოვანია, როგორც მასალათა თავისებური წყარო. ზ. ჭიჭინაძე აფიქსირებს და აცნობებს გამოჩენილ ჟურნალისტთა გამონათქვამებს, პირად საუბარში გაცხადებულ ფაქტებს. ზაქარიას კი უამრავი ნაცნობი ჰყავდა. გალაკტიონი 1922 წელს წერდა: „იგი ერთადერთი ადამიანია, რომელიც პირადად იცნობდა ყველას უძველესი ქართული ჟურნალის „ცისკრის“ თანამშრომლებიდან დაწყებული“².

მკვლევარს სამეცნიერო ბრუნვაში შემოაქვს უცნობი დოკუმენტებიც.

ამგვარი მასალები მნიშვნელოვანია საერთო სურათის შესაქმნელად. ასეთი ჩანაწერები რომ არა, შეიძლებოდა ჩვენი ჟურნალისტიკის ისტორიაში არაერთი თეთრი ლაქა დარჩენილიყო.

ივანე კერესელიძეს უამბნია ზაქარია ჭიჭინაძისთვის: სტამბის ვალი მქონდა, სასწრაფოდ თუ ვერ გადავიხდიდი, ჟურნალის გამოცემა შეჩერდებოდაო. და აი, „ერთს სალამოს კარზე ვიღამაც

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, გვ. 42.

² გ. ტაბიძე, თხზ. თორმეტ ტომად, ტ. XII, 1975, გვ. 23.

დამიკაკუნა. გავალე კარი თუ არა, ერთმა კაცმა წერილი მომცაო, ეს ამა და ამ კაცმა გამოგიგზავნათ, თვით კი წავიდაო. გავხსენი წერილი, შიგ 300 მ. იდო შემდეგის წერილითო: „ივან ივანიჩ! თქვენ ერთად ერთი ქართულ ჟურნალ „ცისკრის“ გამოცემას მე ისეთის თანაგრძნობით ვუმზერ, რომ ამ 300 მ. გიგზავნი, რათა ამით სტამბა დაიხსნათ და „ცისკარი“ ჰბეჭდოთ“. მეორე დღეს სტამბა გავანთავისუფლე და „ცისკრის“ გამოცემა დაიწყო“¹.

ამგვარი ფაქტები მეტყველებენ, თუ რა ძნელ პირობებში უხდებოდათ მუშაობა ქართველ პატრიოტებს. მეორე მხრივ, იმაზეც ხშიანებენ, რომ საზოგადოების გარკვეულ ნაწილს კარგად ჰქონდა გააზრებული პრესის მნიშვნელობა და საშურ ქველმოქმედებასაც იჩენდა.

ვინც XIX საუკუნის 60-იანი წლების ქართული ჟურნალისტიკის დახასიათებას შეეცდება, მას უთუოდ წაადგება ზ. ჭიჭინაძის მიერ ფიქსირებული ნიკოლოზ ლოლობერიძის მოგონება. „მაშინ „დროება“ კვირაში ერთხელ გამოდიოდა, მაგრამ როგორც ახალი საქმე, ისე გვიჭირდა, რომ ნომრის გამოსვლის წინა ღამეს ხშირად შუალამემდის სტამბაში ვრჩებოდით; გ. წერეთელს თვეში 50 მან. ვაძლევდით. გაზეთის შემოსავალი კი გამოცემას უხდებოდა, არც-კი ჰფარავდა გასავალს. ამ საქმეს ჩვენ ვმეთაურობდით, დ. ბაქრაძე, სტ. მელიქიშვილი, ვახტან თულაშვილი და მე“².

გასათვალისწინებელია შემდეგი ცნობებიც, რომ ი. კერესელიძეს „ცისკრის“ გამოცემაში დიდად ეხმარებოდა ალ. ორბელიანი; რომ ა. ფურცელაძემ ამაგი დასდო „მნათობს“ არა მხოლოდ ჟურნალისტური საქმიანობით, არამედ მატერიალურადაც, „ფული საკმაოდ აქვს დახარჯული“ და სხვ.

1880 წელს ნინო გაბაშვილმა „მიმოხილვის“ გამოცემის ნება-რთვა მიიღო. სამწუხაროდ, ჟურნალის არცერთი ნომერი არ გამოსულა. მიზეზი?

ზ. ჭიჭინაძე, ამასთან დაკავშირებით, საინტერესო ცნობას გვანვდის: „ჟურნალის“ უმთავრეს თანამშრომლად სხვათა შორის ანტონ ფურცელაძე ირიცხებოდა, რედაქცია მოათავსეს, ხელის მოწერაც გაიმართა, ჟურნალის პირველი ნომრის ბეჭდვაც დაიწყო. პირველ ნომერში სხვათა შორის უნდა დაბეჭდილიყო ორი წერილი

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, გვ. 33.

² იქვე, გვ. 33.

ანტონ ფურცელაძის, ერთი მოთხრობა „ვაი მართალთა“ და მეორე კრიტიკული წერილი. ეს ზოგიერთ თანამშრომლებმა არ ჰქმნეს, ანტონ ფურცელაძის ნაწერებს წუნი დასდეს. ანტ. ფურცელაძეც გაშორდა; დაწყნარებული თავისთვის წავიდა, მისი ნაწერები ცალკე წიგნებათ გამოიცა. ჟურნალის საქმე აირია, პირველი ნომერიც ვეღარ გამოიცა; ზოგიერთ ხელის მომწერთ ფულები ანტ. ფურცელაძემ დაუბრუნა თავისი ჯიბიდან ზოგიერთ პირთა მეოხებით. ასე გათავდა ამ ჟურნალის გამოცემის საქმე¹.

ცნობა მნიშვნელოვანია როგორც საერთო სიტუაციის დასახასიათებლად, ასევე ანტონ ფურცელაძის ჟურნალისტური საქმიანობის უკეთ წარმოსაჩენად და ზოგიერთი მისი ნაწარმოების შემოქმედებითი ისტორიის გამოსაკვლევად.

კიდევ ერთი მაგალითი. 1884 წელს დაისტამბა „მოამბის“ პირველი ნომერი და ამით დამთავრდა ხსენებული გაზეთის ისტორია. ჩაფიქრებული კი იყო, როგორც მნიშვნელოვანი პროგრესული გამოცემა. რამ განაპირობა ასეთი ეფემერულობა?

ზ. ჭიჭინაძე ამ ფაქტს ხსნის იმით, რომ რედაქტორი ნ. ქანანოვი იძულებული იყო ბაქოში გადასულიყო სამუშაოდ.

ამგვარი მონაცემები, ცალკეული დაზუსტებანი უთუოდ გვეხმარება ისტორიული პროცესების უკეთ წარმოჩენა-აღქმის საქმეში.

ახალი მასალების შემოტანისას ზ. ჭიჭინაძე შემდეგი მოტივით ხელმძღვანელობს: არ დაიკარგოს არც ერთი ფაქტი. მათ სინაღდესა და საზოგადოებრივ ხვედრით წონაზე კი სხვებიც იმსჯელებენ და სიმართლეს უკეთ გაირკვევა.

სხვათა შორის, ამგვარი მასალები უფროვე პროფესიონალებითვის არის მოხმობილი და არა მასობრივი მკითხველისათვის. ამიტომაც ნუ ვიქნებით ზედმეტად მკაცრნი.

ზ. ჭიჭინაძეს მოაქვს ივ. კერესელიძის სიტყვები: გ. ერისთავი ცუდად იყო განწყობილი ახალი „ცისკრისადმი“. ერთხელ ისეთი ნაბიჯი გადადგა, კინალამ ჟურნალი იმსხვერპლაო. ეს არაკეთილი დამოკიდებულება იმითაც გამომჟღავნდა „... რომ მან „ცისკარში“ თავის სიკვდილამდე ერთი პწკარიც არ დაბეჭდაო“².

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, გვ. 47-48.

² იქვე, გვ. 29.

ასეთი მონაცემები, რა თქმა უნდა, ქვეტექსტების ღრმად გააზრებას და ფხიზელ ანალიზს საჭიროებს.

„ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა“ იმითაც არის საყურადღებო, რომ მასში დაფიქსირებულია პერიოდულ გამოცემათა ცალკეული ეგზემპლარების მოპოვების შემთხვევები: ვინ გაისარჯა ამ მხრივ და როგორ. ერთგან აღნიშნულია, რომ „ტფილისის უწყებანის“ ის ნომერი, რომელშიც მოთავსებულია ა. პუშკინის ლექსის თარგმანი, ანტონ ფურცელაძეს მოუპოვებია ქართლში და მისთვის (ზ. ჭიჭინაძისთვის) გადაუცია. ამ უკანასკნელს კი „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისთვის“ შეუწირავს¹.

საბოლოო დასკვნების გამოტანისას, უწინარესად, ვითვალისწინებთ სპეციფიკას ეპოქისას, რომელშიაც მოუხდა მოღვაწეობა ზ. ჭიჭინაძეს.

საქმე ისაა, რომ გზა გაუნალდავია. პირველი ნაბიჯის გადადგმა გარკვეულ გაბედულებასა და შემტევითობას მოითხოვს. მეორეც, მკვლევარს ხელი არ მიუწვდებოდა საარქივო მასალებზე. ბევრი რამ არ იყო სისტემატიზებული. უფრო მეტიც, ზოგიერთი გამოცემის სრული კომპლექტიც კი არ არსებობდა.

ზაქარია ჭიჭინაძის დამსახურება ის არის, რომ მან ერთ-ერთმა პირველმა გაავლო ხნული ქართული მასმედიის კვლევის საქმეში; სისტემაში მოიყვანა უამრავი მასალა; შექმნა დინამიკური სურათი. ამასთანავე გახაზა სამამულო ბეჭდვითი სიტყვის დიდი ეროვნული მნიშვნელობა და გააცხოველა მისი შესწავლისადმი ინტერესი. ეს კი, თუ გავითვალისწინებთ იმ პერიოდის საზოგადოებრივი აზრის მდგომარეობას, ბევრს ნიშნავს.

თვალსაჩინო მიღწევად უნდა ჩაეთვალოს საგულისხმო მასალების დაგროვებაც, მხედველობაში მაქვს მოგონებები და მონათქვამები იმ მოღვაწეებისა, რომლებიც ქართული ჟურნალ-გაზეთების სათავეებთან იდგნენ და თვითმხილველ-განმცდელნი ბრძანდებოდნენ უმთავრესი პროცესებისა. ზაქარია ჭიჭინაძემ მართებულად შეაფასა ძირითადი მოვლენები, პროცესები, ტენდენციები, რასაც ვერ ვიტყვით ცალკეულ ფაქტებზე. მთავარი კი სწორედ პირველია.

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის გაზეთების და ჟურნალებისა, თბ., 1902, გვ. 29.

მიხეილ ქავთარია

ექვთიმე თაყაიშვილის არქეოგრაფიული მოღვაწეობა

აკადემიკოს ექვთიმე თაყაიშვილის პირადი საარქივო ფონდი დაცულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში. ფონდი ინსტიტუტში შემოვიდა 1957 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის დადგენილებით. არქივი დაამუშავა ელენე კელენჯერიძემ, კატალოგი გიორგი ლომთათიძის რედაქტორობით დაისტამბა 1972 წელს. ფონდში დაახლოებით 2311 ერთეულია.

ექვთიმე თაყაიშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ ბევრი დაწერილა (მათ შორის, სქელტანიანი წიგნებიც) და ბევრიც დაინერება. მე შევეცდები, შეგახსენოთ ზოგიერთი მომენტი მისი არქეოგრაფიული მოღვაწეობიდან.

ექვთიმე თაყაიშვილი თავისი ცხოვრების წესით, რომლისთვისაც არასოდეს უღალატია, საქმისადმი თავდადებით, მოვალეობისადმი პასუხისმგებლობით თანამედროვეთათვის იყო სამაგალითო, ხოლო მომდევნო თაობებისათვის – ერთგვარად მისაბაძიც და რომანტიკულიც. ამიტომ ჩვენმა საზოგადოებამ ბუნებრივად და ლოგიკურად მიიჩნია, როდესაც მას კონსტანტინე გამსახურდიამ „ერის მეჭურჭლეთუხუცესი“ უწოდა, გიორგი ჩუბინიშვილმა – „ქართული არქეოლოგიის ნესტორი“, ნიკო ბერძენიშვილმა – „ისტორიის მეცნიერების რაინდი“. ექვთიმე თაყაიშვილი ყველა თაობის მამულიშვილთაგან მხოლოდ ქებას და აღიარებას იმსახურებდა.

1863 წლის 5 იანვარს სოფელ ლიხაურში, სვიმონ თაყაიშვილის ოჯახში, დაიბადა მესამე ვაჟი, რომელსაც ექვთიმე დაარქვეს. სულ მალე ექვთიმეს მამა გარდაიცვალა, 5 წლის ასაკში – დედაც, და ბავშვი ახლო ნათესავთა გარემოცვაში იზრდებოდა. 1870 წელს მიაბარეს ოზურგეთის სამაზრო სასწავლებელში. მეურვემ (გოთუა) იგი ფოთში გადაიყვანა. 1876 წელს ექვთიმე ქუთაისის პროგიმნაზიის მოსწავლეა, რომელიც 1879 წელს დაამთავრა და სწავლა განაგრძო კლასიკურ გიმნაზიაში, V კლასში. 1883 წელს გიმნაზიას ამთავრებს და სასწავლებლად მიემგზავრება პეტერბურგის უნივერსიტეტში, სადაც ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტე-

ტზე ირიცხება მსმენელად. 1887 წელს კანდიდატის ხარისხით დაამთავრა უნივერსიტეტი და დაბრუნდა სამშობლოში. იწყება მისი პედაგოგიურ-მეცნიერულ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობა.

XIX საუკუნის 80-იანი წლების თბილისის სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ გარდაქმნათა მიჯნასთან იყო. 60-იანი წლები – თერგდალეულთა თაობა, 70-იანი წლები – რევოლუციურ დემოკრატიულ თაობა, 80-იანი წლების დასაწყისი – თბილისის კულტურული პროფილი ჯერ კიდევ არ იყო მკვეთრად გამოკვეთილი. თბილისმა სულ რაღაც 5 ათეულ წელიწადში მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწია. 30-იან წლებში არ არსებობდა რაიმე კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრი. არ გამოდიოდა არც ერთი ქართული გაზეთი, რომლის რედაქცია შეიძლებოდა გამხდარიყო ასეთი ცენტრი. მხოლოდ საოჯახო სალონები, ცხადია, ვერ შეასრულებდნენ მასშტაბური კულტურული კერის მისიას.

40-იანი წლების დამდეგს, ქართული ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი მთავარი მესვეურთაგანი – დიმიტრი ყიფიანი – საკუთარი ინიციატივით ცდილობს თბილისში „ტფილისის კერძო ბიბლიოთეკის“ დაარსებას. მრავალი წინააღმდეგობის გადალახვის შემდეგ, მართლაც, 1843 წელს ამოქმედდა კერძო ბიბლიოთეკა, რომელიც 1832 წლის შეთქმულების დარბევის შემდეგ უნდა გამხდარიყო საზოგადოების გამთლიანების ცენტრი. 1846 წელს გაიხსნა საჯარო ბიბლიოთეკა, 1852 წელს დაარსდა გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილების მუზეუმი, რომელიც 1865 წლიდან კავკასიის მუზეუმის სახელითაა ცნობილი; 1850 წელს დაარსდა ქართული თეატრი, 1852 წელს – ჟურნალი „ცისკარი“; 1879 წლის 15 მაისს ილია ჭავჭავაძის, დიმიტრი ყიფიანისა და სხვათა მეთაურობით თბილისში შეიქმნა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. თუმცაღა, 80-იანი წლები რუსეთის მთელ იმპერიაში, და, მათ შორის, ჩვენშიც, რეაქციის წლები იყო. მკაცრი კონტროლისა და შეზღუდვების მიზეზით ეროვნულ განწყობას, საზოგადოებრივი აზრის წინსვლას, შემოქმედებით წარმატებებს დაბრკოლებათა მთელი წინააღმდეგობები ხვდებოდა, მაგრამ ნ.-კ.გ. საზოგადოების შექმნა ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში დიდი მოვლენა იყო.

1887 წლის 26 ოქტომბერს, იმ წელს, როდესაც ექვთიმე ჩამოვიდა სამშობლოში, მოკლეს სტავროპოლში გადასახლებული დიმიტრი ყიფიანი. ექვთიმე იყო მონაწილე იმ დიდი სამგლოვიარო პროცესისა, რომელმაც გააცვილა დიმიტრი ყიფიანი. ილიას, როგორც

ექვთიმე იგონებს, უთქვამს: „რა ამბავიც დღეს აქ მოხდა, ამას არავითარი სიტყვა არ სჭირია. მთელმა საქართველომ ჭეშმარიტად აღბეჭდა, თუ როგორ აფასებდა იგი დიმიტრი ყიფიანს და როგორ უყვარდა ეს დიდებული ეროვნული მოღვაწე“. დიმიტრი ყიფიანის დასაფლავება ეროვნული სულისკვეთების აღზევების უტყუარი დასტური იყო. ექვთიმე იგონებდა: „გრიბოედოვის ქუჩის ასასვლელთან პროცესიას გზა გადაუღობა პოლიციამ. პროცესიამ ნიკო დიასამიძის მეთაურობით გაარღვია პოლიციის რაზმი და გზა განაგრძო. პოლიციელებმა ველარ გაბედეს ზღვა ხალხის შეჩერება, კავკასიის რეაქციული მთავრობისადმი პროტესტის ნიშნად პროცესია სასახლესთან შეჩერდა და ლოცვა გადაინადეს“.

წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას ძალზე ფართო პროგრამა ჰქონდა, რომლის აღსრულებას საიმედოდ მომზადებული კადრი სჭირდებოდა. დიმიტრი ბაქრაძე, თედო ჟორდანიას, მოსე ჯანაშვილი და სხვები მოძალებულ საქმეს ძლივს უმკლავდებოდნენ. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ხელნაწერთა სამეცნიერო კატალოგის შედგენას. 1886 წელს, ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც ე. თაყაიშვილი საქართველოში არ იმყოფებოდა, ნ.-კ.გ. საზოგადოების გამგებამ შეადგინა კომისია დ. ბაქრაძის, თ. ჟორდანიას, ნ. მთვარელიშვილის და პ. კარბელაშვილის შემადგენლობით, რომელთაც ეს პრობლემა უნდა დაეძრათ. „კომისია შეუდგა კიდევ თავისი მოვალეობის აღსრულებას და რამდენიმე ხელნაწერი განიხილა, მაგრამ, რადგან ამგვარი კატალოგის შედგენა დიდ დროს მოითხოვდა და კატალოგი კი აუცილებლად საჭირო იყო, ამისათვის საზოგადოების გამგებამ ჯერჯერობით გადაწყვიტა მოკლე კატალოგის შედგენა საზოგადოების წევრთა სახელმძღვანელოდ, რომლის დამზადება იკისრა საზოგადოების საქმეთა მწარმოებელმა ნ. მთვარელიშვილმა“¹. კატალოგში არის ხელნაწერთა და ნაბეჭდ წიგნთა სია. სულ 1039 ერთეულია დასახელებული. ეს არის უმარტივესი სქემა, სადაც მითითებული იყო ხელნაწერის რაობა (სათაური). ავტორი (თუკი ასეთი იყო), თარიღი და მასალის დაცულობა. ამ წიგნაკის გამოქვეყნება დასტური იყო იმისა, რომ ხელნაწერთა არქეოგრაფიული შესწავლის

¹ კატალოგი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელის წიგნთსაცავისა, პირველი ნაწილი, ქართული განყოფილება, შედგენილი ნ. მთვარელიშვილისაგან, თბ., 1887 წ., გვ. I-II.

პრობლემა საქართველოში გაცნობიერებული ვერ იყო ბოლომდე, თუმცა ცდები კარგა ხანია დაწყებული იყო. 1838 წელს მარი ბროსემ შეადგინა ქართულ ხელნაწერთა კატალოგი, რომელიც 1844 წელს მანვე დასტამბა ფრანგულად. ამავე 1844 წელს, მარი ბროსეს ინიციატივით, დავით ჩუბინაშვილმა შეადგინა პეტერბურგის სააზიო მუზეუმის კატალოგი. 1845 წელს ნიკო ჩუბინაშვილმა იმოგზაურა იერუსალიმში და ჯვრის მონასტრის ხელნაწერთა მოკლე აღწერილობა შეადგინა, რომელიც ალ. ცაგარელმა 1894 წელს Сведение-ბის მესამე ნიგნში შეიტანა. 1867 წელს ჯ. ლანგლუა აქვეყნებს ათონის ქართულ ხელნაწერთა კატალოგის ფრანგულ თარგმანს, რომელიც ილარიონის მიერ იყო შედგენილი, გამოაქვეყნა ცაგარელმა Сведение-ბის პირველ ნიგნში 1886 წელს.

1876-1878 წლებში ალ. ცაგარელმა საგანგებოდ იმოგზაურა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში და დარწმუნდა, რომ „В настоящее время история грузинской литературы находится в периоде так сказать библиографическом или статистическом в фазисе тщательного собирания разработки и классификации литературного материала и только со временем может явиться возможность цельного стройного и систематического обзора памятников грузинской письменности и литературы (Сведения, 11, 1889 г., ст. III-IV).

1882 წელს ალ. ცაგარელი ეცნობა პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართულ ხელნაწარებს,¹ 1883 წელს კი იგი მოგზაურობს ათონისა და სინას მთაზე. 1898 წელს ათონის ხელნაწერების შესასწავლად ათონზე მიემგზავრება ნიკო მარი. ნიკო მარი იმედოვნებდა, რომ საზღვარგარეთული ქართული კოლექციების შესწავლა საშუალებას მისცემდა გაერკვია ქართული, სომხური, სირიული ლიტერატურულ-შემოქმედებითი ურთიერთობანი. ამასვე გეგმავდა იგი ეჩმიაძინისა და თბილისის კოლექციების მიხედვით. ნ. მარმა იმედის გაცრუება ახსნა იმით, რომ ამ ორ უდიდეს ფონდს, როგორიცაა საეკლესიო მუზეუმი და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნიგნთსაცავი, ჯერ კიდევ არა აქვთ სრული კატალოგი.²

საქართველოში ქართული ხელნაწერების კატალოგიზაცია (ალარაფერს ვამბობ აღწერილობაზე) საკმაოდ გვიან დაიწყო. მთელი

¹ ამ ხელნაწერის შესახებ შდრ. ალ. ხახანაშვილი, ჟურნალი „მოამბე“, 1898 წ., №1.

² Н. Марр, Предварительный отчет о работах на Синае веденных в сотрудничестве с И. А. Джаваховим и в Иерусалиме в поездку 1902 г. (апрель-ноябрь).

ყურადღება გადატანილი იყო ხელნაწერების შეგროვება-მოძიებაზე. სრულფასოვანი აღწერილობის აუცილებლობას ყველა გრძნობდა, მაგრამ მაღალი რანგის სპეციალისტები თითქმის არ იყვნენ საქართველოში. ამის შესახებ დიმიტრი ბაქრაძე რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიას სწერდა: „როგორც მთავრობას, ისე თვით ქართველთ საზოგადოებას მოვალეობა აწევს, რათა მეცნიერების ინტერესების გულისათვის, თავის დროზე მიღებულ იქნას სერიოზული ღონისძიებანი საქართველოს არქეოლოგიური მასალების დალუპვისაგან გადასარჩინად და მათ დასამუშავებლად“¹. მართლაც, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, ისევე, როგორც საეკლესიო მუზეუმი, ისტორიული მასალის – ძველი ხელნაწერების და ისტორიული დოკუმენტების (სხვაზე აღარაფერს ვამბობ) შეგროვებით მამულიშვილურ საქმეს აკეთებდა, რადგან ძველი ხელნაწერები და ისტორიული დოკუმენტები უპატრონოდ ნიავდებოდა და ილუპებოდა; უკეთეს შემთხვევაში, ევროპელი კოლექციონერების ხელში ხვდებოდა. ამის შედეგად მრავალი პირველხარისხოვანი ძეგლი, რომელიც საუკუნეების მანძილზე ყამთა სიავეს გადაურჩა, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში განადგურდა. სამართლიანად წერდა სიმონ ჯანაშია: „ამ დროის ქართული საზოგადოების მოწინავესა და აქტიურ წრეებში მწიფდებოდა ის აზრი, რომ საქართველოს მეცნიერული სურათის აღსადგენად წინასწარ საჭიროა შეკრებილ, მოწესრიგებულ, აღწერილ და გამოქვეყნებულ იქნას მთელი ის მასალა, რომელსაც კი შეიძლება საისტორიო წყაროს მნიშვნელობა ჰქონდეს“².

აი, ამ დროს ჩამოდის საქართველოში ექვთიმე თაყაიშვილი, რომელმაც ცოდნით, ინტელექტით, პრინციპულობით, ეროვნული განწყობით და ისტორიისადმი დიდი ინტერესით ჩვენი საზოგადოების ყურადღება მიიქცია. 1888 წლის მაისში ის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის წევრად აირჩიეს. „საზოგადოების წევრი რომ გავხდი, – მოგვიანებით გაიხსენებს ე. თაყაიშვილი, – მივიხედ-მოვიხედე, შევატყვე, რომ იმ ძვირფასს ხელნაწერებს კაცი პატრონი არა ჰყავდა და ძალაუნებურად მოვიკიდე ხელი, დავუნყე პატრონობა. მერე თანდათან გამიტაცა,

¹ ციტატა ამოღებულია ს. ჯანაშიას წერილიდან „მოსე ჯანაშიელი“, კრებულში „ქართული ისტორიოგრაფია“, წ. 2, თბ., 1971 წ., გვ. 127.

² იქვე, გვ. 127.

შემიყვარდა და დავინყე ზრუნვა დალუპვისაგან მათ გადარჩე-
ნაზე. თან ახალ-ახალსაც ვაგროვებდი, შემოწირულთ აღარ ვჯე-
რდებოდი. საზოგადოების ხარჯზე შეძენაც დავინყე, სხვადასხვა
კუთხეში მიმონერა გავაჩაღე, აგენტები გავიჩინე“¹.

ექვთიმე აქტიურად ჩაება წერა-კითხვის გამავრცელებელი სა-
ზოგადოების საქმიანობაში. თუმცაღა ყოველდღიურობა, ლუკმა
პურისათვის სახსარის შოვნა ბევრ დროს ართმევდა: „მთელ დროს
სამსახურს და ლუკმა პურის შოვნას ვანდომებ და ამ საქმეს
სხვათა შორის ვეკიდები... მე ჯერ ბევრის შესწავლა და ვარჯი-
შობა მინდა ამ საქმეში და ვწუხვარ, რომ დრო არა მაქვს საკმაო
ამისათვის“ (გვ. 64). იგი საეკლესიო მუზეუმის საქმიანობაში აპი-
რებს ჩართვას. „აქ საეკლესიო მუზეუმი იხსნება და იქაც უნდა
ჩავეწერო წევრათ და შეძლებისამებრ ვიმუშაო. იქ უფრო ბევრი
საინტერესო მასალა შეგროვდება“. საეკლესიო მუზეუმის გაზრდისა
და გამდიდრების პერსპექტივა უფრო რეალურად ეჩვენებოდა
ექვთიმეს. 1889 წელს ნიკო მარს სწერს: „ძველ ვარიანტს („იგუ-
ლისხმება „ბალავარიანი“) ვიშოვი სადმე ძველ წიგნებში, რადგა-
ნაც ეხლა საეკლესიო მუზეუმში შეგროვდება ყველა მონასტრები-
დან წიგნები. მე იქ წევრი ვარ გამგეობის და ვეცდები მეცნი-
ერული ხასიათი მივცე ჩვენ შრომას და გამოცემას. ეხლა მე და
ბაქრაძე მცხეთაში ვიყავით და იქაური ხელნაწერები აღვწერეთ
და წამოვიღეთ კიდეც“.

ექვთიმემ თავისთვის ხელნაწერთა კატალოგიზაციისა და აღწე-
რის გეგმა შეიმუშავა, მაგრამ ეს იყო მხოლოდ სქემა, რომელიც
დამწყებ არქეოგრაფს მუშაობის მიმართულებას აძლევდა. ამავე
დროს მან საფუძვლიანად დაიწყო ძველი ქართული მწერლობისა
და ისტორიოგრაფიის ძეგლების გაცნობა. ამ უკანასკნელთა გა-
ვლენა იმდენად ძლიერი იყო, რომ ხშირად მკვლევარი-ისტორი-
კოსი ფილოლოგ-არქეოგრაფზე ახდენდა გავლენას და კატალო-
გიზაცია-აღწერილობა მეორე პლანზე გადადიოდა.

ექვთიმეს პირველი კონსულტანტი და თანამდგომი ამ საქმეში
იყო ნიკო მარი – მისი ბავშვობისა და ყრმობის მეგობარი. „პირა-
დათ ჩემდა და ჩემის შრომისათვის ვტირი, – სწერს ექვთიმე, –
რომ აქ არა მყავხარ და აქ ამ საქმეში შენისთანა დამხმარე და
გულშემმატკივარი არა მყავს“ (64). აქ ხაზგასმით უნდა ითქვას,

¹ ე. თაყაიშვილი, რჩეული თხზულებები, ტ. I, გვ. 304.

რომ მათი მეგობრობა, ურთიერთ მეცნიერული კონსულტაცია და ზოგჯერ მკაცრი შეფასებები, რომლის უკან მხოლოდ მეგობრული სიყვარული იდგა, ჩვეულებრივი იყო მათთვის. ეს შესანიშნავად ჩანს მათ მიმონერაში, რომელიც 1991 წელს მაია მამაცაშვილმა და რუსუდან კავილაძემ გამოაქვეყნეს. არც იმის დავიწყება შეიძლება, რომ არავის ისეთი კეთილი გავლენა არ მოუხდენია ნიკო მარის მეცნიერული მოღვაწეობის დასაწყის ეტაპზე, როგორც ექვთიმე თაყაიშვილს. ექვთიმე დარბაისლურად, ზოგჯერ მკაცრადაც კი აძლევდა მიმართულებას ნ. მარის იმპულსურ იდეებს.

1889 წლის 5 თებერვალს ექვთიმე ნიკო მარს სწერს: „მე ეხლა, როგორც შენ, კატალოგის შედგენისათვის ვმუშაობ და თანდათან ვვარჯიშდები ძველი ხელნაწერების კითხვაში... ზოგიერთი საისტორიო ნიგნების კატალოგი მზათაც მაქვს. ... წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბიბლიოთეკის მოსაწყობ წესებს, რომელნიც მე მივალებინე, დანვრილებით ვერ მოგწერ ეხლა, და უმთავრესი აზრი ის არის, რომ ჩვენი ბიბლიოთეკის პროგრამა უფრო გავავრცელე და მთელი ბიბლიოთეკის საქმე კომისიას გადაეცა. ამ კომისიაში არის ბაქრაძე, მე, ჟორდანიას და მთვარელიშვილი. გამგეობას იმედი აქ, რომ მომავალი წლისათვის საკუთარს სახლს ავაშენებთ ბიბლიოთეკისათვის¹. ბიბლიოთეკა ჩვენს ისეთ დაწესებულებად უნდა გადაიქცეს ჩემის პროექტით, სადაც შეკრებილი უნდა იყოს უმთავრესი საუნჯე ქართველების გონების ნავარჯიშევისა და იყოს დაახლოვებით გამომხატველი ჩვენი კულტურის. ამისთვის, გარდა ხელნაწერებისა, ვაპირებთ შეკრებას გუჯრებისას, სიგელებისა და ყოველგვარი საისტორიო და სალინგვისტო აქტებისა, აგრეთვე ეტნოგრაფიის მასალას და საარხეოლოგო ნივთებს; ... ამის გარდა, მიქცეულია ყურადღება, რომ შევიძინოთ დანვრილებით აღწერილობა ყველა ქართული ხელნაწერებისა, რომელნიც საქართველოს გარეთ არიან დაცულნი ბიბლიოთეკებში... ამ თავით ჩვენ ორასი მანეთი დაგვინიშნეს ბიბლიოტეკისათვის, რომელიც გვინდა უმთავრესი ხელნაწერების დაწყობას, ყდის გაკეთებას და ბიბლიოტეკის სისტემაში მოყვანას

¹ ე. თაყაიშვილი ჩვენს საზოგადოებას დაბეჯითებით უხსნიდა ხელნაწერებისათვის, საერთოდ, ექსპონატებისათვის შენობის აშენების აუცილებლობას: „ჩვენს ბიბლიოთეკას არა აქვს ცეცხლისაგან უშიშარი ბინა და, ღმერთმა ნუ ქნას, თორემ ერთი რაიმე უბედურება რომ მოხდეს, მთელი ჩვენი ავლა-დიდება ისე გაქრება, რომ ცნობაც არ დაგვრჩება, რა გვქონდა და რა არა“.

მოვახმაროთ¹. ნ. მარი ყოველთვის საქმიანად უსმენდა ექვთიმეს და თავის მხრიდანაც არ აკლებდა კონსულტაციებსა და თანადგომას.

ხელნაწერთა აღწერილობა თავისთავად მასშტაბური კოდიკოლოგიურ-ფილოლოგიური სამუშაოა. იგი უნდა ეფუძნებოდეს ხელნაწერთა შესწავლის გარკვეულ სისტემასა და პრინციპებს, ითვალისწინებდეს ისტორიულ-ფილოლოგიური მეცნიერების ყოველ წარმატებას. ტექსტის დადგენა, თხზულებათა რედაქციულობა, თარგმანის დამოკიდებულება ორიგინალთან, თუკი ასეთი შესაძლებელია, ხელნაწერის გარეგნული დახასიათება, მასალა, ზომა, დაცულობა, კალიგრაფია, ავტორი – გადამწერის დადგენა – აღმწერლისათვის პირველი რიგის აუცილებელი სამუშაოა. ამის გაკეთება, უკვე ნიშნავს ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური გამოკვლევის თითქმის ნახევრად შესრულებას. ბუნებრივია, როდესაც ჩვენთან მეცნიერულ ფილოლოგიაში პირველი ნაბიჯები იდგმებოდა, ქართულ არქეოგრაფიაში მსგავსი საკითხების ამომწურავი გააზრება ვერ მოხერხდებოდა. ექვთიმე თაყაიშვილი შესანიშნავად გრძნობდა ამ სირთულეს და დაბეჯითებით მიმართავდა ნიკო მარს: „ეხლა შენ მომწერე შენი პლანი კატალოგის შედგენისა (ერთნაირი პლანი გვექონდეს საჭიროა) და აგრეთვე ის თუ რა ენაზე დავბეჭდოთ კატალოგი“. ეს უკანასკნელი მომენტიც არ იყო ექვთიმესთვის სასხვათაშორისო საქმე.

ე. თაყაიშვილმა 1890 წელს დაიწყო საზოგადოების ქართული ხელნაწერების აღწერილობის გამოქვეყნება გაზეთ „ივერიაში“. სულ ოცამდე ხელნაწერის აღწერილობა გამოქვეყნდა (№ 3, 4, 6, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 20, 28, 29, 46, 47, 58). მართალია, ამ დროს, როგორც უკვე ვთქვით, დასტამბული იყო ნ.-კ.გ. საზოგადოების წიგნსაცავის ნ. მთვარელიშვილის კატალოგი, რომელიც 7 განყოფილებისგან შედგებოდა და იძლეოდა ცნობას 1039 ხელნაწერსა თუ წიგნზე. ნ. მთვარელიშვილის ეს შრომა, რომელმაც თავის დროზე ალბათ დიდი როლი შეასრულა და მეცნიერული ინტერესი დღესაც არ დაუკარგავს, ძალზე პირობითად შეიძლება მივიჩნიოთ აღწერილობად ან თუნდაც კატალოგად არა მხოლოდ დღევანდელი

¹ ნიკო მარისა და ექვთიმე თაყაიშვილის მიმოწერა, გამოსაცემად მოამზადეს, შესაფერისი წერილი და კომენტარები დაუთმეს რ. კავილაძემ და მ. მამაცაშვილმა, თბ., 1991 წ., გვ. 56.

მოთხოვნილებების შესაბამისად. თავისთავად ნ. მთვარელიშვილმა გააკეთა კარგი საქმე, თავისი დროისათვის ერთობ დასაფასებელი და მამულიშვილურიც, მაგრამ ეს იყო უმარტივესი ფორმა ძეგლთა აღწერისა, უფრო სწორად, ფიქსაცია შემორჩენილი ძეგლებისა. დასახელებული იყო ნომერი, სათაური, ავტორი (თუკი ასეთი იყო მითითებული ხელნაწერში), თარიღი და ხელნაწერის ტექნიკური მდგომარეობა (სისრულე). ე. თაყაიშვილის წამოწყებას – ხელნაწერთა აღწერილობის მისეულ ვარიანტს – კოლეგები სკეპტიკურად, მკაცრი კრიტიკითაც კი შეხვდნენ. ალბათ, ვერ წარმოედგინათ იმ ეტაპზე ასეთი ფართო გეგმით საქმის აღსრულება. ამის გამო ე. თაყაიშვილმა საჭიროდ ჩათვალა პრესაში დაენერა: „გეგმა, რომელიც ამ გამგეობას წარვუდგინე, მე თვითონ არ გამომიგონია. მე გავსინჯე ყველა კატალოგი, რომელთანაც ხელი მიმიწვდებოდა, დავეკითხე სხვებს, მცოდნე პირებს და მეცნიერებს, რომელთაც აღუწერიათ და განზრახვა აქვთ აღწერონ სხვა ქალაქებში გაბნეული ქართული ხელნაწერები, მივიღე მათგან ისეთი კატალოგის ნიმუშები, რომელზეც ხელი არ მიმიწვდებოდა“¹. ციტატაში დასახელებული „მცოდნე პირები“, „მეცნიერები“ არის, უპირველეს ყოვლისა, ნიკო მარი – ექვთიმეს უახლოესი მეგობარი და თანამდგომი, ამ დროისათვის უკვე საკმაოდ აღიარებული ორიენტალისტი. ნიკო მარი ამ დროს ამზადებდა სააზიო მუზეუმის ქართული ხელნაწერებისა და პეტერბურგის საჯარო ბიბლიოთეკის მიერ ახლად შექმნილი იოანე ბატონიშვილის კოლექციის ხელნაწერების აღწერილობას, რომელიც (ეს უკანასკნელი – მ. ქ.) მოგვიანებით გამოქვეყნდა². ამ კოლექციიდან ივ. ჯავახიშვილმა გამოაქვეყნა საბუთები წერილში „საქართველოს სამეფო ტახტის მემკვიდრეები მეფის ძე დავით და ბატონიშვილი იულონ“ (მოამბე, 1900 წ., გან. II).

ექვთიმე თაყაიშვილის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, რომელიც „ივერიაში“ დაიბეჭდა, უპირველეს ყოვლისა, თვით ექვთიმეს არ აკმაყოფილებდა, იმ პრინციპების შესაბამისად არ იყო შედგენილი, რომელიც ავტორმა შეიმუშავა. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, 1882 წელს მარისადმი გაგზავნილ ერთ-ერთ პირად

¹ ე. თაყაიშვილი, პასუხად ბ-ნ თ. ჟორდანიას, „ივერია“, 1897 წ., №131.

² Отчет Императорской Публичной библиотеки за 1896 г., СПб, 1900 г., Приложение, стр. 1-15.

წერილში მან გააკეთა „ბალავარიანის“ შემცველი ხელნაწერის აღწერილობა (გვ. 59-61), გამოქვეყნებული აღწერილობისაგან ერთგვარად განსხვავდება, მაგრამ ეს განსხვავება პრინციპული არ არის. უნდა ითქვას, რომ აღწერილობა გაზეთში მთლიანად არ იბეჭდებოდა და ესეც ანელებდა ერთიან შთაბეჭდილებას. ექვთიმე თაყაიშვილის გაზეთში გამოქვეყნებულ „აღწერილობას“ გამოეხმაურათ. ჟორდანიას, რომელმაც არ მიიჩნია აუცილებლად ხელნაწერის ტექნიკური აღწერილობის, გარეგნული მხარის დახასიათების ფართოდ წარმოდგენა და ამ საკითხზე საგანგებო ყურადღების გამახვილება. ექვთიმე თაყაიშვილმა არ გაიზიარა შენიშვნა, იგი მაინც მიიჩნევდა, რომ ნუსხის გარეგნულ აღწერას დიდი და პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა ხელნაწერების ისტორიის შესასწავლად და იგი სპეციალისტისაგან მეტ ყურადღებას მოითხოვდა. ე. თაყაიშვილის გამოქვეყნებული აღწერების გეგმა ასეთია: I. გარეგანი, ანუ დღევანდელი ტერმინოლოგიით ტექნიკური აღწერილობა და II. შინაგანი აღწერილობა – ტექსტის რაობა, მინაწერანდერძები (ექვთიმეს აღწერის პრინციპების შესახებ და კონკრეტულად ამ მომენტზეც ვრცლად საუბრობს უდროოდ გარდაცვლილი რ. კავილაძე)¹. ე. თაყაიშვილი მოგონებებში წერს: „1890-იანი წლებიდან დავიწყე ხელნაწარების აღწერაც და პირველად „ივერიაში“ ვაქვეყნებდი, რადგან სხვა არაფერი საშუალება არ იყო. იქ ხშირად ბეჭდავდნენ ასეთ აღწერილობას მ. ჯანაშვილი, პოლ. კარბელაშვილი, თ. ჟორდანიას, ხალხს არ უყვარდა, მაინცდამაინც არ კითხულობდნენ, „ეს რა გაზეთიაო?!“ მაგრამ ილია სიამოვნებით აქვეყნებდა, როგორც მასალას... მერე წერა-კითხვის საზოგადოების გამგეობამ მომანდო ხელნაწერთა კატალოგის შედგენა, მაგრამ ჟორდანიამ, ჯანაშვილმა და კამპანიამ ამიტყვეს შფოთი...“².

ე. თაყაიშვილისათვის ეს საკითხი გარკვეულად პრინციპული იყო, იგი საგანგებოდ წერდა თ. ჟორდანიას პასუხად: „გარეგანი აღწერას დიდი ყურადღება აქვს მიქცეული ყველა ახალს კატალოგში და გარეგანი აღწერა აუცილებლად საჭირო არის შინაგანს აღწერასთან. ხელნაწერზე რომ სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ, მისი გარეგანი მდგომარეობაც უნდა ვიცოდეთ და შინა-

¹ რ. კავილაძე, ექვთიმე თაყაიშვილი და ქართული ხელნაწერების აღწერილობის პრინციპები, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1975 წ., №3, გვ. 68-76.

² გ. ლომთათიძე, ქართული კულტურის მემკვიდრე, ექვთიმე თაყაიშვილი, 1990 წ., გვ. 145-146.

განი ღირსებაც. გარეგანი მდგომარეობა ხელნაწერის ისტორიაა და მის თავგადასავალს მოგვითხრობს, ხშირად სიყალბე და სისწორე ხელნაწერისა იცნობება გარეგანის აღწერილობით, რომელიც სრულად უნდა უჩვენებდეს, თუ რა მასალისაგან შედგება ხელნაწერი“¹.

ე. თაყაიშვილი, ნ. მარის დახმარებით და ხელის შეწყობით, გაეცნო ევროპის თითქმის ყველა წამყვანი წიგნსაცავის აღწერილობის პრინციპებს. ნ. მარი ყოველ სიახლეს ატყობინებდა და კატალოგების შესახებ ინფორმაციას დაუზარებლად აწვდიდა. 1890 წლის 7 მარტს ექვთიმემ ნიკო მარისაგან მიიღო საკმაოდ ვრცელი წერილი, რომელშიც არის ხელნაწერების აღწერის ვრცელი რეკომენდაცია; ე. თაყაიშვილისათვის გამოიკვეთა აღწერილობის შედგენის პრინციპები, რომელნიც დაედო საფუძვლად მის შემდგომ მუშაობას: „აღწერის ფორმა ეცადა ერთი მეორეს წააგავდეს, სრული, მაგრამ მოჭრილი და მოკლე იყოს. ძალიან მომწონს ამ მხრით ბერლინის ბიბლიოთეკის კატალოგები, სხვათა შორის, სომხური. მოვიყვან აქ ფორმას, რომელზედაც ყველა ხელნაწერები აღწერილნი არიან: ნომერი ხელნაწერის კატალოგში, ნომერი ხელნაწერის წიგნსაცავში: პაგინაცია (როგორი), რვეულთა ან ფურცელთა ან გვერდთა რაოდენობა. ფორმატი (fol. თუ 8° და 4° და სხვა). ფრჩხილებში ტექსტის (და არა ხელნაწერის) სიდიდე, ვთქვათ, 12,5X8 სმ, რაც (12,5) ტექსტის სიდიდეს აღნიშნავს და (8) – სტრიქონების სიგრძეს. სტრიქონების რიცხვი (შვათა რიცხვით, ვთქვათ 21-25, ან 18-22)² თითო გვერდზე; ქაღალდი. ეტრატი (სისქე, ფერი გასანთლულობა). აკინძულობა (переплет) – ტყავის, ხის თუ ოქროთი და სხვა). მდგომარეობა (შევსებულია თუ გაახლებულია, აკლია თუ არა რაიმე, სად აკლია). ასონი – ხელი ხუცური თუ მხედრული, ასომთავრული თუ სტრიქონული. მხედრულია, მრგვლოვანი (ნაბეჭდს გავს, მხოლოდ ჩვიდმეტ საუკუნემდე წერდნენ), ყვავისფრჩხილოვანი თუ შვათაგანი სულბოლონდელი, შაგირდული ხელია. შეკაზმულობა (украшения палеографического) ნითელი მელანი, ესე იგი კინოვარი მხატვრობა. ქორონიკონი. გადამწერი. ვის კუთვნებია. სათაური თხზულების (როგორი

¹ ე. თაყაიშვილი, პასუხად ბ-ნ ჟორდანიას, „ივერია“, 1891 წ. №131.

² ზოგიერთ არდახაზულ ხელნაწერში მათი რიცხვი ერთია ყოველ გვერდზე. შენიშვნა ავტორისაა.

და რომელ გვერდზე (სქოლიოში: თუ გვერდი აღნიშნულია კეთილი, თუ მხოლოდ მეორე-მეორე გვერდია აღნიშნული, ესე იგი თითო ფურცელი ცალკე, მაშინ არაბული ციფრით ფურცელს უჩვენებ და ლათინური ანბანით მის პირველ ან მეორე გვერდსა. ვთქვათ - 7,ა ან 7,ბ და სხვა. თუ რვეულების გვერდია აღნიშნული, მხოლოდ (თითო რვეულში ხან 8, ხან 16, ხან 12, ხან 24 და სხვა გვერდია), მაშინ რვეულის რიცხვს ქართული ასოთი აღნიშნავ, და მის გვერდს არაბულის ციფრით). ავტორი, მთარგმნელი. - შემდეგ მოჰყვება თვით თხზულების აღწერა, რომლის პლანი თვით თხზულების ხასიათზე და შემდგენლის მოხერხებულობაზე დამოკიდებული, არც წვადი დაიწვას, არც შამფური, არც აღწერილობა გამოდგეს არაფრის მომცემი და არც ნამეტან ვრცლად (ეს სრულებით არ არის საჭირო) იყოს, ოღონდ კაცს შეეძლოს მიხედეს, თუ რა თხზულება და ვისი თხზულება აქვს ხელში და სხვა. თვით თხზულების აღწერის შემდეგ დასაწყისი თხზულების ოთხი სტრიქონი და დასასრული იმდენივეა. შემდეგ მიწერილობანი, დედანიც და (თუ საინტერესოა) თარგმანიც. შემდეგ შენი მოსაზრებანი დედანზე, ან ავტორზე, ან რომელიმე ადგილზე თხზულების. ამას ყველაფერს ასე ვწერ. ეგრე ვწერ, შენ ან შეავსებ ან შეამოკლებ, როგორც ჭკუა გაგიჭრის... თუ ამ ნაირად მანდაური ხელნაწერები უმეტესი (რატომ არა ყველა) აწერე, შენ იცი რა საქმეს შეასრულებ მაგ გვარი მოქმედებით“ (გვ. 81-82)¹.

ექვთიმე თაყაიშვილის წინაშე დადგა პრობლემა, რა ენაზე უნდა შეედგინა ხელნაწერთა აღწერილობა. 1890 წელს, როდესაც მან გაზეთ „ივერიაში“ დაიწყო აღწერილობის პუბლიკაცია, ბუნებრივია, ყველაფერი ქართულ ენაზე იყო. მაგრამ ეს პრობლემა იმთავითვე ანუხებდა. 1889 წლის 5 თებერვალს ნიკო მარს სწერს: „ეხლა შენ მომწერე შენი პლანი კატალოგის შედგენისა (ერთნაირი პლანი გვექონდეს, საჭიროა) და აგრეთვე ის თუ რა ენაზე დავბეჭდოთ კატალოგი, მიყვებით პატრიოტობას და გამოვსცეთ მარტო ქართულად, თუ რუსულად დავბეჭდოთ. მეცნიერების საინტერესოთ, რასაკვირველია, რუსულად სჯობს, მაგრამ აქ არ დამეთანხმებიან და თავისი ხარჯით არ გამოვსცემენ. მე კი ჯერ ქართულად ვადგენ“ (გვ. 57). როგორც ვხედავთ, ექვთიმე ამ სტრი-

¹ ეს წერილი მრავალი ავტორის მიერაა დამონმებული. რ. კავილაძემ ამ წერილზე დაყრდნობით მშვენიერი სტატიაც დასტამბა.

ქონებს წერს და პრობლემას აყენებს მაშინ, როდესაც ქართული ხელნაწერების აღწერილობას თვით ქართულად ადგენს და აქვეყნებს კიდეც. და ეს ხდება მაშინ, როდესაც ქართული საზოგადოებისათვის რუსულად წერა ერთგვარად ანტიქართულად და არა-ეროვნულად შეიძლებოდა მონათლულიყო. ვფიქრობ, ექვთიმეს გადაწყვეტილება – აღწერილობა შეედგინა რუსულ ენაზე (თუმცაღა მოსალოდნელი გართულებები გამორიცხული არ იყო) – არსებითად ორმა ფაქტორმა განსაზღვრა. პირველი, რომელსაც თავადაც ასახელებს, არის მეცნიერებისა ზოგადად და კონკრეტულად აღმოსავლეთმცოდნეობისადმი ინტერესი. ქართველოლოგია, როგორც მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგი, ეს-ეს არის ფეხს იკიდებს და საჭიროებს ენერგიულ მხარდაჭერას, უპირველეს ყოვლისა, პეტერბურგის ცნობილი სკოლის მხრიდან. ორიენტალისტიკაში იგი მოიაზრებოდა ზოგადად, როგორც კავკასიოლოგიის ერთ-ერთი ფრთა, ხოლო იქ მოღვაწე რამდენიმე მეცნიერი მუშაკის გარდა, თითქმის ყველა არაქართველი იყო და, მაშასადამე, ქართული ენა მათთვის არ გამოდგებოდა. ექვთიმემ, რომელიც ის-ის იყო იწყებდა ქართული წერილობითი ძეგლების შესწავლას, აღმოაჩინა, რომ ქართულ ხელნაწერებს შემოუნახავთ უნიკალური ცნობები, როგორც საქართველოს ისტორიისა და კულტურისათვის, ასევე ბიზანტია-ირანისტიკისათვისაც. ლოგიკური იყო, მათი საერთაშორისო მეცნიერების არენაზე გატანისათვის მაშინ ქართული ენა ვერ გამოდგებოდა. არც ისაა დასავიწყებელი, რომ XIX საუკუნის მიწურულსა და XX საუკუნის დამდეგს პეტერბურგის აღმოსავლეთმცოდნეთა და ბიზანტინისტთა წარმომადგენლები თავიანთი დარგების წინსვლას ტონს აძლევდნენ. ვიმეორებთ, მათი ინტერესების გათვალისწინება უთუოდ თამაშობდა როლს. ამიტომ, ექვთიმეს გადაწყვეტილება წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქართული ხელნაწერების აღწერილობა რუსულ ენაზე გაკეთებულიყო, სწორედ რომ პატრიოტული იყო. „Мы решили издать его на русском языке, чтобы сделать доступным для большего круга востоковедов, которые не знают грузинского языка“.

– წერდა წინასიტყვაობაში ექვთიმე.

სწორედ ამ დროს მზადდებოდა და XIX საუკუნის დასაწყისში დაიბეჭდა კიდეც (ე. თაყაიშვილის წიგნებზე ადრე – მ. ქ.) საეკლესიო მუზეუმის ქართული ხელნაწერების აღწერილობა, რომელსაც ადგენდა ამ დროისათვის უკვე ცნობილი და აღიარე-

ბული ისტორიკოსი თედო ჟორდანიას. თედო ჟორდანიამ თავისი კაპიტალური შრომა რუსულ ენაზე შეადგინა და დასტამბა. ამ შემთხვევაშიც თ. ჟორდანიას გადანყვეტილება, ალბათ, ზემოთ ნათქვამმა განსაზღვრა.

მეორეც, 1889 წ. 1 იანვარს ნიკო მარი ექვთიმეს სწერს: „მინდა... კატალოგი შევადგინო აზიურ მუზეუმში და საჯარო წიგნსაცავში დაცული ხელნაწერების. კატალოგის შედგენა ენკენისტოვითგანვე (ე. ი. 1888 წლიდან - მ.ქ.) დავიწყე“ (გვ. 53). ექვთიმე უპასუხებს: „მომწერე საზოგადოთ ყველაფერი, თუ როგორი გეგმა გამოვიმუშავოთ მუშაობის, შეიძლება ჩვენი შრომანი ერთად გამოვსცეთ“ (გვ. 57). ეს გადანყვეტილება, ალბათ, სწორედ იმ დიდი მიზნის აღსრულების ერთ-ერთი ნაწილია, რომელიც მეგობრებს სტუდენტობის ჟამს დაუსახავთ.

ქართული სამეცნიერო საზოგადოება ამ პერიოდში სამუშაო ენად რუსულს ირჩევდა, რათა სწორედ რუსეთის მეცნიერების თვალში წარმოჩენილიყო ქართული ეროვნული ინტელექტუალური ცხოვრების ისტორიული ფაქტები, რომლებიც, უპირველეს ყოვლისა, უძველეს ქართულ ხელნაწერებშია შემონახული. თუმცა წ. მარის წერილებში, ამ საკითხთან დაკავშირებით, პირდაპირი პასუხი არ არის, მაგრამ ლოგიკით, შინაგანად ისიც აღწერილობის რუსულ ენაზე შედგენის მომხრე იქნებოდა.

თ. ჟორდანიასა და ე. თაყაიშვილის „აღწერილობები“ სრულიად განსხვავებულ პრინციპებზეა აგებული. თ. ჟორდანიას მიაჩნდა, რომ ხელნაწერები მათი ნომერთა თანმიმდევრობით უნდა აღწერათ, ხოლო სხვადასხვა შინაარსის თუ დარგის ხელნაწერებისაგან შემდგარი კოლექცია კი - თავდაპირველად, ერთიანად.

1902-1904 და 1906-1912 წლებში გამოქვეყნდა ე. თაყაიშვილის ფუნდამენტური შრომა - „Описание рукописей общества распространения грамотности среди грузинского населения“ - ორ წიგნად, რომელიც თავისი აგებულებითა და მიზანდასახულობით დღემდე უნიკალურია. როგორც ავტორი წინასიტყვაობაში წერს, 1-30 ხელნაწერი აღწერილია საცავში დაცულ ნომერთა თანმიმდევრობით, ხოლო 31-ე ნომრიდან იწყება თემატური, ანუ დარგობრივი აღწერა. ამ თვალსაზრისით, ე. თაყაიშვილის „აღწერილობა“ არის პირველი წიგნი, რომელსაც საფუძვლად დარგობრივი პრინციპი უდევს. იგი ჯერ-ჯერობით დარჩა ერთადერთ ნიმუშად საქართველოში დაცული ქართული ხელნაწერების აღწერილობებში. მხოლოდ ბოლო

წლებში მოხერხდა სინური კოლექციის ქართული ხელნაწერების დარგობრივი აღწერილობის შედგენა და დასტამბვა. სხვა კოლექციების ხელნაწერების დარგობრივი აღწერილობის შედგენა საერთოდ არც დაწყებულა.

თემატური აღწერილობის შედგენა ურთულესი საქმეა და ბევრ სიძნელესთან არის დაკავშირებული. პირველი ის გახლავთ, რომ, როდესაც არ არსებობს ცალკეულ ხელნაწერთა ამომწურავი აღწერა, აღმწერისაგან ეს მოითხოვს, რომ მან ზედმიწევნით კარგად იცოდეს მთელი კოლექციის შედგენილობა, ხელნაწერთა რაგვარობა, დარგის ზოგადი და კონკრეტული ისტორია, რომ არ გამოჩნდეს ერთი რუბრიკის ქვეშ გასაერთიანებელი ხელნაწერი, ან თუნდაც ფრაგმენტი. აქედან გამომდინარე, გასაგები უნდა იყოს, თუ როგორი რთული პრობლემის გადაჭრა გადაწყვიტა ე. თაყაიშვილმა მაშინ, როდესაც საქართველოში საერთოდ არ არსებობდა მსგავსი ხასიათის შრომები (თ. ჟორდანიას წიგნის მაგალითად მოტანა არ გამოდგება, რადგანაც თვით თედოც იმ დროს ადგენდა აღწერილობას). თაყაიშვილის წიგნებმა დაადასტურეს, რომ ავტორი ბრწყინვალედ იცნობდა კონკრეტულად ცალკეულ ნუსხას და, საერთოდ, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების კოლექციას. მეორეც, მაშინ, როდესაც ჩვენში ის-ის იყო იწყებოდა არქეოგრაფიული სამუშაოები, არ იყო ბოლომდე დამუშავებული და შესწავლილი ქართული ფილოლოგიისა და ისტორიოგრაფიის საკითხები, იწერება წიგნი, რომელშიც მთელი ქართული მწერლობის ისტორიის და ისტორიოგრაფიის საკითხების უზადო ცოდნა ჩანს. ე. თაყაიშვილის წიგნებმა დაადასტურეს, რომ მათ ავტორს რეალისტურად ჰქონდა გააზრებული და წარმოდგენილი ქართული მწერლობის განვითარების მთელი პროცესი, რომ ავტორმა შესანიშნავად იცოდა ქართული ლიტერატურის ისტორიის და ხელნაწერთამცოდნეობის საჭირო და აუცილებელი საკითხები თეორიულადაც და პრაქტიკულადაც. ავტორის მიერ მე-20 საუკუნის გარიჟრაჟზე დაყენებული ბევრი საკითხი დღესაც ანგარიშგასაწევია, თუ უყოყმანოდ გასაზიარებელი არა. ამიტომ საქმეში ჩახედული ადამიანისათვის სრულებით არ არის მოულოდნელი ის აღფრთოვანებული რეცენზიები, რომლებიც მიუძღვნეს ამ ნაშრომებს მარმა, ი. ჯავახიშვილმა და სხვებმა. 1907 წელს, რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის გადაწყვეტილებით, ე. თაყაიშვილის აღწერილობის პირველ ტომს ოქროს მედალი მიენიჭა და მიჩნეულ

იქნა „იშვიათ და ძვირფას შენამატად რუსული ორიენტალისტიკისა“.

ე. თაყაიშვილის „აღწერილობაში“ არსებითად საერო მწერლობის ძეგლებია დაჯგუფებული და აღწერილი. მათ შორის „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებიც. თუმცაღა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ცალკეული ნუსხების საეკლესიო მწერლობიდან უყურადღებოდ არის დატოვებული. მთავარი ის არის, რომ ავტორი არ იფარგლება მხოლოდ აღწერილობისათვის საჭირო ინფორმაციის მოწოდებით. იგი იკვლევს კონკრეტულ ძეგლთან დაკავშირებულ ისტორიულ-ფილოლოგიურ საკითხებს და ამიტომ სავსებით მართალი იყო ნიკო მარი, როდესაც უთქვამს: „ეს აღწერილობა კი არა, ნამდვილი გამოკვლევაა“. ნიგნების მნიშვნელობა იზრდება იმითაც, რომ აღსაწერი ნუსხებიდან ე. თაყაიშვილს ვრცლად მოაქვს ტექსტები. ეს არ არის მხოლოდ საილუსტრაციო მასალა, ეს არის ტექსტის პუბლიკაციის ცდაც. მაგალითად, მეორე ტომში 108 ხელნაწერის შესახებაა საუბარი, ამავე დროს სრულად არის გამოქვეყნებული „მოქცევა ქართლისაჲს“ შატბერდულ-ჭელიშური რედაქციის ტექსტები. მართალია, შატბერდული რედაქცია მან სხვაგანაც დასტამბა („სამი ისტორიული ქრონიკა“), მაგრამ ეს იყო ჭელიშური ნუსხის აღმოჩენამდე. ახლა კი მიეცა საშუალება ორივე ტექსტი პარალელურად დაებეჭდა და მკითხველი საზოგადოებისათვის ჩვენი ისტორიოგრაფიის ეს შესანიშნავი ძეგლები მიეწოდებინა.

ე. თაყაიშვილის პირადი საარქივო მასალების მიხედვით ასეთი სურათი შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ თემისათვის: ე. თაყაიშვილი – ქართული ხელნაწარების ქომაგი. ქართული ხელნაწერების აღწერილობის ტომების გამოქვეყნების შემდეგ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქართული ხელნაწარების კოლექციას, როგორც არქეოგრაფი, ე. თაყაიშვილი აღარ შეხებია. მას აღარ გაუგრძელებია დარჩენილი ხელნაწერების აღწერილობა. ეს ფაქტი ერთობ გაუგებარი რჩებოდა, შემდგომში თვითონვე რომ არ გაეცა პასუხი. მოგვიანებით ექვთიმე იგონებდა: „ჩვენი ინტელიგენციის კარგა დიდ ნაწილს ძველად არაფერი გაეგებოდა იმ მუშაობის მნიშვნელობისა, რომელსაც მე და ჩემი ამხანაგები ვეწეოდით. წერა-კითხვის საზოგადოებაში რომ უმეტესობა მენშევიკებმა და სოციალ-ფედერალისტებმა მოიპოვეს, მე იძულებული შევიქენი გამოვსულიყავი გამგეობიდან. მათ შორის ძალიან ბევრი იყო მჩატე კაცი, რომლებსაც არც სწამდათ და არც შეეძლოთ

არაფერი, გარდა ლიტონი ფრაზისა. მიუხედავად იმისა, რომ შიგ ჩემი ნამონაფარებიც ერივნენ, მე მათთან ერთად მუშაობა ვერ შევძელი. მერე სარგის კაკაბაძე მოიწვიეს. შემოიღეს ახალი წესი – ხელნაწერებს აღარავის გაატანდნენ შინ წასაღებად და მეც კი ამიკრძალეს ეს, მე, რომელმაც შევექმენი ხელნაწერთა მთელი ფონდი, – ხოლო თვით ბიბლიოთეკაში მუშაობა შეუძლებელი იყო, რადგან ის ოთახი ყოველდღიურ თავმოსაყრელ და სასაუბრო ადგილად იყო გადაქცეული იმთავითვე. ყოველივე ამან მაიძულა შემენწყვიტა მუშაობა „описание рукописей“-ს გამოცემაზე, ერთი ტომი (მე-3) კიდეც გამოვიდოდა“ (მოგონებები, „მნათობი“, 1958 წ., №11, გვ. 168). ასე დარჩა ეს კოლექცია ბოლო წლებამდე დაუმუშავებელი.

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ხელნაწერების გამოქვეყნების შემდეგ, ე. თაყაიშვილის სამეცნიერო-შემოქმედებითა საქმიანობამ რამდენადმე სხვა მიმართულება მიიღო. იგი აქტიურად აქვეყნებს საისტორიო დოკუმენტებს, ძეგლებს. არქეოგრაფიიდან ძეგლთა პუბლიკაციაზე გადავიდა. ამას აშკარად შეუნყო ხელი ახალი საზოგადოების დაარსებამ.

1906 წელს ე. თაყაიშვილმა ადგილობრივ ხელისუფლებას წარუდგინა თხოვნა თბილისში სამეცნიერო საზოგადოების შექმნაზე ნებართვის შესახებ. ჯერ კიდეც XX საუკუნის გარიჟრაჟიდან მუშაობდა თბილისში პატარა ჯგუფი, რომელიც ჩვენი ისტორიის საკითხებს იკვლევდა. 1907 წლის 30 ივნისს ვორონცოვ-დაშკოვმა დაამტკიცა ახალი საზოგადოების წესდება, რომელშიც ხაზგასმით ეწერა, რომ საზოგადოება არსდებოდა თბილისში, რომლის მიზანი იყო „შეეგროვებინა, შეენება და შეესწავლა ისტორიული, არქეოლოგიური, ლიტერატურული და ეთნოგრაფიული სიძველენი“. საზოგადოებამ მუშაობა 1907 წლის 20 სექტემბერს დაიწყო. ამ დროისათვის ექვთიმე თაყაიშვილი ჩამოყალიბებული და კოლეგების მიერ სამართლიანად აღიარებული ავტორიტეტითა საქართველოს ისტორიის საკითხებში.

ე. თაყაიშვილი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი (XIX საუკუნის 90-იანი წლები) და ე. თაყაიშვილი საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების წევრი (XX საუკუნის პირველი ათეული) ორი სხვადასხვა რანგის მოღვაწეა. პირველი, ჯერ კიდევ მოკრძალებული ინტერესების მქონე, აქტიურად უგდებს ყურს ნიკო მარის მითითებებს და ჩაღრმავებას იწყებს ქართველოლო-

გის საკითხებში, მეორე შემთხვევაში – აქტიური, დამოუკიდებელი ინტერესებისა და გეგმების მქონე. ამიტომ იყო, რომ საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საქმიანობა პრაქტიკული მიმართულებით წარმართა და, ძირითადად, სამეცნიერო-კომპლექსური ექსპედიციების მოწყობას გულისხმობდა უპირატესად იმ კუთხეებში, რომელიც ყველაზე მეტად საჭიროებდა ისტორიკოსის თვალს. ცხადია, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ არ მიმდინარებდა ხელნაწერთა მოძიება, მოპოვება და შექმნა. დღეს საზოგადოების ხელნაწერთა ფონდი 200-ზე მეტ ერთეულს ითვლის. რა თქმა უნდა, ეს საქმე დიდი მონდომებით კეთდებოდა. ცნობილი ჭირისუფალნი ქომაგობდნენ ხელნაწერებს, მაგრამ ე. თაყაიშვილის საქმიანობაში აღარ შედიოდა საზოგადოების ხელნაწერთა კოლექციების სისტემური დამუშავება, ვრცელი აღწერილობის შედგენა. ექვთიმესათვის ეს პრობლემა აღარ იყო პრიორიტეტული. ამჯერად მისი ყურადღება მატერიალური ძეგლების გადარჩენისაკენ იყო მიპყრობილი. ამიტომაც იყო, რომ საისტორიო საზოგადოების ხელნაწერები ფართო საზოგადოებისათვის „უცნობი“ დარჩა. ე. თაყაიშვილის უმდიდრეს პირად არქივში საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ხელნაწერების შესახებ (ვგულისხმობ აღწერილობის მაგვარ შრომებს) თითქმის არაფერია შემონახული. ამ საზოგადოების ხელნაწერების აღწერილობის პრინციპები XX საუკუნის 30-იანი წლების მიწურულს შემუშავა ივ. ჯავახიშვილმა, რომელიც სიცოცხლის ბოლო პერიოდში სახელმწიფო მუზეუმში მოღვაწეობდა. ივ. ჯავახიშვილის მიერ შემუშავებული პრინციპები, რამდენადმე შევსებული და დახვეწილი, ილია აბულაძემ საფუძვლად დაუდო აღწერილობის ექვს ტომს.

1933 წელს ექვთიმე თაყაიშვილი პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში დაცულ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობას უწინამძღვრებს „წინასიტყვაობის მაგიერა“. „წინამდებარე წიგნაკი შედგენილი იყო 1922 წელს. პირველი 16 გვერდი დაიბეჭდა 1929 წელს, მაგრამ შემდეგ იძულებული ვიყავით, შეგვეჩერებინა გამოცემა. ახლა იბეჭდება უფრო შემოკლებულად, ვიდრე განზრახული იყო. ყველა ის მინაწერი მსგავსი მინაწერებისა, რომელნიც მოიპოვებინ ჩემს მიერ შედგენილს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა აღწერაში“, გამოვუშვით. გამოვუშვით აგრეთვე აღაპები და მრავალი მინაწერი თისელის მონასტრის სვინაქსრისა (№4) და

ცალკე სტატიები სამდივნო წიგნი ა (№26)“. მაშასადამე, შემოკლებული სახით წიგნაკი დაისტამბა 1933 წელს არჩილ მეტრეველის ხარჯით.

პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში დაცული ხელნაწერების არსებობა ქართველი საზოგადოებისათვის XIX საუკუნეშივე გახდა ცნობილი. ე. თაყაიშვილსაც ლისავე ცნობით, „პარიზის ხელნაწერებმა დიდი სამსახური გაუწიეს მარი ბროსეს. მათი საშუალებით მ. ბროსემ ხელი მიჰყო ქართული ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის შესწავლას. თითქმის თითოეული ხელნაწერი გახდა საგნად ბროსეს შესწავლისა. ცნობები მათ შესახებ გაბნეულია ბროსეს შრომებში, განსაკუთრებით იმ სტატიებში, რომელნიც „სააზიო ჟურნალის“ წიგნებში იბეჭდებოდა“.

პარიზული ქართული ხელნაწერები ორჯერ აღწერა ალ. ხახანაშვილმა. აღწერილობის პირველი ვარიანტი გამოაქვეყნა „ივერიაში“, ხოლო მეორე – ჟურნალ „მოამბეში“. 1908 წელს პარიზში ფრანგულად დაბეჭდილა „აღწერა ნაციონალურ ბიბლიოთეკის სომხურ-ქართულ ხელნაწერებისა“, შემდგენელი ყოფილა ფრედერიკ მაკლერი. ამ უკანასკნელის მოკლე, მაგრამ ლაკონურ შეფასებას იძლევა ე. თაყაიშვილი: „მაკლერი ცნობილი არმენისტია. ქართული ხელნაწერების აღწერის დროს ის უჩვენებს ბროსეს შრომებს და აგრეთვე ალ. ხახანაშვილის ცნობებს ჟურნალ „მოამბეში“ დაბეჭდილს...“ გარეგანი აღწერა ხელნაწერებისა ფ. მაკლერის მიერ შედგენილ კატალოგში სრული და ჯეროვანია... შინაარსის აღწერას ვაძლიერ სუსტობს, ხოლო უთარილო ხელნაწერების დროს განმარტება, იშვიათი გამოწვევის გარდა, სულ შემცდარია“.

ე. თაყაიშვილი თავის აღწერილობის მიზნად ფ. მაკლერის და ალ. ხახანაშვილის შეცდომების გასწორებას წიიჩნევს. მაგრამ მასალის ღრმად შესწავლამ მიზანი გაცილებით უფრო მასშტაბური გახადა. გულდასაწყვეტია, რომ ექვთიმეს საკმაოდ მოზრდილ არქივში პარიზული ხელნაწერების აღწერილობის შესახებ მნიშვნელოვანი არაფერია დაცული, მხოლოდ ერთადერთი დაბეჭდილი ეგზემპლარია შემორჩენილი. ჩვენშიც ექვთიმეს შრომამ თავის დროზე სათანადო აღიარება ვერ მოიპოვა. ეს მით უფრო გაუგებარია, როდესაც ამ კოლექციის მესამე ხელნაწერზე (ძველი ფონდით, 2) დაყრდნობით ბონის უნივერსიტეტის პროფესორმა გუსენმა 1923 წელს გამოსცა წიგნი, რომელშიც მიზნად დაუსახავს ძველი იერუსალიმური კალენდრის აღდგენა. ამ შრომაზე

1926 წელს კ. კეკელიძემ გამოაქვეყნა მცირე რეცენზია. ხელნაწერის ქრონოლოგია ე. თაყაიშვილის აღწერილობამდე ზუსტად არ იყო განსაზღვრული. აღ. ხახანაშვილი საერთოდ არ იძლეოდა თარიღს, მაკლერი ხელნაწერს XIII-XV საუკუნეებით ათარიღებს, გუსენი - XI-XII საუკუნეებით, თაყაიშვილი კი - X საუკუნის დამდეგით. ვადამწერი კი უნდა იყოს სტეფანე სანანოისძე ჭყონდიდელი. ეს მეტად საინტერესო ცნობა გათვალისწინებული არ არის ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში.

ასევე დანანებით უნდა ითქვას, რომ პარიზული კოლექციის №4 (ძველი ფონდით, №3) ხელნაწერი - თილსის მონასტრის სვინაქსარი - ქართულ სამეცნიერო წრეებში არ იყო სათანადოდ შეფასებული. ნუსხას თავდაპირველად ყურადღება მიაქცია მ. ბროსემ, რომელმაც 1830 წელს ლითოგრაფიულად გამოაქვეყნა ხელნაწერის არძიებზე ბლომად მიწერილი აღაპები, მოსახსენებლები და შენიშვნების დოკუმენტები. რაც მთავარია, ამ ხელნაწერიდან აქვს გამოცემული დავით და კონსტანტინეს სვინაქსარული ცხოვრების ტექსტი. ეს გამოცემა (და, მაშასადამე, ხელნაწერი) უყურადღებოდ დარჩა მეტაფრასული ტექსტის გამომქვეყნებელს მ. საბინინს და სხვებს. ამიტომ ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში არც თაყაიშვილის მიერ შემოთავაზებული დათარიღება შევიდა. ერთ-ერთი გამონაკლისია ე. გაბიძაშვილის წიგნი (ძეგლების მეოთხე ტომში), რომელშიც გამოყენებულია ექვთიმეს „აღწერილობა“.

ე. თაყაიშვილის ნაშრომის ძალაუნებურად ჩრდილში მოხვედრა და სამეცნიერო წრეებში ნაკლებად პოპულარობა შექმნილმა ყოფამ განაპირობა. დიდთვალემა შიშს რომ თავი დავანებოთ, პარიზის გამოცემაზეც არ მიუწვდებოდათ ხელი სპეციალისტებს.

ე. თაყაიშვილის აღწერილობით გახდა ცნობილი ორი ხელნაწერი, რომლებიც ძველი აღმწერლების შრომებშია შეტანილი იმ უბრალო მიზეზით, რომ ისინი მაშინ კოლექციის საკუთრება არ იყო. ესენია დღევანდელი ნუმერაციით №27 და №28. ერთია (№27) იოანე ქართველიშვილის გრამატიკა და მეორე (№28) - კარგ ეტრატზე ნაწერი მე-13 საუკუნის სახარება, რომელიც, ე. თაყაიშვილის სიტყვით, „ეს სახარება საქართველოშია დანერილი და შემდეგ წარგზავნილი იერუსალიმში, ქართველთ ჯვარის მონასტერში. ჯვარის მონასტრიდან ის კარგა ხანია გაუტანიათ, ვინაიდან ეს სახარება არც აღ. ცაგარელის კატალოგშია მოხსენებული და არც

რობერტ ბლეიკის“.

ექვთიმე თაყაიშვილი არ ღალატობს XIX საუკუნის მინურულში აღებულ პრინციპს. იგი ყოველი კონკრეტული ხელნაწერის აღწერისას (ამჟამად დარგობრივ აღწერილობას არ აკეთებს – მ. ქ.) არქეოგრაფიული ინფორმაციის გვერდით იძლევა ამომწურავ ინფორმაციას თითქმის ყველა მეტ-ნაკლებად საინტერესო საკითხზე. შესაძარებლად იგი იყენებს თავის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქართული ხელნაწერების აღწერილობას. განსაკუთრებით გამოყოფს პარიზული ქართული ხელნაწერებიდან კრიპტოგრამების შემცველ ნუსხას: „ერთი დიდი მნიშვნელობა პარიზის ხელნაწერებისა იმაში მდგომარეობს, რომ ესენი გვაძლევენ გასაღებს ოცი ქართული კრიპტოგრაფისა ანუ საიდუმლო დამწერლობისა, რომელსაც მ. ბროსემ მიაქცია ყურადღება, მაგრამ ჩვენი მეცნიერების მიერ შეუმჩნეველი დარჩა. აღ. ხახანაშვილი ამ ნიმუშებს სრულიად არ იხსენებს“.

ე. თაყაიშვილის ეს შრომა და სხვებიც, გურამ შარაძის თაოსნობითა და რედაქციით, დაიბეჭდა წიგნში „დაბრუნება“ (წიგნი 1) 1997 წელს და ხელმისაწვდომი გახდა დაინტერესებული მკითხველისათვის. მაგრამ გულდასაწყვეტია, რომ ამ პუბლიკაციაში არ არის ტაბულები, რომელიც თავდაპირველ გამოცემაში იყო და ასე სჭირდება ახლად დაბეჭდილ ტექსტებს.

გიგლიოთეკები და გიგლიოფილები

მანია ახვლედიანი

ქუთაისის გიმნაზია – საგიგლიოთეკო საქმის სათავეებთან

მეფის რუსეთის მიერ აღთქმული მფარველობა საქართველოში 1801 წლის მანიფესტის საფუძველზე ანექსიით შეიცვალა. კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ მიმართულ ქართულ, ეროვნულ მისწრაფებას ცარისტული რეჟიმი იოლად ახშობდა. 1832 წლის შეთქმულება დამარცხდა, შეთქმულების მონაწილენი სასტიკად დასაჯეს, რეპრესიებმა მკაცრი რეჟიმი დაამკვიდრა, შეიქმნა გარუსების პოლიტიკის განხორციელების ყველა პირობა: გაუქმდა ქართული სამონასტრო დაწყებითი სკოლებისა და სემინარიების ქსელი, ჩამოყალიბდა ახალი საგანმანათლებლო სისტემა, რომელიც რუსულ რეაქციულ წესდებებს ეყრდნობოდა და მიზნად ცარიზმის ერთგულ მოხელეთა აღზრდას ისახავდა.

ანტონ ლორთქიფანიძე

ქალაქი ქუთაისი ამ პერიოდისათვის დასავლეთ საქართველოს ცენტრად ითვლებოდა, მაგრამ უჭირდა კულტურულ-საგანმანათლებლო და ეკონომიკური განვითარების ტემპის დაჩქარება. ინიციატივა, რომელსაც ქალაქის მოსახლეობა ცხოვრების დონის ასამაღლებლად იჩენდა, მკაცრი ცენზორის, რუსეთის თვითმპყრობელობის თვალსაწიერის მიღმა არ რჩებოდა, ეროვნული სული ერთობ

იზღუდებოდა. ეროვნული განათლებისა და კულტურის, სანახაობითი და პოლიგრაფიული დაწესებულებების სიმცირე ინერტულ, მდორე გარემოს ასადგურებდა. მხოლოდ აქა-იქ თუ გამოკრთებოდა ქუთაისელი ინტელიგენტური ოჯახების აქტივობა. ასეთი ოჯახები ირგვლივ იკრებდნენ თანამოაზრეთ. ისმოდა კითხვები: საიდან მოვდივართ? სად მივდივართ? რას ვაძლევთ ქვეყანას? ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა არცთუ ისე ადვილი იყო, მაგრამ ქალაქის ინტელიგენციის ნაწილი ეროვნულ თვითმყოფადობაზე დაფიქრებას მაინც ახერხებდა. ამ გზით თანდათან იღვიძებდა ამოქმედების სურვილი, ფართოვდებოდა ლიტერატურისა და ხელოვნების განვითარების, განათლებისა და ცხოვრების დონის ამაღლებისათვის ზრუნვის მისწრაფება.

როცა ჩვენს ქვეყანაში განათლებისაკენ ლტოლვამ გამოკვეთილი სახე მიიღო, როცა შესაძლებელი გახდა მშობლიურ ენაზე სწავლების განხორციელება, ქართველ მოღვაწეთა წინაშე უამრავი წინააღმდეგობა აღიმართა, ერი სრულიად მოუმზადებელი იყო ეროვნული სწავლების შემოღებისათვის; არ იყო სახელმძღვანელოები, არ იყვნენ ეროვნული განათლების მქონე პედაგოგები.

„მთელს საქართველოში ერთი მასწავლებელიც არ მოიძებნება ისეთი, რომელსაც ეროვნული განათლება მიეღოს და, მაშასადამე, ძალუძს მოსალოდნელ ეროვნულ სკოლებში სამშობლო ენაზე სწავლების წარმოება“¹, – წერდა ჟურნალი „განათლება“.

„შკოლა ჭეშმარიტ რუსთა პედაგოგებს ქართული ერის გადასაგვარებელ იარაღად გადაუქცევიათ, აცდენიან ჭეშმარიტების გზას და უძირო მორევში სცურავენ: ბუნებრივ ძალას, ბუნების შემოქმედებას ეომებიან“², – უთითებდა იგივე ჟურნალი.

ქართველი საზოგადოება გამოსავალს ეძებდა. თავყრილობებზე, პრესაში გაისმოდა მოთხოვნები ქართულ ენაზე სახელმძღვანელოების შექმნის საჭიროების შესახებ. იაკობ გოგებაშვილის სასწავლო სახელმძღვანელოები დაწყებითი სწავლებისათვის ქმნიდნენ კარგ ნიადაგს, მაგრამ მეცნიერებათა საფუძვლების დასაუფლებლად სხვა გზების ძიება იყო საჭირო. ამიტომაც აღნიშნა სწავლულმა და საზოგადო მოღვაწე კირილე ლორთქიფანიძემ 1880

¹ გმირი უდრეკელი, თანამედროვე გიმნაზიები ჩვენში, ჟურნალი „განათლება“, 1910, №10, გვ. 495.

² ჟურნალი „განათლება“, 1911 წ., №6, გვ. 369.

ნელს მშობლიურ ქალაქ ქუთაისში გამართულ მასწავლებელთა კრებაზე: „თუ კი არ გვქონდა ჩვენ, ქართველებს ეხლამდე სახელმძღვანელო წიგნები, ეს იმიტომ, რომ სწავლა სკოლებში მიდიოდა აქამომდე რუსულ ენაზე, მაშასადამე მისი მოთხოვნილება არ ყოფილა. ახლა კი, რადგან დედა-ენაზე იქნება სკოლებში სწავლა, სრული იმედი არის, ყველა საგნების ტერმინები შემუშავდება და სახელმძღვანელოებიც გამოიცემა“¹.

ეროვნული სკოლისათვის სახელმძღვანელოების მომზადება ბევრ სიძნელესთან რომ იყო დაკავშირებული, აშკარად ჩანს კირილე ლორთქიფანიძის მიერ 1867 წლის 19 იანვარს გიორგი წერეთლისადმი მიწერილ წერილში: „ისტორიის კურსის თარგმანს ბევრი ახალი სიტყვები სჭირდება, რადგანაც ჩვენ ენაში არ იყვნენ ისინი, მე დარწმუნებული ვიყავი და ვარ, რომ ერთ კაცს, რაც არ უნდა კარგად იცოდეს ქართული ენა და სხვა ენები, არ შეუძლიან, რომ შემოიტანოს ყველა იმისთანა სიტყვები, რომ ნამდვილად გამოხატავდეს აზრს და ეთვისებოდეს ქართულ ენას... სანამ ბევრი ამგვარი სიტყვები არ შემოვლენ ჩვენს ენაში, მანამდის ერთი კაცისაგან, გადმოთარგმნილი ისტორიის კურსი ან სულ გაუგებარი დარჩება, ან არა და მრუდე აზრებს ჩაუნერგავს მკითხველ საზოგადოებას“². ასეთი გაგება ჰქონდათ მაშინდელ ქუთაისელ მოღვაწეთ სახელმძღვანელოების მიმართ, ასეთ პასუხისმგებლობას გრძობდნენ მომავალი თაობის წინაშე.

დიდი საგანმანათლებლო იმპულსი შეიგრძნო ქუთაისის მოსახლეობამ 1870-1880-იან წლებში ელენე და ანტონ ლორთქიფანიძეების ოჯახის მეშვეობით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ელენე დიმიტრი ყიფიანის ასული იყო. მისი მეუღლე ანტონ ლორთქიფანიძე კი თავისი დროის ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ვექილი, ბიბლიოფილი, დამთავრებული ჰქონდა ოდესის იურიდიული ფაკულტეტი, იყო შესანიშნავი ორატორი და პოლემისტი, ამასთანავე მეტად სიტყვამოსწრებული ადამიანი. მათ სახელს უკავშირდება ქალაქში პროფესიული თეატრალური დასის, გაზეთ „პრომის“, ქალთა ჟურნალის დაარსება და მთარგმნელობითი საქმიანობის გაშლა, მათივე ხელშეწყობით მიმდინარეობდა ქართული

¹ გაზეთი „დროება“, 1980 წ., 10, №208, გვ. 2-3.

² ი. აბრამიშვილი, მასალები მე-19 საუკუნის 60-90-იანი წლების საქართველოს საზოგადოებრივი და კულტურული ცხოვრებიდან, თბ., 1981 წ., გვ. 115.

ეროვნული დაწყებითი სკოლის მზრუნველთა საბჭოს საქმიანობა, სკოლისათვის შესაფერისი შენობის აგების იდეა და სხვა.

ქუთაისის საერთოდ წიგნისა და, განსაკუთრებით, ქართული წიგნის დეფიციტს განიცდიდა, რომლის დასაძლევად გაბედული ნაბიჯების გადადგმა იყო საჭირო. ამ საქმის ინიციატორადაც ანტონ ლორთქიფანიძე მოეწვინა ქალაქს.

1873 წლის დამდეგს იგი კირილე ლორთქიფანიძეს ატყობინებდა: „შენ გაგებული გაქვს, რომ ჩვენ ბიბლიოთეკის მოფოხებას ვაპირებთ, ეს საქმე, როგორც არის, ამ დღეებში მიუახლოვდა აღსრულებას, მაგრამ სახლის შოვნაზე დადგა საქმე, ნიკოლაძეს უთხარი, რომ თუ მაგან ის სახლი არ გვათხოვია, რომელიც ხიდის ყურშიდ დგას, ისე ბიბლიოთეკის გაკეთება გაგვიჭირდება-თქვა, მისთვის რომ, არსენამ რომ სახლი შემოგვპირდა, ორას მანეთ ნაკლებ არ გვაძლევს“¹.

უჭირდა ბიბლიოთეკის შესაქმნელად წიგნების, ბინის და სხვა საჭირო მასალის შოვნა ანტონ ლორთქიფანიძეს. მთავრობა ეჭვის თვალთ უყურებდა საზოგადო მოღვაწეს, ყოველგვარ საზოგადოებრივ საქმეს, მაგრამ ხალხის ეროვნული გამოფხიზლების წყურვილი იმდენად ძლიერი იყო, რომ შიშსა და მოკრძალებას სძლევდა. ასეთ პირობებში შეაგროვა მან 4 ათასი წიგნი და კვლავ მისწერა იმავე ადრესატს: „მე ბიბლიოთეკას ვხსნი ჩემს სახელზედ. არას კაცისგან არაფერს შემწეობას არ ვთხოვლობ, რადგანაც ვიცი, ბევრი პატრონების ჯოგს ხშირად სჭამს მგლები“².

ბიბლიოთეკისათვის განკუთვნილი წიგნების დიდი ნაწილი დამარსებლის პირადი საკუთრება იყო. ეროვნული ბიბლიოთეკა, საგანმანათლებლო მუშაობასთან ერთად, ეროვნული სულის აღზევებასაც ისახავდა მიზნად. აღნიშნული მისწრაფება დაედო საფუძვლად ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ეგიდით ქუთაისში ქართული დაწყებითი სკოლის დაარსებას. მართალია, ამ პერიოდში, 1880 წლისათვის, ქალაქში მოქმედებდა ვაჟთა კლასიკური გიმნაზია, წმინდა ნინოს სახელობის ქალთა და სასულიერო სასწავლებლები, მაგრამ ისინი რუსული ორიენტაციისა იყო. ქართულ დაწყებით სკოლას კი ქართულ ტრადიციებზე დაყრდნობით უნდა წარემართა საქმიანობა.

¹ ქიმ 2173/487.

² იქვე.

საქართველოს წარსული იცნობს სასწავლებლებს, რომელთაც წარუშლელი კვალი დატოვეს ეროვნული კადრების სწავლა-აღზრდისა და სახელმწიფოებრივი თვითმყოფადობის შენარჩუნების საქმეში, ერთ-ერთი მათგანია აღნიშნული სკოლა, რომელიც შემდეგ ქართულ სათავადაზნაურო გიმნაზიად ჩამოყალიბდა და ქუთაისში ახალი ეროვნულ-საგანმანათლებლო ეტაპის დაწყება განაპირობა.

სკოლაში თავი მოიყარა ეროვნული განათლების ქომაგთა დიდმა ჯგუფმა, რომელიც, ქართველ განმანათლებელთა იდეურ მრწამსზე დაყრდნობით, დაუზარებლად ათვითცნობიერებდა ახალგაზრდობას არა მარტო ქუთაისიდან, არამედ სვანეთიდან, რაჭიდან, ლეჩხუმიდან, აფხაზეთიდან, აჭარიდან, გურიიდან და სამეგრელოდან. თავის მოღვაწეობით მჭიდროდ აკავშირებდა ყველა კუთხის ქართველს და დედა ენის მეშვეობით ნერგავდა ერთიანი, განუყოფელი, განათლებული და ძლიერი ქართული სულის აღზევების აუცილებლობას.

ქართული ენისადმი ცარიზმის დიდმპყრობელური დამოკიდებულება, მისი აბუჩად აგდება ქართველ მამულიშვილთა ტკივილად რჩებოდა. ქართველთა შორის აღმოჩნდნენ სწავლულები, რომლებიც ამტკიცებდნენ ქართული ენის სხვა ენასთან შერწყმის მოსალოდნელობას. ასეთ ვითარებაში ეროვნული თვითშეგნების გაღვივება ქუთაისის გიმნაზიამ იტვირთა. მისი პედაგოგიური კოლექტივი პრაქტიკულად ახორციელებდა სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესის ეროვნული პოზიციებიდან მართვას – შექმონდა ცვლილებები სასწავლო პროგრამებში, მოზარდთა, მასწავლებელთა, მშობელთა დასახმარებლად ქმნიდა სახელმძღვანელოებს. როგორც დ. კლდიაშვილი გადმოგვცემს: „ქართული გიმნაზია თავის გამგედან, დაუვინყარი იოსებ ოცხელიდან უკანასკნელ მასწავლებლამდე შეგროვება იყო ერთგვარი ფანატიკოსების, ერთგვარი იდეით გატაცებულით, რომელნიც განსხვავებული გატაცებით მუშაობდნენ მომავალი თაობის აღსაზრდელად“¹.

მაგრამ მეფის რუსეთი ეჭვის თვალთ უცქერდა ნებისმიერ ქართულ-ნაციონალურ წამოწყებას. სკოლის დაარსებიდან 8 თვის შემდეგ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მაშინდელმა თავმჯდომარემ დიმიტრი ყიფიანმა მიიღო მეფისნაცვლის, მთავარი სამმართველოს გამგის მოვალე-

¹ დ. კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, ბათ., 1984 წ., გვ. 177.

ობის შემსრულებლის, პესჩუროვის სრულიად საიდუმლო წერილი: „... ქუთაისის სათავადაზნაურო სკოლის სასწავლებლის საბჭოში შედიან ისეთი პირები, რომლებიც ან პასუხისგებაში იყვნენ მიცემულნი კავკასიის რევოლუციონური წრის საქმის გამო, ან მასთან ახლოს იდგნენ. ამ პირთა შორის აღნიშნულნი არიან: ანტონ ლორთქიფანიძე, მისი ცოლი ელენე და ძმა უკანასკნელის ნიკოლოზ ყიფიანი“¹. წერილში ხაზგასმული იყო მათი ანტისახელმწიფოებრივი საქმიანობა და ითხოვდნენ სასწავლო დაწესებულებიდან მათ ჩამოსორებას.

დიმიტრი ყიფიანის საპასუხო წერილში აღნიშნულია, რომ: „სანკტ-პეტერბურგიდან მოწოდებული ცნობები ამოკრებილია იქ არა ნათელ წყაროდან... ანტონ ლორთქიფანიძეს ბრალდებოდა, რომ მის ბიბლიოთეკაში ოდესღაც დადიოდნენ არაკეთილსაიმედონი, ნიკოლოზ ყიფიანის დანაშაულობა იყო ის, რომ 11 წლის წინათ მან თავის ამხანაგებთან ერთად სთხოვა უნივერსიტეტის გამგეობას, რათა დაეშვათ მათი სასარგებლო ზოგიერთი შერბილება უნივერსიტეტის გამგებლების შინაგან განწესრიგების საქმეში, კენინა ლორთქიფანიძეს კი იმაში, რომ ის ისმენდა პეტერბურგიდან ჩამოსული სტუდენტის, თავისი ბიძაშვილის რაღაც ბოდვებს და არ დაასმინა ის. დანახვა ამაში პოლიტიკური არაკეთილსაიმედობისა ნიშნავს – ჩემი აზრით – მოსაჩვენარის სინამდვილედ აღიარებას.“

ლორთქიფანიძეები ცოლი და ქმარი და ყიფიანი, როგორც უნდა იყოს მათი მონაფეობის დროინდელი ცხოვრება, ამჟამად სარგებლობენ თავიანთი წრის პატივისცემით, როგორც შეუბღალავი ზნეობის ადამიანები“².

ასეთმა გაბედულმა პასუხმა შეძლო უზრუნველყო ქუთაისის ინტელიგენციის ამ ღირსეულ წარმომადგენელთა ხელშეუხებლობა და სკოლის მზრუნველთა კომიტეტში შენარჩუნება, რამაც დიდად შეუწყო ხელი ეროვნული სკოლის გაძლიერებას, რაც ნიგნიერების გავრცელების საფუძვლად იქცა ქუთაისში. ვრცელია სკოლა-გიმნაზიის კოლექტივის მიერ მიღწეული ეროვნულ საქმეთა ჩამონათვალი: ქართული სკოლის პედაგოგთა ინიციატივით ამუშავდა ქართული მწერლობის მოყვარულთა წრე, რომელიც დიდ დახმა-

¹ ს. ხუნდაძე, დიმიტრი ყიფიანი, თბ., 1936 წ., გვ. 213.

² იქვე.

რებას უწევდა ახალგაზრდებს საქართველოს წარსულის, ქართული სიტყვიერების პრობლემების გარკვევაში, ჩამოყალიბდა საკვირაო სკოლა, რომელიც აერთიანებდა მცირემცოდნეთა ჯგუფებს. ისინი უსასყიდლოდ იღებდნენ ვაკვეთილებს, სახელმძღვანელოებს, მისანვდომ მხატვრულ ნაწარმოებებს.

ქუთაისის ქართული სკოლა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების პირმშო იყო და ერთგულად ემსახურებოდა მის იდეურ მიმართულებას. შედეგად პედაგოგთა ძალებით გამოიცა „ქართული გრამატიკის ტერმინოლოგია“ და გრამატიკის სახელმძღვანელოები, „საქართველოს ისტორია“ და მეთოდური კრებულები, დაფუძნდა ქართული წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობა, გაფართოვდა მთარგმნელობითი მუშაობა.

პედაგოგთა ინიციატივით ქუთაისში შეიქმნა სახალხო უნივერსიტეტი, სადაც ქალაქის ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენელთა ძალებით იკითხებოდა ლექცია-მოსხენებები, უნივერსიტეტში ქართული ეროვნული სული ტრიალებდა. იგი მსმენელებს წარსულით სიამაყის, აწმყოსა და მომავლისათვის აქტიური მოქმედების გრძნობას უღვივებდა. მათივე დიდი წვლილია ჩადებული უნივერსიტეტთან საღამოს კურსების დაარსებაში, სადაც ცოდნას დიფერენცირებულად ეუფლებოდნენ წერა-კითხვის უცოდინარნი, მცირე განათლების მქონენი, უსახსრობის გამო საშუალო განათლების გარეშე დარჩენილები. კურსების მსმენელთა დიდი ნაწილი სიმწიფის მოწმობას იღებდა და უმაღლეს სასწავლებელში აგრძელებდა სწავლას.

ქუთაისის ქართული სკოლა-გიმნაზიის ინიციატივით დაარსდა საისტორიო-საეთნოგრაფიო დამოუკიდებელი საზოგადოება. სკოლის პედაგოგთა ინიციატივა დაედო საფუძვლად ქუთაისში ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის დაარსებას.

ქუთაისელ პედაგოგებს სჯეროდათ, თუ ეროვნული სკოლის საქმიანობა ეროვნული სულისკვეთებით გაიჟღინთებოდა, გარანტირებული იყო ქვეყნის მომავალი. ამიტომ აარსებდნენ გამომცემლობებს, ქმნიდნენ ეროვნული სკოლისათვის სახელმძღვანელოებს, ეწეოდნენ მთარგმნელობით საქმიანობას, ქართველ მკითხველს მშობლიურ ენაზე აწვდიდნენ უცხოელ კლასიკოსთა ნაწარმოებებს, საკუთარ ორიგინალურ ქმნილებებს, რომელშიც აშუქებდნენ წარსულს, სახავდნენ სამომავლო ამოცანებს. ამის უტყუარი დადასტურებაა პედაგოგთა ძალებით დაარსებული ქართული მწე-

რლობის მოყვარულთა წრე, რომელიც გამოსცემდა ეროვნული ხასიათის ალმანახ „ცდას“. ამავე წრის აქტივობით დაარსდა ქართული წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობა. პედაგოგები კარგად იყენებდნენ გამომცემლობებს საკუთარი შემოქმედებითი პოტენციალის გამოსავლინებლად. მკითხველიც ინტერესით ადევნებდა თვალყურს პედაგოგ-შემოქმედთა: დავით კარიჭაშვილის მოთხრობებს, სილოვან ხუნდაძის პოემებს, ლექსებს, მოთხრობებს, დომენტი ოყრეშიძის ლექსებს და საყმაწვილო ნაწარმოებებს, ჯაჯუ ჯორჯიკიას, სიმონ ქვარიანის პროზაულ ქმნილებებს, სამსონ ყიფიანის, იასონ ნიკოლეიშვილის ისტორიულ და მხატვრულ ნაწარმოებებს, საინტერესო რეზონანსი ჰქონდა სკოლის პედაგოგის, ცნობილი ლოტბარის ნ. შარაბიძის მიერ გამოცემულ „ქართულ ეროვნულ სამხმოვან სიმღერათა კრებულს“.

იმ დიდმა ძალისხმევამ, რომელსაც ქართული სკოლა-გიმნაზიის პედაგოგიური კოლექტივი ეწეოდა მშობლიური ენის, ლიტერატურის, ისტორიის სიყვარულის დასანერგავად, მთარგმნელობითი მუშაობის გასაშლელად, მკვეთრი გამოხატულება ჰპოვა მოსწავლეთა საქმიანობაში. მოსწავლეთა გამომცემლობამ თავის მხრივ გამოსცა გ. ერისთავის „ძუნწი“, ფ. კუპერის „უკანასკნელი მოჰიკანი“, გ. მოპასანის „დამჩვალი“, ვ. ჰიუგოს „ძმა ძმის მტერი“ და სხვა. სულ 30-მდე ორიგინალური და თარგმნილი წიგნი. მთარგმნელობით საქმიანობაში აქტიურად იყვნენ ჩაბმული მოსწავლეებიც.

საგამომცემლო საქმის ასეთმა აღმავლობამ დღის წესრიგში დააყენა საქალაქო და სასკოლო ბიბლიოთეკათა ქსელის ზრდა-განვითარების საკითხი. კამათს არ იწვევდა ის, რომ ქართულად კითხვის სიყვარულს ქართულად აზროვნება მოჰყვებოდა და ამ გზით გაიკაფავდა გზას, ამიტომ სწერდა პედაგოგი სილოვან ხუნდაძე იაკობ გოგებაშვილს: „საყმაწვილო წიგნი ცოტაა ჩვენს მწერლობაში და არ ყოფნის საკითხავად კითხვის მოყვარულთ, ამიტომ გვინდა შევკრიბოთ თითო აბაზი საზოგადოებაში ფული, რომ სასყიდველი მივცეთ რიგიან მთარგმნელებს“.¹

ასეთი ყურადღების შედეგად ითარგმნა ბევრი საზღვარგარეთელი საბავშვო მწერალი, გაძლიერდა ქართული საბავშვო ლიტერატურისადმი ყურადღება. ამ დიდ საქმეს ხელი შეუწყო პედაგოგთა

¹ დ. ბრეგაძე, სილოვან ხუნდაძის წერილები, ი. გოგებაშვილის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, 1955, გვ. 342.

(ს. ხუნდაძე, ი. ოცხელი, თ. მთავრიშვილი) მიერ ჩამოყალიბებულმა „საყმანვილო წიგნების გამომცემელმა წრემ“. ამ წრის ინიციატივით გამოიცა „საყმანვილო წიგნების კატალოგი“. იგი ბავშვთა ასაკის გათვალისწინებით იყო დალაგებული. კატალოგის მიხედვით შეიძლება სკოლის და საოჯახო ბიბლიოთეკების შედგენა.

კატალოგს ახლდა წინასიტყვაობა „ქართველ მშობელთა საყურადღებოდ“, სადაც ხაზგასმული იყო ოჯახის როლი ქართული ენისა და ლიტერატურის შესწავლის საქმეში. მასში შეტანილი იყო იმ დროისათვის არსებული საუკეთესო საყმანვილო წიგნები, მაგრამ წიგნის პროპაგანდა მოთხოვნას ვერ აკმაყოფილებდა, ამიტომ პედაგოგებმა გადაწყვიტეს უშუალოდ ჩადგომოდნენ სათავეში ამ დიდ საქმეს. პედაგოგი და მწერალი სილოვან ხუნდაძე ამის გამო სწერდა იაკობ გოგებაშვილს: „დავდივარ ოჯახებში და მშობლებს ვემუდარები საოჯახო ბიბლიოთეკა შეადგინონ და შეიღებოს რიგიანი ქართული წიგნები აკითხონ. ჯერჯერობით ჩვენს გამომცემულ საყმანვილო წიგნებს... ვავრცელებთ ოჯახებში და ამასთან ვავალებთ რომ მომავალში სხვა საყმანვილო წიგნებიც შეიძინონ და ამ სახით ბიბლიოთეკა შეადგინონ... შემდეგ ამ წიგნების კატალოგს დავბეჭდავ და ოჯახებში დავარიგებთ, რომ მშობლებს შეეძლოთ ბიბლიოთეკის შესაძენად მით ხელმძღვანელობა. – ჯერჯერობით უარი არავის უთქვამს, – პირიქით, ბევრი სიხარულით მიეგება ამ საქმეს და აღგვითქევს თხოვნის შესრულება. მე მგონი, ამგვარი წრის დაარსება და ასე კარდაკარ სიარული განსაკუთრებით თბილისშია საჭირო“¹. როგორც ვხედავთ, ს. ხუნდაძეს უნდოდა, ისე როგორც მის მიერ წამოწყებულ სხვა ეროვნულ საქმეს, საოჯახო ბიბლიოთეკების დაარსების საქმესაც ჰქონოდა საქვეყნო რეზონანსი და ამგვარი ქართული ბიბლიოთეკების შექმნისათვის ზრუნვის გაძლიერებას კარნახობდა იაკობ გოგებაშვილს.

ქუთაისის გამომცემლობები, თავის მხრივ, ცდილობდნენ გავრცელებინათ წიგნი, მიეზიდათ მკითხველი, ამ მიზნით აგენტებიც ჰყავდათ არჩეული, რომლებსაც ავალებდნენ წიგნის პროპაგანდას, მათ თავმოყრას და მასებისთვის მიწოდებას.

თ. მთავრიშვილის წიგნის მალაზია და ამხანაგობა ასეთი სახის

¹ დ. ბრეგაძე, სილოვან ხუნდაძის წერილები, ი. გოგებაშვილის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, 1955, გვ. 342.

განცხადებებს აქვეყნებდა პრესაში: „... თუ ვინმე წიგნის გამოწერას მოითხოვს, მაღაზია ყოველნაირ ხარჯს თავის თავზე იღებს და შეკვეთილ წიგნს იწერს, კისრულობს შკოლებისათვის ბიბლიოთეკების შედგენას... სოფლის შკოლებს აღმოუჩენს დახმარებას, რომ წიგნები რაც შეიძლება იაფად შეიძინონ“¹.

ქართული სკოლის პედაგოგიური რჩევის ოქმები კარგად ასახავს პედაგოგთა კოლექტივის ზრუნვას საბიბლიოთეკო მუშაობის გასაშლელად. 1897 წლის 17 ნოემბერს ალ. გარსევანიშვილმა (სკოლის ინსპექტორმა) დასვა საკითხი სასკოლო ბიბლიოთეკის შევსების შესახებ. სკოლამ შექმნა კომისია, რომელსაც უნდა შეედგინა საჭირო წიგნების სია. კომისიის შემადგენლობაში იყვნენ პედაგოგები: ალ. გარსევანიშვილი, მ. სალარაძე, თ. მთავრიშვილი, გ. ცაგარეიშვილი, ს. ხუნდაძე².

პედაგოგიურმა რჩევამ 1902 წლის 9 სექტემბერს (ოქმი №4) სპეციალურად მოისმინა პედაგოგ ალ. გარსევანიშვილის ინფორმაცია კლასგარეშე კითხვის განვითარების საკითხებზე. მომხსენებელმა აღნიშნა: „უფროს კლასებს თვით ვაკითხოთ, უმცროსებს მასწავლებლებმა უკითხოთ“. კლასების მიხედვით მოახდინეს პედაგოგების მიმავრება. იმავე პედაგოგიურმა რჩევამ კომისია შექმნა სკოლის ბიბლიოთეკისათვის შესაძენი ქართული წიგნების ჩამონათვალის მოსამზადებლად. პედაგოგები: თ. მთავრიშვილი, ს. ხუნდაძე, ი. ნიკოლაიშვილი აგენტების მუშაობით არ კმაყოფილდებიან, თვით დადიოდნენ ოჯახებში, სოფლებში, აარსებდნენ პატარა ბიბლიოთეკებს, ზოგჯერ წიგნებს უსასყიდლოდაც გადასცემდნენ. ამის მაგალითს იძლეოდა იაკობ გოგებაშვილი და მისი თანამოაზრე ქუთაისელი სწავლულებიც კვალში ედგნენ დიდ განმანათლებელს. სკოლა თავის მხრივ საქველმოქმედოდ გასცემდა სახელმძღვანელო წიგნებს, მაგრამ შემოწირულობასაც იღებდა სასკოლო ბიბლიოთეკის შესავსებად.

1909 წლის 18 იანვარს პედაგოგიური რჩევის მსჯელობის საგნად იქცა ვინმე კნენა მიქელაძის ქველმოქმედება, რომელმაც თავისი შვილის, სოსო მიქელაძის ნაქონი წიგნები (15 თუმნად ღირებული) სკოლას უსახსოვრა. „რჩევამ“ მადლობა გამოუცხადა მიქელაძის ქვრივს, 5 თებერვალს კი გარდაცვლილი შვილის მო-

¹ ვ. პაიჭაძე, როტაციონის ბრუნვის მანქანა, ქუთაისი, 1979, გვ. 72.

² ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 9, საქმე 292, გვ. 13.

სახსენიებლად პანაშვიდი გადაიხადა და წიგნებს სკოლის ბიბლიოთეკაში მიუჩინა ბინა¹.

პედაგოგი ჯაჯუ ჯორჯიკია წიგნების დეფიციტის გამო გაზეთ „ივერიაში“ 1903 წლის 3 აპრილს წერდა: „ზუგდიდში, ამ ოდიშის დედაქალაქში ერთი რიგიანი წიგნსაცავი – სამკითხველოც კი არ მოგვეძებნება. ყველასათვის ჭეშმარიტი უნდა იყოს, რომ ამგვარ დანესებულებათა უქონლობა საუკეთესო მაჩვენებელია საზოგადოების გონებრივი სიჩლუნგისა და დაქვეითებისა. ვგონებ, არამც თუ დაბა-სოფლებისათვის, კერძო პირებისათვისაც კი აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს... სრულიად უსაბუთო თავის მართლება იქნებოდა რომ უსახსრობა დასახელოს ვინმემ ამის მიზეზად“².

ავტორი მოუწოდებდა მოსახლეობასა და ადგილობრივ მმართველობას, ეზრუნათ აღნიშნული საკითხის მოსაგვარებლად.

ქართული სკოლა კი ქუთაისში სისტემატურად იწერდა წიგნებს, ჟურნალ-გაზეთებს. პედაგოგიური რჩევის 1897 წლის 22 დეკემბრის ოქმში აღნიშნულია, რომ სკოლამ ბიბლიოთეკისათვის გამოიწერა ქართული პერიოდული გამოცემები: „ივერია“, „მოამბე“, „კვალი“, „ჯეჯილი“ და რუსული ჟურნალ-გაზეთები: „რუსკაია სკოლა“, „ნედელია“, „ნოვოე ობოზრენიე“³.

სკოლა საინტერესო მიმონერას აწარმოებდა სხვადასხვა ქალაქებში საჭირო წიგნების მისაღებად სასკოლო ბიბლიოთეკისათვის⁴.

გამონერილი წიგნებით და ჟურნალ-გაზეთებით, შემონირულობებით (ავტორებისაგან, მოსახლეობისაგან), გამომცემლობათა გააქტიურებით მდიდრდებოდა სკოლის ბიბლიოთეკა. როცა წიგნების საჭირო რაოდენობა დაგროვდა, სკოლის პედაგოგიურმა კოლექტივმა გადანიჭვითა გაემიჯნა ბიბლიოთეკის წიგნადი ფონდი, ცალ-ცალკე დააჯგუფა პედაგოგთა და ყმანვილთათვის საკითხავი წიგნები, შექმნა საკლასო ბიბლიოთეკები და მას სათავეში ჩაუყენა რჩეული მოსწავლეები, პედაგოგთა საკითხავი და მეთოდური სახელმძღვანელოები კი ძირითადი ბიბლიოთეკის განკარგულებაში დატოვა. აღნიშნული ბიბლიოთეკით სარგებლობდა ქალაქის მოსახლეობაც. ბიბლიოთეკის ინიციატივით იმართებოდა მხატვრულ ნაწარმოებთა განხილვები, ლიტერატურულ გამირთა

¹ ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 9, საქმე 881, გვ. 28.

² გაზეთი „ივერია“, 1903 წელი, 3 აპრილი.

³ ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 9, საქმე 337.

⁴ იქვე, საქმე 760.

გასამართლებები, მხატვრული კითხვის საღამოები, ენობოდა ინსცენირებები.

1904 წლისათვის ქუთაისის 2 საქალაქო ბიბლიოთეკაში 5550 რუსული და 325 (!) ქართული წიგნი იყო. ქალაქის ხელმძღვანელობამ ბიბლიოთეკებს მზრუნველი დაუნიშნა. მზრუნველის მოვალეობა გიმნაზიის პედაგოგმა სიმონ ქვარაიანმა იკისრა¹, ამით სკოლის კოლექტივი საქალაქო საბიბლიოთეკო ქსელის მართვის სამსახურშიც ჩადგა.

¹ გ. მჭედლიძე, „ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები“, 1993, გვ. 170-172.

ბორის ღარჩია

ფრიალი სამკალი

80 წელი შეუსრულდა ჩვენს სასიქადულო მეცნიერს, პედაგოგსა და მოღვაწეს, საუკეთესო წიგნთმცოდნეს, საქართველოს მწიგნობართა ასოციაციის მგზნებარე გულშემატკივარსა და მზრუნველს, ამავე ასოციაციის სახალხო უნივერსიტეტ „წიგნის“ რექტორს, წიგნის მოყვარულთა საზოგადოებისა და აღმანახ „მწიგნობრის“ ერთ-ერთ დამფუძნებელსა და მოამაგეს, ბატონ გივი მიქაძეს.

ბატონი გივი კვლავაც ჩვეული შემართებით თანამშრომლობს „მწიგნობარში“, არის მისი სარედაქციო საბჭოს უცვლელი წევრი.

მწიგნობართა ასოციაცია და „მწიგნობრის“ რედაქცია დიდი სიყვარულით ულოცავენ მას ამ საიუბილეო თარიღს და უსურვებენ ჯანმრთელობას, მზერძელობას და შემოქმედებითი ენერჯის უღვევლობას.

80 წლისაა ქართული ლიტერატურის გამოჩენილი მკვლევარი, მეცნიერი-პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი გივი მიქაძე.

დაიბადა 1924 წლის 18 აპრილს ქ. თბილისში, მოსამსახურის ოჯახში. მამა – ვარლამ ანდრიას ძე მიქაძე (1896-1971) – ცნობილი ჟურნალისტი და გამომცემელი იყო. ახალგაზრდობისას წერდა და აქვეყნებდა ლექსებს, პატარ-პატარა მოთხრობებს, მხატვრულ ნარკვევებსა და თარგმანებს.

დედა – თამარ ტატიშვილი (1900-1957) – გახლდათ დიასახლისი, დამთავრებული ჰქონდა ხაშურის გიმნაზია და მწერლობისადმი სიყვარული ოჯახიდან მოსდგამდა. მამამისი – ალექსანდრე, ცნობილი რევოლუციონერი, დევნის გამო გაიქცა ამერიკაში, ათი წელი ცხოვრობდა ბუენოს-აირესში. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ხელი მიჰყო კომისიონერობას, თბილისში ჰქონდა დუქანი „ბუენოს აირესი“, ეწეოდა ქველმოქმედებას და ახლო ურთიერთობა ჰქონდა „ცისფერყანწელებთან“, რომლებმაც მას თბილი მოგონებები მიუძღვნეს, ხოლო ტიცინან ტაბიძემ 1928 წელს მასზე გამოაქვეყნა პატარა ლირიკული პოემა „აღებანდრო (ანუ ალექსანდრე – ბ. დ.) და კასტილია“.

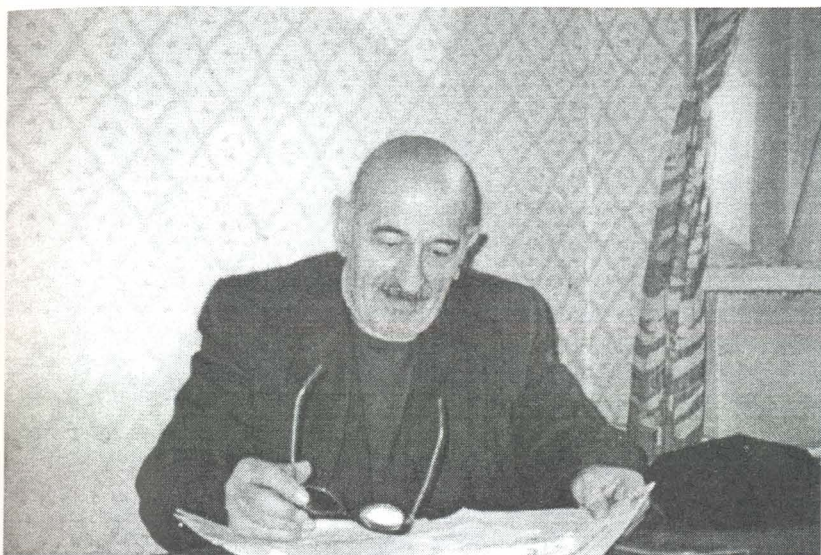
1942 წელს გივი მიქაძემ დაამთავრა საშუალო სკოლა და შევიდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ფილოლოგიის ფაკულტეტზე ქართული ენისა და ლიტერატურის განხრით. მაგრამ სწავლის გაგრძელება არ დასცალდა. მეორე მსოფლიო ომი მძვინვარებდა და სწავლას მოწყურებული ჭაბუკი საბჭოთა არმიაში გაიწვიეს. სამეთაურო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ ფრონტზეა. იბრძვის სამხეთ-დასავლეთის ფრონტზე, უკრაინის ველეზზე, ქ. სტალინოს (შახტების) მიმართულებით. 1943 წლის 22 აგვისტოს მდინარე მიუსთან გამართულ ერთ-ერთი შეტაკებისას ნალმმტყორცნი ყუმბარის ნამსხვრევებით მარჯვენა ფეხსა და ხელში მძიმედ დაიჭრა. სიკვდილს გადაარჩინა თანამებრძოლმა თენგიზ მზარეულაშვილმა, რომელმაც იგი, ზურგზე მოკიდებული, სამშვიდობოზე გამოიყვანა და ჰოსპიტალში გაგზავნა. უსაზღვრო მადლიერებით აღსავსე ბატონმა გივიმ თავის გადამრჩენს (რომელიც შემდეგ ბრძოლაში დაიღუპა) მოგვიანებით თბილი მოგონება უძღვნა (გაზ. „საბჭოთა პედაგოგი“, 1985, №16).

ომში მიღებული ჭრილობების გამო იგი დემობილიზებულ იქნა. 1944 წლიდან სწავლას აგრძელებს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც იგი დიდი ნიჭიერებითა და ბეჯითი სწავლით გამოირჩევა. 1949 წელს უნივერსიტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებისათვის პირველი პრემია მიაკუთვნეს. იმავე წელს წარჩინებით დაამთავრა უნივერსიტეტი და იქვე კონკურსით ასპირანტურაში ჩაირიცხა (ხელმძღვანელი კორნელი კეკელიძე), რომელიც 1952 წელს დაამთავრა.

1954 წელს გივი მიქაძე სამსახურს იწყებს საქართველოს ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში სწავლულ მდივნად. 1955 წელს დანიშნეს დავით გურამიშვილის დაბადებიდან 250 წლისთავისადმი მიძღვნილი რესპუბლიკური გამოფენის მოწყობის ხელმძღვანელად.

1956-1974 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი-თანამშრომელია, 1974-1987 წლებში – თბილისის ა. ს. პუშკინის (ამჟამად სულხან-საბა ორბელიანის) სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის (ახლა უნივერსიტეტის) ბიბლიოთეკათმცოდნეობისა და ბიბლიოგრაფმცოდნეობის კათედრის გამგე, 1988 წლიდან არის ამავე კათედრის პროფესორი.

1954 წელს დაიცვა საკანდიდატო, 1974 წელს – სადოქტორო

დისერტაციები. 1963 წელს მიენიჭა უფროსი მეცნიერი-თანამშრომლის, 1980 წელს – პროფესორის წოდება.

წლების განმავლობაში ასრულებდა სხვადასხვა სამეცნიერო-საზოგადოებრივ საქმიანობას: პედაგოგიურ ინსტიტუტში იყო კულტურის სახალხო უნივერსიტეტის რექტორი, ლიტერატურისა და ხელოვნების სახალხო უნივერსიტეტის ხელმძღვანელი, ქართული ენისა და ლიტერატურის მეთოდოლოგია სამეცნიერო ხარისხის მიმნიჭებელი საბჭოს, ინსტიტუტის საბჭოსა და რექტორატის საბჭოს წევრი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული ესთეტიკის პრობლემათა სამეცნიერო საბჭოსა და ამავე აკადემიის ენისა და ლიტერატურის განყოფილებასთან არსებული „მსოფლიო ლიტერატურის განვითარების კანონზომიერებანი თანამედროვე ეპოქაში“ საკავშირო სამეცნიერო საბჭოს საქართველოს სექციის წევრი, ინფორმაციის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს წევრი, გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის სამეცნიერო საბჭოს წევრი, საზოგადოება „ცოდნის“ რესპუბლიკური ორგანიზაციის ლიტერატურათმცოდნეობისა და ხელოვნების სექციის მეთოდსაბჭოს წევრი და ა. შ.

ბატონმა გვიმ ლიტერატურულ-შემოქმედებითი საქმიანობისადმი მიდრეკილება ადრედასწავ გამოამჟღავნა. 1943 წელს ფრონტზე ყოფნისას კორესპოდენციებს აქვეყნებს სამხედრო გაზეთ „მებრძოლში“. შინ დაბრუნების შემდეგ, 1945 წლიდან, იწყებს ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილების ბეჭდვას.

სტუდენტობიდანვე ებმება სამეცნიერო საქმიანობაში. მეოთხე კურსის სტუდენტი, 1948 წელს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების მესამე კრებულში ბეჭდავს საკმაოდ ვრცელ და საყურადღებო გამოკვლევას „ანბანთქება ძველ ქართულ ლიტერატურაში“. აქედან მოყოლებული, ნახევარ საუკუნეზე მეტია, შეუწელებელ, ღრმა და ფართო კვლევადიებას ეწევა და პირველხარისხოვანი ნაშრომებით ავსებს და ამდიდრებს ქართველოლოგიას. უაღრესად მრავალმხრივი და ნაყოფიერი მკვლევარია. ავტორია 250-ზე მეტი დასახელების ნაშრომისა. უმეტესი ნაწილი გამოკვლევებია, რომლებიც წერილების სახითაა გამოქვეყნებული, მხოლოდ ათიოდეა წიგნებად გამოცემული.

ბატონი გვიმის შესწავლის საგანია ქართული ლიტერატურა, რომელსაც იგი სხვადასხვა კუთხით ამუშავებს. ძირითადად იკვლევს ძველი ქართული, უფრო ე. წ. „აღორძინებისა“ და „გარდამავალი ხანის“ (XVII-XVIII საუკუნეთა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის) მწერლობის ისტორიას.

უწინარესად აღსანიშნავია პოეტისა და ლექსის პირველი ქართველი თეორეტიკოსის მამუკა ბარათაშვილისადმი მიძღვნილი ნაშრომები, რისთვისაც მას ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი მიენიჭა. ოფიციალური ოპონენტი ალექსანდრე ბარამიძე რეცენზიაში წერდა: „სასიამოვნო მოვალეობად მიმაჩნია აღვნიშნო, რომ გვიმ მიქაძის სახით ჩვენ გვყავს თეორიულად მომზადებული და პრაქტიკულადაც საკმაოდ განაფული ტექსტოლოგი. გ. მიქაძეს დიდი კეთილსინდისიერებითა და საქმის ცოდნით შეუსწავლია მამუკა ბარათაშვილის მთელი ლიტერატურული მემკვიდრეობა, რაც კი მოიპოვება საქართველოსა და რუსეთის სიძველეთსაცავებში...“

უცილობელი მეცნიერული ღირსებანი გააჩნია სადისერტაციო ნაშრომის პირველ წიგნსაც (დისერტაცია წარმოდგენილი იყო ორ წიგნად – ბ. დ.). ამ წიგნის მიხედვით დისერტანტი გვევლინება როგორც საკმაოდ დახელოვნებული მკვლევარი, მახვილი კრიტი-

კული ალლოს პატრონი და დაკვირვების უნარით დაჯილდოებული. სარეცენზიო ნაშრომით გ. მიქაძეს გარკვეული წვლილი შეაქვს XVIII საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის შესწავლაში... დისერტანტს თანმიმდევრულად და დამაჯერებლად აქვს მიმოხილული მამუკა ბარათაშვილის ცხოვრება და შემოქმედება. მიმოხილვა ემყარება XVIII საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი, პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების კარგ ცოდნას...”

ბატონი გივი თავს უყრის თავისი კვლევის შედეგებს და 1958 წელს აქვეყნებს წიგნს „მამუკა ბარათაშვილი (ცხოვრება და შემოქმედება)“, რომელშიც მონოგრაფიული სისრულით წარმოჩენილია იმუამად სრულიად შეუსწავლელი ამ თვალსაჩინო მოღვაწის დამსახურება ქართული კულტურის ისტორიაში. ცალ-ცალკე თავებში განხილულია მისი ბიოგრაფიული მასალები, შემოქმედება, მხატვრული მხარე, ლიტერატურული წყაროები, გავლენა ქართულ მწერლობაზე და ადგილი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. იქვეა დართული მამუკა ბარათაშვილზე არსებული შრომების სია და წიგნში ნახსენებ პირთა და თხზულებათა საძიებელი.

1969 წელს ცალკე წიგნად ბეჭდავს მამუკა ბარათაშვილის თხზულებათა სრულ კრებულს, რომელიც მწერლის ყველა ცნობილ ხელნაწერს ეფუძნება. მასში წარმოდგენილია მწერლის როგორც ლექსები, რომელთა უმეტესობა ქართული ლექსთწყობის მრავალფეროვნების გამოვლენასა და დამკვიდრებას ემსახურება, ისე ვრცელი პოემა „ჯიმშედანი“ და, რაც მთავარია, პოეტიკური ტრაქტატი „სწავლა ლექსის თქმისა“, ანუ „ჭაშნიკი“.

კრებულში, დროის შესაბამისად, სრულად არ შესულა მამუკას სასულიერო შინაარსის თხზულება „წამებული“, რომელშიც კალენდარული თანმიმდევრობით ჩამოთვლილია ქრისტიანული წმინდანების სახელები; შეტანილია მისი მხოლოდ დასაწყისი და ბოლო ნაწყვეტები. გამოცემას ერთვის გამოყენებულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ვარიანტული წაკითხვები და საძიებლები.

გივი მიქაძემ მონოგრაფიულად დაამუშავა და მათივე თხზულებებითურთ წარმოგვიდგინა გიორგი თუმანიშვილის (კრებ. „ძველი ქართული მწერლობის საკითხები“, I, 1962), იესე ბარათაშვილის (იგივე კრებული, II, 1964), დავით თუმანიშვილის („ლიტერატურული ძიებანი“, XIV, 1963) ცხოვრება და შემოქმედება. იგი განიხილავს, აგრეთვე, ლექსთა კრებულის „ნარგიზოვანი“ ისტორიულ-ლიტერატურულ საკითხებს (კრებ. „XVIII საუკუნის ქართული მწე-

რლობის საკითხები“, I, 1965), იოანე ბაგრატიონის (იქვე), დავით რექტორის („ლიტერატურული ძიებანი“, XIII, 1960), გიორგი ბაგრატიონისა („მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1993, №1) და სხვათა ცხოვრებასა და მოღვაწეობას.

ამ ნაშრომებისათვის, სახელდებით „XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართველი მწერლები და ნათარგმნი მხატვრული ლიტერატურა“, მას მიენიჭა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი. ოფიციალური ოპონენტი დავით გამეზარდაშვილი აღნიშნავდა: „ძველი ქართული მწერლობის ფილოლოგიურ შესწავლას შეუდარებელი ამაგი დასდო აკადემიკოსმა კორნელი კეკელიძემ, რომლის მიერ დაწყებულ საქმეს დღეს აგრძელებენ მისი მოწაფეები. მათ შორის უნდა დავასახელოთ გივი მიქაძეც, რომელსაც თავისი სადოქტორო დისერტაციის თემად ასეთი პრობლემის შესწავლა გაუხდია...“

სადისერტაციო ნაშრომი ხანგრძლივი და ბეჯითი ფილოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგია. მისი წყალობით უკვე დადგენილად უნდა მივიჩნიოთ დღემდე სადავოდ გამხდარი ბევრი ისტორიული-ლიტერატურული ხასიათის საკითხი. ამასთან, ნაშრომი აშკარად გვარწმუნებს იმაში, რომ გ. მიქაძის სახით ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობას ჰყავს საიმედო ფილოლოგი, რომელიც კარგად ფლობს ფილოლოგიური კვლევა-ძიების მეცნიერულ მეთოდოლოგიას და ნაყოფიერადაც მოღვაწეობს ძველი ქართული მწერლობის ბურუსით მოცული საკითხების დასაზუსტებლად“.

მეორე ოფიციალური ოპონენტი, ვანო შადური, რუსულად წარმოდგენილ რეცენზიაში წერდა: „Главным достоинством диссертации является, по-моему, насыщенность новыми материалами _ рукописными и печатными. Она очень богата малоизвестными и неизвестными фактами, сведениями, добытыми автором в архивных фондах, в периодических изданиях, в различных источниках. Перед нами - исследование, созданное на основе многолетнего интенсивного кропотливого труда. Я особенно хочу отметить ту колоссальную работу, которая проделана автором.“

... *Надо сказать, что представленная к защите диссертационная работа написана на высоком научном уровне, что ее основные положения правильны. Автор проявляет блестящее знание материала по теме, поразительное трудолюбие, добросовестность, эрудицию и хорошие исследовательские способности. Наша общественность знает диссертанта как превосходного исследователя.*

დოვატელა. Его многочисленные статьи и книги давно получили признание и высокую оценку“.

გივი მიქაძეს მრავალი ნაშრომი აქვს დაბეჭდილი ძველი ქართული მწერლობის ცალკეულ საკითხებზე. სწავლობს ბესიკის სადავო ლექსებს („მაცნე“, ელს. 1972, №1), ავლენს „ქილილა და დამანას“ უცნობ ვერსიას („მაცნე“, 1968, №5). გამოკვლევაში „ძველი ქართველი პოეტი ქალები“ ვეცნობით ბარბარე ბაგრატიონის, ანასტასია ბარათაშვილისა და ანა თუმანიშვილ-ამილახვარის შემოქმედებით ბიოგრაფიებს („ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები“, IV, 1973).

მკვლევრის ზოგი წერილი კულტურულ-ლიტერატურულ ურთიერთობებს ეხება. გამოვლენილი და განხილულია „ალათოკლეს“, („მაცნე“, 1954, №6), „ოდისეას“ (კრებ. „ლიახვი“, 1966), ეზოპეს იგავების (გაზ. „თბილისი“, 1959, №198), ვოლტერის (კრებ. „ლიტერატურული ურთიერთობანი“, II, 1969), ვ. ჰიუგოს („საქართველოს პედაგოგიური ინსტიტუტების შრომები“, IV, 1978), პიერ კორნელის („ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები“, V, 1973), გ. დერჟავინის („მაცნე“, 1964, №6), მ. ლომონოსოვისა და მ. ლერმონტოვის („ლიტერატურული ურთიერთობანი“, I, 1965; გაზ. „ახალი თაობა“, 1996, №104) თხზულებათა ქართული თარგმანები. დადგენილია მათი მთარგმნელები და წყაროები. წერილში „ანაკრეონტიკური ლექსი“ („მაცნე“, ელს, 1972, №1) აღ. ჭავჭავაძის თარგმანს გვაცნობს.

გამოკვლევების მნიშვნელოვანი ნაწილი ხელნაწერებს ეხება. ჯერ კიდევ 1957 წელს აქვეყნებს მეთოდოკური ხასიათის წიგნს: „ქართული ხელნაწერების შესწავლა და აღწერა“. ნუსხები, რომელსაც მეცნიერი შეისწავლის, უმეტესად არქეოგრაფიული და კოდიკოლოგიური თვალსაზრისითაა დახასიათებული, ოდენ ქრონოლოგიურ საკითხებს ეძღვნება: „როდის არის გადანერილი «ბარამ-გულანდამიანი»?“ (გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1951, №46), „შიომღვიმის ხელნაწერთა დათარიღებისათვის. I. «შიომღვიმის ოთხთავი». II. «შიომღვიმის ტიბიკონი»“ (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, 1963, №4). დადგენილია „ჯიმშედინისა“ (გაზ. „ახალგაზრდა სტალინელი“, 1953, №2) და „ბარამიანის“ („ლიტერატურული გაზეთი“, 1956, №25) გადამწერთა ვინაობა (გიორგი გარსევანიძე და ანა თუმანიშვილი-ამილახვარი), აღ. ხახანაშვილის კუ-

თვნილი ნუსხები (კრებ. „კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, 1966) და სხვა.

დიდად ფასეულია ვტორის გამოკვლევები „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერების შესახებ. მონაწილეობს პოემის ხელნაწერთა ვარიანტების ოთხ ნაკვეთად (1960-1963) გამოცემაში. მანამდე პოემის ნუსხებზე ბეჭდავს წერილებს სამ ნაკვეთად („ლიტერატურული ძიებანი“, XI, 1958; XII, 1959), ავლენს „ვეფხისტყაოსნის“ ახალ ნუსხებს (გაზ. „თბილისი“, 1965, №241; 1966, №198; „მაცნე“, ელს, 1968, №5; 1971, №2), იკვლევს მათ კალიგრაფებს (კრებ. „თბილისის უნივერსიტეტი შოთა რუსთაველს“, 1966). განსაკუთრებით შთამბეჭდავია ნარკვევები „ვეფხისტყაოსნის“ მხეხათუნისეულ ნუსხაზე. ერთ-ერთ მათგანში („ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები“, VI, 1974) გამოვლენილია მისი რედაქციულობის განმსაზღვრელი ნიშნები, გაშიფრულია მასზე არსებული წარწერები, დადგენილია მათში მოხსენიებული პირების ვინაობა, რომელთა მეოხებით ვეცნობით XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე იმერეთის სამეფო კარზე დატრიალებულ კონფლიქტურ ამბებს, გიორგი ბაგრატიონის ტრაგიკულ ცხოვრებასა და ლიტერატურულ მოღვაწეობას.

გივი მიქაძე ავტორია ლიტერატურისმცოდნეობისაგან და ერთმანეთისაგანაც ისეთ მნიშვნელოვნად განსხვავებულ თემატიკაზე დაწერილი სტატიებისა, როგორცაა: „ბაგრატიონთა სამეფო გერბის უცნობი ნიმუში“ („მნიგნობარი-03“), „გრიგოლ ხანძთელის პორტრეტის მხატვარი“ (გაზ. „სახალხო განათლება“, 1987, №99), „მარიამ დედოფლისეული ოლარი“ („მაცნე“, ელს, 1972, №1), „იერუსალიმის უცნობი ქართული სამშენებლო წარწერა“ (კრებ. „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, III, 1971), „პეტერბურგში დაკრძალულ ქართველ ბატონიშვილთა ეპიტაფიები“ (იქვე), „ათონის ივერთა მონასტრის სიძველენი“ („ისტორია, საზოგადოებათმცოდნეობა, გეოგრაფია სკოლაში“, 1978, №3) და სხვა, შესწავლილი აქვს ტერმინები: „აღბეჭდულნი“ (გაზ. „ახალგაზრდა სტალინელი“, 1953, №38), „საცერე“ (იგივე გაზეთი, 1954, №10), „გამზევნება“, „კესმათი“ („მნიგნობარი - '03“).

ძველი ქართული ლიტერატურის შესახებ მას აქვს მიმოხილვითი და განმარტოვებელი ხასიათის ნაშრომები. ასეთებია: „რუსთველოლოგიური პრობლემათიკა საბჭოთა საქართველოში“ (კრებ. „ქართული საბჭოთა მწერლობის საკითხები“, 1967), „ძველი ქა-

რთული მწერლობის შესწავლა 50 წლის მანძილზე“ („ძველი ქართული მწერლობის საკითხები“, III, 1968), თანაავტორია „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ ექვსტომეულის მეორე ტომისა (1966). მისია თავები: „გარსევან ჩოლოყაშვილი“, „ვახტანგ VI“, „ქართული მწერლობის კერები რუსეთსა და უკრაინაში“, „მამუკა ბარათაშვილი“, „მამუკა გურამიშვილი“, „ნარგიზოვანი“ და „იოანე ბაგრატიონი“. ალ. ბარამიძესა და გ. იმედაშვილთან ერთად არის ამ ტომის რედაქტორი.

გივი მიქაძის ყურადღების არეშია მოქცეული, აგრეთვე, ახალი და უახლესი ქართული ლიტერატურა. ახალ მასალებს გვთავაზობს ილია ჭავჭავაძის შესახებ (ჟურ. „ბალავერი“, 1988, №1-2). ბატონი გივის მეუღლე ლალი პატარაია (დრამატურგ ვასო პატარაიას ასული და კინორეჟისორ გურამ პატარაიას და) XIX საუკუნის გამორჩენილი პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის დიმიტრი ყიფიანის შთამომავალია. ბატონმა გივიმ შეისწავლა და გამომამზეურა თავის ოჯახში დაცული ამ დიდი მოღვაწის კუთვნილი საყურადღებო რელიქვიები – წერილები, სურათები, სილოვან ხუნდაძის „ეპიტაფია“ („მნიგნობარი – 03“) და სხვა.

დიდი ამაგი დასდო ნიკო ლორთქიფანიძის თხზულებათა ორტომეულის (1958, 1959) გამოცემას. სხვადასხვა კუთხით განიხილავს ტიცინან ტაბიძის („მაცნე“, ელს, 1971, №2), გალაკტიონ ტაბიძის (გაზ. „თაობა“, 1999, №6), გიორგი ლეონიძის (გაზ. „ნიგნის სამყარო“, 1972, №16), იოსებ გრიშაშვილის („პედაგოგიური ინსტიტუტების შრომები“, IV, 1978), ლეო ქიაჩელის (გაზ. „საბჭოთა პედაგოგი“, 1984, №17), დავით კასრადის (იგივე გაზეთი, 1984, №19), ალექსანდრე ჭეიშვილის (იგივე გაზეთი, 1990, №9), ედიშერ ყიფიანისა (გაზ. „ნიგნის სამყარო“, 1984, №12) და სხვათა შემოქმედებას.

სხვადასხვა თარიღთან დაკავშირებით წერილები აქვს გამოქვეყნებული ქართველი მეცნიერების – კორნელი კეკელიძის (კრებ. „ქართველი მეცნიერი აკად. კორნელი კეკელიძე“, 1965), ალექსანდრე ბარამიძის (მისი „ბიობიბლიოგრაფიის“ შესავალი წერილი, 1988), ბიძინა ქიქოძისა (გაზ. „საბჭოთა პედაგოგი“, 1974, №37) და სხვათა ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე.

ცალკე და საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ბატონი გივის დამსახურება ქართული, უფრო ძველი ქართული, პოეტიკის შესწავლაში. გარდა იმისა, რომ გვიჩვენებს ქართული ვერსიფიკაციის კვლევის

ისტორიას და კრიტიკულად მიმოიხილავს ამ დარგის თანამედროვე ნაშრომებს, წარმოგვიდგენს და დაწვრილებით გვიხასიათებს ძველ ქართულ ლექსთა სახეებს, როგორიცაა: „ტაეპი“, „ლექსი“, „მრჩობლელი“, „ფისტიკაური“, „ჩახრუხაული“, „შაირი“, „გრძელი შაირი სამკვეთი“, „მუხრანული“, „ყარიბული“, „ვახტანგური“, „შენყობილი“, „გრძელშენყობილი, ანუ მდენარი“, „შერეული“, „რეული“, „წყობილი“, „წყობილი მრავალმუხბი“, „უცხო, ანუ ოთხ-ხუთი ლექსი“, „ჩახრუხაული ძაგნაკორული“, „ძაგნაკორული“, „ეგროსული“, „აგარული“, „ნაღმა-უკუღმა წასაკითხი ლექსი“, ანუ „პალინდრომი“, „ანბანთქება“, „ქართული სონეტი“. ავტორმა ამ დარგში თავისი ნაშრომები გააერთიანა და სათაურით „ნარკვევები ქართული პოეტიკის ისტორიიდან“ 1974 წელს წიგნად გამოსცა. წიგნს ახლავს ქართულ ლექსთწყობაზე არსებული ნაშრომების ბიბლიოგრაფია.

შეისწავლა აგრეთვე ძველი ქართული საგალობლები და ერთ-ერთმა პირველმა აღნიშნა, რომ ძველი ქართული საგალობლების სტროფებში მარცვალთა რაოდენობას (მეტ-ნაკლებობას) გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან ისინი გალობით სრულდებოდნენ (იხ. ნარკვევი: „არსენ ბულმაისიმისძე“, „ლიტერატურული ძიებანი“, XV, 1964). ასევე გაარკვია, რომ დავით იმამყულიხანის ანბანთქება პროზაული ნაწარმოები კი არ არის, როგორც მანამდე იყო მიჩნეული, არამედ ლექსად დაწერილი თხზულება, ანუ საგალობელია. ამით საბოლოოდ დადასტურდა, რომ ქართულ ლიტერატურაში არ არსებობს პროზაული ანბანთქება.

მკვლევარმა თავიდანვე გაიზიარა აკაკი განერელიას მოსაზრება ქართული ლექსის სილაბურ-ტონურობაზე და მას ამჟამადაც ბეჯითად იცავს.

ბატონმა გვიმ ადრე, 1954 წელს, წიგნად გამოსცა „ქართული პოეტიკის ქრესტომათია“, რომელშიც მოთავსებულია XVIII-XIX საუკუნეთა მოღვაწეების – მამუკა ბარათაშვილის, ევგენი ბოლხოვიტინოვის, იოანე და თეიმურაზ ბაგრატიონების, ანონიმი ავტორის, ლავრენტი არდაზიანის, დავით ჩუბინაშვილის, კოტე დოდაშვილის, ლუკა ისარლიშვილის, არქიმანდრიტ კირიონისა და გრიგოლ ყიფშიძის ერთობლივი, მელიტონ კელენჯერიძისა და გრიგოლ ყიფშიძის პოეტიკური ნაშრომები. წიგნს დაურთო წინასიტყვაობა, ცნობები წარმოდგენილ თხზულებებსა და მათ ავტორებზე, შენიშვნები ტექსტებზე, ხელნაწერთა ვარიანტები, ლექსიკონი, პირთა და თხზულებათა საძიებლები.

გივი მიქაძის კვლევა-ძიების სფეროს განეკუთვნება ქართული საიდუმლო დამწერლობა, ანუ კრიპტოგრაფია. ამ საქმეს ის ასპირანტობიდან ჰკიდებს ხელს და ფრიად მნიშვნელოვან გამოკვლევებს აქვეყნებს: „ძველი ქართული საიდუმლო დამწერლობა“ (ყურ. „დროშა“, 1951, №3; 1953, №6), „ძველი ქართული საიდუმლო დამწერლობის უცნობი ნიმუშები“ (კ. კეკელიძის დაბადების 80 წლისთავის აღსანიშნავი საიუბილეო კრებული, 1959), „ზურაბ და გრიგოლ წერეთლების კრიპტოგრაფიული წერილები“ (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, 1960, №2), „ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა კრიპტოგრამები“ (შოთა რუსთველი, საიუბილეო კრებული, „მეცნიერება“, 1966), „დეკაბრისტების თანამგრძნობი ქართველი ბატონიშვილი“ („საქართველოს პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, IV, 1978) და სხვა. მიაგნო და გაშიფრა არაერთი უცნობი კრიპტოგრამა, რომელთა მეშვეობით მრავალ ისტორიულ და ლიტერატურულ ფაქტსა და მოვლენას აეხადა ფარდა.

ბატონმა გივიმ დიდი ძალა და ენერგია მოახმარა ქართველ მოღვაწეთა ფსევდონიმების შესწავლას. ამ პრობლემაზე მას მრავალი წერილი აქვს გამოქვეყნებული, რომელთა უმეტესი ნაწილი წიგნებად არის გამოცემული.

1984 წელს გამოსულ „ფსევდონიმების ლექსიკონში“ აღწუსებული და გაშიფრულია ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა უამრავი ფსევდონიმური ხელმოწერა. იგი ორი ნაწილისაგან შედგება. ჯერ მოცემულია ანბანის რიგზე დალაგებული ფსევდონიმების ნუსხა, შემდეგ – ავტორთა ანბანური საძიებელი. წიგნს წინ ერთვის საკმაოდ ვრცელი გამოკვლევა ქართული ფსევდონიმების შესახებ.

1998 წელს გამოსული წიგნი „ქართულ ფსევდონიმთა სამყაროში“ მოიცავს ნარკვევებს საქართველოში მოღვაწე პირებსა და მათ ფსევდონიმებზე. ისინი მოპოვებულია როგორც საარქივო ძიებების, ისე ცალკეულ მოღვაწეებთან პირადი ურთიერთობებით. ვის არ შეხვდებით აქ, – XIX და XX საუკუნეთა დიდად გამოჩენილ, ცნობილ თუ უცნობ და უჩინარ უამრავ მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს, რომელთა ჩამოთვლაც შორს წაგვიყვანს!

უნდა შევნიშნოთ, რომ ფსევდონიმთა კვლევისა და გამოცემის საქმეში მას არაერთი დაბრკოლების გადალახვა მოუხდა, რომელთაგან ზოგი კურიოზულ ხასიათს ატარებს. მაგალითად, როდე-

საც ერთ პროფესორს, რომელიც მის მეზობლად ცხოვრობდა, დასადასტურებლად შეუტანა თავისი გარჯის შედეგად მოპოვებული და დადგენილი მისი ფსევდონიმები, მასპინძელი აღშფოთდა და შეძახილით, ვის სჭირდება ესო, მკვლევარი ლამის სახლიდან გამოაძევა. ასევე უარყოფითად შეხვდა თავისი ფსევდონიმების გახსნას მეორე დიდი მეცნიერი და თანამდებობის პირი. მანვე, როდესაც საგამომცემლო გეგმის პროექტში „ქართულ ფსევდონიმთა ლექსიკონი“ ამოიკითხა, ეს ნაშრომი ამოაგდო სიიდან. მიზეზი მალე თავად ბატონმა გივიმ გაარკვია: ორივეს ახალგაზრდობაში ანტისაბჭოთა პუბლიკაციები ფსევდონიმებით ჰქონდათ გამოქვეყნებული! ნამდვილად კი აღნიშნული წიგნები ქართული მეცნიერების ძვირფასი შენაძენია. ბოლო წიგნზე გამოქვეყნებულ რეცენზიაში ალექსანდრე ლლონტი სწორად წერდა: „მისი ახალი წიგნი მთელ მიმართულებას უდებს სათავეს ქართულ ფსევდონიმთა შესწავლაში“ (გაზ. „სიტყვა ქართული“, 1998, 13 იანვარი).

აქვე ვიტყვით, ფსევდონიმების გამოყენება თავად გივი მიქაძისთვისაც არ არის უცხო. მისი ფსევდონიმებია: გ. თამარაშვილი (გაზ. „ახალგაზრდა სტალინელი“, 1953, №38; 1959, №17; გაზ. „სოფლის ცხოვრება“, 1962, №74), გ. ვარლამიძე (გაზ. „საბჭოთა აფხაზეთი“, 1952, №196), კ. ბასილაშვილი (გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1956, №76), ბანძელა აბედათელი (გაზ. „ტყუილმართალი“, 1993, №2).

დიდია ბატონი გივის ღვანლი საბიბლიოთეკო და სამუზეუმო საქმიანობის, წიგნთმცოდნეობისა და, განსაკუთრებით, ბიბლიოგრაფმცოდნეობის დარგში. გარდა იმისა, რომ სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის პედაგოგიურ უნივერსიტეტში ჯერ კათედრის გამგედ და, ბოლოს, კათედრის პროფესორად მოღვაწეობის პერიოდში მან მრავალი თაობა აღზარდა, წლების განმავლობაში იყო საქართველოს კულტურის სამინისტროსთან არსებული საუნწყება-თაშორისო საბიბლიოთეკო და სამუზეუმო საბჭოების წევრი, საქართველოს უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს სამეცნიერო-მეთოდოკური საბიბლიოთეკო კომისიის საბჭოს წევრი, გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის სამეცნიერო საბჭოს წევრი. ავტორია საბიბლიოთეკო და სამუზეუმო საკითხებზე რამდენიმე ნაშრომისა: „მხარის ლიტერატურული ცხოვრების ასახვა მხარეთმცოდნეობის მუზეუმებში“ (ბროშურა, 1955), „ბიბლიოთეკართა მაღალკვალიფიციურ კა-

დრებს - მეტი ყურადღება" (გაზ. „საბჭოთა პედაგოგი“, 1978, №13), „საბიბლიოთეკო საქმის სრულყოფისათვის“ (იგივე გაზეთი, 1978, №20), „დავით დადიანის ბიბლიოთეკა“ („მწიგნობარი - 80“), „საბიბლიოთეკო საქმის დიდი ქომაგი“ - ნიკო ლორთქიფანიძე (გაზ. „საბჭოთა პედაგოგი“, 1982, №20), „ბიბლიოთეკათმცოდნეობა და ბიბლიოგრაფმცოდნეობის კათედრა“ - მისი ისტორია (წიგნში: „თბილისის... სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი“, 1988).

აქვე დავძენთ: ბატონი გივი ცნობილი ბიბლიოფილია. აქვს მდიდარი ბიბლიოთეკა, რომლითაც პირადად ჩვენც ხშირად გვისარგებლია. ბევრია მასში მეცნიერთა და მწერალთა ნაჩუქარი წიგნები, ავტორთა საგულისხმო წარწერებით. ფრონტზე ყოფნისას ჩვენი სასიქადულო მეცნიერის სიმონ ყაუხჩიშვილისაგან წარწერით „ახალგაზრდა ნიჭიერ ფილოლოგს გივი მიქაძეს მასწავლებლისაგან“ ღებულობს წინა წელს მის მიერ გამოცემულ ანა დედოფლისეული ნუსხის შემცველ „ქართლის ცხოვრებას“. წარწერას თარიღად უზის 1943 წლის 21 იანვარი. საჩუქარს ჭაბუკი ჯარისკაცი დიდად აღუფრთოვანებია და გაუმხნევებია.

აი, კიდევ რამდენიმე ნაჩუქარ წიგნზე არსებული წარწერა:

კორნელი კეკელიძე: „ჩემს მონაფეს, პატივცემულ გივის; არ შეანელო დაწყებული საქმე! ავტორი“. მასვე თავისი ფოტოსურათი ასეთი ავტოგრაფით უსახსოვრებია: „ასპირანტს გივი მიქაძეს, მასწავლებლის მოსაგონებლად. «ისა სჯობს მამულისათვის, რომ შვილი ჯობდეს მამასა», 1951 წლის, IV, 16“.

აკაკი შანიძე: „პოეტიკის საკითხების ტრფიალს - გივი მიქაძეს ავტორისაგან, 1/IX, 959“.

ალექსანდრე ბარამიძე: „ძვირფას გივი მიქაძეს სიყვარულით ავტორისაგან. 24.VI-66“.

აკაკი განერელია („რჩეული ნაწერების“ მესამე ტომზე): „ძვირფას გივი მიქაძეს, რომლის შრომებისგან დიდად არის დავალებული ჩემი რჩეული ნაწერების ეს ტომი. ძმური სიყვარულით მარად მისი აკაკი განერელიასაგან. 15 აპრილი, 82 წ.“

ალექსანდრე ლლონტი: „ძღვნად ქართული მეცნიერების, კულტურის, უმაღლესი სკოლის გამოჩენილ მოღვაწეს, ჩემს ძვირფას მეგობარს, პროფ. გივი მიქაძეს. გულითადი სიყვარულითა და ღრმა პატივისცემით ალ. ლლონტი, 10.01.1985“.

ალექსანდრე გვახარია: გივის, «ბიბლიოგრაფიის ღმერთს», - პატივისცემით - შურა, 16/II-64 წ.“ და სხვა.

ბატონი გივი წლების განმავლობაში არის საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაციის (ყოფილი წიგნის მოყვარულთა საზოგადოების) პრეზიდუმისა და აღმანახ „მნიგნობრის“ სარედაქციო საბჭოს წევრი, იყო აქვე არსებული სახალხო უნივერსიტეტ „წიგნის“ რექტორი, გაზეთ „წიგნის სამყაროს“ სარედაქციო კოლეგიის წევრი. წიგნთან დაკავშირებით საყურადღებო რჩევები აქვს გამოთქმული წერილებში: „დავაარსოთ წიგნის მუზეუმი (წერილი რედაქციას)“ (გაზ. „თბილისი“, 1986, №44), „ღია წერილი «საქწიგნის» ხელმძღვანელობას“ (გაზ. „საბჭოთა პედაგოგი“, 1990, №7).

რაც მეტად საყურადღებოა, მას უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის გამოსაქვეყნებლად გამზადებული აქვს „წიგნთმცოდნეობის“ სახელმძღვანელო.

დიდად დასაფასებელია გივი მიქაძის სარედაქციო-საგამომცემლო საქმიანობა. ჯერ კიდევ საშუალო სკოლის მოსწავლე იყო, როცა ის იძულებული გახდა ამ საქმისთვის მოეკიდა ხელი. იმჟამინდელი რეპრესიები მის მამასაც შეეხო. ბატონი ვარლამი, როგორც არასანდო პიროვნება (ყმანვილობაში „ახალგაზრდა მარქსისტთა“ მიმდევარი ყოფილა), სამსახურიდან დაითხოვეს და ორი წელი უმუშევრად ამყოფეს. იგი ყოველდღე დაპატიმრებას ელოდა. თავი რომ ერჩინა და ოჯახსაც შეშველებოდა, მან შვილს აუხსნა და ასწავლა წიგნის ბეჭდვის პროცესები, კორექტურის სწორება, წიგნზე დართული საძიებლების შედგენა... და გამომცემლობაში ხელშეკრულებით მუშაობა დაანყებინა.

სტამბა-გამომცემლობებში მრავალწლიანი პრაქტიკული მუშაობის შედეგად მომავალი მეცნიერი საფუძვლიანად დაეუფლა სარედაქციო-საგამომცემლო საქმეს და ერთ-ერთი აღიარებული სპეციალისტი გახდა. მის ხელში გაიარა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლების გახმაურებულმა წიგნებმა. ეს მისთვის, როგორც სტუდენტისათვის, ერთგვარი სამეცნიერო-ლაბორატორიული საქმიანობა იყო. შემთხვევითი არ არის ისიც, რომ მისი მასწავლებლის, კორნელი კეკელიძის, „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ ორივე წიგნზე ავტორის მოთხოვნით დაენერა: „სწავლული კორექტორი გივი მიქაძე“.

ჩვენი იუბილარის მიერ სიჭაბუკეში შედგენილმა ანოტირებულმა საძიებლებმა იმთავითვე მაღალი შეფასება დაიმსახურა. პაატა გუგუშვილი წერდა: „... მაგალითისათვის შეგვიძლია დავასა-

ხელოთ ივ. ჯავახიშვილის თხზულება «ქართული პალეოგრაფია», გამოცემული ილია აბულაძის რედაქციით (1949). ამ წიგნისათვის ტერმინთა (სავნობრივი), პირთა და გეოგრაფიულ სახელთა საძიებლები წიგნიერად შეუდგენია პროფ. გივი მიქაძეს (ბატონი გივი მაშინ სტუდენტი გახლდათ - ბ. დ.). მე იმ აზრისა ვარ, რომ ასეთი გამოცემები სანიმუშოდ უნდა იყოს გამოფენილი, რათა ავტორებმა, რედაქტორებმა, გამომცემლობათა ხელმძღვანელებმა გაითვალისწინონ ისინი თავიანთ მუშაობაში“ (ავტორის წიგნი: „საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში“, თბ., 1984, გვ. 83).

განსაკუთრებით აღსანიშნავია გივი მიქაძის ბიბლიოგრაფიული ნაშრომები. მან გამოავლინა და შეისწავლა რამდენიმე ბიბლიოგრაფიული ცნობების შემცველი თხზულება და ნაწერი: „დავით რექტორის კატალოგი“ („საქართველოს პედაგოგიური ინსტიტუტების შრომები“, V, 1978), „ტარასი არქიმანდრიტის ბიბლიოთეკის წიგნების სია“ (იგივე შრომები, VII, 1978), „ქართული წიგნის სავაჭრო კატალოგები“ („მწიგნობარი - 96“), „ქართული წიგნის სავაჭრო კატალოგების ისტორიისათვის“ („მწიგნობარი - 98“), სადაც მ. ვორონცოვის კუთვნილ ქართულ წიგნებსა და ავეტიქ ენფიანჯიანცის მაღაზიის წიგნების სიაზეა საუბარი, „იოანე ბაგრატიონის ნათარგმნი შრომების სია“ („მწიგნობარი - 99“), „დავით ბაგრატიონის შრომების სია“ („მწიგნობარი - 02“) და სხვა.

გამოაქვეყნა წერილი ღვანლმოსილ ბიბლიოგრაფ თამარ კუცია-ღვალაძეზე (გაზ. „წიგნის სამყარო“, 1986, №19). ალექსანდრე ბარამიძის დაბადების 60 წლისთავთან დაკავშირებით დაბეჭდა მისი შრომების ბიბლიოგრაფია („ძველი ქართული მწერლობის საკითხები“, II, 1964).

ყველაზე დიდი და ქართველოლოგიისათვის უმნიშვნელოვანესი საქმე, რაც მან ამ დარგში გააკეთა, არის ძველი ქართული მწერლობის ბიბლიოგრაფიის შედგენა, რომელიც მოიცავს ხანას პირველი ქართული წიგნის დაბეჭდვიდან (1629) გასული საუკუნის 80-იან წლებამდე. 1968 წელს გამოვიდა ამ წიგნის მეორე ტომი. მასში შევიდა საბჭოთა პერიოდში, 1921-1965 წლებში, ქართულ ენაზე გამოქვეყნებული მასალები, თუმცა შრომების აღწერილობას დართული აქვს როგორც ქართულ, ისე რუსულ და უცხოურ ენებზე დაბეჭდილ გამომხაურებათა ნუსხა. იქვეა წარმოდგენილი უცხოურ ენებზე დასტამბულ ნაშრომებზე ქართულად გამოქვე-

ყნებული რეცენზიები და გამომხაურებანი. ბიბლიოგრაფიაში ასახულია ყოველგვარი მასალა, რომელიც კი რაიმე თვალსაზრისით საინტერესოა ძველი ქართული მწერლობის გასაცნობად. ცალკე გამოცემული წიგნების, სამეცნიერო კრებულებსა და ჟურნალებში მოთავსებული წერილების გარდა, მასში შეტანილია მეთოდური ხასიათის წერილები, პოპულარული და სასწავლო ხასიათის პუბლიკაციები, ავტორეფერატები, მეცნიერ-მუშაკთა, ასპირანტთა და სტუდენტთა სამეცნიერო ღონისძიებებზე წაკითხულ მოხსენებათა თეზისები, ბიბლიოგრაფიები, ე. წ. პერსონალია, როგორც ცენტრალურ, ისე რაიონულ და საუნწყებო ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული სტატიები, მიმოხილვები, კორექსონდენცია-ქრონიკები და ა. შ.

ბიბლიოგრაფიაში ფსევდონიმები გახსნილია. როცა თხზულება ხელმოუნერელია, იგი სახელწოდების მიხედვით არის წარმოდგენილი. იმ შემთხვევაში, როდესაც სათაურის მიხედვით შრომის შინაარსი გაუგებარია, მოცემულია მისი მოკლე დახასიათება, ზოგჯერ კი, თუ ეს აუცილებელია, – მოკლე ანოტაციაც.

წიგნი ბიბლიოგრაფიული საქმისა და ქართული ლიტერატურის დიდი ცოდნით არის შედგენილი. იგი გაცილებით მეტია, ვიდრე ჩვეულებრივი ბიბლიოგრაფიული ცნობარებია, ჭეშმარიტად მეცნიერული ნაშრომია, რომელიც საქართველოს წარსულით დაინტერესებული ყველა პირისათვის სამაგიდო წიგნია.

ავტორს დასაბეჭდად გამზადებული აქვს ამ ნაშრომის პირველი ტომი მთლიანად, მესამე ტომის მასალები კი ბარათებზეა აღწუსებული.

ასპირანტობის წლებიდანვე რეცენზიებითა და შენიშვნებით ეხმარება ახალგამოსულ ნაშრომებს.

წლების განმავლობაში აქტიურად მოღვაწეობდა „ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“, სადაც გამოქვეყნებული აქვს სტატიები ძველ ქართულ ლიტერატურაზე, ქართულ ლექსთწყობაზე, ქართველ მწერლებსა და საზოგადო მოღვაწეებზე, სხვადასხვა ტერმინზე და ა. შ. სახელდობრ, მას ეკუთვნის სტატიები: აკროსტიქი, „ალექსანდრიანი“, ანბანთქება, ანდრონიკაშვილი ქაიხოსრო (ლ. ტუხაშვილთან ერთად), არსენ ბულმაისიმიძე, ბაგრატიონი დიმიტრი გიორგის ძე, ბარათაშვილი თომა, ბარათაშვილი მამუკა, ბესიკური, გაბაასება, გაბრიელ მცირე, გელოვანი გაბრიელ, გურამიშვილი მამუკა, ეპიტაფია, ერისთავი ელიზბარი,

ექსპრომტი (ხელმოუწერლად), ვარლამი (ერისთავი, ბ. ლომინაძე-სთან ერთად), ზმა, თავაქალაშვილი მამუკა (ხელმოუწერლად), თეკლას მონასტერი, თეკლე ბატონიშვილი, თუმანიშვილი ავთანდილ, თუმანიშვილი გივი, თუმანიშვილი გიორგი, თუმანიშვილი დავით, თუმანიშვილი დიმიტრი, ბიბლიოთეკები (ნ. გურგენიძესა და ა. ლორიასთან ერთად. ეს სტატია შესულია აგრეთვე 1981 წელს რუსულად გამოსულ „ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“), ლარაძე პეტრე, ლიტერატურული მუზეუმი, ლიტერატურული ფონდი, მანანა, მდენარი, მემუარები, „მეფეთა სალარო“, მთვარელი-შვილი ნიკოლოზ, მიმოხილვა, მიძღვნა, მრჩობლედი, მუნასიბი, „ნარგიზოვანი“, ოთხ-ხუთ ლექსი, ონანა მდივანი, ორბელიანი დავით რევაზის ძე (გ. ჯამბურისასთან ერთად), ორბელიანი დიმიტრი ვახტანგის ძე, ორბელიანი ვახტანგ ვახუშტის ძე, პალინდრომი, პაპუნისშვილი-ქსიფილინოსი იოანე მიხეილის ძე, პენტელაშვილი იოანე, პროტოტიპი, რვული. აქედან ნაწილი სტატიებისა შესულია, აგრეთვე, ქართულ ენციკლოპედიაში „საქართველო“. რუსულ ენაზე გამოცემულ (1962) „მოკლე ლიტერატურული ენციკლოპედიის“ პირველ ტომში მას ეკუთვნის სტატია „ბაგრატიონი იოანე გიორგის ძე“.

აღსანიშნავია ბატონი გივის თანამშრომლობა საქართველოს ტელევიზიის დოკუმენტური ფილმების რედაქციასთან. იგი იყო კინორეჟისორ გურამ პატარაიას მიერ გადაღებული დოკუმენტური ტელეფილმების („რუსთაველის ნაკვალევზე“, 1966; „პალესტინის სიძველეთა საიდუმლოებანი“, 1968; „შორია გურჯისტანამდე“, 1970; „ათონის მატიანი“, 1978) პირველი მნახველი, შემფასებელი და მეცნიერი-კონსულტანტი. ამ ტელეფილმების შესწავლის შედეგად დაწერა რამდენიმე გამოკვლევა, რომლებიც ზემოთ არის დასახელებული.

ბატონი გივის როგორც ზემოხსენებული „ძველი ქართული მწერლობის ბიბლიოგრაფიის“ პირველი და მესამე ტომების, ისე წერილებად გაფანტული მისი მეცნიერული მემკვიდრეობის წიგნებად გამოცემა ჩვენი მეცნიერებისა და კულტურისათვის მეტად საჭირო და სასარგებლო იქნება.

ცალკე უნდა აღინიშნოს გივი მიქაძის პედაგოგიური მოღვაწეობა. სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის უნივერსიტეტის გარდა, ლექციებს კითხულობდა თბილისისა და აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტებში, საქართველოს კულტურის სამინი-

სტროსთან არსებულ კულტურის მუშაკთა კვალიფიკაციის ასამა-
ღლებელ რესპუბლიკურ კურსებზე და სხვაგანაც. იგი აღმზრდე-
ლია სტუდენტთა და ასპირანტთა მრავალი თაობისა, მეცნიერი-
„ნათლია“ მრავალი მეცნიერებათა კანდიდატისა და დოქტორისა.

ბატონი გივი, როგორც ჭეშმარიტი საზოგადო მოღვაწე, სი-
ტყვითა და საქმით ეხმაურება ჩვენი ქვეყნის აქტუალურ საზეიმო
თუ საჭირბოროტო საქმეებს. წერილები აქვს გამოქვეყნებული
მეორე მსოფლიო ომზე: „იმ დღეების გახსენება“ (გაზ. „საბჭოთა
პედაგოგი“, 1979, №15), „რაც დავინყებით არ იბინდება!“ (იგივე
გაზეთი, 1985, №16); 9 აპრილზე: „დახოცილი ბულბულები და... 9
აპრილი“ (იქვე, 1989, №29); აფხაზეთის ტრაგედიაზე: „აფხაზეთის
წართმევა რუსეთს ყოველთვის სურდა (ერთი პოლიტიკური პა-
ექრობის გამო)“, სადაც ნაჩვენებია ჟურნალისტ ს. რუდაკოვისა
და მწერალ კონსტანტინე გამსახურდიას შორის გასული საუკუ-
ნის 20-იან წლებში გამართული პაექრობა (გაზ. „საქართველო“,
1994, №12); ბაზალეთის ტბის მიდამოებში თურქული უნივერსი-
ტეტის გახსნის თაობაზე: „მოვუაროთ საქართველოს!“ („ახალი
თაობა“, 1996, №11) და სხვა.

ჩვენი იუბილარი დაჯილდოებულია მეორე მსოფლიო ომის პი-
რველი ხარისხის ორდენით, მედლებითა და სიგელებით. რამდე-
ნიმე წლის წინ დაჯილდოვდა ჯერ ღირსების მედლით, მერე –
ღირსების ორდენით. 1998 წელს ქართველ მწერალთა და ლიტე-
რატურისმცოდნეთა დამოუკიდებელმა კავშირმა ვაჟა-ფშაველას
სახელობის პრემია მიანიჭა.

ბატონ გივის ჰყავს ორი ქალიშვილი – თამარი და ქეთევანი და
სამი შვილიშვილი – ნიკოლოზ და სოფიო ისაკაძეები და დალი
ვაჩნაძე. შვილებიც ქართულ მწერლობას ემსახურებიან. თამარმა
2003 წელს საკუთარი ნოველების წიგნიც გამოსცა.

ბატონ გივი მიქაძეს დაბადების 80 წლისთავზე „სამკალი ფრიად“
უხვად აქვს. ვუსურვოთ მას, თავის მრავალფეროვან სამკალს
კვლავაც ძველებური შემართებით გამკლავებოდეს!

გურამ ახალაია

გიგლიოზილოზა ჩამთვის თვითმიზანი არ ყოფილა

ესაუბრა დარეჯან კაციტაძე

ბატონი გურამ ახალაია – საქართველოს შსს ერთ-ერთი წამყვანი მუშაკი – ცნობილია, როგორც წიგნის საუკეთესო კოლექციონერი და ბიბლიოფილი, „ვეფხისტყაოსნის“ მრავალი გამოცემის მფლობელი, მფლობელი 2300-მდე მინიატურული წიგნისა, არაერთი უნიკალური და იშვიათი გამოცემისა. მისი ყურადღების მიღმა არ რჩება საგამომცემლო სიახლეები. უფრო მეტიც, თავად გახლავთ არაერთი საინტერესო გამოცემის ინიციატორი. მას საქმიანი ურთიერთობა აკავშირებს მრავალ ქართველ და საზღვარგარეთელ მწიგნობართან, მწერალთან, გამომცემელთან, კულტურის მოღვაწესთან.

– ბატონო გურამ, წიგნისადმი სიყვარული ჩვენს ხალხს ოდითგანვე მოსდგამს და, მიუხედავად ისტორიული ქართველებისა, როდესაც არაერთხელ დამდგარა საკითხი ერის ფიზიკური გადარჩენისა, ეს სიყვარული არ განელეებულა. თუმცა, უახლესი წლების სოციალურ-პოლიტიკურმა სიძნელეებმა ლამის გვაფიქრებინა, რომ მკითხველმა წიგნს ზურგი შეაქცია, რადგან თვალნათლივ ვხედავდით, ადამიანები როგორ იმეტებდნენ იშვიათ გამოცემებსაც კი საკუთარი ბიბლიოთეკებიდან, ოღონდ საარსებო საზრდო მოეპოვებინათ. საბედნიეროდ ყოველივე ეს უკან დარჩა. როგორც კი საშუალება მიეცა, მკითხველი წიგნისაკენ შემობრუნდა.

თქვენ წიგნის ჭეშმარიტი ქომაგი, მდიდარი კოლექციის მფლობელი და ცნობილი ბიბლიოფილი ბრძანდებით. წიგნის მოყვარულთათვის უდავოდ საინტერესოა როგორი ძალისხმევით შესძელით ეს.

– ბიბლიოფილობა ჩემთვის თვითმიზანი არ ყოფილა. უბრალოდ, ჩემი თაობისათვის წიგნი ნამდვილად იყო ერთ-ერთი წყარო კლასიკური განათლების მიღებისა და ინტელექტუალური დონის ამაღლებისა. წიგნისადმი სიყვარული კი ჩემი მასწავლებლების დამსახურებად მიმაჩნია. თუ ბავშვმა სკოლის ასაკში არ შეიყვარა წიგნი, შემდგომში ძნელია მიუბრუნდეს მას. თქვენ სწორად ბრძანეთ. ჯერ მკითხველი უნდა იყო და შემდეგ შეიძლება გახდეს ბიბლიოფილი. ვერ დამისახელებთ თუნდაც ერთ ბიბლიოფილს, კარგი მკითხველი რომ არ ყოფილიყოს. თუმცა, შეიძლება იყო საუკეთესო მკითხველი, მაგრამ არ იყო ბიბლიოფილი. ჩემზე თუ ვისაუბრებთ, არც საუკეთესო მკითხველად ვთვლი თავს და არც საუკეთესო ბიბლიოფილად. ვარ ერთი ჩვეულებრივი მკითხველი და, უბრალოდ, წიგნის მოყვარული. თუმცა, სად გადის ზღვარი წიგნის მოყვარულსა და ბიბლიოფილს შორის, ვერ გეტყვით.

– ყველანი ჩვენი ბავშვობიდან მოვდივართ. სწორედ მაშინდელი შთაბეჭდილებები აყალიბებენ პიროვნებას. რა თქმა უნდა, ასევეა წიგნთან მიმართებაშიც.

– კარგად მახსოვს, ჩემი ბავშვობის პერიოდში, ხელიდან ხელში როგორ გადადიოდა (მაშინ ამდენი წიგნები სად იყო) ნოდარ დუმბაძე, ჟიულ ვერნი, ჩარლზ დიკენსი, დანიელ დეფო, უფრო მაღალ კლასებში კი – ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, მიხეილ ჯავახიშვილი, კონსტანტინე გამსახურდია, ლევ ტოლსტოი, ფეოდორ დოსტოევსკი, ანტონ ჩეხოვი და მრავალი სხვა. ჩვენი თაობა სკოლის ასაკში ბევრს კითხულობდა. დანამდვილებით ვერ ვიტყვი, რომელმა წიგნმა მისცა დასაბამი მკითხველად ჩემს ჩამოყალიბებას. უფრო მგონია, რომ მაშინდელი განათლების სისტემის და, კონკრეტულად, ჩემი სკოლის პედაგოგების ძალისხმევამ აღზარდა ჩემში მკითხველი. დიახ, ეს იმ ლიტერატურული საღამოების უდიდესი დამსახურებაა, ჩვენი თაობა რომ წიგნის მიმართ გულგრილი არაა. წლები გავიდა, მაგრამ დღესაც ნათლად მახსოვს სკოლაში გამართული რუსთაველის, ილიას, აკაკის, ვაჟას საღამოები. მე რომ დღეს „ვეფხისტყაოსნის“ კოლექციონერი ვარ და მაქვს მართლაც საინტერესო გამოცემები, სკოლაში ჩატარებული რუსთაველის 800 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო საღამოდან დაიწყო. მართლაც, შესანიშნავი საღამო იყო, რომელშიც უფროსკლასელები მონაწილეობდნენ და წამყვანის ტექსტშიც ითქვა, რომ რუსთაველი მსოფლიოს ხა-

ლხთა მრავალ ენაზეა თარგმნილი და გამოცემული. ამან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზე. და იმ დღიდან გამიჩნდა სურვილი, რომ შემეძინა რამდენიმე გამოცემა, როგორც ქართულად, ასევე რუსულად და მსოფლიოს ხალხთა სხვა ენებზეც, თუმცა იმხანად ვერც კი წარმოვიდგენდი, რომ შემდგომში რამდენიმე უნიკალური გამოცემის და, მათ შორის, პირველი ვახტანგისეული გამოცემის მფლობელი გავხდებოდი.

აქვე მინდა გამოვხატო სუბიექტური მოსაზრება. „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლება VI-VII და, თუნდაც, VIII კლასში ნაადრევად მიმაჩნია. ეს არ არის ის ასაკი, ბავშვმა „ვეფხისტყაოსნის“ სიბრძნე და სიდიადე გაიცნობიეროს, შეიმეცნოს.

– ხშირად წიგნის გმირები ჩვენთვის მისაბაძნი ხდებიან და, მრავალწილად, ადამიანის მომავალსაც კი განსაზღვრავენ.

– გეთანხმებით, მკითხველი თავისდაუნებურად ექცევა რომელიმე ლიტერატურული გმირის გავლენის ქვეშ, და სწორედ ეს არის მაღალმხატვრული ლიტერატურის უდიდესი დანიშნულება. რომ გითხრათ, ჩემთვის ერთი და ორიად ასეთი გმირი, სწორი არ ვიქნები. ისინი ძლიან ბევრია, თუმცა დათა თუთაშხია მაინც უნდა გამოვყო. გავბედავ და ვიტყვი, თუ მიქელანჯელოს „დავითი“ ფიზიკური სრულყოფილების ნიმუშია, მაშინ ჭაბუა ამირეჯიბის დათა თუთაშხია, ფიზიკურ სრულყოფილებასთან ერთად ზნეობრივი სრულყოფილების მაგალითია.

– ცნობილია, რომ ასაკთან ერთად იცვლება მკითხველის ინტერესი ლიტერატურული ჟანრის მიმართ.

– ბავშვობაში, რა თქმა უნდა, სათავგადასავლო და დეტექტიურ ლიტერატურას ვეტანებოდი, შემდგომში უფრო ისტორიულ რომანებს ვკითხულობდი. დღეს კი სიამოვნებით ვეცნობი გამოჩენილ ადამიანთა მემუარებს. თუმცა, ვახერხებ სხვა ახალი საინტერესო წიგნების კითხვასაც, ჟანრის მიუხედავად. ამ წუთში, მაგალითად, მაგიდაზე მიდევს ჩვენი დიდებული მწერლის ჭაბუა ამირეჯიბის ახალი რომანი „გიორგი ბრწყინვალე“ თვით ავტორის ავტოგრაფით და მეამყება, რომ ერთ-ერთი ვიყავი, ვისაც საშუალება ჰქონდა წიგნის გამოცემამდე ხელნაწერში ნაეკითხა ეს არაჩვეულებრივი ნაწარმოები.

– ადამიანი უმთავრესად, პიროვნულ თვისებებთან ერთად, პროფესიონალიზმით ფასდება. როგორ დააკავშირებდით ყოველივე ამას კითხვის კულტურასთან?

– ელემენტარული ლოგიკაა, ვისაც წიგნი და წიგნთან მუშაობა არ უყვარს, ვერასოდეს გახდება მაღალკვალიფიციური სპეციალისტი. ერთი წუთით რომ წარმოვიდგინო ჩემი გარემოცვა წიგნის გარეშე, ძალიან დაცარიელდება ის სამყარო, რომელშიც ვცხოვრობ. შესანიშნავად აქვს ნათქვამი ვლადიმერ ტენდრიაკოვს: „Плохой человек не тот, кто не читал не одной книги, плохой человек тот, кто прочитал всего одну книгу. Опасные не пошлые неучи, опасны недочки“.

ცხადია, წიგნისადმი უსაზღვრო სიყვარულს უნდა ვუმაღლოდე, რომ შემიძლია შევხვდე და ვესაუბრო ჩემთვის მეტად საინტერესო საკითხებზე ბატონ ჭაბუა ამირეჯიბს, გურამ დოჩანაშვილს, რეზო გაბრიაძეს, ჯანსუღ ჩარკვიანს, ვახტანგ ჯავახაძეს, ემზარ კვიციანიშვილს, გენო და ზაურ კალანდიებს, ვაჟა ოთარაშვილს, ასევე ცნობილ ბიბლიოფილებს: დამიანე ალანიას, ლევან თაქთაქიშვილს, პაატა ნაცვლიშვილს, ნოდარ ქებაძეს, თემურ ბუჩუკურს და სხვებს.

– გურამ დოჩანაშვილის ნაწარმოების „კაცი, რომელსაც ლიტერატურა ძლიერ უყვარდა“ მთავარი გმირი გვესაუბრება „ბიბლიოთეკა-კარცერის“, როგორც დამნაშავეთა სამყაროს ამ ქვეყნისაკენ მობრუნების შესაძლებლობებზე.

– ფანტასტიკური აზრია. მხოლოდ ასეთ შესანიშნავ მწერალს შეუძლია ამგვარი საოცარი რამე თქვას. მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში ვყოფილვარ და მინახავს „კარცერი-ლუქსი“, თუმცა იქ წიგნის სახლი ჰქვია და დილით შესული მკითხველი შეიძლება საღამომდე დარჩეს ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე. ამის ყველა პირობაა იქ შექმნილი. რამდენჯერ მიფიქრია, მსგავსი რამ გვექონდეს ჩვენს დედაქალაქში. რამდენიმე თვის წინ გახლდით ბატონ რეზო გაბრიაძის ახალი წიგნის პრეზენტაციაზე. ღონისძიების შემდეგ დიდხანს ვესაუბრე ავტორს წიგნთან დაკავშირებულ პრობლემებზე. ის სერიოზულად ფიქრობს იმავე საკითხზე. იმედი გამიჩნდა, რომ თბილისშიც გვექნება წიგნის სასახლე.

„კარცერი-ლუქსის“ იდეას პირდაპირი მნიშვნელობითაც თუ განვიხილავთ, გენიალური აზრია. წარმოიდგინეთ მსჯავრდებული 24 საათის განმავლობაში უამრავი საინტერესო წიგნის გარემოცვაში. ბუნებრივია, იძულებულია რამე წაიკითხოს და, უმეტეს შემთხვევაში, წიგნისადმი ინტერესი უჩნდება.

ჩემი მეგობრის შვილი ერთი სამწუხარო გაუგებრობის გამო

ციხეში მოხვდა. ინტელექტუალური ოჯახიდან კი იყო, მაგრამ ბევრი რამ ნაკითხული არ ჰქონდა. იქ რამდენიმე თვეში დაიწყო ინტენსიური კითხვა. 2-3 წელიწადში თითქმის ყველა კლასიკოსით დაინტერესდა და, რაც ყველაზე გასაოცარია, თავად დაიწყო ძალიან საინტერესო ლექსების წერა და სრულიად გამორჩეული ფერებით ხატვა. მისი წერილებიდან ჩანს, რომ იგი სულ სხვა პიროვნებად დაუბრუნდება ოჯახს, საზოგადოებას. დარწმუნებული ვარ, ასეთი მაგალითები თითო-ოროლა არ იქნება.

- ახლა, როდესაც კაცობრიობა კომპიუტერიზაციის გზით მიდის, ზოგიერთის აზრით შეიქმნა რეალური საშიშროება, რომ კომპიუტერი შეცვლის წიგნს.

- პირდაპირ გეტყვით: ვერ შეცვლის. და თუ ამისი მცდელობა იქნება, ჩათვალეთ, რომ გარკვეული დროის შემდეგ არა თუ მკითხველი, წიგნის დამწერიც არ იქნება ამ ქვეყანაზე.

- ვფიქრობ, წიგნის მოყვარულებს დაინტერესებთ თქვენი პირადი ბიბლიოთეკის შედგენილობა და წიგნის შერჩევა-შეგროვების თქვენეული გამოცდილება.

- რაც შეეხება ჩემი ბიბლიოთეკის წიგნად ფონდს, არა მგონია ძალიან მრავალრიცხოვანი იყოს. ალბათ, რამდენიმე ათასი წიგნი იქნება. მაგრამ, ვფიქრობ, საინტერესოა იმ მხრივ, რომ მასში დაცულია „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემები საკმაოდ სრულყოფილად - მსოფლიოს ხალხთა 47 ენაზე (არა მაქვს მხოლოდ ფინურ ენაზე და ძალიან გავიხარებ, თუ ვინმე გამოიმხმასურება). როგორც მოგახსენეთ, მაქვს პირველი, 1712 წელს გამოცემული „ვეფხისტყაოსანი“, აგრეთვე იქიდან ხელით გადანერილი ეგზემპლარი, ასევე გამომცემელთა და მთარგმნელთა ავტოგრაფებით რამდენიმე სპეციალური გამოცემა და ა. შ.

ჩემი პირადი ბიბლიოთეკა საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ მაქვს საქართველოში მინიატურული წიგნების ერთ-ერთი საუკეთესო კოლექცია - 2300-ზე მეტი მინიატურული წიგნი. მათ შორის, 60-იანი წლებიდან ყველა ქართული გამოცემა, რამდენიმე ძველი გამოცემაც, ყველაზე პატარა - 1,8X2,2 მმ-იანი წიგნიც, სახელობითი ეგზემპლარებიც, ბატონ რეზო გაბრიადის მიერ უნიკალურად ხელით ნაკეთები თითო ეგზემპლარი, მისივე ავტოგრაფებით; ლაიფციგში, მოსკოვში, სანკტ-პეტერბურგში, პერმში, ბერლინში, ბუდაპეშტში და სხვაგან დაბეჭდილი სპეციალური გამოცემები. ვაპირებ ცალკე დავაკომპლექტო წიგნები ავტორთა ავტო-

გრაფების მიხედვით. დაგისახელებთ რამდენიმეს: ჭაბუა ამირე-ჯიბი, მურმან ლებანიძე, გურამ ფანჯიკიძე, ჯანსუღ ჩარკვიანი, რეზო გაბრიადიძე, გოდერძი ჩოხელი, ევგენი ევტუშენკო და ბევრი სხვა.

გავა წლები და მათ მიერ მოძღვნილი სტრიქონების წაკითხვას სულ სხვა დატვირთვა ექნება. არა მგონია ამაზე დიდი სიამოვნება ხანდაზმულ ასაკში სხვა რამემ მოგანიჭოს ადამიანს.

არაერთი წიგნი მაქვს ცნობილი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების საინტერესო მიძღვნებით და ავტოგრაფებით ასევე ცნობილი პიროვნებების მიმართ. მაგონდება ასეთი შემთხვევა: რამდენიმე წლის წინ დამირეკეს ბუკინისტური მაღაზიიდან და ჩვენი სასიქადულო მხატვრის, ლადო გუდიაშვილის ალბომი შემომთავაზეს. გამიკვირდა, რადგან იმ მაღაზიაში იცოდნენ, რომ ის ალბომი რამდენიმე ეგზემპლარი მქონდა. რომ მივედი, ვნახე რაშიც იყო საქმე. თურმე ბატონ ლადოს თავის დროზე იგი საინტერესო წარწერით უჩუქებია ერთ-ერთი დიდი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწისათვის. ამ უკანასკნელის შვილიშვილს კი ბუკინისტურ მაღაზიაში ჩაუბარებია ძალიან იაფად. ერთი მხრივ გამიხარდა, რომ შევიძინე, მაგრამ, მეორე მხრივ, გული დამწყდა იმ დიდი მეცნიერისა და საქვეყნოდ ცნობილი მოღვაწის შთამომავლის საქციელის გამო.

– როგორც ჩანს, წიგნისადმი განსაკუთრებულმა დამოკიდებულებამ საგამომცემლო საქმიანობისკენაც გიბიძგათ. მკითხველის მონონებას ნამდვილად იმსახურებს თქვენი ინიციატივით თუ მონაწილეობით გამოცემული წიგნები.

– მეთამაყება, რომ ქალბატონ თამარ დემეტრაშვილთან ერთად „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთი საუკეთესო გამოცემის ინიციატორი და ორგანიზატორიც ვარ. ეს გახლავთ სასაჩუქრო გამოცემა, რომელსაც აქვს საინტერესო გარეკანი ე. წ. ოვსიდიანის მარმარილოსგან. სამწუხაროა, რომ მხოლოდ 100 ცალის გამოცემა შევძელით. აქედან ერთი ეგზემპლარი, რეზო გაბრიადის ინიციატივით, დაცულია აშშ კონგრესის ბიბლიოთეკაში, ორი კი – საქართველოს ეროვნულ ბიბლიოთეკაში.

ჩემი დიდი ხნის ოცნება იყო მომეხერხებინა ქართველ პოეტთა მიერ დედისადმი მიძღვნილი ლექსების კრებულის გამოცემა. რამდენიმე წლის განმავლობაში ვაგროვებდი ლექსებს. მე და პოეტმა ვაჟა ოთარაშვილმა შევადგინეთ საკმაოდ საინტერესო კრე-

ბული „დედა – ქართულ პოეზიაში“ და სარედაქციო საბჭომ, ემზარ კვიციანიშვილის, გენო კალანდიას, ვაჟა ოთარაშვილის და ბონდო მაცაბერეიძის შემადგენლობით, მართლაც მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე გამოსცა ეს სასაჩუქრო წიგნი. იგი განსაკუთრებულია იმიტაც, რომ მასში შესულია ხალხური პოეზიის მარგალიტებიც. წიგნს ამშვენებს ბატონ გოგი წერეთლის მხატვრობა და სხვა ქართველ მხატვართა მიერ დედაზე შექმნილი შედეგების ფერადი ილუსტრაციები. მე ბედნიერად ვთვლი თავს, რომ მოვახერხე ასეთი საინტერესო წიგნის გამოცემა, რომელსაც ვუძღვნი დედაჩემის ხსოვნას. მან ხომ ადრეული ასაკიდან შემაყვარა წიგნი და კითხვა. დიდი ხანი არაა გამოიცა საცნობარო ხასიათის მინიატურული წიგნი, რომელიც შევადგინეთ მე და ბატონმა ბესო საბაძემ. მასში შეტანილია 1918 წლიდან 2003 წლამდე საქართველოს ყველა შინაგან საქმეთა მინისტრის პორტრეტი და ბიოგრაფია. ეს წიგნიც საინტერესოდ გააფორმა ბატონმა გოგი წერეთელმა. ჩემს მეგობრებთან ერთად მაქვს სხვა სამომავლო გეგმებიც.

– რას იტყვით თქვენი დამოკიდებულების შესახებ მწიგნობართა ასოციაციასთან, რომელიც ახლო წარსულში თავის რიგებში ასეულ ათასობით წევრს აერთიანებდა, სადაც იკრიბებოდნენ და მსჯელობდნენ წიგნის ერთგული ადამიანები, მათ შორის თქვენც?

– მე გახლავართ ბიბლიოფილთა ორი რესპუბლიკური ყრილობის დელეგატი. ჩემი წიგნები დღესაც აქტიურად „მონაწილეობენ“ სხვადასხვა გამოფენებში. ცხადია, ეს არ მაკმაყოფილებს. სურვილი მაქვს მეტი საქმიანი ურთიერთობა მქონდეს მწიგნობართა ასოციაციასთან, მაგრამ, სამსახურებრივი დატვირთვის გამო, ჯერჯერობით ამას ვერ ვახერხებ.

– ჩვენს ქვეყანაში არსებულმა სიძნელებმა ასოციაციის საქმიანობასაც დააჩნია კვალი, თუმცა ჭეშმარიტ წიგნის მოყვარულთა თანადგომით სულიერების ერთგვარ ოაზისად რჩებოდა მუდამ. იგი დღეს კვლავაც ცდილობს თავის ირგვლივ შემოიკრიბოს წიგნის ბედით დაინტერესებული ადამიანები და ამ მიმართულებით წიგნის ქომაგთა და ბიბლიოფილთა მხარდაჭერასა და გული-სხმიერებას საჭიროებს. როგორ გესახებათ ჩვენი ორგანიზაციის მომავალი?

– საქართველოს მწიგნობართა ასოციაციამ მართლაცდა უდიდეს სირთულეებს გაუძლო და შეინარჩუნა ძირითადი ბირთვი, რომელსაც ხელენიფება ჩვენი საზოგადოება შემოაბრუნოს წი-

გნისაკენ. ბევრი სამომავლო ამოცანა ახლებურადაა გასააზრებელი. ყველა, როგორც სამთავრობო, ისე არასამთავრობო ორგანიზაციები უნდა გაერთიანდნენ მნიგნობართა ასოციაციის გარშემო. უკვე საფიქრებელია ასოციაციის გარკვეულ უფლებებზეც. ამასთან დაკავშირებით ერთ პრობლემაზე გავამახვილებ თქვენს ყურადღებას. მიუხედავად ჩვენი არაერთი თხოვნისა, ქვეყნის საბაჟო სამსახურებში დღემდე არ არის შემოღებული მკაცრი შეზღუდვები საქართველოდან რარიტეტული ნიგნების გატანაზე. არადა, ბოლო 10-12 წლის განმავლობაში უნიკალური ნიგნები გავიდა საქართველოდან. სასწრაფოდ არის მოსამზადებელი, შესაბამის უწყებებთან ერთად, ცვლილებები და დამატებები არსებულ კანონმდებლობაში. ამის ერთ-ერთ ინიციატორად მნიგნობართა ასოციაცია უნდა გამოვიდეს. დარწმუნებული ვარ, მხარდაჭერა ექნება.

მოსაგვარებელია ნიგნის პროპაგანდაში საინფორმაციო საშუალებების გამოყენების საკითხი როგორც სახელმწიფო, ისე დამოუკიდებელი ტელეკომპანიების მეშვეობით. და სწორედ საინფორმაციო საშუალებების დახმარებით უნდა შევძლოთ მეცენატთა მოზიდვა სხვადასხვა საინტერესო გამოცემის განსახორციელებლად.

ქვეყანა, სადაც 1709 წლიდან ნიგნი იბეჭდება იმ დროისათვის საკმაოდ მაღალ დონეზე, დღეს უმაღლესი პოლიგრაფიული მრეწველობით უნდა იწონებდეს თავს. რეალობა სულ სხვაა. საქართველოში გამოცემული ნიგნის ხარისხი ჯერჯერობით ძალზე დაბალია. დადგა დრო ჩვენი პოლიგრაფიული მრეწველობა მსოფლიო სტანდარტების დონეზე გავიდეს. რამდენიმე კერძო სტრუქტურაში ამისი მცდელობა არის. უნდა მოვიფიქროთ ყოველივე ასეთი მცდელობის წახალისების ფორმები.

ერთიც მინდა აღვნიშნო, მნიგნობართა ასოციაციამ სამომავლოდ განსაკუთრებულად უნდა იზრუნოს იმაზე, რომ თბილისში, მნიგნობრობით და ნიგნისადმი დიდი ინტერესით ოდითგანვე გამორჩეულ ქალაქში, უამრავი ფეშენებელური სუპერმარკეტის გვერდით, ნიგნის სახლი თუ ნიგნის სასახლე აშენდეს. ვიმეორებ, ყოველივე ამის კოორდინატორი საქართველოს მნიგნობართა ასოციაცია უნდა იყოს.

ნარსული ურსლები

ია გარეჩილაძე

იოსებ სამეხალი

ცნობილი ქართველი სასულიერო მოღვაწე, მწერალი, მწიგნობარი და მესტამბე იოსებ სამეხალი კახეთის მდივან-მწიგნობართუხუცესის თამაზ სიმონის ძე ქობულაშვილის შვილია. ქობულაშვილთა მოდგმაში მდივან-მწიგნობრობა საგვარეულო პროფესია იყო. ცნობილია ამ გვარის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ონანა, რომელიც მდივან-მწიგნობარი და, ამასთან, ხელნაწერთა გადამწერიც იყო. მას გადაუწერია თეიმურაზ I-ის თხზულებათა კრებული (S-403, XVIII ს.). ონანამ პოეტური მემკვიდრეობაც დაგვიტოვა. მისი ლექსთა კრებულის ავტოგრაფიული ნუსხა დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში (S-1613, 1726). მწიგნობრულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობას მისდევდნენ ოთარ დავითის ძე, თამაზ სვიმონის ძე და ბარბარე ქობულაშვილები. ამ უკანასკნელის საკუთრება ყოფილა ხელნაწერი კრებული (S-1635 ბ, XIX), რომლის 4V-ზე ვკითხულობთ: „ლექსთა ეს კრებული ბარბარე ქობულაშვილისეულია“.

ლექსთა ერთ-ერთი კრებულის (S-105)51r-ზე მოთავსებულია „მეფის ძის დავითის „შესხმა“, რომელსაც წინ დართული აქვს დავით რექტორის ცნობა: „შესხმა“ შედგება 15 სტროფისაგან, თითოეულ სტროფს ჰყავს ცალკე ავტორი, გარდა ენდრონიკაშვილისა, „შესხმის“ ავტორები არიან: სოლომონ ქობულოვი, გერმანე ქობულოვი, ევგენი ქობულოვი, თავადი იოსებ ქობულოვი.

ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებში დაცულ არაერთ ხელნაწერს შემოუნახავს ამ გვარის წარმომადგენელთა შემოქმედებისა თუ ნაღვანის ნიმუშები. ასეთებია: თამაზ ქობულოვის ლექსები, დაცულია S-5081, S-5009, H-476, S-1512, S-3251, S-3723, S-2385.

იოანე სოლომონის ძე ქობულაშვილი (ქობულოვი) მოიხსენიება

მოსკოვში გადაწერილ ერთ-ერთი ხელნაწერის მინაწერში, რომელიც ბერის შვილ გიორგი ლუკაძის მიერ 1753 წელს არის გადაწერილი. ეს არის სასულიერო კრებული (H-19). უნდა ვივარაუდოთ, რომ იოანე სოლომონის ძე ქობულაშვილი ერთ-ერთი იმ ქართველთაგანია, რომელნიც აღნიშნულ პერიოდში რუსეთში ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ.

ლექსები უწერია ოთარ ქობულოვს, რომელთა დიდი ნაწილი ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებშია დაცული: S-5090, S-5131, S-2519, S-1512, S-2385, S-4551. ნინო ქობულაშვილის ლექსთა კრებული დაცულია H-2056 (1843 წ.) ხელნაწერში. გადამწერლობას მისდევდა ავთანდილ ქობულაშვილი. მას გადაუწერია წმინდა ნინოს ცხოვრება (H-963, 1742 წ.), თამაზ ქობულაშვილს გადაუწერია მეტალოლია (H-476, XIX ს.). ხელნაწერთა ფურცლებს შემოუნახავთ ამ გვარის არაერთი წარმომადგენლის სახელი: ქობულოვი ადამ სერგის ძე (S-1155), ქობულოვი დავით (S-1512), ქობულოვი ევგენ, თელავის უეზდის მარშალი (S-1155), იოსებ სკმონ მდივნის ძე ქობულოვი, გეოგრაფიის სახელმძღვანელოს გადამწერი (S-1743, 1793 წ.).

იოსებ სამებელის (ქობულაშვილის) ბიოგრაფიის შესახებ მცირე ცნობები მოგვეპოვება. აქა-იქ გაბნეული ფაქტობრივი მონაცემებით შესაძლებელი ხდება რამდენადმე აღვაგინოთ მისი ბიოგრაფია, თვალი გავადევნოთ მისი ცხოვრების მნიშვნელოვან მომენტებს, გამოვავლინოთ იმ პირთა სახელები და საქმიანობა, ვისთან ერთადაც უხდებოდა მოღვაწეობა სხვადასხვა პერიოდში.

მთავარეპისკოპოსი იოსებ სამებელი (ქობულაშვილი) ცხოვრობდა მე-18 საუკუნეში. საქართველოში იგი ერთხანს ნილკანში იმყოფებოდა, სადაც ადრევე იყო გაჩაღებული ლიტერატურული საქმიანობა¹. შემდეგ შიომღვიმეში მოღვაწეობდა². ამ საგანის, როგორც ქართული კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრისა და მნიგნობრობის მნიშვნელოვანი კერის შესახებ ცნობები ჩვენამდე ნაკლებად არის შემონახული, მაგრამ იმ მწირი მასალითაც, რომელმაც ჩვენამდე მოაღწია, ნათლად ჩანს, რომ შიომღვიმის ძველთაძველი ქართული მონასტერი მნიშვნელოვან შემოქმედე-

¹ ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მნიგნობრობის კერები, I ნაკვ., I ტ., თბ., 1962, გვ. 101-103.

² П. Иоселиани, Описание Шиомгвимской пустыни.

ბით ძალებს აერთიანებდა. აქ მოღვაწეობდნენ გერონტი სოლოლაშვილი, იონა ხელაშვილი და სხვ.¹

იმ პერიოდში საქართველოში გაძლიერდა ლტოლვა ერთმორწმუნე რუსეთისაკენ, გაცხოველდა რუსეთ-საქართველოს კულტურულ-მნივნობრული ურთიერთობა. რუსების პოპულარობას საქართველოში განსაკუთრებით ხელს უწყობდნენ ის პირნი, რომელთაც სამსახურის თუ სხვა რაიმე მიზეზის გამო უხდებოდათ რუსეთში ცხოვრება. ასეთები იყვნენ: მეფე არჩილი, ვახტანგ VI, ანტონ კათოლიკოსი, მიტროპოლიტი რომანოზი, გაიოზ არქიდიაკონი, შემდგომში თბილისის სასულიერო სემინარიის ხელმძღვანელი და თელავის სემინარიის რექტორი, გაიოზ რექტორად ცნობილი.

თუ ადრე ორიენტაცია ბერძნული მწერლობისა და ლიტურგიკისადმი იყო მიმართული, ახლა XVII-XVIII საუკუნეების ქართველი მოღვაწენი ცდილობდნენ რუსული საეკლესიო ტრადიციების საქართველოში გადმონერგვას, აქართულებდნენ რუსულ ლიტურგიკას, თარგმნიდნენ რუსულიდან როგორც ორიგინალურ, ასევე ნათარგმნ თხზულებებს. საქართველოში ხსნიდნენ პირველდანყებითსა და საშუალო სკოლებს რუსულ სკოლათა მიხედვით, სახელმძღვანელოებს რუსულიდან თარგმნიდნენ. ასე რომ, ახალგაზრდობას აწვდიდნენ რუსეთიდან გადმოტანილ სულიერ საზრდოს, რითაც სრულდებოდა ეკატერინე მეორის ლოზუნგი: *чтобы тело было грузинское, а душа - русская*.

სამშობლოსაგან მოშორებული ქართველები შვებას კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობაში ეძიებდნენ და მწუხარების დასაძლევად ხშირად ინტენსიურ მნიგნობრულ მუშაობასაც მიმართავდნენ. სამშობლოსაგან მოწყვეტამ, სხვადასხვა ცხოვრებისეულმა სირთულემ ვერ ჩაკლა მათში მშობლიური კულტურისადმი ინტერესი. მათ არ აშინებდათ ხიზნობა, ტყვეობა, მარტოობა, ჯანმრთელობის შერყევა, — ერთი აზრი ასულდგმულებდათ მხოლოდ: მამულისათვის ეღვანათ. და, მართლაც, ფასდაუდებელი ამაგი დასდეს მშობლიურ კულტურას. მათ შორის იყო იოსებ სამებელიც.

ქართველ მოღვაწეთა ეს ჯგუფი რუსეთში გაჩნდა ვახტანგ VI-ის მრავალრიცხოვანი ამაღლის გადასახლების შემდეგ (1724). მათ რიგებში მყოფი იოსებ სამებელი ითვლებოდა თეოფანე პროკოპოვიჩის მოადგილედ ნოვგოროდის კათედრაზე — 1734-1740

¹ ი. ხელაშვილი, რონინი, გვ. 97, ხელნაწ. ინსტ. S-288 ხელნაწერი.

წლებში. ეს თეოფანე პროკოპოვიჩი იყო დიდად განათლებული პიროვნება, კიევის აკადემიის რიტორიკისა და პოეტიკის პროფესორი, რექტორი აკადემიისა (1681-1736), ნოვგოროდის არქიეპისკოპოსი. მან კიევში ჩასულ პეტრე პირველს „სიტყვით“ მიმართა. პეტრე I ამ მიმართვით ისე მოიხიბლა, რომ დაანინაურა და კიევიდან მოსკოვში გადაიყვანა. ყველაფერი ეს იმდენად არის საინტერესო, რამდენადაც თეოფანე პროკოპოვიჩის მოადგილედ ნოვგოროდში იოსებ სამებელი იყო. ცხადია, იგი სათანადო განათლებისა და, ამასთან, რუსული ენის დიდი მცოდნეც უნდა ყოფილიყო. 1734 წელს იოსებ სამებელი-ქობულაშვილი თეოფანე პროკოპოვიჩის კოადიუტორად აირჩიეს. ჩანს, იოსებ სამებელი რუსეთის საერო-საეკლესიო ხელისუფლებასთან დაკავშირების მომხრე იყო.

ხელნაწერი კრებულის A-529-ის 151-ე გვერდზე არის იოსებ სამებელის მინაწერი: „ქრისტეს აქეთ ჩლვ [1736 წ.] იანვარს ივ[16] ნოვგოროთს (ჰო!) ვიჯე და გავმართე წიგნი ესე, მე მიწაკაცქმნილმა ბერმა იოსებ“.

რუსეთში ყოფნისას იოსებ სამებელმა დიდი ამაგი დასდო სასტამბო საქმეს. მან მოსკოვის მახლობლად, სოფელ ვსესვიატსკოეში დააარსა სტამბა, სადაც იბეჭდებოდა ქართული წიგნები. როგორც ვიცით, სტამბის დაარსება საქართველოში, რაზედაც ოცნებობდა არჩილ მეფე, ვერ მოხერხდა, რადგან 1686-1687 წლებში მისი შეკვეთით დამზადებული შრიფტი საქართველოში არ მიიღეს. ამიტომ, ქართველ მოღვაწეთა დიდ დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს რუსეთში სასტამბო საქმის მოგვარება და ქართული წიგნების ბეჭდვა. ამ დიდ საქმეში ფასდაუდებელი ღვაწლი მიუძღვის იოსებ სამებელს.¹

მოსკოვური კულტურული საქმიანობის მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ქართული სტამბის ამუშავება 1737-1744 წ.წ. მოსკოვის ქართული სტამბის გამოცემებიდან აღსანიშნავია „დავითნი“ (1737 წ.), „ბიბლია“ (1743 წ.) და სხვ. სტამბის საგამომცემლო სამუშაოებში იოსებ სამებელთან ერთად აქტიურად მუშაობდნენ სასტამბო-საგამომცემლო საქმის გამოცდილი პირები: მელქისედეგ კავკასიძე, ბაქარის კარის მღვდელი ფილიპე და სხვ. ქართული

¹ თ. ყორდანი, იოსებ სამებელი და ქართული სტამბის საქმე XVIII საუკუნეში, „ივერია“, 1884, №2, 3.

კოლონიის საშუალებით რუსეთის მოწინავე საზოგადოება ეცნობოდა საქართველოს წარსულსა და აწმყოს.

იოსებ სამებელმა, მღვდელ-მონაზონ ქრისტეფორე გურამიშვილთან ერთად, 1738 წელს დაბეჭდა „ზატიკი“, ხოლო 1741 წელს – „მარხვანი“. ეს ორივე წინასწარ შეაჯერეს სლავურ „ზატიკთან“.

ქრისტეფორე გურამიშვილი, დავით გურამიშვილის ძმა, პოლიგრაფიული საქმის დიდი სპეციალისტი, 1731 წელს გაჰყოლია რუსეთში იოსებ სამებელს, თუმცა, მეორე ცნობით, იოსებ სამებელი ვახტანგ მეფეს ნაჰყვა 1724 წელს.

ქრისტეფორე გურამიშვილისა და იოსებ სამებელის ერთად მოღვაწეობის შესახებ მოსკოვის სტამბაში, თ. ჟორდანიას ქრონიკების მესამე ტომში ვკითხულობთ: „1738 წ. მოსკოვში იოსებ სამებელის საფასით გაკეთებულს სტამბაში დაბეჭდილა რამდენიმე საეკლესიო წიგნები, სლავიანურს წიგნებზე გასწორებულები. ვახტანგ მეფის გერბი უსვიათ. გელათში დაცულია ამ წელს დაბეჭდილი მარხვანი და ზატიკი ორი, გამომცემელნი ჰმონმობენ: „რუსულზე ვასწორეთო... რუსულიდან ვამონმებდითო“.

ზატიკი, მოსკოვი, 1738, გვ. 875 და 876-ე – დაუნომრავი შრიფტი. ნუსხური.

თავფურცელი:

„სადიდებელად წ~ისა და სამებისა, ჟამსა დიდად ამაღლებულისა ს~დ რუსეთის და თვთმპყრობ~ლისა კეთილ მორწმ~ნის იმპერატრიცა ანნა იოვანესსა, ბრძანებითა მეფის ვახტანგის ძისათა. შენდობითა და კ~ხვითა წ~თა მართებელთა სინოდთა საფასეთა და წარსაგებელითა არქიეპისკოპოზის იოსებისათა გაკეთდა საბეჭდავი ესე...“

ქრისტეფორე გურამიშვილის ბოლოსიტყვაობა:

„... იგულისმოდგინა ყ~დ სანატროელმან არქიეპისკოპოზმან ს~დ ვლადუკისამან და არქიმანდრიტმან იურვისამან კახთ მდივან მწიგნობართ უხუცესის ქობულის თამაზ ძემან, სამებელმან ის~ბ: და მიბრძანა მე, ყ~დ უღირსსა ბერს გურამის შვლს ხუცეს მონაზონს ქრისტეფორეს სტანბის გაკეთება. და გავაკეთებინე სტანბა დიდითა გ~ლს მოდგინებითა და წარგებითა საფასითა მისითა: მაშინ ჳელ ვყავ ძალითა ღ~ათა წ~ისა ამის ზატიკისა ბეჭუდად რუსულს ზატიკზე დუნაკლულოდ...“ აქვე მოიხსენიებიან იოსებ სამებელის თანამოსაქმენი, მოსკოვის სტამბის მუშაკნი: დარეჯან ბატონიშვილის კარის მღუდელი გიორგი, ხუცესმონაზონი ხოსა-

შვილი დავით, არქიმანდრიტი გერმანე, რომელიც ტიპიკონის ტექსტს „სჩხრეკდა“ და „ასწორებდა“¹.

1739 წელს იოსებ სამებელსა და ქრისტეფორე გურამიშვილს მოსკოვის სტამბაში დაუბეჭდავთ სახარება. თავფურცელზე მინაწერია: „... საფასეთა და წარსაგებელითა არქიეპისკოპოზის იოსებისათა...“

თვით იოსებ სამებელის წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ:

„... მე, მდაბალმან არქიეპისკოპოსმან და კახეთის მწიგნობართუხუცესის ქვაბულის ძის თამაზის ძემწი იოსებ, ვიღვანე და გავაკეთებინე საფასითა ჩემითა სტამბა ესე ფუდითა შრომითა და თუა შემწეობითა გურამისშვილის მღვდლ მონაზონის ქეფორესითა“ სახარებისათვის საძიებელი დაურთავს ქრისტეფორე გურამიშვილს. „საძიებელი რუსული ვამჯობინეთო“, როგორც თვითონ აღნიშნავს. იქვეა მისივე მინაწერი: „ამათ მბეჭდავთა ზედა მდგომელი უღირსი მღვდლ მონაზონი ქრისტეფორე“².

1744 წელს, 28 მაისს, მოსკოვში იოსებ სამებელის მიერ დაარსებულ სტამბაში დაიბეჭდა იოანე დამასკელის „გარდამოცემა უცილობელი მართლმადიდებელისა სარწმუნოებისა არსენი იყალთოელის თარგმანი“³.

აღნიშნული ხელნაწერი შემდგომ გელათის სამონასტრო წიგნსაცავის კუთვნილება იყო.

იოსებ სამებელთან ერთად მოსკოვის სტამბაში მოღვაწეობდა რომანოზ მიტროპოლიტი – რომანოზ გიორგის ძე ერისთავი, არაგვის ერისთავის ძე. 1743 წელს რომანოზ მიტროპოლიტს, იოსებ სამებელთან ერთად, წარუდგენია სინოდში სპეციალური მიმართვა, რომელშიაც თხოულობდა ბაქარის ბიბლიის ცალების საქართველოში გამოგზავნას⁴, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ გარემოებას, რომ შორს გადახვენილი ჩვენი თანამემამულენი, მიუხედავად დიდი წინააღმდეგობებისა, ზრუნავდნენ მშობლიური კულტურისა და ეროვნული მწიგნობრობის განვითარებისათვის.

¹ თ. ჟორდანიას, ქრონიკები III. თბ., 1967, გვ. 155-156.

² იქვე, გვ. 159.

³ იქვე, გვ. 176.

⁴ მ. ქავთარია, დავით გარეჯის ლიტერატურული სკოლა, თბ., 1965, გვ. 142.

სალომე ყუბანიშვილი

დიმიტრი ყიფიანი აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში

§ 1. XIX საუკუნის გამოჩენილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე დიმიტრი ყიფიანი იყო აკაკი წერეთლის ინტერესის საგანი. პროზაულ, ლირიკულ თუ პუბლიცისტურ თხზულებებში აკაკი არაერთხელ შეხებია ამ პიროვნებას და გამოუხატავს თავისი მოწონება მის მიმართ. დავიწყოთ აკაკის „ჩემი თავგადასავლით“, ნაწარმოებით, რომელსაც განსაკუთრებული ადგილი უკავია მის შემოქმედებაში.

უდავოდ საინტერესოა ცალკეული ცნობილი პიროვნების მიერ გადმოცემული თავგადასავალი, მაგრამ როდესაც ამას გიამბობს ქვეყნის სიმბოლოდ მიჩნეული პიროვნება, როგორც ასეთ ადამიანებს უწოდებს თომას მანი, მაშინ მსგავს თხზულებას ეპოქალური მნიშვნელობა აქვს. ჩვენ არ ვაპირებთ „ჩემი თავგადასავლის“ ანალიზს, შეეჩერდებით მხოლოდ ერთ ასპექტზე. ეს არის აკაკისეული დახასიათება თავისი თანამედროვე ქართველი მოღვაწეებისა და ამ დახასიათებას უკვე ქრესტომათიული მნიშვნელობა აქვს. თხზულების ეს ნაწილი დასათაურებულია: ივანე კერესელიძე, ალექსანდრე ორბელიანი, გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი, ნიკო ნიკოლაძე, ალექსანდრე ყაზბეგი, დიმიტრი ყიფიანი. ერთ-ერთ თავში, სათაურით „ცისკრის“ თანამშრომლები“, დახასიათებულია შემდეგი პირები: რედაქტორი ივანე კერესელიძე, დიმიტრი ბერიევი, ბარბარე ჯორჯაძე, რაფიელ ერისთავი, ქერელი ბექა (ანტ. ფურცელაძე) კოლხიდელი (გრიგოლ დადიანი), გრიგოლ რჩეულიშვილი, ლავრენტი არდაზიანი, დანიელ ჭონქაძე, დიმიტრი ყიფიანი.

აკაკი ხაზს უსვამს მათ დიდ დამსახურებას, ავლენს თითოეულის ინდივიდუალურ თვისებებს მისთვის დამახასიათებელი ლაკონიზმით. თავის „დალაღვას ვერ ტყობილობდა“, – წერს აკაკი გიორგი წერეთელზე. „ის იყო ნამდვილი ქართველი კაცი... ბევრის მნახველი, ბევრის გამგონე და ნაღვანი. ძალიან უყვარდა საქართველო“ („ჩემი თავგადასავალი“). წერილში „ფიქრები ბუხრის წინ“ წერს: „მისი გულისთქმა და სულისდგმა საქართველო იყო“.

აკაკის მზერას არ გამოჰპარვია იმჟამად ჩრდილში მდგომი ლ. არდაზიანის მწერლური ნიჭი, არდაზიანისა, რომელმაც დაგვანახვა და გვაგრძნობინა სამუდამოდ გამქრალი XIX საუკუნის თბილისი. აკაკი წუხს ალ. ყაზბეგის შფოთიანი, დაულაგებელი ცხოვრების გამო. ერთი სიტყვით, „ჩემი თავგადასავლის“ ეს ნაწილი არის აკაკის სიყვარულის და პატივისცემის გამოხატულება ქართველი მოღვაწეების მიმართ, მაგრამ მისი განსაკუთრებული ინტერესის და ნამდვილი თაყვანისცემის ობიექტი არის დიმიტრი ყიფიანი.

მოთხრობის ერთ-ერთი თავი, სათაურით „დიმიტრი ყიფიანი“, იწყება გრ. ორბელიანის და დიმიტრი ყიფიანის დაპირისპირებით. „სულ სხვა ბუნების და გუნების იყო, ვიდრე თ. გრ. ორბელიანი, განსვენებული დიმიტრი ყიფიანი. სიყრმიდან სიბერემდე საქართველოზე ფიქრობდა“. აქვეა ამ განცხადების დასაბუთება: „არც ერთი დანესებულება არ არის ჩვენში, რომ მეთაურობა ყიფიანს არ ეკუთვნოდეს – ბანკი, ქ. შ. ნ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოება, თეატრი და სხვანი სულ მისი ინიციატორობით არის დანყებული“.

აკაკი ძალიან მოკლედ გადმოგვცემს დ. ყიფიანის ბიოგრაფიას ვოლოგდაში გადასახლებიდან სტავროპოლში გადასახლებამდე. დ. ყიფიანის დასახასიათებლად უკეთესი ეპიზოდის გახსენება მისი ცხოვრებიდან წარმოუდგენელია. „რამდენიმე დღის წინ გაგზავნისა, ქვიშხეთს მიველ, ვნახე და მისმა მხიარულმა სახემ გამაოცა. „ერთი იმ თავითო და მეორე ამ თავითო! – მომაცვირა სიცილით – პატიმრობით დავიწყე ცხოვრება და პატიმრობითვე ვათავებო!“ დაღრეჯილობა რომ შემატყო, სიცილით მითხრა: „ნუ გშურს ჩემთვის ეს ღვთის წყალობაო! უკეთესს ჯილდოს მე ვერც კი მოვიფიქრებდიო! ეს ერთი საუკუნეა, რაც ქართველები ცუდკაცობისთვის იგზავნიებიან ციმბირში და ჯერ იდეურად არავინ დასჯილაო და დეე, პირველი მერცხალიც მე ვიყო!“ (ეს ტექსტი აუცილებლად მოგვაგონებს ბიძინა ჩოლოყაშვილის მონოლოგს „ბაში-აჩუკიდან“).

იმისთვის, რომ უფრო მკვეთრად წარმოაჩინოს დ. ყიფიანის ღვაწლი საზოგადო სარბიელზე, აკაკი მას უპირისპირებს გრ. ორბელიანს. აკაკის აზრით, გრ. ორბელიანს, როგორც მაღალი თანამდებობის პირს, სამშობლოსთვის არაფერი გაუკეთებია. „ქვეყნისთვის არა მოუტანია რა... იმას ხალხიც და ქვეყანაც ბატონკაცურად ესმოდა“.

დიმიტრი ყიფიანსაც არ ეკავა ნაკლები პოსტი თავის დროზე,

როგორც აკაკი ამბობს, – „ჩინოვნიკობას სათავეში ჩაუდგა“, მაგრამ „დიდაცობა და ძალა მიტომ უნდოდა, რომ ხალხში მეტი გავლენა ჰქონოდა და მეტი სარგებლობა მოეტანა საქართველოსთვის“ („ჩემი თავგადასავალი“).

§2. დიმიტრი ყიფიანი არის ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირი აკაკის დრამატული პოემისა „ვორონცოვი“, 1909 წელს აკაკი წერეთელი პარიზშია და იქიდან სწერს იაკობ გოგებაშვილს: „გავათავე პოემა „ვორონცოვი“ და შევატყვე, რომ ძალიან ჩავგორებულვარ თავდაღმართში“. რა გვეთქმის ასეთ განაცხადზე? საქმე იმაშია, რომ აკაკი საერთოდ არ იყო მაღალი აზრის თავის ქმნილებებზე. ხომ ცნობილია, რა თქვა მან მშვენიერ „თორნიკე ერისთავზე“? ამბავია საინტერესო, თორემ პოემა არაფერიშვილია“. საოცარი არ არის, რომ აკაკი თავის თავს „ცალმაგ პოეტს“ უწოდებს?

პოემა „ვორონცოვი“ მხატვრული თვალსაზრისით ჩამოუვარდება აკაკის სახელგანთქმულ პოემებს (რომ არაფერი ვთქვათ აკაკის უბადლო ლირიკაზე), მაგრამ იგი მრავალი კუთხითაა საინტერესო.

1. ავტორი აქ აკეთებს ვრცელ ექსკურსს საქართველოს ისტორიაში.

2. ქვეყნის ძიმე, სავალალო მდგომარეობას მარტო სხვას – გარეშე ძალებს კი არ აბრალებს, არამედ, პირველ რიგში, თავის მშობლიურ „ბედნიერ ერს“ სთხოვს პასუხს.

3. ამ, მოცულობით მცირე პოემაში მოქმედებს მთელი გაღერეა ქართველი მოღვაწეებისა: ალ. და ვ. ორბელიანები, დიმ. ყიფიანი, გრ. ორბელიანი, გ. ერისთავი, პლ. იოსელიანი, ნ. ბარათაშვილი; სწორედ ამ პოემაში ირღვევა „მერანის“ ავტორის სტერეოტიპი, რაც ჯერ კიდევ გ. ერისთავის „შეშლილშია“ მინიშნებული.

4. ძალიან მკვეთრად ჩანს აკაკის დამოკიდებულება რელიგიისადმი. მისი ჭეშმარიტი ქრისტიანობა.

5. ხაზგასმულია მგოსნის (попоек) მნიშვნელობა.

6. აკაკის განზრახული ჰქონია მ. ს. ვორონცოვზე პროზაული თხზულების დაწერა და მაინც, როგორც ეს მისთვის იყო დამახასიათებელი, სათქმელი ლექსით თქვა.

ეს მანერა აკაკისთვის ორგანული იყო, რაც მის პოეტურ არსს ასაბუთებს. როგორც ვიცით, მან პიესა „ირაკლი ბატონიშვილი“ გალექსა და მივიღეთ დრამატული პოემა „პატარა კახი“, შალვა დადიანი იგონებს: „აკაკიმ პიესა „მედია“ მამას რომ წაუკითხა,

პროზად იყო დაწერილი და კარგად მახსოვს, შემდეგ ეს პროზა სიტყვასიტყვით იყო გალექსილი“ (აკაკი წერეთელი, თხზ. სრული კრებ., ტ. 6, გვ. 390).

დიმიტრი ყიფიანი ჩნდება პოემის მესამე თავში, რომელიც იწყება ნ. ბარათაშვილისა და დ. ყიფიანის დიალოგით (იგულისხმება, რომ არის 1845 წელი, ვორონცოვის მმართველობის დასაწყისი (1844-1854), ნ. ბარათაშვილი ცოცხალია). დ. ყიფიანი გამოთქვამს იმედს, რომ „ვორონცოვი გაჰკურნავს საქართველოს“ და ამ აზრის არიან პოემის სხვა პერსონაჟებიც.

დ. ყიფიანი იხსენებს გიორგი ერისთავს, რომელმაც „ოძისში მოიკალათა“. ის უამბობს ნ. ბარათაშვილს, როგორ გამოიტყუა გ. ერისთავი თბილისში, როგორ მიართვა დრამატურგმა თავისი პიესა „გაყრა“ მეფის ნაცვალს, რომლის თხოვნით დ. ყიფიანმა „გაყრა“ თარგმნა რუსულ ენაზე. „გრაფმა ბევრი იცინა, სულ ცრემლები დაღვარა. მოეწონა ავტორი, მოლიერს შეადარა“. დ. ყიფიანი მოხიბლულია მ. ვორონცოვის მეუღლით, რომელმაც დიდი ენთუზიაზმით მიიღო „გაყრის“ სცენაზე დადგმის იდეა. მ. ვორონცოვის მეუღლე – ელიზავეტა ქსავერის ასული, პუშკინის მუზა, „ჩემს თავგადასავალშიც“ გვხვდება.

დ. ყიფიანი სთხოვს ნ. ბარათაშვილს, მანაც მიიღოს მონაწილეობა ამ სპექტაკლში. როგორც ვიცით, „გაყრა“ დაიდგა 1850 წლის 2(14) იანვარს, როდესაც ნ. ბარათაშვილი ხუთი წლის გარდაცვლილი იყო, მაგრამ ეს არ არის ანაქრონიზმი. ეს არის მხატვრული რეალობა, რომელიც ემპირიულ რეალობაზე მეტია. ასეთივე შემთხვევასთან გვაქვს საქმე, როდესაც X საუკუნის საქართველოს ლოცავენ XIII საუკუნეში მცხოვრები თამარი და XVII საუკუნეში წამებული ქეთევანი აკაკის „თორნიკე ერისთავში“.

ამ წინადადებას ნ. ბარათაშვილი არ ლებულობს. „დავინყე მარტოობა, სრული განცალკევება“. ე. ი. აკაკის ამ პოემაში პოეტის ორივე იპოსტასია: მოქეიფე თბილისელი, რომელიც, იმავე პოემის პერსონაჟის, ალ. ორბელიანის სიტყვით: „დაცუნცულებს, ოხუნჯობს და მოცლილებს აცინებს“ და ამავე დროს, გენიალური მარტოსული პოეტი.

საინტერესოა მ. ვორონცოვის და დ. ყიფიანის დიალოგი. ეს არის ცენტრალური ნაწილი პოემისა, რომელიც სრულ წარმოდგენას გვაძლევს, თუ რა მაღალი შეხედულების იყო აკაკი დიმიტრი ყიფიანზე. თანამდებობის პირი, როგორც „ჩემს თავგადასავალში“

ამბობს, „მთავარმართებლის კანცელარიის მმართველი“ დ. ყიფიანი ამხელს მეფის რუსეთის პოლიტიკას მთავარმართებელთან. „მოტყუებულმა რუსეთის ხელში დღეს საქართველომ სული დალია“, „არა თუ ხორცი, თქვენმა განზრახვამ სულიც მოგვიკლა და ხალხი ჰქრება“. „ავგხადეთ მძინარს ყოველიფერი და შევიქენით მორჩილი მონა“. კაპიტან ისპრავნიკებს „ქვეყნის ტანჯვა მიაჩნდათ საპირადო რამ ბედნიერებად“ და ა. შ. და ა. შ. მ. ვორონცოვი გაოცებულია. მისი ღრმა რწმენით, რუსეთს უნდოდა ქართველების დაცვა. „თქვენ თხოულობდით ხომ, მმართველობას და თქვენი თხოვნა მან შეიწყალა“, – ამბობს მთავარმართებელი. მაგრამ დ. ყიფიანი სხვა აზრის არის: რუსეთის მიზანი ნათელი იყო, მისი მოთხოვნა – კატეგორიული: „უარყავთ თქვენი თვითარსებობა, თქვენი წესი და წყობილებაო“. ამას კი, დ. ყიფიანის სიტყვით, ქართველები არ დათანხმდებოდნენ. ვორონცოვის კითხვაზე – მაშ რა მიზანი აქვთ ქართველებს, რა პირობები აწყობთ მათ? – დ. ყიფიანი პასუხობს: „ეროვნული შეგვრჩეს ელფერი და რუსი ვიყოთ პოლიტიკურად... აი, რა გვინდა, სხვა არაფერი“.

ამ რეპლიკას მოსდევს მ. ვორონცოვის დიდი მონოლოგი. ეს არის აკაკის აზრი მ. ვორონცოვზე, შეფასება მისი ცხრანლიანი მმართველობისა. აქ არის გასაღები იმისა, თუ რატომ მიაჩნია ა. წერეთელს მისი მოღვაწეობა დადებითად, რაზეც ის ლაპარაკობს ლექსებში („ბებიას ნაამბობი“, „ქართველი ხატის წინ“), წერილში „მცირე რამ შენიშვნა“. დასახელებულ „ჩემს თავგადასავალში“, გასაგები ხდება, რატომ შემორჩა ქართველი კაცის მეხსიერებაში მხოლოდ ერთი მთავარმართებლის პიროვნება (ეს ცალკე საუბრის თემაა).

მ. ვორონცოვის გეგმა, მიზანი ასეთია: 1. „მინდა, ქართველი დარჩეს ქართველად, არც რჯულს შევეხო, არც ეროვნებას“ (აქ „რჯული“ ალბათ სარიტმო ერთეულისთვის არის ნახსენები). 2. განათლების შემოტანა – სკოლების გახსნა. 3. ქალთა სასწავლებლების დაარსება წმ. ნინოს სახელზე, გრაფინია ვორონცოვას ხარჯზე. 4. ქვეყნის ეკონომიური მომძლავრება.

ბოლოს, მ. ვორონცოვი ეკითხება დ. ყიფიანს: „აბა, რას მეტყვი, როგორც ქართველი?“ დ. ყიფიანი ასე პასუხობს: „კურთხეულ იყოს თქვენი განზრახვა და მობრძანება მთავარმართებლად!“

დ. ყიფიანის ეს ტექსტი შეიძლება მოგვჩვენებოდა ერთგული ქვეშევრდომის პოზად, მაგრამ ეს ასე არ არის, ჯერ ერთი, ისტო-

რიას ჩაბარდა 1832 წლის „ფერმკრთალი შეთქმულება აჯანყებისათვის“ (გალაკტიონი), ერთ დროს მაქსიმალისტი შეთქმულები დაბრუნდნენ გადასახლებიდან და მათ, სახელმწიფო მოხელეებმა, სხვაგვარად შეაფასეს იმუამინდელი პოლიტიკური ვითარება, მეორე – დ. ყიფიანი გულწრფელია კონკრეტულად, მ. ვორონცოვთან მიმართებაში. ის ასეთი ტექსტით არ მიმართავდა სხვა მთავარმართველს – იქნებოდა ეს ერმოლოვი, პასკევიჩი, ბარონი როზენი, გოლოვინი თუ ნეიდგარდტი. მის წინაშეა მ. ვორონცოვი და დიმიტრი ყიფიანს (ა. წერეთელს) მისი სჯერა. ის დარწმუნებულია, რომ ვორონცოვის მოსვლა სასიკეთო იქნება საქართველოსთვის. დ. ყიფიანმა კარგად იცოდა მ. ვორონცოვის აღმშენებლობითი საქმიანობის შესახებ ნოვოროსიასა და ბესარაბიაში (1832-1845 წწ.). როგორც ისტორიკოსი მ. პ. შჩერბინინი წერს, მან კიდევ ააყვავა რუსეთის იმპერიის ეს კუთხეები. დ. ყიფიანი თითქოს იმეორებს ისტორიკოსის ამ შეფასებას, როცა ამბობს: „ეს ის ვორონცოვია, ოდესას რომ მართავდა. ვის ხელშიაც ზღვისპირი გახრეკილი აყვავდა“.

ამ პოემაში ჩანს დ. ყიფიანის გამბედაობა, სითამამე, შეიძლება ითქვას, შეუპოვრობა. დიდი ექსპრესიით ლაპარაკობს ის იმ ტანჯვაზე, რაც ქართველობას რუსეთის პოლიტიკის წყალობით ერგო წილად და ახლა მხოლოდ ვორონცოვის იმედი აქვს.

§3. ეს იყო საუკუნის დასაწყისში (I ნახევარში), მაგრამ არაფერი არ შეცვლილა. დ. ყიფიანი მოხუცდა, მაგრამ ისევ ერთგულად იცავს თავის ქვეყანას, ექომაგება ხალხს, რომელიც დაწყევლა ეგზარხოსმა პავლემ. „სიყრმიდან სიბერემდე საქართველოზე ფიქრობდა“, – წერს ა. წერეთელი და თუ სიყრმეში, 1832 წ. შეთქმულების აქტიური წევრი, ვოლოგდის გზას გაუყენეს, მოხუცი დ. ყიფიანი – ქართველების დაუღალავი ჭირისუფალი, სტავროპოლში გადასახლეს, სადაც ის გაღიმებული გაემგზავრა. 1887 წ. 24 ოქტომბერს სტავროპოლში მოკლეს დ. ყიფიანი. „ის ტვინი, რომელიც საქართველოზე ჰფიქრობდა, თავზე გადაანთხიეს. იმ გულზე, რომელიც სამშობლოსთვის სძგერდა, ხელები დააკრეფინეს“. და თუ ამას წერს საზოგადო მოღვაწე აკაკი წერეთელი; პოეტი აკაკი ქმნის ქართული ლირიკის ყველაზე ლირიკულ ნიმუშს – ლექსს „განთიადი“, სადაც ყველა ქართველის სახელით ათქმევინებს დიდ ქართველს – დ. ყიფიანს: „დედაშვილობამ, ბევრს არ გთხოვ, შენს მიწას მიმაბარეო“.

§4. „ჩემი თავგადასავლის“ პირველი ნაწილის გამოცემასთან დაკავშირებით აკაკი წერდა: „ერთადერთი ჩემი თხოვნაა-განი, რომელიც განსაკუთრებით მიყვარს, არის „ჩემი თავგადასავალი“. როგორ მთავრდება ეს მოთხრობა? ვიზე საუბრობს დასკვნით ნაწილში ავტორი? ის ლაპარაკობს „დევ-გმირზე“ დიმიტრი ყიფიანზე, რომელიც „მოვიდა ამ ქვეყნად და ქვეყანასაც ბევრი რამ არგო!“

ერთი ფრთიანი გამოთქმა არსებობს: აქილევსს ჰომეროსი სჭირდება. დიდია დ. ყიფიანის ღვანლი და ამ ღვანლის, თავდადების აღსაქმელად, დასანახად ბევრი რამ გააკეთა აკაკი წერეთელმა.

ქართველიზვილისეული „ვეფხისტყაოსანი“ და მისი რედაქტორი ივანე მაჩაბელი

მეცხრამეტე საუკუნის 80-იან წლებში ქართველმა მოწინავე ინტელიგენციამ გადაწყვიტა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათებული გამოცემა.

ამ საქმის მესვეურნი, პირველი ინიციატორები (ი. მეუნარგია, რ. ერისთავი, ი. გოგებაშვილი) „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემის მნიშვნელობას ამგვარად ხსნიდნენ: „როცა რომელიმე ხალხი იმისთანა მდგომარეობაში ჩავარდება, რომელშიაც ჩვენ ვიმყოფებით ამჟამად, როდესაც ერს თავისი ვინაობა ავიწყდება, გულგრილად შესცქერის ამისთანა დროს ძველი მწერლების გახსენებას, ძველი მამაპაპეულ ნანგრევთა ნაშთთა აღდგენას, განახლებას, მოგონებას, დიდი განუსაზღვრელი მნიშვნელობა აქვს ხალხისათვის. ყველა ეს ამხნევებს, თავის თვალში ამალღებს, აკეთილშობილებს, ახალ იდეალებს აღმოუჩენს და ენერგიას უმატებს ამგვარ ერს“¹.

როგორც ვხედავთ, „ვეფხისტყაოსნის“ ახალი გამოცემა იქნებოდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის კიდევ ერთი გამოხატულება, ქართველი ხალხის ძველი, თვითმყოფადი კულტურის კიდევ ერთი გამოვლინება, რათა არ მიძინებულ-მივიწყებულიყო ეროვნული კულტურული საქმიანობა, რაც ასე ძლიერ აფიქრებდათ იმ დროის საზოგადო მოღვაწეებს, „თერგდალეულებს“, ძველსა თუ 80-იანი წლების ახალ თაობას.

პოემის ახალი გამოცემა, ტექსტის ისტორიისა და მისი აღდგენის თვალსაზრისითაც, საგულისხმო გეგმებს ისახავდა.

სამთა მოწოდებაში იმთავითვე იყო გაცხადებული, რომ ლიტერატორები ტექსტში ცვლილებებს არ შეიტანდნენ. მათი მოვალეობა მხოლოდ სხვადასხვა ხელნაწერი ვარიანტებიდან უკეთესის არჩევა და „აქა იქ მართლწერის“ ნიშნების შესწორება იქნებოდა.

მაგრამ ეს არც ისე მარტივი იყო. სამზადისი ძალზედ რთული

¹ „დროება“, 1880, №241.

აღმოჩნდა, რადგან აღნიშნული საქმის წამომწყებ-ინიციატორები პასუხისმგებლობას თავიანთ თავზე ვერ იღებდნენ. ი. მეუნარგია თვლიდა, რომ საჭირო იყო დიდი ავტორიტეტი და დახმარებისათვის მან გრ. ორბელიანს მიმართა. 1880 წლის 30 ნოემბერს საქართველოს ყველა კუთხეში – ცნობილ ოჯახებსა და მოღვაწეებს, გრ. ორბელიანის ხელმოწერით – დაუფზავნიათ სპეციალური მიმართვები.

მიმართვაში ნათქვამი იყო, რომ ორბელიანი „ამ სასარგებლო საქმეში“ თვით იღებდა მონაწილეობას, და თუ ვინმეს გააჩნდა წიგნები და ხელთნაწერები „ვეფხისტყაოსნისა“, დროებით უნდა მიეწოდებინათ რედაქციისათვის, რომელთაც, ტექსტის დადგენის შემდგომ, კვლავ მფლობელებს დაუბრუნებდნენ.

ამგვარ მცდელობას შედეგიც დადებითი მოჰყოლია. სულ მალე რედაქციაში 22 ხელთნაწერი შეგროვდა. ყველაზე უძველეს ეგზემპლარებად ნ. კორინთელისა (1646 წ.) და ბეჟან წერეთლისეული (1671) ხელთნაწერები დასახელდა. გამომცემელთ ხელთ ჰქონდათ, აგრეთვე, ყველა ადრეული გამოცემა თბილისსა და პეტერბურგში, აგრეთვე ვახტანგისეული (1712), ბროსე-ჩუბინაშვილ-ფალავანდიშვილისა (1841), ჩუბინაშვილის (1860) და სხვა.

უპირატესობას ვახტანგისეულ გამოცემას ანიჭებდნენ, რადგან გრ. ორბელიანს განუცხადებია, რომ: „ვახტანგს, როგორც მეფეს, შეეძლო უკეთესი ვეფხისტყაოსნები ემოვა და უკეთესი ვარიანტებიდან დაეებეჭდა პირველი გამოცემა პოემისა“¹.

ტექსტის შერჩევისათვის შემუშავებული არ იყო მეთოდოლოგიური პრინციპები. ილია ჭავჭავაძის მოთხოვნით, ყველა ხელთნაწერი ხმამაღლა უნდა წაეკითხათ და შერჩევა ხმათა უმრავლესობით, კითხვის პროცესში მოხდებოდა, იქნებოდა ეს სტროფული შედგენილობის დადგენა, თუ რომელიმე ადგილის შეცვლა ტექსტში.

პირველი ოფიციალური სხდომა, გრ. ორბელიანის თავმჯდომარეობით, 1881 წლის 6 თებერვალს გაიმართა².

პოემის ტექსტი გამოსაცემად უნდა მოემზადებინათ ილ. ჭავჭავაძეს, რაფ. ერისთავს, ი. მეუნარგიას და ივ. მაჩაბელს.

სარედაქციო კომისიის თავმჯდომარედ ილია ჭავჭავაძე აირჩიეს.

საგამომცემლო საქმიანობაში, მათთან ერთად, XIX საუკუნის თითქმის ყველა გამოჩენილი მოღვაწე მონაწილეობდა: გრ. ორ-

¹ ს. ცაიშვილი, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, 1, 1970, გვ. 37.

² სხდომის ოქმები და უმთავრესი ცნობები კომისიის მიმდინარეობის შესახებ იბეჭდებოდა „დროებაში“, 1881, №№ 31, 36, 42, 44, 48, 54, 57, 60, 63, 65, 68, 86.

ბელიანი, აკ. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, ს. მესხი, დ. მიქელაძე, ვ. ორბელიანი, ნ. დადიანი, თ. ჟორდანი, ვლ. მიქელაძე, დ. ერისთავი, ალ. სარაჯიშვილი.

ეს ის დროა, როდესაც 80-იანი წლების „ახალ ჟურნალისტიკაში“ ამკარად გამოიკვეთა პეტერბურგის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულის ივანე მაჩაბლის სახელი. 1879 წელს, გრ. ორბელიანისა და ილ. ჭავჭავაძის თანადგომით, მას ერთდროულად ირჩევენ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და თეატრალური კომიტეტის წევრად.

საზოგადოებას კარგად ახსოვდა ივანე მაჩაბლის მწერლობის დასაწყისის ხანა, როდესაც, ჯერ კიდევ სტუდენტი, ილიასთან ერთად თარგმნის შექსპირის „მეფე ლირს“ (1873). მისი პოპულარობა იმ ფაქტმაც განაპირობა, რომ 1877 წელს წიგნად გამოცემულ ამ თარგმანს, ილიას სურვილით, ჯერ მაჩაბლის სახელი ეწერა, შემდეგ – ილია ჭავჭავაძის.

ილია ივანე მაჩაბელს „კაი კალმის პატრონად“, „ნაყოფიერ მწერლად“ თვლიდა; ამდენად არავის გაჰკვირვებია, რომ იმხანად წარმატებული პუბლიცისტი და კრიტიკოსი („დროებისა“ და „ივერიის“) აქტიურად ჩაება „ვეფხისტყაოსნის“ ახალი გამოცემის სამზადისში¹.

ივ. მაჩაბელი საგამომცემლო კოლეგიის საქმიანობაში აქტიურად თანამშრომლობდა იმ წლებშიც, როდესაც ის „ივერიის“ თანარედაქტორი გახლდათ (ილია ჭავჭავაძესთან ერთად), ხოლო შემდგომ – „დროების“ რედაქტორი (1883-1885). ივანე მაჩაბელი იმავდროულად სათავადაზნაურო ბანკში თანამშრომლობდა, და აგრძელებდა შექსპირის ტრაგედიების თარგმანს („ჰამლეტი“ – 1887, „ოტელო“ – 1888)².

ერთ-ერთ სხდომაზე პოემის ხმამაღლა კითხვა ილ. ჭავჭავაძეს და რაფ. ერისთავს უცდიათ, გრ. ორბელიანის არჩევანი კი ივანე მაჩაბელზე შეჩერდა. ამ მოვლენის გამო „დროება“ ხაზგასმით

¹ სწორედ ამ პერიოდს ეკუთვნის ივ. მაჩაბლის „იუმორული ლექსი „სცენა ვეფხისტყაოსნიდან“ „ობზორის“ რედაქციაში“. ოდნავ მოგვიანებით რუსი კომპოზიტორის მ. იპოლიტოვ-ივანოვის (1859-1935) თხოვნით ივ. მაჩაბელმა დაწერა ლიბრეტო ოპერისათვის „ვეფხისტყაოსანი“.

² 90-იანი წლებიდან ი. მაჩაბელმა თარგმნა შექსპირის „მაკბეტი“ (1892), „რიჩარდ მესამე“ (1893), „იულიუს კეისარი“ (1896), „ანტონიუსი და კლეოპატრა“ (1898), „კორიოლანოსი“ (1898).

აღნიშნავდა: „ისეთი მარდი მკითხველის შემწეობით, როგორც არის ივ. მაჩაბელი, რედაქცია ორ-სამ თვეში შეასრულებს მისგან დაწყებულ საქმეს“.

ილია ჭყონია იგონებს: „ერთ დღეს „დროების“ რედაქციაში ივ. მაჩაბელს ეწვია ცნობილი ქართველი მეცენატი გიორგი ქართველიშვილი¹ და უთხრა – „ვანო, ერთი მილიონი მანეთი დამიგროვდა, საქმე ვერ მომიძებნია, აბა ერთი მწერალს და ბანიკირს თუ გაქვს ნიჭი მოსაგები რამ მირჩიოვო.“

„... სწორედ დღეს მომივიდა კორესპონდენცია ქართლიდან – პურის მოსავალი კარგია, მაგრამ მყიდველი არ ჩანსო, იყიდე მაგ ფულებით და მოუგებლობა ხომ არ იქნებაო,“ – მიუგო ივ. მაჩაბელმა.

გ. ქართველიშვილმაც დაუჯერა და სულ ცოტა ხანში, მართლაც მოიგო კაი ძალი ფული, გახარებულმა მაშინ ივ. მაჩაბელს უთხრა: „ათი ათასი მანეთი გადამიდვია შენს განკარგულებაში, რა საქმესაც მეტყვი, იმას დავახარჯებო.“ მაჩაბელმა უთხრა „ვეფხისტყაოსნის“ მდიდრული გამოცემა, ისიც დათანხმდა და საქმე გაიჩარხა².

ამ დროიდან ივანე მაჩაბელი უფრო მეტი პასუხისმგებლობით და მონდომებით შედგომია პოემის გამოცემის საქმეს და, როგორც მისი თანამედროვენი მიაჩნებნენ, სწორედ მან „იდო თავს“ ეს მძიმე ტვირთი. ივ. მაჩაბლისათვის ყველაზე რთული პოემის საბოლოო რედაქციის დადგენა და წიგნის ბეჭდვის პროცესი იყო:

¹ გ. ქართველიშვილი (1830-1901) 1883-1885 წლებში „დროების“ გამომცემელი გახლდათ და ნივთიერ დახმარებას უწევდა გაზეთს, ნ. კ. გ. საზოგადოებას და სხვ...

² „მნათობი“, 1928, №7-9, გვ. 224.

შრიფტის შერჩევა, თავსამკაული, ასოების დამზადება და ყოველი წერილმანი, რაც კი ბექდვის საქმეს უკავშირდებოდა.

გ. ლეონიძის სახელობის სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცულია ქართველიშვილისეული „ვეფხისტყაოსნის“ ის ეგზემპლარი, რომელიც ივანე მაჩაბლის ხელითაა ჩასწორებული. მისი გაცნობა მიგვანიშნებს იმ ფაქტზე, თუ რა დიდი შრომა და ენერგია დაუხარჯავს რედაქტორს.

ტექსტზე მუშაობის დროს ივ. მაჩაბელი სრულიად დამოუკიდებლად აღადგენდა ამა თუ იმ სიტყვას. ასე მაგალითად, ცნობილი რუსთველოლოგი, ს. ცაიშვილი მართებულად წერდა: „ივ. მაჩაბელმა 1888 წლის გამოცემაში აღადგინა სიტყვა „სული“ (ნაცვლად სუნისა), რადგან სიტყვა „სული“ ძველ ვითარებას გამოხატავდა; ამდენად „ვეფხისტყაოსანშიც“ უნდა იკითხებოდეს სწორედ ასევეო: „სული და ტურფა ფერისა“¹.

ივ. მაჩაბელი, ხელნაწერებზე მუშაობის პროცესში, განსაკუთრებით დიდ ყურადღებას აქცევდა მართლწერას, ორთოგრაფიას: „შეგებრალები, რომ ნახო ჩემი სიტყვების სია; სად რა როგორ უნდა იწერებოდეს: შექმნა თუ შეჰქმნა, სდის თუ დის, სულთქმა თუ – სულ-თქმა და მისთანანი“². ვკითხულობთ ი. მეუნარგიასადმი მიწერილ ერთ-ერთ წერილში.

საერთოდ, ი. მეუნარგია დიდ თანადგომას უცხადებდა თავის უახლოეს მეგობარს და რჩევებსაც ბევრს აძლევდა, განსაკუთრებით წიგნის ბექდვის პროცესში.

1887 წლის 23 ივნისს ის სწერდა მაჩაბელს: „მომწერე“ ვეფხისტყაოსნის“ საქმე. არამც და არამც არ დაინყო ბექდვა შემოდგომამდის. მე გამოცდილი ვარ ბექდვაში და ვიცი ბექდვა მაშინ უნდა დაინყო კაცმა, როცა ყველაფერი მზად არის... როცა ერთი სიტყვით არაფერი დაბრკოლება არ არის რედაქციის მხრით“³.

მიუხედავად ამგვარი გაფრთხილებისა, ივ. მაჩაბელს წიგნის ბექდვა მაინც დაუნწია. ეს სასიხარულო ცნობა ი. მეუნარგიას სვანეთში ყოფნის დროს გაზეთ „ნოვოე ობოზრენიეს“ საშუალებით შეუტყვია: „... წავიკითხე „ვეფხისტყაოსნის“ ბექდვა დაინწყის“.

„... არ იქნება კარგი, რადგანაც ეს პირველი გამოცემა არის

¹ იხ. ს. ცაიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ისტორია, ტ. I, 1970, გვ. 46.
² სოლომონ ცაიშვილი, ლიტერატურული ნარკვევები, ტ. I, 1962, გვ. 13.
³ სოლომონ ცაიშვილი, ზუგდიდის მუზეუმის შრომები, 1954, გვ. 150.

„როსკიშისა“. მაგრამ ხომ უნდა დაინყოს როდისმე... ჩვენი თაობის შეცდომებზე მეორე თაობა დალაქობას ისწავლის, მაგრამ რაც შეიძლება ცდას ნუ დააკლებ – გამოცემას შენი სახელი ერქმევა, ჰკითხე ასთა და „სრედნად“ გამოარჩიე, ჩემო ვანიჩკა... ოტტისკი რათ არ გამომიგზავნე, სული მიმდის, სანამ დავინახავდე... მოათავე თუ არა „ოტელო“, გული არ აიცრუო“¹.

როგორც მეგობრების მიმონერიდან ირკვევა, ივანე მაჩაბელმა თხოვნა შეუსრულა და ი. მეუნარგიას „სანიმუშო და საცდელი“ კი არა, ნამდვილი ანაბეჭდები გაუგზავნა. ამის შემდეგ ივ. მაჩაბელი ტექსტის „შავად ბეჭდვას“ შესდგომია „უასობოდ, უკანცოვკებოდ, უბერდიურებოდ, უსათაურებოდ“ და სულ მალე, ნიგნის ყდასთან და „სურათებთან ერთად“, „ფერადით დაბეჭდვა დაუწყია“.

როგორც უკვე ითქვა, რედაქციამ საბოლოო რედაქტირება, ტექნიკური გაფორმება და ბეჭდვის პროცესში ყურისგდება, რაც მეტად მძიმე და შავი სამუშაო იყო, ივანე მაჩაბელს მიანდო. „მუდამ მედგარი და უშრეტი ენერგიით აღსავსე ვანო 1887 წ. საქმეს უყოყმანოდ შესდგომია, ხოლო ი. მეუნარგია იყო ინიციატორი და პრაქტიკულად განმხორციელებელი დაწყებული საქმისა“².

როდესაც ქართველიშვილისეული „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემის შესახებ ვსაუბრობთ, დავიწყებული არ უნდა იყოს, აგრეთვე, ივ. მაჩაბლის ძალისხმევა ნიგნის მხატვრულად გაფორმებისათვის. მას დიდი ღვაწლი მიუძღვის ილუსტრაციების შერჩევა-გამზადების საქმეში. საგამომცემლო კომიტეტმა ფერადი ილუსტრაციების შექმნისათვის იმთავითვე მოიწვია უნგრელი მხატვარი მიხაი ზიჩი³. მაგრამ, რამდენადაც ის პეტერბურგის საიმპერატორო კარის მხატვარი გახლდათ, ხშირად პეტერბურგში ან ევროპაში იმყოფებოდა. ამდენად, ივ. მაჩაბელს მიხაი ზიჩთან კონტაქტის დამყარება თავისი ძმის – ვასილ მაჩაბლის საშუალებით შეეძლო, რომელიც იმხანად პეტერბურგში ცხოვრობდა.

მიხაი ზიჩისა და ივანე მაჩაბლის მეგობრობის შესახებ ქა-

¹ 19 აგვისტო, 1887 წ., სოფ. სურმუში.

² იხ. ქართველიშვილისეული „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლო სიტყვა, 1888 წ.

³ მიხაი ზიჩი (1827-1905).

რთულ პრესაში ბევრი ითქვა და დაინერა¹.

1955 წელს ქალბატონი ელენე მაჩაბელი წერდა: „მამაჩემიც „ვეფხისტყაოსნის“ საგამომცემლო კომისიაში მუშაობდა. მისი წერილებიდან ჩანს, რა მჭიდრო კავშირი ჰქონდა მას ზიჩისთან, როდესაც დასურათებული „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემას ამზადებდნენ. ვანო მაჩაბელი აწვდიდა ზიჩის ადრინდელი მხატვრების ფოტოგრაფიულ მასალასაც „ვეფხისტყაოსნის“ სურათებისათვის“².

ივ. მაჩაბელი წერილებით აცნობებდა ზიჩის საგამომცემლო კომისიის წევრების შთაბეჭდილებებს მისი სურათების ნიმუშებისა თუ ესკიზების შესახებ. საგამომცემლო კომისიის წევრებს, ზოგჯერ, შესწორებებიც შეჰქონდათ მხატვრის ნამუშევარში: „თუ ზიჩის არ დაეზარება, შეიძლება იგივე სურათი ხელმეორედ შეუკვეთოთ, სრულიად ისე, როგორც არის, მხოლოდ უკუდოდ – ხარჯს კი ზიჩი ნუ მოერიდება“, – ნათქვამი იყო ძმისადმი მიწერილ ერთ-ერთ წერილში³.

თავის მხრივ, უნგრელი მხატვარი უდიდესი პასუხისმგებლობით ეყპრობოდა პოემისათვის ილუსტრაციების შექმნას. ზიჩი დიდად აფასებდა ქართველ მოღვაწეებთან გულთბილ დამოკიდებულებას და მადლიერი იყო მათი დახმარებისა.

1887 წლის 12 სექტემბერს მიხაი ზიჩი ივ. მაჩაბელს ტელეგრამით აცნობებდა: „Благодарю, высоко ценю Вашу дружбу. Зичи“.

ორიოდე სიტყვით შეუძლებელია არ ითქვას იმ კულტურული ღონისძიებების შესახებაც, რომლებიც პოემის ტექსტის მომზადების დროს ტარდებოდა. სამზადისი თითქმის მთელი რვა წელი გაგრძელდა. სწორედ ამ პერიოდში, 1883 წელს, ივ. მაჩაბლის ჩაგონებით, „ვეფხისტყაოსანი“ ფრანგულად თარგმნა ცნობილმა ფრანგმა არქეოლოგმა და ლიტერატორმა უ. მურიემ.

ივ. მაჩაბლის რჩევითა და ძალისხმევით შეუდგნენ პოემის თარგმნას გერმანელი ა. ლაისტი და ინგლისელი მ. უორდროპი.

ილია ჭავჭავაძე კომისიის ერთ-ერთ სხდომაზე მეუნარგიასგან მოითხოვდა დაეჩქარებინა პოემის ფრანგულ ენაზე თარგმნა, რათა გაეადვილებინა ზიჩისათვის ილუსტრაციების შექმნა. ი. მეუნა-

¹ წერდნენ: ი. ჭყონია, ს. ცაიშვილი, ბ. გორდეზიანი, ჯ. ინსარაძე, ე. მაჩაბელი და სხვა.

² „დროშა“, 1955, №3.

³ იქვე, №3.

რგიას თარგმნის პროცესში დახმარება გაუწიეს ჟ. მურიემ და გერმანელმა მწერალმა და ჟურნალისტმა ზუტნერმა (ბერტა და არტურ ფონ ზუტნერები თითქმის ათი წელი ცხოვრობდნენ საქართველოში და ეწოდნენ ლიტერატურულ-კულტურულ საქმიანობას). მოგვიანებით, ვენის ერთ-ერთ ოფიცოზოში, „ვეფხისტყაოსნის“ გამომცემლის, გ. ქართველიშვილის შესახებ ზუტნერებს უთქვამთ: „ძნელად მოსაფიქრებელია, ქართველმა კომერსანტმა, ახალმა მეცენატმა ათას თუმნამდე გადაიხადოს ლიტერატურულ ნაწარმოებთა დასაბეჭდად, ამგვარი ფაქტი ერთადერთია კავკასიის ლიტერატურის ისტორიაში და ამიტომ ღირს ამაზე ლაპარაკი“¹.

მართლაც, გიორგი ქართველიშვილმა, თავისი ქველმოქმედებით, სამუდამოდ დაიმკვიდრა დაუფინყარი სახელი. და, ამიტომაც, 1888 წელს გამოცემულ „ვეფხისტყაოსანს“ ქართველიშვილისეულს ვუნოდებთ. გამოცემა წარმატებული გახლდათ, რადგან მან ერთგვარად შეაჯამა ის დიდი მუშაობა, რაც პოემის ტექსტის დადგენისათვის ჩატარდა XIX საუკუნეში. და ამ დიდ საქმეს კი უცილობლად დიდი ამაგი დასდო ივ. მაჩაბელმა, რომელსაც წელს დაბადების 150 წლისთავი შეუსრულდა.

როდესაც ეს და სხვა მოვლენები გვახსენდება, ნებსით თუ უნებლიეთ, კიდევ ერთხელ ვიგონებთ საქართველოს რჩეული შვილის, შექსპირის უბადლო მთარგმნელის ივ. მაჩაბლის მიერ გაწეულ ღვაწლს. მან ხომ თავისი ხანმოკლე სიცოცხლით ჭეშმარიტად დაამუშვნა იმ დროის ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება, პრესა და მწერლობა.

¹ ს. ცაიშვილი, ი. მეუნარგია, ზუგდიდის მუზეუმის შრომები, 1954.

ზურაბ ჭუმბურიძე

ერთი ნიგნის თავგადასავალი

ცნობილია, რომ უკვე მეხუთე საუკუნის დამლევს და მეექვსე საუკუნის დასაწყისში ღვთისმსახურება ქართულ ენაზე სრულდებოდა. გამოჩენილი საეკლესიო მოღვაწე საბა განწმენდილი (გარდაიცვალა 532 წ.) თავის ანდერძში წერდა: „ივერიელებს და ასურელებს ნება არა აქვთ ჟამისწირვა შეასრულონ თავიანთ ეკლესიაში (იგულისხმება ქართული ეკლესია საბას მონასტერში – ზ. ჭ.). იქ მათ შეუძლიათ წართქვან ჟამნობა, შეასრულონ სამხრობა და წარიკითხონ თავიანთ ენაზე სამოციქულო და სახარება“. როგორც აკად. კ. კეკელიძე აღნიშნავს, „აქედან ჩანს, რომ ამ დროს ქართველებს თავიანთ ენაზე ჰქონიათ არა მარტო სამოციქულო და სახარება, არამედ ჟამნობა, სამხრობა და ჟამისწირვაც“¹.

ყველას კარგად მოეხსენება გრიგოლ ხანძთელის ბიოგრაფის – გიორგი მერჩულის სიტყვები: „ქართლად ფრიადი ქუეყანაჲ აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეინირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების, ხოლო კვრილეისონი ბერძულად ითქუმის, რომელ არს ქართულად „უფალო, ნყალობა ყავ“ გინათუ „უფალო, შეგვწყალებ“.

ქართული ეკლესია თავდაპირველად ჟამისწირვის იერუსალიმურ წესს მისდევდა, რომელიც შემდეგ კონსტანტინოპოლური წესით შეიცვალა. ცხადია, ამან სათანადო ცვლილებები გამოიწვია ლიტურგიკული ნიგნების თარგმანებში. ამ საქმეში განსაკუთრებული როლი შეასრულეს დიდმა მთანწინდელებმა, რომელთა შე-

¹ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1980, გვ. 573-574.

სახებ კ. კეკელიძე წერს: „როდესაც ათონზე ფეხი მოიკიდეს ქართველებმა, მათ თარგმნეს ახალი რედაქცია ტკვიკონისა, ეგრეთნოდებული აიასოფიის და კონსტანტინოპოლის „დიდი ეკლესიის“ ტკვიკონი, რომელმაც ფეხი მოიდგა ჩვენში და „იერუსალიმის კანონი“ თანდათან განდევნა პრაქტიკიდან. აიასოფიის ტკვიკონი, რომელსაც ქართულად „სვნაქსარს“ უწოდებდნენ, შემოკლებული რედაქციით თარგმნა ექვთიმე ათონელმა... გიორგი მთანმიდელმა გადმოთარგმნა „დიდი სვნაქსარი“, ესე იგი მთლიანი, სრული რედაქცია აიასოფიის ტკვიკონისა, რომელშიაც შეტანილია ელემენტები სტოდიელთა სავანისა და ათონის მონასტერთა ლიტურგიკული პრაქტიკისა. ეს ტკვიკონი ერთადერთი იყო, რომელიც განაგებდა ქართულ საღვთისმსახურო პრაქტიკას მეთორმეტე საუკუნემდე“¹.

XII საუკუნის პირველ მეოთხედში, დავით აღმაშენებლის დროს, შემოულიათ ტკვიკონის ახალი რედაქცია, პალესტინური, რომელიც ჩვენში ცნობილია საბანმინდურის ან მთანმინდის რედაქციის სახელით. ეს ახალი რედაქცია ერთხანს ათონურის პარალელურად იხმარებოდა, XV საუკუნიდან კი ის მთლიანად გაბატონდა ქართულ ეკლესიაში. ასე გრძელდებოდა XVIII საუკუნის შუახნებამდე, ვიდრე ქართულმა რედაქციამ ერთხელ კიდევ არ განიცადა ცვლილება, ამჯერად სლავური ტკვიკონის მიხედვით, რაც ანტონ კათალიკოსის სახელს უკავშირდება.

ამრიგად, ქართულ ლიტურგიკულ ლიტერატურაში, საუკუნეთა მანძილზე რომ ითხზებოდა, ითარგმნებოდა და იხვეწებოდა, შეინიშნება კვალი ხუთი რედაქციისა: იერუსალიმურის, კონსტანტინოპოლურის, ათონურის ანუ პალესტინურის, საბანმინდურისა და სლავურისა.

რაც შეეხება ნაბეჭდ ქართულ წიგნს, რასაკვირველია, აქაც უპირველესი ადგილი სასულიერო თხზულებებს უკავია, მაგრამ ამ ლიტერატურის დიდი ნაწილი დაბეჭდილია სლავური რედაქციის ჩამოყალიბების შემდგომ პერიოდში და, ბუნებრივია, მის კვალს ატარებს. რა თქმა უნდა, ეს სრულიადაც არ ამცირებს ამ წიგნების მნიშვნელობას ქართული სასულიერო მწერლობის ისტორიისათვის. მათი შესწავლა და მეცნიერული ანალიზი ჩვენი ლი-

¹ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1980, გვ. 575-576.

ტერატურის მკვლევართა გადაუდებელი და საპატიო ამოცანაა.

ქართული სასულიერო ლიტერატურიდან ყველაზე ხშირად და თავისი დროის კვალობაზე ფრიად სოლიდური ტირაჟით იბეჭდებოდა ლოცვათა კრებული „ჟამნის“ სახელწოდებით. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში წარმოდგენილი ცნობების მიხედვით, „ჟამნი“ დაუბეჭდავთ პირველად თბილისში 1710 წელს (მხედრული შრიფტით), მეორედ – 1722 წელს (ნუსხახუცური შრიფტით). მესამე და მეოთხე გამოცემა მოსკოვის ქართულ სტამბაში განუხორციელებიათ 1743 და 1768 წლებში. ეს უკანასკნელი გამოცემა 826 გვერდს შეიცავს, ტირაჟი – 1200 ცალი, დაბეჭდილია „საფასითა და წარსაგებელითა თავადი ამილახოროვისათა, ზედამხედველობითა თავადი დიმიტრი ციციანოვისათა“, ტფილისის მიტროპოლიტის ათანასის ხელშეწყობით.

შემდეგი გამოცემა დაბეჭდილია თბილისში 1731 წელს, „ღრამმატიკისა კანონსა ზედა გამართვთა და პრობის მართვთა მისის უწმიდესობის მონის არქიმანდრიტის ტრიფილესითა, ჯელითა მესტამბე რაზმაძე რომანოზ ზუბაშვილისათა“. შეიცავს 763 გვერდს, ტირაჟი – 1000 ცალი.

შემდგომი გამოცემაც იმავე მესტამბის ხელით განხორციელებულა ქუთაისში 1808 წელს: „სტამბის უხუცესობითა თავადის სახლთ-უხუცესის ზურაბ წერეთლისათა, ჯელითა მესტამბე რაზმაძე რომანოს ზუბაშვილისათა“.

თავისი დროისათვის საკმაოდ მაღალი პოლიგრაფიული დონით და სოლიდური მოცულობით (827 გვ.) ყურადღებას იქცევს, აგრეთვე, მოსკოვური გამოცემა 1822 წლისა. მსგავსად წინა გამოცემებისა, ეს წიგნიც აწყობილია ნუსხახუცური შრიფტით, მაგრამ სათაურებში და საწყის ასოებად (წინადადების დასაწყისში და საკუთარ სახელებში) გამოყენებულია მრგლოვანი შრიფტი, ე.წ. მთავრული. ძირითადი ტექსტი შავადაა დაბეჭდილი, ხოლო შიგადაშიგ სათაურების, პარაგრაფებისა და ცალკეული ადგილების გამოსაყოფად ნახმარია წითელი საღებავი. წიგნის ცალკეული ნაწილები გამოყოფილია თავსართებით.

წიგნის წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ: „სადიდებელად წმიდისა თანაარსისა ცხოჴვლს-მყოფელისა და განუყოფელისა სამებისა – მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა, ბრძანებითა უკეთილმსახურესისა და უთვმპყრობელესისა დიდისა ჴელმწიფისა ჩუჴნისა იმპერატორისა ალექსანდრე პავლეს ძისა, სრულიად რუსე-

თისა, და მეუღლისა მისისა კეთილმორწმუნისა ჯელმნიფასა იმპერატრიცა ელისაბედ აღექსის ასულისა... კურთხევიტა უწმინდესისა და უმართებულესისა სინოდისათა დაიბეჭდა წიგნი ესე ჟამნი სამეუფოსა დიდსა ქალაქსა მოსკოვსა დასაბამითგან სოფლისა ჳტლ, ხოლო განხორციელებითგან სიტყვსა ღმრთისა ჩყკბ წელსა, ინდიკტიონსა ი, თჳჳსა სეკდემბერსა“. აღნიშნული თარიღები იძლევა 1822 წელს.

ტირაჟი მითითებული არ არის, მაგრამ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მას საკმაოდ დიდი ტირაჟი ჰქონია. ამგვარი ვარაუდის საფუძველს იძლევა მოღწეული ცალების რაოდენობა. ამ წიგნის ეგზემპლარები დაცულია ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, თსუ ფუნდამენტურ ბიბლიოთეკაში, საქართველოს მუზეუმში, ქუთაისისა და ზუგდიდის მუზეუმებში, პეტერბურგის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ბიბლიოთეკაში.

კიდევ ერთი ეგზემპლარი ამ წიგნისა ცნობილმა ჟურნალისტმა, გაზეთ „სამშობლოს“ პასუხისმგებელმა მდივანმა ლამარა თელიამ ჩამოიტანა საქართველოში რამდენიმე წლის წინათ. წიგნი მისთვის გადაუცია (გამოუტანებია) ისრაელში მცხოვრებ ქართველ ებრაელს, რომელსაც თავისი ვინაობის გამჟღავნება არ უსურვებია, ის კი დაუბარებია: – ეს წიგნი ქართველი ხალხის კუთვნილებაა და უკვალოდ არ დაიკარგოსო. ამის შესახებ უმჯობესია სიტყვა თვითონ ქალბატონ ლამარას დავეთმოთ:

„დღეს უკვე აღარავინ იცის როგორ, საიდან და როდის აღმოჩნდა ეს ძველი ნაბეჭდი წიგნი ქართველი ებრაელის ხელში. ძველი ქართული კი არა, მგონი წერა-კითხვა სულ არ იცოდა იმ კაცმა. სამაგიეროდ, ქართულად ლაპარაკობდა, ქართულ მიწას ეფერებოდა, საქართველოს ცას შეჰხაროდა, ქართულ სიმღერებს მღეროდა, ივრითზე ლოცულობდა და შაბათ-შალომის სანთლებს ანთებდა მენორაზე.

ახლა ისიც აღარავინ იცის, რა მიზეზით ამდგარა ის კაცი ერთ დღეს, მოუკრავს ბარგი, ებრაელთა წმინდა წიგნი – თორა და ეს ქართული ლოცვანი ერთ მუჭა ქართულ მიწასან ერთად გაუხვევია გაცვეთილ ფარდაგში, წაუსხამს თავისი ცოლ-შვილი და წასულა საქართველოდან. ჯერ რუსეთი, პოლონეთი, გერმანია და ამსტერდამი მოუვლია, მერე აღთქმულ ქვეყნამდე აულწევია და გასული საუკუნის დამდეგს წინაპართა მიწაზე დაფუძნებულა.

ერთი ქვეყნიდან მეორეში, ქალაქიდან ქალაქში, სახლიდან სა-

ხლში გადასვლა-გადმოსვლის დროს ერთად გამოკრული ის ორი წიგნი სულ თან უტარებია: – „ვინ იცის, რა წერია შიგ, ეგება „ვეფხისტყაოსანზე“ და თამარ მეფის საფლავზე წერია რამე?! ოდესმე ნაიკითხავს ნამკითხავი და...“

ეს ფიქრი მიჰყვა საფლავის კარამდე. მერე მისი შვილებიც მიიცვალნენ. ერთმანეთს ჩახუტებული ის ორი წიგნი განძად უმცროს შვილიშვილს დარჩენია. მან მამა-პაპის ნალოლიავეები ორი წიგნიდან ებრაული თორა დაიტოვა, ქართული ლოცვანი კი ქართველ ხალხს დაუბრუნა“.

ეს მოხდა ცხრა აპრილის ტრაგედიიდან სულ რამდენიმე თვის შემდეგ, როცა საქართველო და ქართველი ხალხი მთელი მსოფლიოს ყურადღების ცენტრში იყო მოქცეული და ყველას თანაგრძნობას იმსახურებდა. იმ ებრაელმაც ჩვენდამი პატივისცემა და მაღლიერება ამგვარად გამოხატა.

ქართველი ებრაელის მიერ მოძღვნილი „ჟამნი“ დაზიანებულია: აკლია თავფურცელი და შიგადაშიგ 30 ფურცელი, რომელთა სანაცვლოდ შიგ იმავე ზომის ცარიელი ფურცლებია ჩატანებული, რათა ისინი ხელით გადაეწერათ და წიგნი შეეცსოთ. მაგრამ განზრახვა სისრულეში ვერ მოუყვანიათ: მხოლოდ 109-ე გვერდის მომდევნო ორი ფურცელი არის ხელით შევსებული ნუსხურად (მსგავსად წიგნის შრიფტისა), დანარჩენი ჩაკრული ფურცლები კი ცარიელია.

ხელახლა აკინძვისას წიგნი შეუმოსავთ ლამაზად მოჭვრეთილი ტყავის ყდით, რომელიც XIX საუკუნის პირველ ნახევარს მიეკუთვნება. სხვათა შორის, ასეთივე ყდაში არის ჩასმული ეროვნული ბიბლიოთეკის კუთვნილი ეგზემპლარიც, რომელსაც არაფერი აკლია და გაცილებით უკეთ არის დაცული.

ქართველი ებრაელის ნაჩუქარი წიგნი ადრე ვინმე დავით კველიშვილის საკუთრება ყოფილა, რასაც მონიშნობს თავფურცელზე გაკეთებული შემდეგი წარწერა (ნუსხურად, XIX საუკუნის I ნახევრის ხელით):

„ეს ჟამნი ეკუთვნის დავით კველიშვილს და ვინც სთხოვოს ან მოიპაროს, მასაც მიეცეს მეხისტეხა დიოსკორესი, დანთქმა და-თან და აბირანისი, კეთრი გეზისი, შიშთვლი იუდასი, ძრწოლა კანისი, სირცხვილი ქაზბი მოაბიტელისა და განტევებულ ზეცისა იერუსალიმისაგან“.

ამ წიგნში შეტანილ თხზულებათა ტექსტი მთლიანად გამა-

რთულია ანტონ კათოლიკოსის მიერ დანერგილი გრამატიკული და ორთოგრაფიული ნორმების მიხედვით, რომლის მიმოხილვასაც, ცხადია, აქ ვერ გამოვუდგებით. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ ამ საკითხზე არსებობს აკად. აკაკი შანიძის საფუძვლიანი გამოკვლევა¹.

დასასრულ, მოვიყვანთ რამდენიმე ნიმუშს წიგნში წარმოდგენილი ტექსტებიდან, რომლებიც ქართველ წმინდანთა სულის მოსახსენებელ საგალობლებს წარმოადგენს და „უამნში“ ქართველი შემდგენელ-რედაქტორების მიერ არის შეტანილი.

განგება ცისკრისა

გალობა მეცხრე
[არსების ხატისა]

ჟთ (=99 გვ.)

ესე არსების ხატი ბერძენთ არა აქჳსთ, ქართლში თქმულია და ამისთვის არ დავაგდევით.

არსებისა ხატო უცჳალბელო, შეუძრჳლო ბეჭედო უვნებელო, ძეო სიბრძნეო, და სიტყუაო, მკლავო მარჯვენეო და ძალო მაღლისაო, შენ თაყუანის-გცემთ მამისა და სულისა თანა.

ჯჳარისა

ჯჳარისა წინა პატიოსანსა, რომელსაც აქებენ ანგელოსნი და ძალნი ზეცათანი, ჩჳწნცა მათ თანა თაყუანის-ვჳსცემთ და ვადიდებთ და ვითხოვთ მისგან ჰჳსნასა ყოველთა ვნებათაგან.

მთავარ-ანგელოსთა

რ(=100)

ზეცისა ძალთა ერის-მთავარნო, საფარჳლითა ფრთეთა თქჳწნთათა შემზღუდენ მავედრებელნი ესე თქჳწნი და განსლჳსა ამის სულისა ჩემისასა მიჳსნენით

¹ ა. შანიძე, ანტონ I-ის გავლენა სალიტერატურო ქართულზე და ძველი ქართული ენის ძეგლების ვითარება ახალი აღთქმის წიგნების გამოცემებში: „კრებული“, თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 9, თბ., 1964.

ბნელთა ჰაერის-მცტვლთა ჴელისაგან.

სტვტის-ცხოველისა

სტვტო ღმრთივ-აღმალღებულო, თაყუანის-გცემთ, კტ-ართო საფულოო და მირონო წმიდაო, ჴუარო ქრისტეს-ღმრთისაო, რაფთა მოსცე ძღვევა ჴელმწიფესა ჩტუწნსა, შენ მიერ ოხებით გვრგვნოსანსა.

ნათლის-მცემლისა

ყოველთა ნაშობთა უმეტესო, მდგომარენი ლოცუათა შინა მორწმუნეთა კრებულნი ლმობიერად და ცრემლით შეგვივრდებით, ნათლის-მცემელო ქრისტესო, მფარტვლ-გტვყავ მოსავთა შენთა!

იოანე მახარებელისა

უამსა ვნებისასა წინაშე ჴუარისა მდგომარესა, რომელსა გინოდა ძმად თვსად მეუფტმან და შეგავედრა უბინოდ-მშობელი თვსი, ჴ ღმრთის-მეტყტვლო იოანე, მეოხ-გტვყავ ჩტვწნ!

მოციქულთა

თავნი მოციქულთანი ვადიდნეთ, მნათობნი ყოველისა სოფლისანი: პეტრე - კლდე სიმტკიცისა, პავლე - პირი ქრისტესი და მოძღტარი წარმართთა, რაფთა ოხითა მათითა მოვიპოთ შენდობა ცოდვათა.

ნიკოლასისა

რა(=101)

მირონ-ქალაქისა ბრწყინტალებო, ლუკიისა შემამკობელო, გლახაკთა სიმდიდრეო, უბრალოთა სიკტდილისა დამტვსნელო, დიდო მღდელო-მთვარო ნიკოლასო, მეოხ-გტვყავ ჩტვწნ!

ვასილისა

ყოველთა ჩტვწნთა საკურნებელად, შეცოდებულთა სულთა გამომტსნელად გამოტსწინდი, ყოვლად-სანატრელო ვასილი! საღმრთოფსა მღტდელობისა საუნჯეო, ევედრე ქრისტესა ღმერთსა შეწყალებად სულთა ჩტვწნთათვს!

ოქროპირისა

ტმატკბილად მტმობიარეო ორღანოო, ოქროფსა ნესტტო,

მდინარეო საღმრთოთა ჰსწავლათაო, მვედრებელთა შე-
ნთა გვთხოვე ცოდვათა მოტევება! იოანე ოქროპირო,
მეოხ-გჭყყავ წინაშე სამებისა!

სკმეონისა

სკმეონ მოხუცებული ვადიდოთ, რომელმან ახარა
ადამს გამოჰსნაა ბნელისაგან და აღმოყვანება კვლად
მუნვე სამოთხედ. და ჩჭყნ, მგალობელთა მისთა, მოგჭ-
მადლოს ცოდვათა მოტევება.

ანდრეა მოციქულისა

ანდრეა მოციქული ვადიდოთ, რომელმან მოგჰსჭყნა
ხატი ყოვლად-წმიდისა და მით მოგჭაქცივნა წარმართნი
თაყჷანის-ცემად მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა.

ნინასი

უნათლისმცემლე ცხოვართა განბნეულთა, ვითარცა
მწყემსმან კეთილმან, შეჰკრიბე | და მიჰჭარე ქართჭ-
ჭლნი ღმერთსა მათსა, დედაო წმიდაო ნინა! ევედრე
შკლთა შენთათჷს ქრისტესა ღმერთსა.

ქეთევან დედოფლისა

დიდებულება საწყოთოსა მოიძულე დედოფლისა ცათა
და ქჭყყანისასა ეზიარე, დედოფალო ქეთევან! ჴორცინი
მოინჭყნ სიძისა შენისა ქრისტესთჷს, მას ევედრე ჩჭყნ,
მონათა შენთა, ქართჭჭლთათჷს.

იოანე ზედაძნელისა

ჰკამკამებ უდაბნოსა, ჰნათობ ქართჭჭლთა უმეტეს
მზის-თჭალისა, მამაო მამათაო, იოანე! მეოხ-იქმენ მა-
თთჷს, რომელნი პატივის-ჰცემენ დღესასწაულსა შენსა
და განათლდებიან.

შიო მღჷმელისა

მღჷმე ფართოდ მიწა-მჭჭტოთ ეთორისა (?) ჰქმენ
მთხრებლ კიბედ კამარათა ცისათა, ზესთა ზენაასა მყის
ამაღლდი სუფევად, მამაო შიო, ასურო, ჰსურის ქართვე-
ლთა შენდა, და მოივლტიან სამარხოდ შენდა. მეოხ-
გჭყყავ ჩჭყნ!

რბ(=102)

დავით გარეჰსჯელისა

საზრდელითა პირ-მეტყუტჳჳლითა იზრდებოდი, სი-
ბრძნითა და ცხოვრებითა ანგელოსებრ ჰსცხოვრებდი, სა-
ნატრელო გარეჰსჯელო დავით! დასცენ მტერნი ჩჳჳწნი,
ვითარცა ვეშაპი იგი!

ამბერკისა

რგ(=103)

მნათობსა ყოვლისა სოფლისასა იერაპოლის მღდელთ-
მთავარსა, სასნაულთა-მოქმედსა, სენთა და ეშმაკთა წა-
რმდევნელსა, დიდსა ამბერკის ყოველნი შევასხმიდეთ!

გრიგორისა

იჳჳჳბენ ერნი და განჰსცხრების ეკკლესია, და იხა-
რებს წმიდად ბრძენთა კრებულნი. ღმრთისა სიტყუსა სა-
უნჯეო გრიგორი, მეოხ-გჳჳყავ პატივის-მცემელთა შე-
ნთა!

გიორგისა

ნათელ-ჳყავ შჳდ-წილ სამყაროჲ ახოვნად, ღჳანწნი
რაჲ თავს-ისხენ, დიდო მონამეთა-მთავარო, მჳწეო გი-
ორგი. ამისთჳს გევედრებით, გჳჳსნენ ჭირთაგან, და მეოხ-
გჳჳყავ წინაშე ღმრთისა!

დიმიტრისა

სამ-გზის სანატრელო გვრგვნო მონამეთაო, დიმიტრი!
ღმერთ-შემოსილო, მოგჳჳსენენ წინაშე სამებისა ქებით
მადიდებლნი შენნი და გვთხოვე ქრისტესგან დიდი წყა-
ლობაჲ!

ვესტათისა

ნათლითა ელჳართა შემკულო, მჳწეო მჳედარო ქრი-
სტესო, მონამეთა-მთავარო ვესტათი! ძით და მეუღლით
შენით მეოხ-გჳჳყავ წინაშე ღმრთისა პატივის-მცემელთა
შენთა!

ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი

1. ახალი მასალები იმერეთის 1810 წლის აჯანყებაზე

1960 წელს გამოვაქვეყნეთ საიდუმლო ანბანით (კრიპტოგრაფიულად) ნაწერი ორი წერილი, რომლებიც შეეხებოდა მეფის რუსეთის წინააღმდეგ იმერეთის 1810 წლის აჯანყებას. პირველი საიდუმლო წერილის ადრესანტია იმერეთის სახლთუხუცესი ზურაბ წერეთელი, ადრესატი კი – მისი შვილი გრიგოლი, ხოლო მეორე წერილის გამგზავნია გრიგოლი, მიმღები კი – ზურაბი. ორივე წერილი დაწერილია ანჯანური ანბანით¹.

გრიგოლ წერეთლის აღნიშნული წერილი მეორეჯერ გამოაქვეყნა ისტორიკოსმა მ. გონიკიშვილმა, პირველი პუბლიკაციის მიუთითებლად და განსხვავებული ინტერპრეტაციით².

1980 წელს ლ. ათანელიშვილმა მიაკვლია ზურაბ წერეთლისადმი ანჯანური ანბანით მიწერილ გრიგოლის კიდეე ერთ კერძო ბარათს, რომელიც იმავე პერიოდშია დაწერილი და ისევე იმერეთის პოლიტიკურ ამბებს ეხება. შვილი ურჩევს მამას უფრო მეტად ჩაუკვირდეს იმერეთის აჯანყების გამო შექმნილ მდგომარეობას და ფრთხილად იმოქმედოს. აქვე მოგვყავს ლ. ათანელიშვილის გაშიფრული კრიპტოგრაფიული წერილი: „როდესაც ქუთაისს ჩაბრძანდეთ, ეცადეთ, რომ სვიმონოვს³ კარგი მადლობა უთხრა შენთვის, და თუ ნახო ვისიმე იმგვარი წყალობა და [თ]უ შენ არ გიამოს, არ შეიმცნო და არც არავის გა[ა]გონო უგემ[უ]რად. ვინც მტერნი არიან, იმათ უმფრო

¹ გ. მიქაძე, ზურაბ და გრიგოლ წერეთლების კრიპტოგრაფიული წერილები (ახალი ცნობები იმერეთის 1810 წლის აშლილობაზე), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების „მოამბე“, 1960, №2, დაერთვის კრიპტოგრამის ფოტოკოპირი.

² მ. გონიკიშვილი, იმერეთი XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე, თბ., 1979, გვ. 164-165.

³ სვიმონოვი არის გენერალ-მაიორი თ. ფ. სიმონოვიჩი, რომელიც ხელმძღვანელობდა მეფის რუსეთის ჯარებს იმერეთში XIX საუკუნის დასაწყისში (მასზე იხ. ე. გ. ვეიდენბაუმის კარტოთეკა, დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში; მ. ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, II, თბ., 1983, გვ. 176-177).

მხიარულად ეჩვენე, ამისთვის რომ ვინც შენსას კავალერიას ნახამს, დიდად შენუხდება და იქნება ავშიაც გაერიოს. ეს ჩემი მოხსენება სულ ანონი [ანტონი?] ერისთავისათვის არის. მაგათ ეგონათ, ერთობით რაჭა მიეცემოდათ და კავალერია. და რადგან ესენი დააკლდათ, უთუოდ შეორგულდებიან, თუ ნახეს რამე.

თქვენს დასთან გაგზავნა ამ წიგნისა ტყუილათ მოგწერე¹.

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის იშვიათ გამოცემათა უცხოურ განყოფილებაში დაცულ მ. ბროსეს „საქართველოს ისტორიის“ I ტომში² ჩადებულია საიდუმლო ანბანით ნაწერი კერძო ბარათი, რომელიც ისტორიკოს დიმ. ბაქრაძეს 1847 წლის ოქტომბერში აღმოუჩენია ალექსანდრე გრიგოლის ძე წერეთლის ქალაქებში. ამას ვგებულობთ დიმ. ბაქრაძის 1886 წლის მაისს შესრულებული რუსული მინაწერიდან. ტექსტი დაწერილია ცისფერ ქალაქზე. წერილის გამგზავნი, ადრესატი და დაწერის დრო მითითებული არ არის. მკვლევარმა გაშიფრა ტექსტი და შეადგინა ე. წ. „გასაღები“ ანუ კრიპტოგრამის ანბანი, რომელსაც „ანჩინურს“ უწოდებს, სინამდვილეში კი ის ანჯანური სისტემის ანბანია. წერილის დედანი, ე. წ. „გასაღებთან“ და გაშიფრულ ტექსტთან ერთად, დიმ. ბაქრაძეს ჩაუდგია 1858 წელს პარიზში, ფრანგულ ენაზე დაბეჭდილ მ. ბროსეს ზემოთ დასახელებული წიგნის საკუთარ ეგზემპლარში.

მეცნიერის ეს გაშიფრული წერილი, ვინაიდან იგი გამოქვეყნებული არ ყოფილა, მკვლევართა ყურადღების გარეშე დარჩა, თუმცა ცნობა მის შესახებ დაბეჭდილი იყო³. საფიქრებელია, დასახელებულ წერილს იცნობდა ზ. ჭიჭინაძე, რომელიც წერდა: „ფილადელფოს კიკნაძემ „ფარული საზოგადოების“ წევრთათვის (1832 წლის შეთქმულთათვის – გ.მ.) მოიგონა ახალი ქართული საიდუმლო ანბანი. „ფარული საზოგადოების“ წევრნი ერთმანეთში მიმონერის დროს, თურმე, ამ ანბანს ხმარობდნენ, რომ მათი მინაწერი ცნობები არავის გაეგო და შეეცყო. ამ ფარული ანბანის ნიმუშები მე ვნახე 1880 წლებში, იგი ჰქონდა ისტორიკოს დიმი-

¹ ლ. ათანელიშვილი, რამდენიმე კრიპტოგრაფიული წერილის შესახებ, „მაცნე“, ელს, 1980, №2, გვ. 84-88 და სურ.3.

² M. Brosset, Histoire de la Ge'orgie, I. St.-Petersbourg, 1858 (წიგნის შიფრია: E 12135/409).

³ ა. კავკასიძე, ცოდნის დაუმრეტელი წყარო, „საბჭოთა ხელოვნება“, 1957, №2-3.

ტრი ბაქრაძეს, ისტორიკოსმა მისი კითხვაც იცოდა კარგად¹. აქ ფაქტების აღრევასთან უნდა გვექონდეს საქმე, რადგან საეჭვოა, რომ იმ დროს დიმიტრი ბაქრაძეს ხელთ ჰქონოდა 1832 წლის შეთქმულთა გასამართლების საბუთები.

არსებული მასალების შესწავლიდან და ნაწერის (ტიქესტის) ხელის მიხედვით ირკვევა, რომ წერილის გამგზავნია გრ. წერეთელი, მიმღები კი - ზ. წერეთელი. დასახელებული წერილიც შეეხება იმერეთის აშლილობას და მეტად საინტერესოა თავისი შინაარსით. აქვე მოგვყავს დიმიტრი ბაქრაძის გაშიფრული წერილი, რომელიც დედანს შევუჯერეთ და დავაზუსტეთ:

„ჯარსაც და ხაზინასაც გამოვ[უ]გზავნი, თუ წიგნს მომწერსო. და, ბოლოს, საქმე[მ] ამაზედ დადგა: როგორც მოსწერთ და რაოდენსაც დაიბარებთ ჯარს, ეგოდენს მოგართმევენ და ერთი ბატალიონი კმარ[ა] ამისთვისო, რომ ექვსას-შვიდასი იქნება და ამისთვის კმარა. ახლა ჩემი მოხსენება ეს არის: თქვენ ყოველივე მოსწერეთ, როგორც გნებავდესთ, და ერთი იმისი პირიც მე მიბოძეთ, მაგრამ დიმიტრის² კი აცნობეთ, რომ რას გემართლებიან იმისნი სახლეულნი; და ჩემი რჩევა ეს არის: რითაც საქმით იყოს, ეგ მანდიდამ წამოვაყვანინოთ, თორემ ბოლოს მაგისგ[ან] ნაქმარი სულ ბოროტი იქნება; და ეს ასეთს გვარზედ უნდა მოხდეს, რომ ეგების³ თითონ მეფემ და ხალხმა მოსწეროს, რომ ამით ჩვენ ველარ დავზავდებით. თუ გნებავსთ, ისევ რუსი იყოს და ეს ნუ იქნება, აქ[მ]ისთვის რომ მე მესმის, რასაც ბეგლარ[ი] ლაპარაკობს და მოქმედებს. გურიელისაც მოვახსენე და მე ეგ არ მინდაო, ეგ სხვა არის და სახელმწიფო ს[ა]ქმე სხვა არისო და ფაშის⁴ წიგნი იამა და იმისი ბეჯითობა მოვახსენათ და საქმეც ის არის, თუ ის მოვახერხეთ, ყოველსავე აღვასრულებინებთ მანდეთ თუ აქეთ; და ეს არის ახლა საჩქაროდ მოველი თქვენს ამბავს. თუ აქავ მომასწრებს, ის სჯობს, თუ არადა ან ქცხინვალს, ან გორს და ან ახალქალაქს ვიქნები. თუ კნიაზი⁵ გენახოსთ ჩემ შემდგომად, ისიც მიბრძანეთ. მე თქვენი წერილი აღარ

¹ ზ. ჭიჭინაძე, „ფარული საზოგადოების“ მოქმედნი პირები: ფილად. კიკნაძე. „ტრიბუნა“, 1922, №195.

² დიმიტრი ორბელიანი, გენერალ-მაიორი, რიკჰოვის გარდაცვალების შემდეგ (1808 წ.) იმერეთსა და ოდიშში მყოფი ჯარების უფროსად დაინიშნა.

³ ხაზგასმული წინადადება ხელნაწერში ჩვეულებრივად სწერია.

⁴ ახალციხის ფაშა - შერიფ ფაშა.

⁵ კნიაზი - ცნობილი გენერალი გიორგი იესეს ძე ერისთავი (1760-1863).

მბოძებია რა. არ ვიცი, არ მოგიწერიათ, თუ მომწერეთ და არ მომი-
ვიდა. თუ მოგწეროთ, მიბრძანეთ, ვის გამოატანეთ და რა ეწერა“.

აქვე გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ ჩვენს არქივში დაცული, მღვიმევის მონასტრის (ჭიათურის რაიონი) უცნობი ძველი ხელნაწე-
რის – „სადღესასწაულოს“ ბოლო ფურცელზე, რომლის მეორე გვე-
რდზე მოთავსებულია ორ სვეტად ნაწერი ტექსტი იმერეთის 1810
წლის აჯანყების შესახებ. იგი შეიცავს 1810-1815 წლებში მომხდარი
მოვლენების ქრონიკალურ ჩანაწერებს. სხვა საყურადღებო-ისტო-
რიულ-პოლიტიკურ ამბებთან ერთად, მასში გადმოცემულია იმერე-
თის აჯანყების მსვლელობა და მისი შედეგები. ეს ჩანაწერები აზუ-
სტებს და ავსებს აჯანყების გარშემო არსებულ ცნობებს. იგი შე-
სრულებული უნდა იყოს ისტორიული ამბების თვითმხილველისა და
უშუალო მონაწილის, ან საქმეში კარგად ჩახედული პირის მიერ.
ამდენად, მას პირველწყაროს მნიშვნელობა ენიჭება¹.

2. „ქართლის ცხოვრების“ ერთი ადგილის ნაკითხვისათვის (ტექსტოლოგიური დაკვირვება)

ქართლის მეფე სიმონ I (1537-1612) ცნობილი იყო, როგორც
საზრიანი და მამაცი სარდალი. მან არაერთხელ დაამარცხა და
ქართლიდან გარეკა შემოსეული ყიზილბაშები (ირანის მეომრები).
„ქართლის ცხოვრებაში“ გადმოცემულია ისტორიული ეპიზოდი –
თუ 1569 წელს როგორ მუხანათურად გასცეს იგი და დატყვევე-
ბული მიჰგვარეს სპარსეთის მეფეს, შაჰთამაზს.

სიმონ მეფეს ჰყავდა ერთგული მოხელე, ბოქაულთუხუცესი, შე-
მდგომ მენინავე სადროშოს (სომხით-საბარათიანოს) სარდალი სა-
ჩინო ბარათაშვილი. ერთხელ, როდესაც იგი კოჯრიდან მოდიოდა,
გზაზე შემოხვდა მეფის გამცემი და სამშობლოს მოღალატე კახაბერ
ყორღანაშვილი. ისტორიკოსის თქმით, „რა იცნა საჩინომ კახაბერი
ყორღანაშვილი, შეიპყრა და გარდაადგო კლდესა მას გელიყარისასა,
და რა მიგორედა (sic) ჩაღმა, იტყოდა თვითვე ლექსსა ამას:

ყორღან-ოღლი ქარაფინდა,
ხელი ჰკრეს და გარდაფრინდა“².

¹ გ. მიქაძე, უცნობი ხელნაწერის ერთი ფურცელი, „მნივნობარი“, 2003, გვ. 81-86.

² ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, I, ივ. ჯავახიშვილის
წინასიტყვ. და რედ., თბ., 1940, გვ. 87.

ყორღანაშვილის ეს ამბავი განსხვავებულად აქვს მოთხრობილი ვახუშტი ბაგრატიონს, რომელიც წერს: როცა საჩინომ შეიცნო გზად მიმავალი მოღალატე ყორღანაშვილი, უთხრა: „უკეთუ კეთილ არს განცემა მეფისა და ქუეყნისა, იხილე ან შენცა! და გარდაავდო იგი კლდესა გელიყარისასა“. ისტორიკოსი დასძენს, რომ მაშინ ხალხი მასზე (კახაბერზე) ამბობდა:

ყორღანასძე ქარაფინდა,
ხელი ჰკრეს და გარდაფრინდაო¹.

როგორც ვხედავთ, მოყვანილ ლექსში წინადადება ამკარად გაუმართავია, ხოლო ძეგლის გამოცემებსა² და სამეცნიერო ლიტერატურაში კი ამის შესახებ არაფერია თქმული, არადა ასეთი უაზრო ტექსტი აუცილებელ ტექსტოლოგიურ ჩარევას მოითხოვს.

რას ნიშნავს სიტყვა „ქარაფინდა“?

რა თქმა უნდა, მასში ყორღანაშვილის შერქმეული სახელი (მეტსახელი) არ იგულისხმება. კონკრეტულ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სიტყვის არასწორ (მცდარ) წაკითხვასთან. ხელნაწერის გადამწერმა გადანერის პროცესში დაუშვა შეცდომა, რამაც გამოიწვია მძიმე აზრობრივი შინაარსის შეცდომა: ნაცვლად სიტყვისა „ქარაფინდან“ დანერა სიტყვა „ქარაფინდა“. ასეთი წაკითხვის შემდეგ კი, თუ მოღალატის გვარს მიცემით ბრუნვაში ჩავსვამთ და სასვენ ნიშანს (მძიმეს) მოვაცილებთ, ადვილად მოხერხდება ტექსტის დამახინჯებული ადგილის სწორი აღდგენა და ფრაზა ასე წაკითხება:

„ყორღანასძეს ქარაფინდან
ხელი ჰკრეს და გადაფრინდა“.

ასეთი კონიექტურა, ვფიქრობთ, მართებული იქნება, რაც შინაარსობრივად სავსებით შეესაბამება ისტორიულ გადმოცემას. თანაც, სულხან-საბას განმარტებით, ქარაფი არის „დიდი კლდე“.

სხვათა შორის, მეფის, და სამშობლოს მოღალატის კახაბერ ყორღანაშვილის დასჯა საჩინო ბარათაშვილის მიერ მოთხრობილი აქვს იაკობ გოგებაშვილს³.

¹ „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 409.

² იქვე, გვ. 959.

³ ი. გოგებაშვილი, საშინელი სასჯელი მოღალატისა, „ჯეჯილი“, 1902, №4, გვ. 69-71.

3. მხითარ სევასტიელის „რიტორიკის“ გადაწერის ვინაობისათვის

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულია ანტონ I-ის მიერ სომხური ენიდან თარგმნილი მხითარ სევასტიელის „რიტორიკა“ (S1744). აღნიშნული ხელნაწერი, როგორც გადამწერის ანდერძიდან ირკვევა, გადაწერილია 1772 წელს.

ხელნაწერს აქვს შემდეგი მინაწერი: „ღმერთმა აცხოვნოს ამისი აღმწერელი წინამძღვარი გამალიელ[ი]“, მაგრამ, აღნიშნული მინაწერი საქმის ვითარებას სწორად არ ასახავს. ამ მინაწერის ხელი განსხვავდება ნაწერისაგან, რაც ეჭვმიუტანელს ხდის მინაწერის სიყალბეს. ხელნაწერი გადაწერილია სხვა პირის მიერ.

ანდერძის ბოლოს ჩანერილია ციფრობრივი კრიპტოგრამა, ანუ საიდუმლო ანბანით დაწერილი ტექსტი, რომელშიც მითითებულია ხელნაწერის გადამწერის ჭეშმარიტი ვინაობა. კრიპტოგრაფიული ჩანაწერი სპეციალისტების მიერ წაკითხული არ არის¹ და აქვე ვიდრე ვით გაშიფრულ ტექსტს:

„აღწერა დასაბამითგან[ან] ვიდრე აქამომდე 7280, ქ[რისტ]ეს აქეთ [1772], განხორციელებითგან სიტყვისა ღ[მრთი]სა 1772, ქ[ორონი]კ[ონ]ს [460], თთუესა ივნის[ს]ა, რიცხუსა 26 დიაკვნის ზოსიმესაგან წიგნი ესე რიტორ[ი]კა.“

კრიპტოგრაფიულად დაწერილი ტექსტი ხაზგასმულად არის დაბეჭდილი. როგორც ირკვევა, „რიტორიკის“ აღნიშნული ნუსხის გადამწერი არის ზოსიმე დიაკვანი, რომელსაც ხელნაწერის გადაწერის დაუსრულებია 1772 წლის 26 ივნისს.

ანდერძში დასახელებული ქრონოლოგიური ცნობების დღევანდელ მონაცემებზე გადმოსაყვანად, დასაბამითგანით გამოთვლის დროს, წლების მოცემულ რაოდენობას (7280) უნდა გამოვაკლოთ 5508 წელი, რადგან დასაბამითგანი კონკრეტულ შემთხვევაში განგარიშებულია ბერძნული წელთაღრიცხვით, ე. ი. 7280-5508=1772 წელი.

ქორონიკონის თანამედროვე ანგარიშით კი წლების ნაჩვენებ რაოდენობას (460) უნდა მივუმატოთ მეთოთხმეტე მოქცევის წლები (1312) და მივიღებთ 1772 წელს.

¹ „ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (S კოლექცია)“, ტ. III, თბ., 1963, გვ. 177-178.

4. სოლომონ ცაიშვილი - ლიტერატურათმცოდნე და პედაგოგი

ცნობილი ლიტერატურათმცოდნე და პედაგოგი სოლომონ მაქსიმეს ძე ცაიშვილი (დაგარგულია) დაიბადა 1900 წლის 26 თებერვალს სოფელ ურთაში (ზუგდიდის რაიონი) ღარიბი გლეხის ოჯახში. დაამთავრა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელი და მასწავლებლად განემწესა თავის სოფელში.

1926 წელს იგი ჩამოვიდა თბილისში და მუშაობა დაიწყო გაზეთ „კომუნისტის“ რედაქციაში, პარალელურად ასწავლიდა სოფ. პატარძელის შვიდწლიან სკოლაში.

1932 წლიდან ს. ცაიშვილი მუშაობდა პედაგოგიური ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებში, შემდეგ იყო საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმის მეცნიერი თანამშრომელი, ხოლო 1941-1946 წლებში კი - მუზეუმის სწავლული მდივანი.

ს. ცაიშვილი იყო ზუგდიდის მუზეუმის ერთ-ერთი დამაარსებელი და სულისჩამდგმელი. დიდი ამაგი მიუძღვის მას საქართველოს განათლების მუზეუმის ფონდების შეგროვებასა და შესწავლაში.

ს. ცაიშვილი იკვლევდა XIX საუკუნის ქართული მწერლობის საკითხებს. სწავლობდა ქართველ მწერალთა ცხოვრება-მოღვაწეობას. განსაკუთრებული ამაგი დასდო ი. მეუნარგიას და უიარაღოს (კონდრატე თათარაშვილის) ლიტერატურული მემკვიდრეობის გამოქვეყნებას. მან მოიძია და გულმოდგინედ დაამუშავა ქართველ მწერალთა და მოღვაწეთა უცნობი საყურადღებო მასალები. ს. ცაიშვილი იკვლევდა, აგრეთვე, ხალხური სიტყვიერების ცალკეულ საკითხებს, (სხვადასხვა პერიოდულ გამოცემაში დაბეჭდილი აქვს ლიტერატურული, პედაგოგიური და პუბლიცისტური ხასიათის მრავალი სტატია, გამოკვლევა, წერილი თუ ნარკვევი). მწერლის ძირითადი შრომები თავმოყრილია და გამოქვეყნებულია ორ ნივნად.

ბატონ სოლომონს ახლოს ვიცნობდი, ხშირად ვხვდებოდი მუზეუმების სამეცნიერო საბჭოების სხდომებზე. ყოველთვის აქტიურად მონაწილეობდა სამუზეუმო და საგამოფენო საქმიანობაში. 60-იან წლებში ვთხოვე, რომ მოენოდეზინა ცნობები თავის ფსევდონიმებზე, რაც შემისრულა კიდევაც. აქვე უცვლელი სახით წარმოგიდგენთ მის მიერ მოწერილ ბარათს, რომელშიც გაშიფრულია მკვლევრის ფსევდონიმები:

„პატივც. გივი!

ვასრულებ თქვენს დავალებას. ზოგიერთები განგებ გამოვტოვე, ზოგიერთებიც არ მახსოვს. რამდენი კორესპონდენცია სოფლიდან მიგზავნია, სულ სხვადასხვა ფსევდონიმებით იყო. რაც მახსოვს და ჩემს რვეულში აღმინიშნავს, ეგ არის:

1. გლეხისშვილი - 1917 წ. „ჩვენი მეგობარი“
2. სოლო ცაიშელი - 1920 „ხალხის მეგობარი“
3. ოდიშელი - 1922-23 „ტრიბუნა“
4. ბიტუ - 1923-35 „კომუნისტი“, „კომუნისტური განათლება“
5. პაატა არგუნი - „მასწავლებლის თანამგზავრი“
6. პაატა არგულიანი - „ჩვენი თაობა“
7. ს. ც-ლი - 1932-37 „კომ. განათლება“
8. ც. დადიანი - 1945-57 „სახალხო განათლება“
9. ც. სვანიშვილი - 1951-55 „ახალგაზრდა კომუნისტი“
10. ც. ლიპარტიანი - 1951 „კომუნისტი“
11. ბ. კახიანი - 1955 „ახალგ. კომუნისტი“
12. დ. ჯორჯაძე - 1955-1956 „ახალგაზრდა სტალინელი“ და სხვ. სხვა შემთხვევაში ყველგან პირდაპირი ხელმოწერაა - სოლომონ ცაიშვილი.

22.VI.57.

ჰო, ერთი კიდეც, ა. კოკილაშვილის მოფიქრების შედეგად და-მებადა ასეთი ფსევდონიმი: „სოლომნიშვილი“ (იხ. „გამარჯვება“, 1952, №89).

ჩამოთვლილი ფსევდონიმები ფართო საზოგადოებისთვის პირველად ხდება ცნობილი. ისინი გარკვეულ დახმარებას გაუწევენ გასული საუკუნის 20-60-იანი წლების ქართული საზოგადოებრივი აზრის შემსწავლელებს და, კერძოდ, ქართული პრესის ისტორიაზე მომუშავეებს.

ღვანლმოსილი ლიტერატურათმცოდნე და პედაგოგი გარდა-იცვალა 1957 წელს, დაკრძალულია დიდუბის პანთეონში.

მარია მ ბაჩუჩილაძე

ქართული სტამბური პრიფტის დიდოსტატი

ბენო გორდეზიანს ფართო საზოგადოება უმთავრესად იმ წიგნების მიხედვით იცნობს, რომლებიც ქართული სტამბური პრიფტის ისტორიის კვლევას შეეხება. ამასთანავე, იგი პირველი იყო, ვინც ეცადა ქართული გრაფიკის განვითარების საერთო სურათი წარმოედგინა და ცალკეული მხატვრების შემოქმედებითი პორტრეტებიც მოეცა, მაგრამ ნაკლებად ცნობილია მისი მოღვაწეობის მეორე და ძირითადი მხარე – მუშაობა სტამბური პრიფტის განვითარების საქმეში. იგი იმ ადამიანთა რიცხვს მიეკუთვნება, ვინც მთელი ცხოვრების მანძილზე ემსახურა ქართული სტამბური პრიფტის სრულყოფას და უდიდესი ღვაწლი შეიტანა ქართული ბეჭდური წიგნის განვითარების ისტორიაში.

ქართული სასტამბო პრიფტის დიდოსტატი ბენო გორდეზიანი დაიბადა 1894 წელს ონის რაიონის სოფელ საკაოში.

თბილისის სემინარიის დამთავრების შემდეგ სწავლა გააგრძელა სახელმწიფო უნივერსიტეტში. დაამთავრა პარტგამომცემლობა-

სთან არსებული წიგნის გაფორმების უმაღლესი კურსები ლენინგრადში.

1922 წლიდან მუშაობდა სახელმწიფო გამომცემლობაში ჯერ საქმეთა მმართველად, ხოლო შემდეგ – მხატვარ-რედაქტორად, მთავარ მხატვრად, სახვითი ხელოვნების განყოფილების გამგედ. 1947 წლიდან ხელმძღვანელობდა ქართული შრიფტის ექსპერიმენტურ განყოფილებას. არჩეული იყო მისივე თაოსნობით შექმნილი ქართული შრიფტის კომიტეტის პასუხისმგებელ მდივნად.

სიცოცხლის ბოლომდე ემსახურებოდა ქართული სტამბური შრიფტის შექმნის საქმეს. მან მრავალი ახალი სახეობის სტამბური შრიფტი შეიმუშავა: „მკაფიო“, „გორდეზიანი“, „სატიტულო გორდეზიანი“, „გარნიტური გორდეზიანის კურსივით“, „ვინრო გარნიტური“ და სხვა; იგი არის ავტორი მონოგრაფიებისა: „ქართული მხედრული შრიფტი“ (თბ., 1955), „ქართული სასტამბო შრიფტები“ (თბ., 1961), „ქართული სასტამბო შრიფტების – კატალოგი“ (თბ., 1965), „სტამბური შრიფტები – მანქანური აწყობის“ (თბ., 1971), გამოკვლევებისა ცალკეული მხატვრების შესახებ: „ნიკო ფიროსმანაშვილი“ (1930), „ზიჩი საქართველოში“ (1966), მცირე ალბომი – „ქართველი მწერლები“ (1944), „იოსებ შარლემანი“ (1955), „დავით ქუთათელაძე“ (1956, 1959), „გრიგოლ ტატიშვილი“ (1957), „ქართული გრაფიკა“ (1959), „ქართული საბჭოთა გრაფიკა“ (1952) და სხვ.

გამომცემლობაში მუშაობის პერიოდში, და შემდგომაც, რედაქტორობას უწევდა ხელოვნების დარგში გამოცემულ ნაშრომებს.

ამავე დროს მისი მხატვრული მემკვიდრეობიდან შემორჩა რამდენიმე გრაფიკული ნამუშევარი და ორი ფერწერული ტილო.

ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა, XX საუკუნის 10-იანი წლების დასასრულს ჩაება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. 10-20-იან წლებში ბევრი ახალი ჟურნალი გამოდიოდა, რომელთა გაფორმება-გამოცემაშიც სრულიად ახალგაზრდა, შემდგომში კი ცნობილი მხატვრები მონაწილეობდნენ: ირაკლი გამრეკელი, დავით კაკაბაძე, აპოლონ ქუთათელაძე, ირაკლი თოიძე, ვალერიან სიდამონ-ერისთავი და სხვები. მათ გვერდით იყო ბენო გორდეზიანიც.

წიგნის პალატის მიერ გამოცემული „ქართული პერიოდიკის“ ბიბლიოგრაფიაში ვკითხულობთ: „ახალი ძალა“ (1918-1919), ორგანო ეროვნულ-დემოკრატიული ახალგაზრდობის მთავარი კომიტეტისა. ორკვირეული ჟურნალი, თბილისი. სარედაქციო კოლეგია – შინა-

არსი (1918 წლის ნოემბრისა) სტუდენტ-ავტორების – ბ. გორდეზიანის, ვ. ზაალიშვილის, გ. ფერაძის და სხვ...“ – სამწუხაროდ, ამ ჟურნალს ჯერჯერობით ვერ მივაკვლიეთ. 1922 წელს გამოცემული მეორე ჟურნალის, ფუტურისტი პოეტების და მხატვრების „H₂SO₄“-ის პირველივე გვერდზე, გამომცემელთა გვარების ჩამონათვალში, პირველ ნომრად ბენო გორდეზიანია წარმოდგენილი. ლ. ა. შადოვა თავის წიგნში „ძიებანი და ექსპერიმენტები“ (წიგნი გამოცემულია გერმანულ ენაზე, დრეზდენში) მიმოიხილავს 1910-1930-იანი წლების რუსული და საბჭოთა კავშირის ხალხთა ხელოვნების ისტორიას და წარმოაჩენს ბენო გორდეზიანის და ირაკლი გამრეკელის ღვაწლს: „განსაკუთრებით მინდა აღვნიშნო, რომ სუპრემო-კონსტრუქტივისტული ტენდენციები წიგნის გაფორმებაში ქართველი მხატვრების ბენო გორდეზიანის და ირაკლი გამრეკელის ნამუშევრებში, რომელთაც „H₂SO₄“-ის გაფორმება ეკუთვნით, გასაოცრად არის რეალიზებული. ჟურნალი 1924 წელს გამოსცა თბილისში ქართველ პოეტთა და ფუტურისტ მხატვართა ჯგუფმა. თავისებური ქართული ალფაბეტი აქ ახალ ტიპოგრაფიულ სტილთან თავისი აღნაგობით არა ნაკლებ მისადაგებულია, ვიდრე რუსული და ლათინური“. ამ ალფაბეტის შერჩევა და თავისებური ფორმით განლაგება ძირითადად ბენო გორდეზიანის მიერ იყო გააზრებული.

20-იანი წლების უმძიმესმა მოვლენებმა და შემდეგ კიდევ უფრო ძნელად გადასატანმა 30-იანმა წლებმა ბენო გორდეზიანის ცხოვრებასაც დაამჩნია კვალი. ბენო გორდეზიანის ვაჟიშვილი, რისმაგი მოგონებებში მამის შესახებ ამბობს: „ის ჭეშმარიტად ცხოვრობდა თავისი თაობის საინტერესო და მრავალფეროვანი ცხოვრებით. ჩვენი ბინა კიროვის (ახლა გიორგი ლეონიძის – რედ.) ქუჩაზე მისი მეგობრების საკრებულოს წარმოადგენდა. მათთან ყოველი შეხვედრა განსაკუთრებულ სიხარულს მანიჭებდა – საინტერესო იყო ის ყოველი საღამო, რომლის დროსაც ცხარედ და გატაცებით, ყოველგვარი ოფიციალურობისა და აკადემიზმის გარეშე, კამათობდნენ ცნობილი მწერლები თუ მხატვრები თავისი ქვეყნის კულტურის, ამა თუ იმ კონკრეტული ნამუშევრის ავკარგზე. გოგლა ლეონიძე, შალვა დადიანი, ლეო ქიჩელი, სიმონ ჩიქოვანი, ლადო გუდიაშვილი, ლადო გრიგოლია და ჩვენი ერის კიდევ რამდენი მოღვაწე შემოვიდა ჩემს სამყაროში არა მხოლოდ თავისი ჩინებული შემოქმედებით, არამედ თავისი ჩვეულებრივი

III. გვაზიო გარნიტური

1. პირდაპირი ნორმალური, ნახევრადმუქი

კეგელი 6

აბგდეზთიკლმნოპრსტუფქღყშჩცძჭხჯპ

1234567890 ,,:;!)?“-”

კეგელი 8

აბგდეზთიკლმნოპრსტუფქღყშჩცძჭხჯპ

1234567890 ,,,:;!)?“-”

კეგელი 10

აბგდეზთიკლმნოპრსტუფქღყშჩცძჭხჯპ

აბგდეზთიკლმნოპრსტუფქღყშჩცძჭხჯპ

1234567890 ,,,:;!)?“-”

კეგელი 12

აბგდეზთიკლმნოპრსტუფქღყშჩცძჭხჯპ

აბგდეზთიკლმნოპრსტუფქღყშჩცძჭხჯპ

№ 1234567890

კეგელი 10

აბგდეზთიკლმნოპრსტუფქღყ

შჩცძჭხჯპ № 1234567890

ყოველდღიური ადამიანური თვისებებითაც, უბრალოდ, როგორც მამაჩემის მეგობარი. განსაკუთრებული სიახლოვე მამას მაინც გერონტი ქიქოძესთან ჰქონდა. ჩემთვის ყველაზე ბედნიერი დღეები იყო, როცა მათთან ერთად მივდიოდი ქალაქგარეთ ისტორიული ძეგლების სანახავად და საშუალება მქონდა მესმინა დიდი მამულიშვილის, ერთ-ერთი ყველაზე უფრო დახვეწილი ქართველი ინტელიგენტის, გერონტი ქიქოძის საუბრებისათვის საქართველოს ისტორიისა და კულტურის შესახებ. მამა ხშირად იხსენებდა თავისი ცხოვრების იმ დროსაც, რომელიც ჩემთვის მხოლოდ ისტორია იყო. მის მოგონებებში საინტერესოდ ცოცხლდებოდა ხოლმე ქართული ფუტურიზმის მესვეურთა შორის მისი ყოფნის, ვლადიმერ მაიაკოვსკისთან, ირაკლი გამრეკელთან, ლადო და ვახტანგ კოტეტიშვილებთან, ტიციან ტაბიძესთან, პაოლო იაშვილთან, მიხეილ ჯავახიშვილთან ნაცნობობის თუ მეგობრობის პერიოდი, მეგობრებისადმი მამის დამოკიდებულებას ყოველთვის ასაზრდოებდა მათი საერთო, უსაზღვრო სიყვარული სამშობლოსადმი; მათ ურთიერთობაში არასოდეს შემინიშნავს სიყალბე, პირფერობა და მედროვეობა“. რაოდენ ბევრის მთქმელია ეს სიტყვები, მით უმეტეს დღევანდელ დღეს, როდესაც ასე გადაფასებულია ნამდვილი, ქეშმარიტი ღირებულება მამულიშვილობის გაგებისა.

საჭირო გახდა ფიქრი ფიზიკურ და სულიერ გადარჩენაზე. ისეთი ადამიანი, როგორც ბენო გორდეზიანი იყო, განზე ვერ გადგებოდა, ქვეყნის სამსახურზე ხელს ვერ აიღებდა და მან საზოგადოებრივი მოღვაწეობის სფეროდ ქართულ ბექდურ შრიფტზე ზრუნვა აირჩია, რადგან ამ რთულ და საპასუხისმგებლო საქმეში ერისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობას ხედავდა. ეყრდნობოდა რა პრაქტიკული მუშაობის შედეგებს, ყველაზე მნიშვნელოვანი გამოკვლევები მან ქართულ შრიფტს მიუძღვნა. ისინი ფაქტობრივად საფუძველია ქართული შრიფტის ისტორიის შესწავლისათვის. ბ. გორდეზიანი განიხილავს ქართული ბექდური შრიფტის ჩამოყალიბებისა და განვითარების სრულ სურათს. ამ წიგნებში, დაინტერესებული მკითხველისათვის და პროფესიონალებისთვისაც, უამრავი მასალაა თავმოყრილი და წარმოდგენილი. ეს გამოკვლევები თვალნათლივ წარმოგვიდგენენ ხელნაწერი ასო-ნიშნის მოძრავ, ბექდურ ასო-ნიშნად გარდაქმნის პროცესს და ეს პროცესი, რომელიც თავისთავად საკმაოდ რთულია, მკითხველისთვის ადვილად გასაგები და აღსაქმელი ხდება.

სტამბური შრიფტის აქტიური განვითარების პერიოდი XX საუკუნიდან იწყება და „სახელმწიფო გამომცემლობის“ (1921 წ.) დაარსებას უკავშირდება. „სახელმწიფო გამომცემლობა“ მთლიანად თავის თავზე იღებს მონოპოლიას წიგნის ბეჭდვაზე და, რა თქმა უნდა, შრიფტზე ზრუნვის საქმესაც განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა. ბენო გორდეზიანი 1922 წლიდან იწყებს მუშაობას ამ გამომცემლობაში.

1933 წელს იქმნება „ქართული შრიფტის რეფორმის კომიტეტი“ (ხელმძღვანელი დიმიტრი შევარდნაძე), მაგრამ კომიტეტის მიერ შემუშავებული შრიფტი დავის საგანი ხდება. ბენო გორდეზიანს სამართლიანად მიაჩნდა, რომ ქართულ და ლათინურ შრიფტს შორის პარალელიზმი უსაფუძვლოა და რომ: „ქართული ანბანის შემუშავების დროს უმთავრესი ყურადღება მიქცეული უნდა ჰქონდეს იმას, რომ ასოს სიგრძივსა და შუა ტანის ისეთი ურთიერთობა ჰქონდეს, როგორც ქართული ანბანის მოხაზულობის თვისება მოითხოვს და არა ევროპულისა“ და იქვე დასძენს: „გაკვირვებას იწვევს ის გარემოება, რომ რეფორმის კომიტეტმა მთავარ მიზნად ის კი არ დაისახა, რაც აუცილებელი იყო ქართული შრიფტის განვითარებისათვის: ნახაზების შექმნა გარნიტური სისტემის მიხედვით და ამ სისტემით გადახალისება არსებული ქართული შრიფტისა, არამედ ქართული შრიფტის ჩონჩხისა და მისი პროპორციების შეცვლა, რაც სრულიად დაუშვებელი იყო. ამ დროს კი ძირითადად ორ შრიფტს იყენებდნენ „ვენურს“ და „აკადემიურს“. იმის მაგივრად, რომ კომიტეტს სწორად წარემართა მუშაობა და ეზრუნა სრული კეგელიანი შრიფტის შექმნაზე, მათ მოინდომეს ქართული ანბანის რეფორმა, გარდაქმნა ლათინური დამწერლობის ყაიდაზე“¹.

შრიფტის რეფორმის კომიტეტმა მალე არსებობა შეწყვიტა და ამ საქმეზე ზრუნვას განათლების სახალხო კომიტეტის პედაგოგიკისა და პედოლოგიის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტი კისრულობს. ხსენებული ინსტიტუტის ინიციატივით 1935 წელს ეწყობა დახურული კონკურსი ქართველ მხატვართა შორის, მაგრამ წარმოდგენილი პროექტებიდან არც ერთი არ მიუღიათ.

აფასებდა რა ამ კომიტეტის მუშაობას, ბენო გორდეზიანი განსაკუთრებით ამახვილებდა ყურადღებას მხატვრის როლზე. იგი

¹ ბ. გორდეზიანი, ქართული სასტამო შრიფტები, თბ., 1961, გვ. 146.

თვლიდა, რომ მხატვარმა, უპირველესად, იმ გარნიტურის თავისებურებით უნდა იხელმძღვანელოს, რომლისთვისაც ამზადებს ნახაზს, და ყოველი ნახაზი უნდა დაუქვემდებაროს პროექტის ზუსტ გაანგარიშებას. იგი თვლიდა, რომ პედაგოგიკისა და პედოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითმა ინსტიტუტმა თავი ვერ გაართვა იმ მრავალ ორგანიზაციულ საკითხს, რომლებიც მექანიკური ნივთების შრიფტის დამზადებასთან იყო დაკავშირებული.

ბენო გორდეზიანი სამართლიანად მიიჩნევდა, რომ ბექდური შრიფტის სრულყოფისათვის მხატვარს განსაკუთრებული ცოდნა და ყურადღება მოეთხოვება. შრიფტისათვის საჭირო ნახაზის დამზადებისას მხატვარმა უნდა გაითვალისწინოს ისიც, რომ ნახაზის დამზადება მთავარი არაა, რადგან წარმოებაში გადატანისას იგი შესაძლებელია სრულიად შეიცვალოს, აუცილებელია ლიტერებისა და მატრიცების დამზადების რთული ტექნიკის, წარმოების მოთხოვნილებების, ლითონზე გამრავლების თვისებების გათვალისწინება. შრიფტის შერჩევისას მხატვარმა უნდა იხელმძღვანელოს შერჩეული გარნიტურის თავისებურებებით. ყველა ნახაზი პუნქტის საზომს უნდა დაუქვემდებარდეს და მის გაანგარიშებაზე უნდა იყოს დაყრდნობილი.

შრიფტზე მომუშავე თითოეული მხატვრისათვის მნიშვნელოვანია ამგვარი მიდგომა. დღეს, კომპიუტერების ეპოქაში, როდესაც ასე იოლად შეიძლება მიიღო ასო-ნიშანთა სასურველი ფორმა, მაინც უამრავი წუნდებული შრიფტი იყრის თავს კომპიუტერულ ბანკში. ამიტომაც უთუოდ გასათვალისწინებელია ბენო გორდეზიანის შეგონება: „სტამბური შრიფტის კანონები ვერ გუობს ასო-ნიშანთა მექანიკურ გაზრდა-შემცირებას. თუ ასოთა ნაწილი აგებულია ერთი პრინციპით, ხოლო დანარჩენი – მეორეთი, შრიფტი კარგავს მთლიანობას, რაც იწვევს შრიფტის მხატვრული ღირსების დაქვეითებასა და მის უფარგისობას“.

შრიფტს ბენო გორდეზიანი „ნიგნის ენას“ უწოდებდა და მას ნაბექდი პროდუქციის ძირითად კომპონენტად მიიჩნევდა. იგი აუცილებლად თვლიდა შესაფერი შრიფტის შერჩევას ამა თუ იმ თემატიკის და შინაარსის ნაწარმოებისათვის. შრიფტის მნიშვნელოვნების განმარტებისათვის კი შემდეგ ახსნას აყალიბებდა: „იმი-სათვის, რომ შრიფტმა გაამართლოს თავისი დანიშნულება, თავისი ზომის შესაფერი პროპორცია უნდა ჰქონდეს და თითოეულ ასოს სხვა ასოებთან შედარებით სწორი მდგომარეობა უნდა ეჭი-

როს, ე. ი. შრიფტის ხაზი, ანუ სტრიქონი გონების თვალთ გა-
ვლებულ პროპორციულ ხაზს იცავდეს. თუ ეს ზუსტად არ იქნება
დაცული, შრიფტი წუნდებული გამოვა და ასეთი შრიფტით ბე-
ჭდება შეუძლებელი გახდება¹. იგი თვლიდა, რომ შრიფტი უნდა
აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნილებებს: უნდა იყოს ადვილად
საკითხავი, რომ თვალი არ გადაიღალოს, უნდა პასუხობდეს სანა-
რმოო მოთხოვნილებებს და გამოირჩეოდეს ეკონომიურობით.

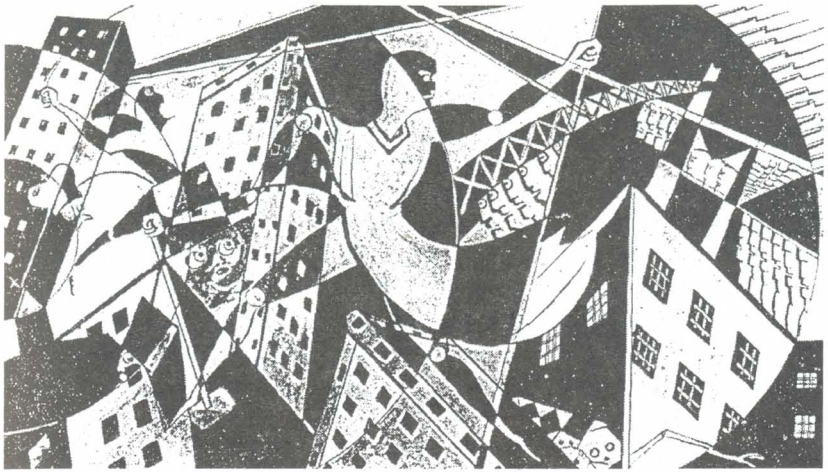
1940 წელს საქართველოს სსრ სახკომსაბჭოს ახალი დადგენი-
ლებით საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასთან იქმნება „ქა-
რთული შრიფტის კომიტეტი“, რომლის მუშაობასაც ხელი შეუშალა
მეორე მსოფლიო ომის დაწყებამ. უფრო მოგვიანებით, 1947 წელს,
შეიქმნა საქართველოს პოლიგრაფიის, გამომცემლობისა და წი-
გნით ვაჭრობის სამმართველო, რომელმაც განაახლა „ქართული
შრიფტის კომიტეტი“, სადაც უკვე აქტიური მუშაობა წარიმართა.
შეიქმნა და დამუშავდა შრიფტები: „მკაფიო“ (1950 წ.) „ვიწრო
გარნიტური“ (1959 წ.), გადამუშავდა „დედაენის გარნიტური“, შე-
ივსო პირდაპირი ნუსხურით, გადახრილი ნუსხურით, ამ გარნიტუ-
რის მთავრულით.

1947 წლიდან ბენო გორდეზიანი ხელმძღვანელობს ქართული
შრიფტის ექსპერიმენტულ განყოფილებას.

ბენო გორდეზიანის ღვაწლი ბეჭდური შრიფტის ახალ-ახალი
სახეობების შემუშავებაში და თეორიულ შესწავლაში განსაკუ-
თრებულადაა შეფასებული „უურნალისტის ცნობარში“ (წიგნი წა-
რმოადგენს ნ. ბოგდანოვისა და ბ. ვიაზემსკის გრიგოლ იარალო-
ვის ავტორიზირებული თარგმანის მესამე გამოცემას, თბ., 1975,
გვ. 441). ავტორები აღნიშნავენ, რომ: „ქართული საშრიფტო მე-
ურნეობის აღწერის, მისი ისტორიისა და თეორიის შესწავლის,
კლასიფიკაციის, ახალი შრიფტების შექმნისა და მეცნიერულ სა-
წყისებზე დაფუძნების საქმეს დიდი ღვაწლი დასდო შესანიშნავმა
შრიფტოლოგმა ბ. გორდეზიანმა“.

შრიფტთა მრავალნაირი სახეობის შესაქმნელად ბენო გორდე-
ზიანი, უპირველეს ყოვლისა, ორგანიზაციული ხასიათის ღონი-
სძიებების გატარებას ითხოვდა. თვლიდა, რომ პრაქტიკული სა-
ქმიანობის პარალელურად უნდა წარმართულიყო თეორიული მუ-

¹ ბ. გორდეზიანი, ქართული სასტამბო შრიფტების ცნობარი, თბ., 1965,
გვ. 8-9.

ბ. გორდეზიანი. რევოლუცია. უ. „მნათობი“, 1924, №6.

შაობა, უნდა გამოცემულიყო სათანადო ლიტერატურა, როგორც შრიფტის ახალი სახეების პროექტების შემუშავების, ისე დამზადებული შრიფტების სწორი გამოყენებისათვის. ამავე დროს, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სასტამბო შრიფტზე მომუშავე უცხოელ მხატვართა ქმნილებების შესწავლას და გამოცდილების გაზიარებას. დასმული ამოცანების შესრულების მთავარი სიძძიმე თავადვე აიღო. თუმცა მის მიერ შრიფტის შესახებ შესრულებულ გამოკვლევებში საკუთარ ღვანლზე არაფერს ამბობს და მიღწევებს ამ დარგში კომიტეტის საერთო დამსახურებად თვლის. მხოლოდ არაპირდაპირი ცნობების მიხედვით შეგვიძლია მისი პიროვნული როლის წარმოჩენა.

ბენო გორდეზიანის მიერ შექმნილი განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი შრიფტი, რომელიც „მკაფიო გარნიტურის“ სახელითაა ცნობილი, 1950 წელს დამტკიცდა საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს მიერ. ეს შრიფტი ჟურნალებისა და სპეციალური ხასიათის სამეცნიერო-პოპულარული წიგნებისთვის არის განკუთვნილი. გარნიტური მთლიანი სახისაა, აქვს მთავრული ასოებიც და ორთოგრაფიული ნიშნებიც, ასევე – ციფრები და ხმარებიდან გამოსული ძველი ქართული ასოებიც.

მის მიერვე შემუშავებული „ვიწრო გარნიტურისათვის“, რომე-

ლიც შეიქმნა 1959 წელს (ამავე წელს ჩამოისხა მისი დახრილი შრიფტი), დამახასიათებელია საგრძნობი ეკონომიურობა, ასოთა მოხაზულობაში მტკიცედ არის დაცული ქართული ასოების ტრადიციული სახე. ეს შრიფტი განკუთვნილია ყველა სახის ლიტერატურისა და ჟურნალ-გაზეთებისათვის, სადაც დიდი ტევადობაა საჭირო: ენციკლოპედიებისათვის, ლექსიკონებისათვის, ცნობარებისა და მცირეფორმატიანი გამოცემებისათვის, ასევე ხელოვნების საკითხებისადმი მიძღვნილი შრომებისა და მონოგრაფიებისათვის. 1960 წელს დამზადდა ამ შრიფტის ოთხი კეგელი და ამ გარნიტურის დახრილი ვარიანტიც თავისი მთავრულებით. ეს გარნიტური თანამედროვე პოლიგრაფიული ტექნიკის ერთ-ერთ თვალსაჩინო მიღწევად მიიჩნევა.

„გარნიტური გორდეზიანის კურსივით“ 1964 წელს შემუშავდა. კურსივის არსებობა აუცილებელი იყო, რადგან მას, როგორც გამოსაყოფ შრიფტს, ისე ხმარობენ და ფართოდ გამოიყენება. ასევე შემუშავდა შრიფტები: „სატიტულო გორდეზიანის“, „გორდეზიანი“, „ჩვეულებრივი ახალი“ და სხვა.

ბენო გორდეზიანი დაუღალავად იღვწოდა ქართული პოლიგრაფიული შრიფტის სწორი გზით წარმართვისთვის, შემუშავებული პრინციპების დანერგვისათვის. არასოდეს არ იხევდა უკან, როდესაც საქმე ქართული შრიფტის ღირსების დაცვას ეხებოდა. წერილში ბენო გორდეზიანის შესახებ, მისი მოწაფე ანტონ დუმბაძე იხსენებს: „70-იან წლებში ქართულ პრესაში დაიწყო დისკუსია იმის თაობაზე, შემოეტანათ თუ არა მთავრული ასოები ქართულ ალფაბეტში, შრიფტის ე. წ. ხუცური სისტემიდან. ბენო გორდეზიანმა საკმაოდ კარგად განსაზღვრა, თუ რამდენ პრობლემას შეუქმნიდა პოლიგრაფიაში რევოლუციური გარდაქმნების ეპოქაში ამგვარი რეფორმა ქართულ საშრიფტო მეურნეობას და თავისი პრინციპული პოზიციით არსებითად მოხსნა ეს საკითხი დღის წესრიგიდან.“

ბენო გორდეზიანის დაარსებულ ქართული შრიფტის ლაბორატორიაში ამ ოთხიოდე ათეული წლის განმავლობაში მეტი შრიფტის გარნიტური (სამოცამდე) შეიქმნა, ვიდრე პირველი ქართული მოძრავი ასოს გაჩენიდან ლაბორატორიის ამოქმედებამდე¹.

ფასდაუდებელი ღვაწლი დასდო ბენო გორდეზიანმა მომავალი

¹ გაზეთი „კომუნისტი“, 1994, 11 ივნისი.

თაობის აღზრდის საქმესაც. მის გვერდით იღვწოდნენ მისი მოწაფეები, მხატვრები: ანტონ დუმბაძე და ელენე თვალჭრელიძე, გრავიორები: ტრისტან მაკალათია, იური ავსაჯანიშვილი და სხვები¹. მისი პიროვნული ღირსება კიდევ ერთხელ გამომჟღავნდა, როდესაც 1973 წელს, შემოქმედებითი ენერჯით სავსემ, თავისი ნებით, გადააბარა ლაბორატორიის ხელმძღვანელობა თავის მოსწავლეს, ან გარდაცვლილ ანტონ დუმბაძეს, თვითონ კი იქვე დარჩა და სიცოცხლის ბოლომდე (1975 წ.) აქტიურად იყო ჩაბმული ქართული სასტამბო შრიფტის სამსახურში.

არაფერია იმაზე ფასეული და სამართლიანი, როდესაც მასწავლებელს მოწაფე ისეთი დიდი მადლიერებით იხსენებს, როგორც ამას ანტონ დუმბაძე აკეთებს. ჩვენც გვსურს მისი სიტყვებით დავასრულოთ წერილი: „მან, ჭეშმარიტმა ინტელიგენტმა და მამულიშვილმა, შესძლო, ისე გაეფლო თავისი ცხოვრება, რომ ერთხელაც არ გადასცდენია ნაბიჯი იმისკენ, რაც მისთვის მიუღებელი და საკუთარი ღირსების შემლახველი იქნებოდა და ბოლომდე ერთგული დარჩა თავისი პრინციპებისა. მან მთელი ცხოვრება პატიოსან, დაულალავ, თავმდაბალ შრომაში გაატარა და თავისი მოღვაწეობის ყველა სფეროში ჭეშმარიტ პროფესიონალიზმს მიადლნია. ის უხმაუროდ აკეთებდა იმ დიდ საქმეს, რასაც ეროვნული კულტურის, ხელოვნებისა და მეცნიერების სამსახური ჰქვია. მან თავის ოჯახს, ახალგაზრდებსა და მოწაფეებს ანდერძად დაუტოვა სამშობლოს განუსაზღვრელი სიყვარული და მოთხოვნილება – მისი უანგარო სამსახურისა“².

¹ ალექსანდრე არობელიძე, სადაც წიგნი იბეჭდება, თბ., 1977, გვ. 31.

² ანტონ დუმბაძე, ანდერძად დატოვა – სამშობლოს სიყვარული, არდავინყება, გაზეთი „კომუნისტი“, 11 ივნისი, 1994.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბ. გორდეზიანი, ქართული სასტამბო შრიფტების ცნობარი-კატალოგები, თბ., 1965.

ბ. გორდეზიანი, ქართული სასტამბო შრიფტები, თბ., 1961.

ბ. გორდეზიანი, ქართული მხედრული შრიფტი, თბ., 1955.

დ. კარიჭაშვილი, ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია (მეჩვიდმეტე და მეთვრამეტე საუკუნე), თბ., 1929.

ა. ჩიქობავა, ჯ. ვათეიშვილი, პირველი ქართული ნაბეჭდი გამოცემები, თბ., 1983.

წიგნის მოყვარულის მოკლე ცნობარი, თბ., საქართველოს წიგნის მოყვარულთა საზოგადოება, „საბჭოთა საქართველო“, 1988.

გ. ბაქრაძე, ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია - 1819-1945, თბ., 1947.

ა. არობელიძე, სადაც წიგნი იბეჭდება, თბ., 1977.

ლალი ავალიანი

ქართული მწერლობის სინდისი

ალექსანდრე

აბაშელი

120

ალექსანდრე აბაშელი ქართველ პოეტთა იმ თაობას განეკუთვნება, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისში, ჯერხნობით, გაუბედავად გამოჩნდა ქართული ლიტერატურის სარბიელზე. თუმცა მალევე მოიპოვა წარმატება. მოგვიანებით, სწორედ ეს თაობა შეიქმნა უახლესი ქართული პოეზიის მესაძირკვლე.

ახლა, როცა დღევანდელ ახალგაზრდობას 1905-1907 წლების რევოლუციაზე ბუნდოვანი წარმოდგენა აქვს, ერთგვარ „ეგზოტიკურ“ წვრილმანად შეიძლება მოგვეჩვენოს ის გარემოება, რომ ღარიბი გლეხის ოჯახში დაბადებული, აბაშის სასწავლებლის დამთავრებისა და მშობლიური სოფლის – საჩოჩიოს (პოეტის ნამდვილი გვარი – ჩოჩიაა) ფოსტის მოხელე, სრულიად ახალგა-

ზრდა ალექსანდრე აბაშელი რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობისათვის 1906 წელს შორეულ სოლვიზეგოდსკში გადაასახლეს. იქიდან დაბრუნებული, 1908 წლიდან თბილისის რუსული გაზეთების „კავკაზისა“ და „ნოვია რეჩის“ რედაქციაში მუშაობდა. პირველი ლექსებიც 1908 წელს გამოაქვეყნა... რუსულ ენაზე! მისი პირველი ქართული ლექსი „შავი აჩრდილი“ 1910 წელს დაისტამბა.

ალექსანდრე აბაშელის შემოქმედებითი გზის დასაწყისი, მისი რევოლუციური სიტახუკის გათვალისწინებით, ბუნებრივად დაუკავშირდა ე.წ. რევოლუციურ-დემოკრატიულ სკოლას, განსაკუთრებით კი, მის ერთ-ერთ გამორჩეულ წევრს – ნოე ჩხიკვაძეს; მაგრამ სიახლისმადიებელ პოეტს, ჩანს, არ აკმაყოფილებდა სოციალურ თუ პოლიტიკურ საკითხებზე მიჯაჭვა, – საკმაოდ მწირი მხატვრული არსენალით. იგი მალევე ჩამოშორდა ზემოხსენებულ ჯგუფს, თუმცა სიცოცხლის ბოლომდე გაჰყვა განსაკუთრებული პატივისცემა ნოე ჩხიკვაძის პოეზიისადმი (სხვათა შორის ნოე ჩხიკვაძეს დიდად აფასებდნენ ცისფერყანწელებიც).

ბუნებრივია, რომ ჭაბუკმა პოეტმა გულწრფელად გამოხატა სოციალური პროტესტი თუ სევდა დამონებული სამშობლოს გამო; ბნელეთის, ზამთრის, შავ აჩრდილთა ალგორიების მეშვეობით წარმოსახა რევოლუციის დამარცხების შემდგომი პერიოდის ქუფრი სურათები („ზამთარი და გაზაფხული“, „შავი აჩრდილი“, „სისხლის ნვიმა“ და სხვ.). სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ალექსანდრე აბაშელის ადრინდელი ლექსები, სინრფელისა და უშუალობის მიუხედავად, სრულიადაც არ იძლეოდა იმის საფუძველს, რომ პოეტი რეფორმატორად თუ მოდერნისტად მიეჩნიათ.

ალექსანდრე აბაშელის პირველი პოეტური კრებული „მზის სიცილი“ (1913 წ.) ერთბაშად მოექცა მკითხველი საზოგადოებისა თუ კრიტიკის ყურადღების ცენტრში. გადმოცემით, თბილისის გაზეთ „თემის“ რედაქციამ ალექსანდრე აბაშელს მიანიჭა ჯილდო – აკაკი წერეთლის ოქროს კალამი. არის რაღაც სიმბოლური ამ ფაქტში: ავტორი, რომელიც აკაკის უაღრესად გულმზურვალე თაყვანისმცემელი გახლდათ, სწორედ „მზის სიცილში“ დაენაფა სამოციანელთა პოეზიისაგან რადიკალურად განსხვავებულ თემატიკას; ამასთან, უდიდესი დატვირთვა მიანიჭა ლექსის ფორმალურ, ტექნიკურ მხარესაც. ავტორი თითქოს განერიდა ამქვე-

ყნიურ ვნებებს, სცადა „მინიერი“ დრამისაგან თავის დაღწევა, – მიაშურა წარმოსახულ, საოცნებო სამყაროს – მზის საუფლოს.

ამაოდ მოუხმობდა ნოე ჩხიკვაძე ყოფილ თანამოსაგრეს ზეციდან მინაზე დასაბრუნებლად: „მიზეზთ სათავე აქ ეძიე, აქ, ჩვენს მინაზეო“ (ალექსანდრე აბაშელისადმი მიძღვნილი ლექსი „გამოძახილი“).

განყენებულ, ფილოსოფიურ საკითხთა წვდომას პოეტი ასტრალურ ფონზე – მზის, მთვარის, ვარსკვლავთა საბრძანებელში შეეცადა. მის პოეზიაში ციური მნათობები მარტო მხედველობით ხატებად თუ მხატვრულ ტროპებად კი არ აღიქმება, – ეს რთული სახე-სიმბოლოები და პოეტური ხილვებია, რომლებიც სამყაროს, ადამიანის, სიკვდილ-სიცოცხლის, სიკეთისა თუ ბოროტების რაობის განჭვრეტისათვის მოიაზრება – „მინის შვილი ცისკენ ვლიდეს საიდუმლოს სახილველად...“

„მზის სიცილში“ ამაოდ დავუწყებთ ძებნას სოციალურ მოტივს, კრებული უფრო ერთგვარი ციური თუ მზიური „აბსტრაქციაა“; ამაზე ლექსთა სახელწოდებებიც მიგვანიშნებს: „მზის წიაღში“, „მთვარის სახე“, „მზე“, „მზის სიცილი“, „მთვარის შუქი“, „ფირუზ ცაზე“, „ორი ცა“, „ლურჯი ვარსკვლავი“ და სხვ.

იდეურ-თემატიკურად, კრებული მინისაგან განრიდების და მარადიული, ზეციური საუფლოს მოხილვის მცდელობაა, მხატვრული თვალსაზრისით, – ვერსიფიკაციისა თუ ქართული პოეტური ფრაზის მუსიკალური შესაძლებლობების მოძიებისა და გამოვლენის დემონსტრაციაა. პოეტური „კოსმოგონით“ გატაცებამ, ქართული ლექსის მოქნილობამ, ახალი გამომსახველობითი საშუალებების ხიბლმა და, რაც მთავარია, ნოვატორულმა ალლომ, – დიდი გასაქანი მისცეს ალექსანდრე აბაშელს. იგი სამართლიანად აღიარეს ქართული ლექსის რეფორმატორად და მოდერნიზმის ერთ-ერთ მესვეურად იოსებ გრიშაშვილთან და სანდრო შანშიაშვილთან ერთად. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ „მზის სიცილის“ გამოსვლის წელს, – 1913-ში ჯერ არც გალაკტიონის კრებულება (1914 წ., 1919 წ.) გამოცემული და არც „ცისფერი ორდენია“ ჩამოყალიბებული...

განსაკუთრებით ეფექტურია ალექსანდრე აბაშელის ვირტუოზული ბგერწერა:

გამაგრდი გულო! მსურს გავაბნო
მთით მონაბერი შავბნელი ნისლი!..

სსსსს... სისინებს სიო,

შშშშშ... შრიალებს ნისლი...

(„სსსსს... შშშშშ“...)

ან კიდევ:

ნისლის ნაკეთი ნარნარ ნიავს
ჩამქრალ ჩრდილად ჩაჰკედომოდა,
ბუჩქნარ-ბალში ბროლ-ბილილას
მწვანე მოლი მოჰფენოდა.

... ფრთოსან ფიქრთა ფეიქარი
ქნარზე ქროლით ქენჯნას ქსოვდა,
ზურმუხტ ზახვით ზვირთთა ზარი
შავი შიშის შრიალს შობდა...

(„განთიადის მოლოდინში“)

ალექსანდრე აბაშელის დიდმა წარმატებამ ხელი არ შეუშალა იმდროინდელ კრიტიკას, – რუსი სიმბოლისტის, ბალმონტის „მზის კულტისა“ და მისივე ოსტატური ბგერწერისა და ალიტერაციების სიახლოვე შეენიშნა; ისიც აღსანიშნავია, რომ „მზის სიცილის“ გამოცემის მომდევნო წლებში პოეტმა ხელი აიღო თვითმიზნურ ბგერწერაზე, მის პოეზიაში მეტი სისადავე, უბრალოება და საგნობრიობა გამჟღავნდა, გამოიკვეთა პატრიოტული მოტივიც („მზე ამოდის“, „სალამო“, „უბრალო ამბავი“, „იისფერი თვალები“, „სოფელი“, „ჩრდილი“ და სხვ.).

ალექსანდრე აბაშელის დიდი დამფასებელი სიმონ ჩიქოვანი მოგვიანებით სამართლიანად შენიშნავდა, რომ მიუხედავად მყისიერი აღიარებისა, პოეტის პირველ კრებულში ბევრი სიტყვიერი მასალაა ჩახერგილიო. „მზის სიცილის“ ლირიკული გმირის იდენტიფიკაცია ავტორთან, მისი პიროვნული თვისებების გათვალისწინებით, ძალზე გაჭირდება. ალექსანდრე აბაშელი მუდამ გაურბოდა ხაზგასმულ პირადულობას, კერძო, რომანტიკული გრძნობების გამჟღავნებას, თვითრეკლამას თუ საკუთარი შემოქმედების პროპაგანდას. მისი პიროვნული მონესრიგებულობა, განონასწორებული ხასიათი და პოეტური ბუნება განსაზღვრავდა მის გამორჩეულ ადგილს თანამედროვე ნოვატორ შემოქმედთა შორის. მას ნაკლებად მიუწევდა გული პოსტსიმბოლისტების მიერ ესთეტიზირებული დისჰარმონიისაკენ, სიმახინჯის ესთეტიკისაკენ: „მის შეკრთომას, მის მწუხარებით შემუფოთებულ სულს ყოველთვის აწონასწორებდა ლტოლვა კლასიკური პოეტური აზროვნებისაკენ, სილამაზის კლასიკური იდეალისაკენ, გამოხატვის კლასიკური ფორმებისაკენ“ (გურამ ასათიანი). ეს გარემოება წარმოჩნდა პოეტის მომდევნო კრებულებშიც – „ანთებული ხეივანი“ (1923 წ.) და „გაბზარული სარკე“ (1929 წ.).

ალექსანდრე აბაშელისათვის სრულიად უცხო იყო ბოჰემურ-რობა თუ გამიზნული ეპატაჟი, თუმცა, თავის დროზე დიდად გახმაურდა მისი „დეკადენტური“ ტრიოლეტები:

მსოფლიო ციხეა საზარი,
ტყვე არის არსება ყოველი,
და სასჯელს არა აქვს საზღვარი.
მსოფლიო ციხეა საზარი.
დარაჯად სიკვდილი მზად არი.
მის ძახილს ყოველ წამს მოველი.
მსოფლიო ციხეა საზარი
და ტყვეა არსება ყოველი.

(„ტრიოლეტები“, 1919 წ.)

ამ დროისათვის პოეტი „მზიურ“ თემატიკას ჯერ კიდევ ვერ ელყოდა, ძველი ოცნება არ ეთმობოდა:

მე „მზის სიცილი“ მაღალ თაროდან
გადავიტანე დაკეტილ ყუთში.
ენერდი სხვა ლექსებს და მიხაროდა,
რომ დავიურვე ოცნება ურჩი.
მეგონა ზენამ სხვა ხმა მაჩუქა,
მაგრამ იელვეს ბრძოლის დანათა
და „მზის სიცილის“ დაღლილმა შუქმა
ამ წიგნშიც მკრთალად შემოანათა...

(„საფერფლე ურნა“)

ალექსანდრე აბაშელმა ძველ ოცნებებსაც უერთგულა და აკაკის ანდერძსაც. იგი წინაპართა საქმის, მათ მხატვრულ ტრადიცი-ათა შეგნებულ დამცველადაც მოგვევლინა. 1915 წელს ახალგა-ზრდა მგოსანთა სახელით იგი სამარადჟამოდ გამოეთხოვა აკაკის:

ჩვენ ბევრნი ვართ, შენს კალთაში შენის ჩანგით გამოზრდილნი,
ვით ყვავილნი მრავალფერნი, ჩვენს მამულში ტურფად შლილნი.
ჩვენ შენს ხსოვნას ნათელ-მზიურს მოკრძალებით გარს ვეხვევით
და შენს ლოცვას მარადიულს ვიმეორებთ სიმთა რხევით...

ალექსანდრე აბაშელის შემოქმედების მომდევნო პერიოდი განუხრელად და კანონზომიერად დაუკავშირდა სამწერლო დაჯგუფებას – „აკადემიური მწერლობის ასოციაციას“. იგი ეროვნული მიმართულების, ტრადიციული და, იმავდროულად, ევროპეიზაციის მომხრე ჯგუფის ერთ-ერთი მესვეური და იმ დროისათვის მეტად თვალსაჩინო ჟურნალის – „ხომალდის“ რედაქტორი გახდა.

„ხომალდის“ პირველ ნომერში (1921 წლის დეკემბერი) გამოქვეყნდა ალექსანდრე აბაშელის „შორეული ნაპირი“, რომლის ერთი სტროფი შემდგომში დიდხანს იყო მიჩქმალული:

... და ერის ტანჯვის გამომხატველი
 იზრდება გულში ორი მწვერვალი –
 ერთი ნალველის ორი სახელი
 კრწანისის ველი და თებერვალი...

ცხადია, ეს ლექსი 30-იან წლებში რომ დანერვილიყო, პოეტი სასტიკ რეპრესიებს ვერ გადაურჩებოდა; მაგრამ იმ დროისათვის ახალი ხელისუფლება ცენზურისათვის ვერ იცლიდა. ეს გარემოება კარგად გამოიყენეს ქართველმა პოეტებმა, მათ შორის ალექსანდრე აბაშელმაც; ყოველ შემთხვევაში, 1924 წლამდე მაინც. გავიხსენოთ, რომ „აკადემიური მწერლობის კავშირის“ საუკეთესო ჟურნალი „კავკასიონი“ 1925 წელს დაიხურა. ამოდ შეეცადა პავლე ინგოროყვა ჟურნალის გადარჩენას „ახალი კავკასიონის“ სახელწოდებით და ჟურნალის მონინავე წერილით... ტოტალიტარული ცენზურა ძალას იკრეფდა: „აკადემიური მწერლობის ასოციაცია“ კონსერვატორულ და ანტისაბჭოთა დაჯგუფებად გამოცხადდა.

ინყება ახალი პერიოდი ან უკვე სიცოცხლის ბოლომდე „საბჭოთა“ პოეტებად სახელდებულ ხელოვანთათვის.

1923 წელს გამოცემული „ანთებული ხეივანი“, როგორც მოსალოდნელი იყო, კვლავ მისი ადრინდელი პოეზიის სულისკვეთებას წარმოაჩენდა: კვლავ ცისკენ სწრაფვა, მზის ამოსვლის მისტერია, სევდა და ნალველი ამსოფლიური ამაოებისა და არასრულყოფილების გამო („პირველი სხივი“, „მზე ამოდის“, „წითელი ფრინველები“, „მზის ამოსვლა“, „ცისარტყელა“, „არწივი ჰაერში“ და სხვ.).

ჩანს, გამძაფრდა კრიტიკული გამოხდომებიც ალექსანდრე აბაშელის მიმართ, რადგან ლექსში „ჩემს მასწავლებლებს“ პოეტი, არამკითხე ოპონენტებთან გაპაექრებით, თავის მრწამსს გვიზიარებს:

მე თუ ცა მასწავლიდა, მიწასაც ვუჯეროდი,
 ჩემთვის ზეცა და მიწა განუყრელნი არიან.
 თქვენ სიმღერას მიწუნებთ! – თქვენი რა მამარია?
 თქვენ მოსაწონ ჰანგებსა ნეტავ როდის ვმღეროდი?
 ... მე არ მინდა ვისიმე გახარება ან წყენა, –
 ჩემს სიმღერის შედეგებს მე როდი ვანგარიშობ!
 მზით შემოსილ სივრცეში მე ფრენით დავთარეშობ
 და ვიცი, რომ არ არის მარჯვენა და მარცხენა.

... ხედავ, წითელ ღრუბელზე სცვივა იაგუნდები...
მზე ანთებულ აუზში ბანაობას აპირებს,
თქვენც წამოდით, თუ გნებავთ, ნახავთ ზღაპრულ ნაპირებს.
არა გნებავთ? – მშვიდობით! თქვენთვის არ დავბრუნდები!

ცალკე აღნიშვნის ღირსია უსათაურო კანონიკური სონეტების სიმრავლე და ალექსანდრე აბაშელის კრებულებში (მაშინ საუკეთესო ქართველი პოეტები თითქოს ერთმანეთს ეცილებოდნენ სონეტის ფორმის ერთგულებაში); შემოქმედების მოტივაციის გარკვევისათვის კი ლექსთა სათაურების ჩამოთვლაც კი კმარა: „მირაჟი“, „სევდა“, „სულის შემოდგომა“, „ჩრდილი“, „ცრემლი“, „მჭკნარი ფოთლები“ და სხვ.

1929 წელს გამოცემულ „გაბზარულ სარკეში“ (კრებულის სახელწოდება, თავისთავად, დამაფიქრებელი სახე-სიმბოლოა) ავტორი გულწრფელად ცდილობს „ეპოქისათვის თანამგზავრული სიმღერის“ თქმას; ახალი ქვეყნის მშენებლობის თემატიკა უფრო მოგვიანებით ჩნდება მის ლექსებში (იხ. კრებული „მზე და სამშობლო“, 1939 წ.).

ოციანი წლების დასასრულს დასტამბული „მეოცნების დღიურში“ კი, ავტორი, უცდომელი პოეტური ალლოთი წარმოსახავს XX საუკუნეს; მისი მხატვრული ნათელხილვა დღესაც აქტუალურია:

მიაფრენს შემკრთალ დედამიწას ფრთოსან რაშივით,
ეს საუკუნე აცეცხლილი და დარკინული.
ჩქარი ბრუნვისგან მიწის ლერძი ტყდება გზაშივე
და პოლუსებზე სიცხისაგან დნება ყინული.
რას მოგვცემს ეს დრო, სისხლითა და ძვლებით ნათესი,
იქროლებს რაში, შორს დარჩება ყორნის ჩხავილი
და ავარდება მიუწვდენელ მზის სინათლეზე
მოულოდნელად ამოვარდნილი ქარიშხალივით, –
თუ გარს მონოლიდ ნისლის ზღუდეს ვეღარ გაარღვევს,
ვერ გადაიტანს ამ ანთებას მიწის სხეული,
და სამუდამოდ დაიმშვიდებს ცეცხლიან ძარღვებს
სადმე მზის იქით, ცის უფსკრულში გადამსხვრეული...

ალექსანდრე აბაშელი 70 წლისა გარდაიცვალა. მან ურთულეს დროში იცხოვრა და იღვანა და, რაც მთავარია, „გაუძლო“ ამ დროს. წერდა, როგორც გული უკარნახებდა; იყო კონიუნქტურაც, შემოქმედებითი მარცხიც, დროებითი უნაყოფობაც და იმედგაცრუებაც. არასდროს უძებნია ჯილდოები, არც საბჭოური პრემიები „დაუმსახურებია“. რაც მთავარია, დროს გაუძლო მისმა პოეზიამ.

20-იანი წლებიდან ალექსანდრე აბაშელმა დიდი ამაგი დასდო ქართველ კლასიკოსთა – ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას და ალექსანდრე ყაზბეგის თხზულებათა გამოცემის საქმეს, როგორც შემდგენელმა, რედაქტორმა და ტექსტის დამდგენელმა, განსაკუთრებით ფასეულია ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა სრული კრებულის – ცხრატომეულის გამოცემა 1925-28 წლებში (იმ დროისათვის ეს არამარტო თავდაუზოგავ შრომას, არამედ დიდ მოქალაქეობრივ გამბედაობასაც მოითხოვდა), აკაკი წერეთლის თხზულებათა სრული კრებული (1940-59 წლები) და სხვ.

თანამედროვენი ერთხმად აღიარებდნენ ალექსანდრე აბაშელის სულიერ სისპეტაკეს, „ქართული მწერლობის სინდისს“ უწოდებდნენ მას. იმ ავადსახსენებელ წლებში ეს მართლაც იყო აღნიშვნის ღირსი. „გვალვიან დღეს ქუჩაში ისე გაივლიდა, ფიორი მტვერიც მის ტანსაცმელს არ მოედებოდა. წვიმაში ატალახებულ გზაზე თითქო წვეთი არ მიეშხეფებოდა“. – სიმონ ჩიქოვანის მიერ 1959 წელს ნათქვამი ეს ფრაზა მეტაფორადაც შეიძლება გავიაზროთ.

„მის პოეტურ ბუნებაში მკაფიოდ გამოსჭვიოდა დახვეწილი გემოვნება, თავშეკავებული ვნებები და ცხოვრების სუსხში გამომუშავებული სულიერი ნესრიგი. იგი იყო კეთილშობილებით აღსავსე ადამიანი... ყოველგვარი ხაზგასმული პირადულობა მისთვის უცხო იყო და პოეტური პოზის შერჩევაც საშინლად ეჩოთირებოდა“. – ესეც სიმონ ჩიქოვანის სიტყვებია.

მხოლოდ იშვიათად ვერ თოკავდა პოეტი მის სულში ჩაბუდეულ ბობოქარ ვნებებს; პირადულ ტკივილს თუ პოეზიის უზენაესობის ღრმა რწმენასაც დიდი ექსპრესიით გადმოსცემდა. ასე შეიქმნა მისი, ალბათ, საუკეთესო ლექსი „წერილი ნოე ჩხიკვაძეს“. ნიშანდობლივია, რომ იგი 1926 წელსაა დაწერილი:

... ალბათ, არ არის ზეცაში ღამე
და შენც მონყენით თავი ჩაჰკიდე:
განვალებს ლექსის ნათელი შხამი,
რაც შეუსმელი აქ დაგრჩა კიდევ.
ქვესკნელს დასთხრიდნენ შენი ფესვები,
მინას პოეტად რომ არ ეშობე.
საქართველოში შენი ლექსები
მშიერ მგლებივით დათარეშობენ.
... და გრგვინვა, მწველი და აღდართული,
კვლავ ცივ მყინვარზე დაიგუგუნებს,
რომ ანთებული სიტყვა ქართული

გადაანარცხოს ბნელ საუკუნეს.
როცა ეჭვებით დამქრალ ოცნებას
ლექსების ალი წაეკიდება,
რა მისცემს ჩვენს სულს მეტ გაცებას,
რა უნდა იყოს მეტი დიდება!
არ გვანევს ტვირთი სხვა იმედების,
შენ უკეთ იცი, პოეტო ძმაო, –
ჩვენთვის გარეშე შემოქმედების
რომ ყველაფერი არის ამაო.
მაგრამ დღეს სხვაა ჩვენი ჰაერი, –
დაეცა ლოცვა და პოეზია.
მოკვდა ბრწყინვალე ძველი შაირი
და ახალს ჩრდილი შემოესია.
გაგიკვირდება, ლექსს რათ არ ჰშველის, –
რომ კვლავ ამაღლდეს რჩეულ ხარისხად, –
ციდან ქუხილი ბარათაშვილის,
მთიდან ყვირილი ვაჟას ხარისა!
ახლა ქუხილი არ ისტამბება,
ხარი არ ჰყვირის მაღალ მთებიდან,
ლექსი დაახრჩო წვრილმა ამბებმა
ამონანერმა გაზეთებიდან.

ქართული ხელნაწერების შესახებ ავსტრიაში(1)

ქართული ხელნაწერები ავსტრიაში ინახება ვენაში – ეროვნულ ბიბლიოთეკასა და მხითარისტთა ბიბლიოთეკაში,¹ აგრეთვე გრაცის საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკაში.² საერთოდ, აქ (გარდა მხითარისტთა ბიბლიოთეკისა), დაცულია ცხრა ხელნაწერი სრულად და ორი – ფრაგმენტულად. მათგან ოთხი სრული ხელნაწერი ვენაშია, დანარჩენი კი – გრაცში. ავსტრიის ბიბლიოთეკები მცირერიცხოვან, მაგრამ საუკეთესო და უძველეს ხელნაწერებს ფლობენ, განძს ქართული ლიტერატურისას, მაგალითად: გრაცის სახელგანთქმულ ლექციონარს, რომელიც, შესაძლოა, ჩვენთვის ცნობილ უძველეს ქართულ ხელნაწერს წარმოადგენს და ხანმეტ ტექსტს შეიცავს. იგი უკვე გამოცემულია პროფ. აკაკი შანიძის მიერ თბილისში.³ გრაცის ხელნაწერი №4 შეიცავს იაკობის ყამისწირვის უძველეს რედაქციას. იგი ძალზე მნიშვნელოვანია იაკობის ყამისწირვის ტექსტის აღდგენისათვის. ხელნაწერი დაწვრილებით არის აღწერილი ჩემს მიერ.⁴

ვენის ხელნაწერებს შორის განსაკუთრებით საინტერესოა №2 და №4. №2 ხელნაწერი პალიმფსესტია. მისი ფურცლების ქვედა შრე, სულ მცირე, რვა სხვადასხვა ტექსტს მოიცავს. მათ შორის რამდენიმეს ხანმეტობის ნიშნები აქვს. ეს გახლავთ პატრისტიკული და ლიტურგიკული ხასიათის, აგრეთვე, სახარების უძველესი ქრისტიანული ტექსტები. მათი წაკითხვა და გამოცემა ბევრს შემატებდა ძველი ქრისტიანული ლიტერატურის ისტორიას. №4 მთლიანად პატრისტიკული ხასიათის ხელნაწერია, რომლის მსგავსი, ქართული ხელნაწერებით მდიდარ თბილისის სიძველეთა მუზეუმშიც(3) კი ბევრი როდია.⁵

გრაცის ხელნაწერები სინური წარმოშობისაა. ისინი ამ მონასტრიდან ერთმა მოგზაურმა მეცნიერმა წამოიღო, შემდეგ კი პროფ. ჰუგო შუხარდტმა შეიძინა, რათა მეცნიერებისთვის გადაერჩინა ისინი. გარდაცვალების შემდეგ, მთელი მისი ბიბლიოთეკა, ქართულ ხელნაწერებთან ერთად, გრაცის საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკას გადაეცა.⁶

მათგან განსხვავებით, ვენის ხელნაწერები იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში იყო დაცული. №2 და №3 ხელნაწერები პროფ. ალექსანდრე ცაგარელის 1888 წლის აღწერილობით არის ცნობილი.⁷ ამ დროისათვის ხელნაწერები ჯერ კიდევ მონასტერში ინახებოდა. №4 ასევე ჯვრის მონასტერს ეკუთვნოდა, მაგრამ ა. ცაგარელს ის ადგილზე აღარ დახვედრია. ხელნაწერი მთავარდიაკვან (მოგვიანებით კი მთავარეპისკოპოს) კლეოპას საკუთრება გამხდარა. ამ უკანასკნელის გარდაცვალების შემდეგ კი მის მემკვიდრეებს იგი ალექსანდრიაში გაუყიდათ. ავსტრიის ეროვნული ბიბლიოთეკის გამგეობამ ეს სამი ხელნაწერი 1931 წელს ალექსანდრიაში, ვინმე ანტიკვარისაგან შეიძინა. გამგეობამ ხელნაწერები სანიმუშოდ აღადგინა და აკინძა. ამგვარად იქცა ავსტრია ქართული ლიტერატურის საუნჯის მფლობელად.⁸ იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ, მძიმე დროების მიუხედავად, ამ მნიშვნელოვან პალიმფსესტთა ნაკითხვა მაინც მოხერხდება და მათი სამეცნიერო კვლევაც შესაძლებელი გახდება.⁹

ვენის ეროვნული ბიბლიოთეკის ქართულ ხელნაწერთა კატალოგი(4)

№1

ოთხთავი; ეტრატი; ნუსხახუცური; 257 ფურცელი; ფურცლები – 17X10,8; ტექსტი – 13,3X8,2; 23 მუხლი თითო ფურცელზე; ნაკლული; იწყება მათეს სახარებით 12,30: „რომელი არა არს ჩემთანა“(5) და ა.შ. ანდერძი 233-ე გვერდზე, სამწუხაროდ, ან უკვე აღარ იკითხება(6). სხვა მინაწერები არ არის(7). სახარება შეიცავს ე.წ. ათონურ ტექსტს,¹⁰ ასე, რომ ხელნაწერი სახარების ტექსტის კრიტიკული ისტორიისათვის არც ისე საყურადღებოა.

№2

მაისის თვენი; ეტრატი; ნუსხახუცური; 136 ფურცელი; 27 მუხლი; XII-XIII საუკუნეები. ხელნაწერი იერუსალიმის ჯვრის მონასტრიდანაა. აღწერილია ა. ცაგარელის მიერ მონასტრის სხვა ხელნაწერებთან ერთად, როგორც №37.¹¹ ხელნაწერში ერთადერთ, ნუსხახუცურით შესრულებულ ანდერძს 2r-ზე ვხვდებით, რომელიც ა. ცაგარელს რამდენიმე შეცდომით აქვს გამოცემული(9). ბერი თევდორაძეს ნაცვლად, როგორც გამომცემელი კითხულობს, ნაკითხულ უნდა იქნეს – თევდა. ამ უკანასკნელს ხელნაწერი

წმიდა საფლავის ანუ აღდგომის ბაზილიკისათვის შეუწირავს, მაგრამ, თუკი იქ ქართველი ბერები არ იქნებოდნენ, ხელნაწერი მის მეტოქში (რომელიც, სამწუხაროდ, აღარ იკითხება),¹² უნდა გადაეტანათ და არასგზით არ წაეღოთ იერუსალიმიდან(10). თხზულების მთარგმნელი, სამწუხაროდ, უცნობია.

ეს ძალზე მნიშვნელოვანი პალიმფსესტია.¹³ ხელნაწერის ეტრატი, სულ მცირე, რვა სხვადასხვა ხელნაწერის ფურცლებისაგან შედგება.¹⁴ მე, სულ მცირე, რვა განსხვავებული ხელწერა დავადგინე. ზოგიერთი ტექსტი სახარებისა უნდა იყოს,¹⁵ სხვა ტექსტები კი ე.წ. ხანმეტ მწერლობას მიეკუთვნება.¹⁶ ეს ქართული მწერლობის უძველესი პერიოდი და მისი დასაწყისიდან (V ს.) დაახლოებით VIII საუკუნის შუახანებამდე გრძელდება. ამ ტექსტების შესწავლა ძალზე მნიშვნელოვანი იქნებოდა მეცნიერებისათვის. რაკილა, ამ ურთულესი ტექსტების წაკითხვა დიდ თანხებთანაა დაკავშირებული, ეს საქმე ერთ-ერთმა წამყვანმა აკადემიამ უნდა ითავოს, ხოლო რადგან ეს ძვირფასი ხელნაწერები ავსტრიაშია დაცული, პირველ რიგში, იქაურ მეცნიერებას აძევს ვალად მათი ამოკითხვის გზებისა და საშუალებების გამოწახვა.

№3

თებერვლის თვენი; ეტრატი; ნუსხახუცური; 258 ფურცელი; 25 მუხლი; ფურცლები – 24,9X18,9; ტექსტი – 19X12; ეს ხელნაწერიც იერუსალიმის ჯვრის მონასტრიდანაა და ა. ცაგარელის მიერ აღწერილია, როგორც №35;¹⁷ X-XI საუკუნეები. 258v-ზე შესრულებული მეტად მნიშვნელოვანი ანდერძიდან ა. ცაგარელს მხოლოდ მოკლე ამონარიდი მოჰყავს: „მე, გლახაკმან და უღირსმან იოანე ხახულელმან დავსწერე ესე თთუწნი“(12);¹⁸ შემდეგ რამდენიმე მუხლი წაშლილია. „მე გლახაკი ვიყავ და არარაე მქონდა. ვისთაცა საჭმრითა ესე წიგნნი დაწერილ არიან, შეუნდგენ ყ(ოველ)ნი ბრალნი მათნი. ოდეს ამას თუეთა წერად დავინყებდი, მეგობარნი ჩემნი მეტყოდეს: სად არის საჭმარი. მე ოთხი დრაჰკანი მაქუნდა. ესრე მარქუეს: ცნობასა მოსრულ ხარ ბერო. და ოდეს იგი ვასროვლენი წერითა და მოსითა, წ(ინაშე) ღვთისეშობლისა ხატისა დავწრიბენ. და მოუწმე მ(ა)თ ბერთა: აწ რაე სთქუათ ძმანო. და ერთობით მადლი შევსწირეთ ღ(მერთს)ა ყ(ოვ)ლისა კეთილისა სრულ მყოფელსა“.¹⁹ 258r-ზე ტექსტის ხელით მიწერილია: „ქ(რისტე)ე, მეუფეო დიდ(ე)ბისაო, დაიცვე კ(ურთ)ხ(ეუ)ლი | მონაე შ(ე)ნი და ს(უ)ლიერი

გრიგოლ ფერაძე

მამა და მოძღვარი ჩ(უე)ნი ი(ოვან)ე ხახულელი, და შეუნდვენ |
ყ(ოველ)ნი ცოდვანი მისნი, ა(მინ)ნ²⁰

№4

ქალაღი; 305 ფურცელი; ორ სვეტად; ფურცლები – 30X24;
ტექსტი – 20,7X15; თითოეული სვეტი – 16,4X6; 17 მუხლი; ნუსხა-
ხუცური. ხელნაწერის წარმომავლობას გვამცნობს 304v-ზე ტე-
ქსტის ხელითვე, წითელი ფერის მეღნით, ნუსხახუცურით შესრუ-
ლებული საინტერესო ანდერძი:

„სახელითა ღ(მრთ)ისაათა, წიგნსა ამას ეწოდების საწანატრელი
(სანატრელი). დაიწერა ჴელითა უნდოჲსა, შავ | ნიკ(ოლო)ზ ნიკრა-
ჲსათა, სანახებსა წ(მიდ)ისა მ(ა)მისა დ(ავი)თისსა, | გარესჯას,
კედელსა, რ(ომე)ლსა ეწოდების სახელად | ბერთაჲ (ნ(ი)კ(ოლო)ზ
ნიკრაჲსათა სანახებსა წ(მიდ)ისა მამისა დავითისსა. გარესჯას,
კედვისა, რ(ომე)ლსა ეწოდების სოფლად, ბერთაჲ). ქრონიკონსა
ტჳ (ტჳ) (1160 წ.) მეფობასა ძისა | დ(ემე)ტრეს გ(იორგ)ისაზე, წე-
ლსა მეფობისა მისისასა მ (3). | დაამყარენ ღ(მერთმა)ნ მეფობ(ა)ჲ
მისი სათნოდ ო(ვფლ)ისა ჩ(უე)ნისა | ი(ეს)ე ქ(რისტ)ს(ა)ჲ, რ(ომ)ლი-
საჲ არს დ(იდე)ბ(ა)ჲ უკ(უნი)თი უკ(უნისა)დმდე, ა(მინ). და შაჴ
ნიკრასა (და შავ ნიკრასა) შრომისათჳს კ(ურთ)ხ(ე)ვაჲ ს(აუ)კ(უ)ნ(ო)ჲ,
ა(მინ). | დ(იდე)ბ(ა)ჲ ღ(მერთს)ა სრ(ულ) მყოფელსა ყ(ოველ)თასა,
ა(მინ). | მე(ჴუ)ფეო, გ(უა)კ(ურთ)ხ(ე)ნ¹⁴).

ხელნაწერი 1160 წელსაა გადაწერილი. 1570 წელს იგი მთავარე-
პისკოპოს ვლასეს აუკინძავს და აღუდგენია. ამის შესახებ 305r-ზე
მისივე ხელით, შავი ფერის მეღნით, ნუსხახუცურით დაწერილი
ანდერძი გვამცნობს:

„დ(იდე)ბ(ა)ჲ ღ(მერთს)ა სრულ მყოფელსა ყ(ოველ)ისა კ(ე)თი-
ლის(ა)სა. ღირს ვიქმენ მე, ურბნ(ელ) მთ(ა)ვ(ა)რებისკ(ო)პ(ო)სი ვლასი,
შეკაჴმად წ(მიდ)ისა ამის წიგნისა ს(ა)ნატრ(ე)ლისა (სანატრელი).
რ(ამეთუ) უ(ამთა) სიგ(რძის)აგ(ან) გ(ა)ნრყუნილ და უჴმარ ქმნი-
ლიყო. და ჩ(უე)ნ | ახლ(ა)დ, ბრძ(ან)ე(ბ)ითა და ჯ(ე)რჩინ(ე)ბითა
მ(ა)მისა ჩ(უე)ნისა ტ(ფი)ლელ მთ(ა)ვ(ა)რებისკ(ო)პოსისა
ბ(ა)რნ(ა)ბ(ა)ჲსითა, ველჴყ(ა)ვ შეკ(ა)ზმ(ა)დ სალ(ო)ცველ(ა)დ ც(ო)დვი-
ლისა ს(უ)ლისა | ჩ(ემ)ისა და ც(ო)დვ(ა)თა ჩ(ე)მთა
შ(ე)ს(ან)დ(ო)ბ(ე)ლ(ა)დ. და ყ(ოველ)თა ჩ(უე)ნ(თა) თ(ვ)სთა და ნ(ა)თე-
სავთა მიცვ<ი>ჴ(ა)ჴლ(ე)ბ(უ)ლთა შ(ე)ს(ა)ნდ(ა)ჴ(ა)ჴლ(ა)დ. და აწ
გ(ე)ვედრ(ე)ბი ყ(ოველ)თა, რ(ომელ)ნიცა იკითხვდით წ(მიდას)ა |

ამ(ა)ს წიგნსა, რ(აჲთა) ჳს(ე)ნ(ე)ბ(უ)ლ ვიქმნ(ე)ბ(ო)დეთ წ(მიდა)თა შ(ინ)ა | ლ(ო)ც(უ)ათა თქ(უ)ენთა. რ(აჲთა) თქ(უ)ენცა მო<დ>ილოთ ს(ა)სყიდელი უხუვად მიმნიჭებლისა მი(ს)ს ყ(ოველ)თა ლ(მრთ)ის(ა)გ(ან). | და ერთობით ღირს ვიქმნეთ ს(ა)ს(უ)ფ(ევე)ლსა ც(ა)თასა, ა(მი)ნ. | ლ(ო)ც(უ)ა ყ(ავთ) მ(ა)მისა ბ(ა)რნ(ა)ბ(ა)ს(ა)თ(ვ)ს, და ჩ(უ)ენ ს(უ)ლიერთა ძმათათ(ვ)ს, და ჩ(ემ) ც(ო)დვილისა ვლასეს(ა)თ(ვ)ს, რ(ომელმან) | წ(მიდა)ჲ ესე წიგნი შევჰკაზმე. მრ(ა)ვ(ა)ლი ჭირი ვიხილე, ო(ვფალმან) უწყის. | შეიკაზმა<დ> წ(მიდა)ჲ ესე წიგნი ქ(რონი)კ(ო)ნსა სნჰ (სნჰ) (1570 წ.)“²¹

როგორც ანდერძი ცხადყოფს, შესაძლოა, ხელნაწერი ამ თარღებს შორის (ე.ი. 1160 წლის შემდეგ) გარეჯის მონასტრიდან პალესტინაში ვინმე უცნობმა ბერმა წაიღო, სადაც იგი იერუსალიმის ახლოს მდებარე ჯვრის მონასტრის ბიბლიოთეკაში შეინახეს. ხსენებული მთავარეპისკოპოსები 1570-1572 წლებში ამ მონასტერში ცხოვრობდნენ და ძველი ხელნაწერების განახლება-აკინძვისათვის იღვწოდნენ.

1864 წელს ხელნაწერი კვლავ იქვე იმყოფებოდა და განახლდა ბესარიონ ქიოტიშვილის მიერ (ჩყად წელს მხედრულით შესრულებული მინაწერი 8r-ზე)(16).

1864 წლის შემდეგ (1883 წლამდე) ხელნაწერი ჯვრის მონასტრის ბიბლიოთეკიდან გაიტანეს. 1883 წელს, რუსეთის საიმპერატორო პალესტინური საზოგადოების დავალებით, პროფ. ა. ცაგარელმა შეისწავლა ჯვრის მონასტრის ქართული ხელნაწერები, მაგრამ ეს ხელნაწერი კატალოგში არ შეუტანია.²²

როგორც ბერძნული ანდერძი (303r, Κλέπιας Μ. ΑΡΧΙΔΙΑΚΟΝΟC (17)) ცხადყოფს, ეს ხელნაწერი მთავარდიაკვან კლეოპას პირად ბიბლიოთეკაში ინახებოდა, რომელიც მოგვიანებით ნაზარეთის ეპისკოპოსი გახდა.²³ მთავარეპისკოპოსის გარდაცვალების შემდეგ ხელნაწერი, როგორც ჩანს, მისმა მემკვიდრეებმა მიჰყიდეს ვინმე ანტიკვარს ალექსანდრიაში, სადაც იგი 1931 წელს ვენის ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ შეიძინა. იმავე წელს ხელნაწერი თავიდან აიკინძა და სანიმუშოდ იქნა რესტავრირებული ვენის ეროვნული ბიბლიოთეკის გამგეობის მიერ.

ხელნაწერში გვხვდება რამდენიმე გრაფიკული ჩანახატი(18): 43r, 68r, 179r და 260r – ღმრთისმშობლის გამოსახულება; 33r – მაცხოვრის გამოსახულება(19); 71r, 129r და 192v – წმიდა გიორგის გამოსახულება; 94r – უცნობი წმიდანის გამოსახულება(20); აგრეთვე,

56r და 105r – ჯვრის მონასტრის ბეჭედი(21) და 259v – სეფისკვერის საბეჭდავი(22) (იგივე საბეჭდავი 203v-ზე ხელით არის გამოსახული(23)).

ყოველი ახალი აბზაცის პირველი ასო წითლად არის დაფერილი, ხოლო თითოეული თხზულების სათაური ყვავილთა მშვენიერი გვირგვინითაა გარშემოწერილი. პირველ გვერდზე ნუსხახუცურით მოცემულია სარჩევი, შინაარსის აღწერილობა.

ხელნაწერი თორმეტი თხზულებისაგან შედგება:

1. შემოსლვისათ(ვ)ს მჯარხვათასა, თქმ(უ)ლი ანასტასი მონაზონისა

2. თჯარგმ(ა)ნ(ე)ბ(ა)დ მომიხს(ე)ნეთა, თქმ(უ)ლი გრ(ი)გ(ო)ლი ნოსელისა

3. აღდგ(ო)მასა შ(ემდგომა)დ ამპორის ყ(ო)ფისა, თქმ(უ)ლი ნ(მიდ)ისა ი(ოან)ე ოქროპირისა

4. საკითხავი ამ(ა)ლლ(ე)ბისა

5. კითხვა-მიგებ(ა)დნი ნ(მიდ)ისა ბასილისა და გრიგოლისი

6. ცხ(ო)რ(ე)ბ(ა)დ შიშველ მ(ა)რთ(ა)ლთა

7. ს(ა)კითხ(ა)ვი ნ(მიდ)ისა ნისიმასი

8. შეჩუწნებ(ა)დ მწვ(ა)ლ(ე)ბ(ე)ლთაქდ

9. ქ(ე)ბ(ა)დ ქ(ე)ბ(ა)დთა, იამბიკონად თქმ(უ)ლი

10. ს(ა)კითხ(ა)ვი შ(ო)ბისა ლ(მრთისა)დ ჩ(უ)ენისა ი(ეს)კ ქ(რისტე)სი, დეკენბერსა კე

11. ს(ა)კითხ(ა)ვი დიონისიოს არიოპაგელისა

12. აღრიცხვა წელთა ადამისითგ(ა)ნთა

1. 3v-41r. თქუმული ანასტასი მონაზონისა სინელის(ა)დ შემოსლვისათვს მარხვათაჲსა და | მეექუსისათვს | ფს(ალმუ)ნისა. Migne, PG. 89,1077-1116.²⁴

2. 41v-177v. თარგმჯანებ(ა)დ მომიწსენისა, თქუმ(უ)ლი | ნ(მიდ)ისა გ(რი)გ(ო)ლი ნ(ო)ს(ე)ლის(ა)დ. Migne, PG. 44,1193-1302.

3. 178r-180r. აღვსებასა შ(ემდგომა)დ ამპორის ყოფისა. ესე საკითხავი ერსა ზქედჲა იკითხევების, თქუმული ნ(მიდ)ისა მ(ა)მისა ჩ(უ)ენისა ი(ოან)ე ოქროპირისა. Inc.: „რ(ომელ)ნი ხართ | ქ(რისტე)ს მოყუარენი | და მორწმუნენი“. Migne, PG. 59,721-724.

4. 180v-186v. ნ(მიდა)თა შ(ორი)ს მ(ა)მისა ჩ(უ)ენისა | ი(ოან)ე ოქროპირისა | კოსტანტინეპოლელ მთავარეპისკოპოსისა, | სიტყ(უ)ა ამალღებისათვს ო(ვფლ)ისა ჩ(უ)ენისა ი(ეს)კ ქ(რისტე)სა. Inc.: „სამნი გ(ა)ნსაკვქრებელნი <სა>საქმენი“. Migne, PG. 52,791-794.

5. 187v-208r. სიტყვს გებ(ა)ჲ კითხვა | მიგებითი დიდისა | ბასი-
ლისი და გ(რი)გ(ო)ლი | ლ(მრთ)ისმეტყუელისაჲ. Inc.: „ჰ(რ)ქ(უ)ა
გ(რი)გ(ო)ლი: ვისსა | შეჰვაგვს წოდებად გ(უ)ლის ჳმისყოფად“.

6. 208v-224r. შრომაჲ და ცხ(ო)რ(ე)ბ(ა)ჲ სანატრელთა მ(ა)თ შიშუელ
მართალთაჲ | და წ(მიდ)ისა მ(ა)მისა ზოსიმესი. Inc.: „ჟამსა მ(ა)ს,
რ(ომე)ლსა იყო | კ(ა)ცი ერთი უდაბნოს და სახელი მიისი ზოსიმე“.

7. 224v-234v. ცხ(ო)რ(ე)ბ(ა)ჲ და მოქ(ა)ლ(ა)ქობ(ა)ჲ წ(მიდ)ისა |
ნისიმესი, რ(ომე)ლი იყო ასული მეფისა ეგვტისაჲ | და იქმნა
მ(ა)მასახლის უდაბნოს მძუვართა ზ(ე)და, რიცხვთ ოთხასთა.²⁵ Inc.:
„იყო ეგვტეს დედაკ(ა)ცი ერთი, | რ(ომე)ლსა ერქუა | ნისიმე“.

235r-249r. მოთხრობ(ა)ჲ წ(მიდა)თა | მ(ა)მ(ა)თა მძუვართათ(კ)ს,
რიცხვთ ოთხასთა. Inc.: „ხ(ოლო) ამისა შ(ემდგომა)დ მო-ვინმე-
ვიდა მსახურსა ეკლესიის(ა)სა | თ(ან)ა ალექსანდრიისასა“.

8. 249v-254v. წვალებისა წინამძღუართა შეჩუენებ(ა)ჲ. Inc.: „არიოზ
უცხო ქმნული | ლ(მრთ)ისაგ(ა)ნ მწვალეებელთა წინამძღუარსი“. აქვე
განკითხული და დაწყველილი არიან შემდეგი ერეტიკოსები: არი-
ოზი, ევნომი, ნესტორი, სევერიანე და ევტიქე.

9. 255r-266r. ქებ(ა)ჲ ქებათაჲ, შესხმაჲ | წ(მიდ)ისა
ლ(მრთ)ისმშ[ო]ბელისაჲ ბრძნისა | სოლომონისგ(ა)ნ. Inc.: „ამბორის
ყოფაჲ პირისაჲ მომეცინ მე“.

10. 266v-292r. უწყებათაგ(ა)ნ | პ(ირუე)ლთა გამონუ[ლილვით] შე-
კრებქული ნეტ(ა)რისა ი(ოა)ნელსგ(ა)ნ ხუცისა და მოწაზონისა დამა-
სკელისა, საკითხავი შობისათვს ო(ვფლ)ისა | ჩ(უე)ნისა ი(ეს)კ ქ(რი-
სტეს)ა. Inc.: „რ(ა)ჟ(ამ)ს ზაფხული | მოიწიოს, ყ(ოვლ)ისა | ს(ო)ფლისა
ნივთნი კ(უალა)დ | გ(ა)ნახლებად მოიქცევიან“.²⁶

11. 292v-303r. ცხ(ო)რებ(ა)ჲ წ(მიდ)ისა დიონოსიოს | ეპისკოპო-
სისა, რ(ომელი) | იყო ძე სოკრატისი | და მთავარი ათენე[ლ]თაჲ,
რ(ომე)ლსა ეწოდა | ქ(ა)ლ(ა)ქი ბრძენთაჲ. მოთხრობაჲ
ჯ(უა)რცუმისათვს ო(ვფლ)ისა ჩ(უე)ნისა | ი(ეს)კ ქ(რისტეს)ა. Inc.:
„გვთხრობდა თავისა თვისისათვს | ნეტარი დიონოსიოს“.²⁷

12. 303v-304r. ვასილი ოპრაფის²⁸ მოკლე უწყება სამყაროს შე-
ქმნისა და ქრონოგრაფიის შესახებ.²⁹ რადგან უწყებაში მრავალი
შეცდომაა, მის მხოლოდ მოკლე შინაარსს მოვიყვან: „ადამიდან
წარღვნამდე გავიდა 2242 წელი; წარღვნიდან ბაბილონის გოდო-
ლამდე – 425 წელი; ბაბილონის გოდოლიდან აბრაამის დროება-
მდე – 425 წელი; აბრაამის ხანიდან ებრაელთა ეგვიპტიდან გამო-
სვლამდე – 430 წელი; ეგვიპტიდან გამოსვლიდან ტაძრის აგება-

მდე – 757 წელი; ტაძრის აგებიდან ტყვეობამდე – 425 წელი; მთლიანად კი – 4880 წელი.³⁰ ტყვეობის ხანიდან ალექსანდრეს მეფობამდე – 318 წელი; ალექსანდრეს მეფობიდან ქრისტემდე – 303 წელი; მთლიანად კი – 5005 წელი.³¹ ქრისტედან კონსტანტინემდე – 318 წელი; კონსტანტინეს დროიდან მეფე მიხაელის,³² თეოფილეს ვაჟის მმართველობამდე – 5045 წელი, მთლიანად კი – 5365 წელი. ამ დროიდან ალექსი კომნენოსამდე – 245 წელი. ამგვარად, სამყაროს შექმნიდან აქამდე 6008 წელი გავიდა. როცა ეს თხზულება ქართულად ითარგმნა მარტი იყო, ბერძნული ინდიკტიონი CH (b). დაინერა 13 წლის შემდგომ, ტლა წელს, ინდიკტიონს ლ (1111 წელი)“(24).

ზემოთ მოყვანილი ანდერძ-მინაწერების გარდა, ხელნაწერში სხვა, ძალზე საინტერესო მინაწერებიც გვხვდება.

ყდის მხარეს, მხედრულით:

„ჩლომ (1770 წ.) მარტს კე (25) უღირსმან: იოანე. მღუდელ: მონაზონმან მუნჯმან. შევსწირე. ჯვარის. მონასტერსა. ჩემი: მოგებული ჟამნი. დავითნი. კურთხევანი: კონდაკი. სტამბისა. ვინცა მოხვიდეთ. აქ. იხმარეთ. იათხეთ. და შენდობა. მიბრძანეთ. ვინც. ამ იერუსალიმიდამ. წაილოს. ხელიმცა მოეკვეთოს: და შეჩვენებულ იყოს. ქ(რისტ)ესგან. და მეცა. მეპასუხოს. დიდის. მსაჯულის. წინაშე. ა(მი)ნ: სახარებისა სტამბისა პირღებულისა.³³ ლ(მრ)თის მშობლისა: არს:“.³⁴

იქვე, სხვა ხელით ნაწერი: „ჩლომ (1778 წ.) ოკდობერსა კე უღირსი არქიმანდრიტი ანტონიოს. ამა წმიდათა. ადგილთა. მეორედ. მოვედ. და თაყვანისვეც. ყოველთ განმაცხოვებელს. ქ(რისტ)ეს საფლავსა. და წმიდასა. გოლგოთას. და ყოველთა. წმიდათა. ადგილთა. წმიდის მამის. იოანეს. ნაწერი ვნახე. წიგნები. ვეძიე. და იერუსალიმს. წიგნების საუნჯეში.³⁵ ვნახე. სახარება. და კურთხევანი. ვპოვე. სხვა. არა იყო. ბევრი: ვეძიე. ყველგან. და ვერ ვიპოვნე. ვინცა წაილო. აღწერილისა მ(ებ)რ. ეყოს. და მას უპასუხოს. ვინც. ამ მონასტერს. გამოახვა. ა(მი)ნ“.³⁶

ორივე მინაწერი ცხადყოფს, რომ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში პალესტინის ქართული სამონასტრო ბიბლიოთეკები რიგინად არ იმართებოდა.

სხვა მინაწერებში იხსენებიან: 4r (1863 წ. 9 დეკემბერი)(27), 8r (1864 წ.)(16), 39r(28), 41v, 42r(29) (სამივე – 1863 წ.), 56r(30), 81r(31), 129r(32), 180r (1863 წ.)(33) და 292v(34) – ბესარიონ ქიოტიშვილი;

25v(35), 39v(36) და 218r(37) (სამივე – 1806 წ), 41r(38), 209r(39), 224v(40), 249rv(41) და 292r(42) (ყველა უთარილო) – ბერი ლავრენტი.

18v-ზე – აღდგომის მონასტრის ბერი იოსებ ხუნტუსძე³⁷; 120r – ამბროსე და მისი პატრონი ქაიხოსრო(44); 187r – დიაკვანი ესაია(45); 265r – ბატონიშვილი თინათინ-ყოფილი ნინო³⁸; იქვე – მონაზონი თებრონია გურიიდან და მისი ბიძა გრიგოლ ხევარიძე(47).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი :

¹ მხითარისტთა ქართული ხელნაწერები XVIII საუკუნისაა და სულ შვიდი ნომრითაა წარმოდგენილი: №1. დიდი ლოცვანი; ქალაღი; 204 ფურცელი; მხედრულით ნაწერი. მასში შესულია: 1. ფსალმუნი; 2. გალობა მოსესი; 3. ლოცვა ანასი, სამუელისა დედისა (ტექსტში მას ანანია ეწოდება); 4. გალობა აბაკუმ წინასწარმეტყველისა; 5. ლოცვა იონასი; 6. გალობა სამთა წმიდათა ყრმათა (სრულ სამ ხმად); 7. გალობა ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობლისა; №2. ცისკრის განგება; მხედრული; 173 ფურცელი; XVIII-XIX საუკუნეები; №3. კატეხიზმო; მხედრული; ქალაღი; სომხურიდან (1713 წ.) ხელმეორედ თარგმნილი 1728 წელს გორელი მღვდლის დავითის მიერ; №4. იგივე კატეხიზმო; №5. ლოცვანი; მხედრული; 117 გვერდი; ლოცვები მოცემულია ქართული ასოებით, თურქეთის სომეხთა დიალექტზე; №6. ქართული კატეხიზმო; შედგენილი 1783 წელს თბილისში. სამწუხაროდ, თავნაკულია. №7. კატეხიზმო, შედგენილი გერმანეს მიერ; XVIII საუკუნე; ნაბეჭდი. აქ (ისევე, როგორც, ვგონებ, №6 ხელნაწერში) ქრისტეს მოძღვრება მართლმადიდებლური რედაქციითაა წარმოდგენილი. მისი უდიდებულესობის, მხითარისტთა კონგრეგაციის მთავარი აბატის, მამა მესროპისა და სწავლული მამა ნერსე აკინიანის ღვაწლით, მხითარისტთა ბიბლიოთეკა ძალზე მდიდარია ქართული ნაბეჭდი წიგნებით და ყოველწლიურად კიდევ უფრო მდიდრდება.

² გრაცის ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერები აღწერილია თბილისელი პროფესორის აკაკი შანიძის მიერ. იხ.: ქართული ხელნაწერები გრაცში, „ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე“ (3), IX (ტფ., 1929), 310-353. აგრეთვე, შდრ.: Hugo Schuchardt, *Mitteilungen aus georgischen Handschriften*, „ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე“, VIII (ტფ., 1928), 347-376. გამოცემულია ავტორის არქივიდან პროფ. ა. შანიძის მიერ.

³ ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 329-342.

⁴ Gregoire Peradze, *Les monuments liturgiques prebyzantins en langue georgienne*, „Le Museon“ (Louvain, 1932), IV, 255-272. გრაცში დაცულია შემდეგი ხელნაწერები: 1. ცნობილი ხანმეტი ლექციონარი, აღწერილი ა. შანიძის მიერ, დასახ. ნაშრ., 313-328; 2. დავითნი; დაახლ. X საუკუნე (ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 343-344). ეს ხელნაწერი ძალიან მინტერესებდა, მისი ტექსტის შესასწავლად 1937 წელს გრაცში გავემგზავრე, მაგრამ, სამწუხაროდ, იმედი გამოცრუვდა. ქართულ დაბეჭდილ ფსალმუნთაგან პირველი თვრამეტი შეკვრიბე, მაგრამ რაიმე მნიშვნელო-

ვან თავისებურებებს ვერ მივაკვლი; 3. სვიმეონ სალოსის ცხოვრება (ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 344-345); 4. კონდაკი; X საუკუნე. შეიცავს იაკობის ჟამისწირვას (აღწერილია ჩემს მიერ. იხ.: Gr. Peradze, დასახ. ნაშრ.) და გრიგოლ დიდის სინმიდის განახლების ლიტურგიას. ეს უკანასკნელი ჯერაც შეუსწავლელია და შესაძლოა, მისი ტექსტის ისტორიისა და სინმიდის განახლების ლიტურგიისათვის ძვირფას ვარიაციებს მოიცავდეს. ორთავე ტექსტი X საუკუნისაა (ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 345-348); 5. ჟამისწირვა იოანე ოქროპირისა; XI-XII საუკუნეები (ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 348-349); 6. ნაწყვეტი იოანეს სახარებიდან; დაახლ. X საუკუნე (ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 349-350); 7. ნაწყვეტი მრავალთავიდან; X-XI საუკუნეები.

⁵ ამგვარ პატრისტიკულ ხელნაწერებს ქართველი მეცნიერები მრავალთავს (დაახლ. Πολυχέφαλος Βιβλος) უწოდებენ. ჩემთვის მხოლოდ შვიდი ასეთი ხელნაწერია ცნობილი: 1. ენ. სვანური ხელნაწერი; X საუკუნე; თბილისის საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერი №19; შეიცავს 73 თხზულებას და დანვრილებით არის აღწერილი სერგი გორგაძის მიერ, „საქართველოს არქივი“, III (ტფ., 1927); 2. პარზლისა; თბილისის საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერი №95; X საუკუნე; მოიცავს 151 თავს. ამ ხელნაწერის ორიგინალური ქართული თხზულებები აღწერილია მოსე ჯანაშვილის მიერ, „ივერია“, №267 (ტფ., 1897). თბილისის საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერები ამჟამად თბილისის სიძველეთა მუზეუმშია; 3. ათონის ივერთა მონასტრის ხელნაწერი №57 (ა. ცვაგარელის მიხედვით); X საუკუნე; შეიცავს 61 თხზულებას; დანვრილებით აღწერილია ნიკო მარის მიერ, „Агиографическія матеріалы по грузинскимъ рукописямъ Ивера“, I-II (Спб., 1900), II (Спб., 1901); 4. ბოდლის ხელნაწერი ოქსფორდში; გადანერილია 1038-1040 წლებში; შეიცავს 50 თხზულებას; საფუძვლიანად არის აღწერილი პაულ პეეტერსის მიერ, De codice hiberico, biblioth. Bodleianae Oxoniensis, „Analecta Bollandiana“, XXXI (Bruxelles), 301-318; 5. ჯვრის მონასტრის პატრისტიკული ხელნაწერი; 1034-1042 წლები; ამჟამად ბრიტანეთის მუზეუმის საკუთრება – № Add. 11281-2764; შეიცავს 12 თხზულებას; აღწერილია სერ ოლივერ უორდროპის მიერ, „Catalogue of Georgian Manuscripts“, 397-405 (London. SA., სამსუხაროდ, თარიღისა და თხზულებათა სათაურების მითითების გარეშეა). 6. სინას მონასტრის ხელნაწერი №83; 864 წელი; არასაკმარისად არის აღწერილი ა. ცვაგარელის მიერ, Памятники грузинской старины въ Святой земле и на Синае, „Православный Палестинскій сборник“ (Спб., 1888), IV, 1, 234-235; 7. ბერძნული საპატრიარქოს ხელნაწერები იერუსალიმში №2 და №3 (ორივე საერთო წარმომავლობისაა); შეიცავს 28 თავს; აღწერილია ნიკო მარის მიერ, „Житіе св. Григорія Хандзпійскаго“, (Спб., 1911), XXXVIII-XLI. ვენის №4 ხელნაწერი ამ ხელნაწერთან არის ახლოს. ისინი შეიცავენ პატრისტიკული და შავიოგრაფიული ლიტერატურის რამდენიმე დაკარგულ ძეგლს. ზოგიერთი ამ ტექსტთაგან უკვე გამოცემულია ნ. მარისა და კ. კეკელიძის მიერ, მრავალი მათგანი კი მკვლევარს ელოდება. სამომავლოდ, მნიშვნელოვანი ამოცანა იქნება ყველა ამ ხელნაწერის დანვრილებით აღწერა და მათი ურთიერთმიმართების შესწავლა.

⁶ გრაცის საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკის შუხარდტის განყოფილება შეიცავს არამარტო ძვირფას ხელნაწერებს, არამედ – ძალზე იშვიათ ქართულ ნიმუშებსა და ძველ ანაბეჭდებს. არქივში დაცულია ვრცელი და ჯერ კიდევ დაუფასებელი მიმოწერა შუხარდტისა მის ნაცნობ ქართველებთან ქართულ,

რუსულ და გერმანულ ენებზე. ეს მიმონერა ძალზე მნიშვნელოვანია XIX საუკუნის დასასრულის საქართველოს ისტორიისათვის. გრაცში ყოფნისას მე გადმოვწერე ამ წერილთა უმრავლესობა. გრაცის ხელნაწერთა წარმომავლობა პროფ. ა. შანიძემ დაადგინა. სამწუხაროდ, სინას ქართული ხელნაწერები მეტად მოკლედ და ნაკულად არის აღწერილი ა. ცაგარელის მიერ. ამიტომ, მათი ზუსტი იდენტიფიკაცია ვერ ხერხდება. ა. შანიძე ფიქრობს, რომ გრაცის ხელნაწერები ა. ცაგარელის კატალოგში შეტანილია, როგორც №2, №9, №22 და №69 (ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 353), აგრეთვე, შესაძლოა, №31 (ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 345), №13 (ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 349) და №80 (ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., 350).

⁷ А. Цагарели, დასახ. ნაშრ., პალესტინური (ჯვრის მონასტრის) ხელნაწერებისათვის – 141-192, სინას ხელნაწერებისათვის – 193-240.

⁸ №1 ხელნაწერი 1931 წელს უკვე ინახებოდა ვენის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში. იგი საკვლევად დიდად მნიშვნელოვანი არ არის. ამ ქართული ხელნაწერების გარდა ვენის სამეფო სახლისა (კარისა) და სახელმწიფო არქივში დაცულია რომელიმე იმპერატორის ლეოპოლდის დროინდელი, ქართველი ბატონიშვილის არჩილის წერილი (ლათინურ ენაზე, ქართული ხელმონერით), დათარიღებული 1704 წლის 23 იანვრით. იგი გამოცემულია გ. ა. ეზოვის მიერ, „Сношенія Петра Великаго съ армянскимъ народомъ“ (Спб., 1898), 202-203. წერილი ქართულადაც არის ნათარგმნი, „მოამბე“, II (ტფ., 1899), 4-8.

⁹ იერუსალიმში, ბერძნული საპატრიარქოს ქალაქზე შესრულებული ხელნაწერები ამჟამად სავალალო მდგომარეობაშია – დახეულია, დამპალი და ერთიმეორეში არეული. სამწუხაროდ, 1936 წელს ბიბლიოთეკაში მუშაობისას, მხოლოდ ამის დადგენა მოვახერხე. რადგან, საზოგადოდ, ღირებულად მხოლოდ ეტრატის ხელნაწერებს მიიჩნევენ ხოლმე, შესაძლებელი ჩანს, ქრისტიანული ლიტერატურის ამ ძველ, შელახულ საუნჯეთა მცირე თანხით შესყიდვა ბერძნული საპატრიარქოსაგან. ამ ხელნაწერთა გადარჩენა ძველი, კულტურული ქვეყნის კეთილშობილური და საშური მოვალეობა იქნებოდა, რადგან რამდენიმე წლის შემდეგ ეს ძეგლები აღარ იარსებებს.

¹⁰ საქართველოს ეკლესიის მამებმა, ათონელმა ბერებმა – გიორგი მთაწმიდელმა, მანამდე კი ექვთიმემ (XI საუკუნე), ქართული სახარების ძველი ტექსტი ბიზანტიური რედაქციის მიხედვით გამართეს. საბედნიეროდ, ქართულ სიძველეთა მუზეუმში სახარების წინარეათონური ვერსიის რამდენიმე ხელნაწერია დაცული. ჩემთვის ცნობილია შემდეგი ტექსტები: 1. 897 წლის ჰადიმის ოთხთავი, რომლის ფოტოგრაფიული გამოცემა ეკუთვნის ექვთიმე თაყაიშვილს, სერია „Материалы по археологии Кавказа“, XIV (M., 1916); 2. ოპიზისა, 1913 წ.; 3. ჯრუჭისა, 936 წ.; 4. პარხლისა, 976 წ.; და 6. ტბეთისა, 995 წ.(8). ამათგან ოპიზისა და ტბეთის მათესა და მარკოზის სახარებები გამოცემულია ვლადიმერ ბენეშევიჩის მიერ (Спб., 1909; Спб., 1911). მოგვიანებით, იგივე სახარებები, იმავე ხელნაწერების მიხედვით, ჰადიმის ტექსტთან ერთად, გამოსცა რობერტ ბლეიკმა (The Old Georgian Version of the Gospel of Matthew, from the Adysh Gospels, with the Variants of the Opiza and Tbet Gospels. ასეთივე სახელწოდებით არის გამოცემული მარკოზის სახარებაც. იხ.: „Patrologia Orientalis“, XX, 3 (მარკოზის სახარება),

XXIV, 1 (მათეს სახარება), Paris, 1928, 1932); მარკოზის ტექსტის მშვენიერი ფოტო ჯრუჭის ოთხთავიდან, პრუსიის მეცნიერებათა აკადემიის კუთვნილება, *Sitzungsberichte der k. preubischen Akademie der Wissenschaften*, 1911, XV, 368-370.

¹¹ ა. ცაგარელი, დასახ. ნაშრ., 164. ხელნაწერი თავის დროზე 145 ფურცელს შეიცავდა.

¹² ა. ცაგარელის მიხედვით, ეს მეტოქი ჯვრის მონასტერია. იქვე, იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკაში დაცულ სხვადასხვა ხელნაწერებში თევდას მრავალრიცხოვან მინაწერებს ვხვდებით.

¹³ გარდა სატიტულო ფურცლისა და შემდეგი გვერდებისა – 28ა, 28, 41ა, 40, 56ა, 56, 89, 125ა, 125, 129ა, 129, 106-128, 132-133, 136.

¹⁴ 1 – 47-54, 129ა, 129, 130, 131, 135. 2 – 1, 2, 5, 6, 7, 56, 59, 62, 76, 77, 81. 3 – 27-46. 4 – 8-27. 5 – 3,4. 6 – 66-72. 7 – 55, 56ა. 8 – 57, 58.

¹⁵ ასომთავრულით: „და წაიყვანა მარიამი იოსებმა და წავიდა დავითის ქალაქში“ (ლუკა 2,4)(11). საყურადღებოა, რომ ტექსტში სიტყვას – ქალაქი სიტყვა – ვანი არის შენაცვლებული. ვანი ძველქართულად „სახლს“, „ბინას“ აღნიშნავს, ზოგან „მონასტერიც“ შეიძლება იყოს, შდრ.: (ყაყუ). ეს სიტყვა „ქალაქის“ მნიშვნელობით აქ პირველად გვხვდება. ამ ტექსტში მარიამი იოსების წინ არის მოხსენიებული.

¹⁶ 68r, 68v, 69r. ყველა ასომთავრულით: და ხიყო ხმაჲ მესამედ; ეგე ხიყოფეს; და ხიტყოდა.

¹⁷ ა. ცაგარელი, დასახ. ნაშრ., 164.

¹⁸ ა. ცაგარელი, დასახ. ნაშრ., 164. ა. ცაგარელი კითხულობს – დავსწერე, ტექსტში კი იკითხება – დავანერვინე.

¹⁹ (13)

²⁰ იოანე ხახულელი ცხოვრობდა X საუკუნის ბოლოსა და XI საუკუნის დასაწყისში. მის ლიტერატურულ საქმიანობას სხვებიც უწევდნენ თანადგომას, რადგან, როგორც ჩანს, ის ღარიბი ბერი იყო. ა. ცაგარელი მას მთავარეპისკოპოსად იხსენიებს, კ. კეკელიძე კი მხოლოდ ეპისკოპოსად მიიჩნევს და ნაკლებად საფუძვლიანად აიგივებს ცნობილ მქადაგებელ იოანესთან – ოქროპირად წოდებულ ბოლნელ ეპისკოპოსთან, „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, I, ძველი მწერლობა (ტფ., 1923), 180-182.

²¹ მთავარეპისკოპოსის მიერ (ალბათ, დიდი რაოდენობით) აღდგენილი წიგნებიდან საპატრიარქოს ბიბლიოთეკაში დღეისათვის მხოლოდ სამია დაცული – №77, №141 და №145 (იხ.: ა. ცაგარელი, დასახ. ნაშრ., 64, 169, 182, 188).

²² ა. ცაგარელი, დასახ. ნაშრ.

²³ არქიეპისკოპოსმა კლეოპამ იცოდა ქართული ენა და ბერძნული საპატრიარქოს გაზეთში „*Nea Sion*“ პალესტინის ქართული მონასტრების ისტორიის შესახებ რამდენიმე ნაშრომიც გამოაქვეყნა.

²⁴ სხვა ხელნაწერების შესახებ, რომლებიც იგივე თხზულებებს შეიცავენ და საქართველოში ინახება. იხ.: ჩემი შრომა: *Die altchristliche Literatur in der georgischen überlieferung*, „*Oriens Christianus*“, Jahrgänge, 1929-1933 (Leipzig).

²⁵ ბერძნულად – βῆθჯი ან βῆθჯა – (საძოვარზე გადენა). ასე უწოდებდნენ ასკეტებს, რომლებიც მხოლოდ ბალახებითა და ფესვებით იკვებებოდნენ.

²⁶ Migne, PG. 96, 763-768. ეს ქადაგება იოანე ოქროპირის სახელითაა მოტანილი. იგი გამოცემულია ქუთაისში, 1912 წელს.

²⁷ ეს ვერსია, სხვა ხელნაწერების მიხედვით, გამოქვეყნებულია პ. პეტერსის მიერ. იხ.: „Analecta Bollandiana“, XXXI (Bruxelles, 1912), 277-313.

²⁸ ოპრაფი-ს ნაცვლად ნაკითხულ უნდა იქნეს ოღრაფი. აქ მცდარადაა გადმოცემული ხრონო-გრაფი ან ჰაგიო-გრაფი – ვასილი ქრონო- ანუ ჰაგიო-გრაფოსი.

²⁹ როგორც ტექსტის ერთ-ერთი მინაწერიდან ჩანს, ამ ქრონოგრაფის მთარგმნელია თეოფილე. ეს თეოფილე XI საუკუნის კარგად ცნობილი ქართველი მწერალია. იხ.: კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრ., 252-256

³⁰ სინამდვილეში ეს 4704 წელია.

³¹ თუ ათვლის წერტილად 4880 წელს ავიღებთ, ამ შემთხვევაში 5501 წელი, ხოლო თუ 4704 წლიდან გამოვალთ, მაშინ 5325 წელი გამოდის.

³² მიხაილ III მეფობდა 842-867 წლებში.

³³ სიტყვა პირღებული გარკვეულ სიძნელებებს ქმნის. შესაძლოა, იგი, მოციქულ ლუკას მიერ შექმნილ პირველ ხატს გულისხმობს, ან აღნიშნავს მრავალფერად გამოსახულებას, ან კიდევ ხატს, რომელიც სასწაულებრივად განახლდა. ყოველ შემთხვევაში, ეს ღმრთისმშობლის სასწაულთმოქმედი ხატის სახელია. რამდენადაც ვიცი, გარდა ამ შემთხვევისა, პირღებულის ღმრთისმშობელი საქართველოში უცნობია.

³⁴ (25).

³⁵ მინაწერიდან ირკვევა, რომ იერუსალიმში, გარდა სამონასტრო ბიბლიოთეკებისა, არსებობდა ქართული ცენტრალური ბიბლიოთეკაც (იერუსალიმის წიგნთსაცავი).

³⁶ (26).

³⁷ აღდგომელი იოსებ ხუნტუსძისა(43).

³⁸ ლ(მერთ)ო შ(ეინყაღ)ე. ბატონიშვილი თინათინ. ყოფილი ნინო(46).

კ ო მ ე ნ ტ ა რ ე ბ ი :

(1) წერილი გამოქვეყნებულია 1940 წელს, ავსტრიული ჟურნალის „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes“-ის XLVII ტომში (ნაკვეთი 3-4. 219-232).

(2) გრ. ფერაძე გამოყენებულ ლიტერატურას შემდეგი სახით იმონებდა – ნაშრომის დასახელებას ბრჭყაღში სვამდა, იმ წიგნის, კრებულისა თუ ჟურნალის სახელწოდებას კი, სადაც ეს ნაშრომი იყო გამოქვეყნებული, ბრჭყალის გარეშე უთითებდა. ჩვენ მცირე კორექტივი შევიტანეთ თარგმანში და ბრჭყაღში, ნაშრომის დასახელების ნაცვლად, შესაბამისი წიგნის, კრებულისა თუ ჟურნალის სახელწოდება ჩავსვით. გარდა ამისა, იქ, სადაც ავტორს მითითებული ჰქონდა სიტყვა „იქვე“,

აღვადგინეთ შესაბამისი ავტორის გვარ-სახელი და გამოცემის დასახელება. ქვემოთ, ყველგან ეს წესი იქნება დაცული.

(3) ავტორი უნდა გულისხმობდეს ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმს, რომელიც, წერილის გამოქვეყნების ჟამს, 1940 წელს, საქართველოს მუზეუმად იწოდებოდა და ქართულ ხელნაწერთა უმდიდრეს კოლექციებს ფლობდა.

(4) გრ. ფერაძის მიერ აღწერილი ოთხივე ვენური ხელნაწერის შავ-თეთრი ფოტოპირები (RT XXV-1 (Ven.1); XXV-5 (Ven.2); XXV-2, I-II (Ven.3); XXV-3, I-II (Ven.4)) დღეისათვის საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის საკუთრებას წარმოადგენს. წინამდებარე კომენტარებზე მუშაობისას, ძირითადად, ამ ფოტოპირებით ვსარგებლობდით. გამონაკლისია მხოლოდ Ven.2-ის ფოტოპირი, რომელიც, გარკვეული მიზეზების გამო, ვერ გამოვიყენეთ. საერთოდ, ფოტოპირებზე მთელი რიგი ჩვენთვის საინტერესო ტექსტებისა თითქმის არ იკითხება. ეს ხარვეზი, ნაწილობრივ, 2002 წელს ვენის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში შევავსეთ – ორიგინალში მოვიხილეთ ორი ქართული ხელნაწერი (Ven.1; Ven.4) და ყველა სადავო წაკითხვა ადგილზე დავაზუსტეთ (დანარჩენი ქართული ხელნაწერებისა და მათი კოლოფონების შესწავლა მომდევნო, 2003 წლისათვის გვაქვს დაგეგმილი, როცა INTAS-ის ინდივიდუალური სტიპენდიის ფარგლებში კიდევ სამი თვით მოგვიწევს ავსტრიის სიძველეთსაცავებში მუშაობა). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 1940 წლის პუბლიკაციაში მრავლად შეგვხვდა ვენური ხელნაწერებიდან ციტირებული ნაწყვეტები. მათი ერთი ნაწილი ავტორს ქართული (მხედრული) დაწერილობით ჰქონდა დაბეჭდილი, მეორე ნაწილი კი – გერმანული თარგმანის სახით. წინამდებარე პუბლიკაციაში უცვლელად გადმოვიტანეთ ქართული დაწერილობით გამოქვეყნებული ფრაგმენტები, ამ ტექსტების ჩვენეული წაკითხვა კი კომენტარებში მივუთითეთ. რაც შეეხება გრ. ფერაძის მიერ გერმანულად თარგმნილ ნაწყვეტებს, მათი ქართულად უკუთარგმნა მიზანშეუწონლად მივიჩნიეთ და ისინი შესაბამისი ადგილების ჩვენეული წაკითხვებით ჩავანაცვლეთ. ამასთან, ყოველგვარი აღრევის თავიდან აცილების მიზნით, ჩვენს მიერ წაკითხული ფრაგმენტები ყველგან დახრილი შრიფტით გამოვყავით. ასეთივე შრიფტი გამოვიყენეთ სხვადასხვა ავტორებთან დამონმებული ციტატებისა და გრ. ფერაძის მიერ გერმანულად თარგმნილი ადგილების ქართული უკუთარგმანების აღსანიშნავად (ყველა ასეთი შემთხვევა შესაბამის კომენტარებშია მითითებული).

(5) გრ. ფერაძის თქმით, ოთხთავი ათონურ რედაქციას წარმოადგენს (იხ. ქვემოთ), ამიტომ ნაწყვეტი მათეს სახარების ეფთვიმე და გიორგი მთანმიდელეების რედაქციებიდან მოვიხმეთ.

(6) ტექსტი მართლაც ძალიან არის გადასული. მიუხედავად ამისა,

ულტრაიისფერი სხივების დახმარებით ნაწილობრივ ამოვიკითხეთ მთავრულნარევი ნუსხურით შესრულებული ვრცელი კოლოფონი: „სახე[ლით] მამის[(ა)თა, [ძი]ს(ა)თა და [ს]ლ(ი)სა წმ(ი)დის(ა)თა, მეოხეპითა წ(მი)დისა ლ(მრ)თ(ი)ს მშ(ო)ბ(ე)ლის(ა)თა, [ქ]ალითა და შეწვევითა | ცხოველს მყოფელისა პ(ა)ტიოსნისა ჯ(უ)არ(ი)ს(ა)თა, მეოხეპითა და [წყალო]პითა(?) წ(მი)დისა წ(ინ)ს(არ)მე)ტყ(უ)ლისა და წინამორბედისა იოვანე წ(ა)თლისმცემელის(ა)თა, წ(მი)დათა და ყ(ოველ)ად ქებულთა მ(ო)ციქ(უ)ლთა [...] მახარებელთა [...] და წ(მი)დისა | და საკ(უი)რველთმოქმედისა სუიმონისითა [...] | [...] მოძლ(უ)რისა ჩემისა კეთილისა(?) | [...] მყო(?) მე(?) [...] და ქ(უე)ყ(ა)ნ(ი)სამ(ა)ნ(?) მე, გლ(ა)ხ(ა)კმ(ა)ნ ლ(მრ)თისა)მ(ა)ნ, უმრწმესმ(ა)ნ მონ[აზონ]თამან(?) გ(ი)ორგ(ი). | და წერილ [...] ჩემთა გ(ა)ნმანათლებლად | [...] და სახსენებლად მშობელთა ჩემთათ(ვ)ს. | წ(მი)დაჲ ესე ს(ა)ხ(არ)ებ(ა)ჲ წ(ე)რ(ი)ლ ა(რ)ს სტ(ე)ფ(ა)ნეს(ა)თ(ვ)ს, ფებრონიას(ა)თ(ვ)ს და | გუარანდუხტის(ა)თ(ვ)ს და კ(ვრი)კ(ე)ს(ა)თ(ვ)ს, ი(ო)ვ(ა)ნ(ე)ს(ა)თ(ვ)ს და დ(ა)ვითის(ა)თ(ვ)ს“.

(7) ავტორის საპირისპიროდ უნდა აღინიშნოს, რომ ხელნაწერის არშიებზე სხვადასხვა პერიოდის რამდენიმე ათეულ კოლოფონს ვხვდებით. მათგან, ამჯერად, მხოლოდ ოთხთავის გადამწერის მიერ მთავრულნარევი ნუსხურით შესრულებულ ანდერძს გამოვყოფთ: „ო(ვვალ)ო, | შ(ეი)წყალე ს(უ)ლი | მშ(ო)ბ(ე)ლთსა გ(ი)ორგ(ი)ს(ა)თა, ა(მი)ნ. | და შეუწდევ(ნე)ნ ქმ(ა)თა მის(ა)თა ც(ო)დ(ვა)ნი, | ა(მი)ნ“ (49V).

(8) აქ ავტორს შეცდომა მოსვლია და წინარეაქტონური ნუსხების ჩამონათვალში ტბეთის ოთხთავი, ციფრი 5-ის ნაცვლად, 6-ით აღუნიშნავს.

(9) კოლოფონის ა. ცაგარელისეული წაკითხვა: „სრულიად ცოდვილმან საპყარმან ბერმან მოძღვარმან თევდორაძემან დავდევ თთუჴ ესე მასი ქ(რის)ტეს საფლავსა შინა, რათა მუნ მყოფნი ... და თუ რომ ქართუჴლნი აღარ იყუნენ აღდგომას, მერმე მეტოქს [ჯვარის მონასტერს] დაიდვას ...“ (ქარაგმის გახსნა ჩვენია).

(10) როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, Ven.2-ის ფოტოპირზე მუშაობა ვერ მოვახერხეთ, ამიტომ, კოლოფონის ჩვენეული წაკითხვის ნაცვლად ამავე ტექსტის 1981 წლის პუბლიკაცია გამოვიყენეთ. ეს უკანასკნელი ხელნაწერთა ინსტიტუტის თანამშრომელს ლამარა ქაჯაიას ეკუთვნის და კრებულ „მრავალთავის“ IX ტომშია გამოქვეყნებული: „სრულიად ცოდვილმან საპყარმან ბერმან, მოძღვარმან თევდამან, დავდევ თთუჴ ესე მასი ქრისტეს საფლავსა შინა, რათა მუნ მყოფნი და შულნი ჩემთვს და მშობელთა ჩუენთათვს შენდობასა იტყოდენ და თუ ... ქართველნი აღარ იყუნენ აღდგომას, მერმე მეტოქს დაიდვას და სრულადცა საჭმარ იყოს. და ვინცა იჴლმით სხუაგან წაილოს ქრისტეს საფლავს ...“

(11) აქ უცვლელად მოვიტანეთ გრ. ფერაძის მიერ გერმანულად

ნათარგმნი ნაწყვეტის ქართული უკუთარგმანი. ჩვენ შეგვეძლო ამ ფრაგმენტის აღდგენა ოთხთავის წინარეატიონური რედაქციების მიხედვითაც, მაგრამ, საქმე ის არის, რომ, სტატიაში მოხმობილი ნაწყვეტი საგრძნობლად განსხვავდება როგორც ჯრუჭისა და პარხლის, ისე – ადიშის ნუსხათა შესაბამისი ადგილებისაგან.

(12) სტატიაში მოხმობილი იყო ა. ცაგარელის მიერ გამოქვეყნებული ტექსტის გერმანული თარგმანი. წინამდებარე პუბლიკაციაში საკუთრივ ა. ცაგარელისეული ქართული ტექსტი აღვადგინეთ (პუნქტუაცია ჩვენია).

(13) სტატიის ძირითად ნაწილში მოტანილი იყო ანდერძის გერმანული თარგმანი, სქოლიოში კი, შენიშვნის სახით – მისი ქართული ტექსტი. წინამდებარე პუბლიკაციაში მცირე ცვლილება შევიტანეთ და სტატიის ძირითად ნაწილში, ანდერძის ქართული, სქოლიოში მითითებული ტექსტი აღვადგინეთ (ქარაგმის გახსნა ჩვენია). თავად ტექსტი ასეთი სახით იკითხება: „*მე, გლახაკმან და უღირსმან იოვანე | ხახულელმან დავანერ[...]* | (ამოფხეკილია შვიდი სტრიქონი) | *მე გლახაკი ვიყავ და არარაჲ მქონდა. ვისითაცა სავმრითა ესე ნიგ/ნნი დანერილ არიან, შეუნდვენ ყ(ოველ)ნი | ბრალნი მ(ა)თნი. ოდეს ამათ თუეთა | წერად დავიწყებდი, მეგობარნი | ჩემნი მეტყოდეს: სად არის სავმარი? მე | ოთხი დრაჰკანი მაქუნდა. ესრე მარქუეს: ცნობასა მისრულ ხ(ა)რ, ბერო? და ოდეს გავასრულენ წერითა და მოსითა, ნ(ინა)შე | ნ(მიდის)ა ღ(მრ)თის მშ(ო)ბლისა ხატსა დავკრიბენ და მოვუვმე მ(ა)თ ბერთა: ან რაჲ სთქუათ, ძმანო? და ერთობით მადლი შევნირეთ ღ(მერთს)ა | ყ(ოვ)ლისა კეთილისა სრულმყოფელსა“.*

(14) სტატიაში მოტანილი იყო ანდერძის გერმანული თარგმანი, რომელშიც ალაგ-ალაგ ქართული ტექსტის ფრაგმენტებსაც ვაწყდებოდით. წინამდებარე პუბლიკაციაში, ანდერძის სრული ქართული ტექსტი აღვადგინეთ. კოლოფონი, ჩვენს მიერ ამოკითხული ყველა სხვა ტექსტის მსგავსად, დახრილი შრიფტით გამოვყავით და მასში, პარალელური იკითხვისების სახით, გრ. ფერაძისეული ჩანართები შევიტანეთ (ქარაგმის გახსნა ჩვენია).

(15) წერილში მოხმობილი იყო შემოკლებული გერმანული თარგმანი, რომლებშიც, ალაგ-ალაგ, ქართული ტექსტის ფრაგმენტებიც იკითხებოდა, ჩვენ აქ, ისე, როგორც 1160 წლის ანდერძში, მინანერის სრული ქართული ტექსტი აღვადგინეთ და მასში, პარალელური იკითხვისების სახით, გრ. ფერაძისეული ჩანართები შევიტანეთ.

(16) გრ. ფერაძეს მინანერის ტექსტი არ ჰქონდა მოტანილი. საკუთრივ მთავრულ- და ნუსხურნარევი მხედრული კოლოფონი ასე იკითხება: „*წმინდანო მამან-წ<ო, ვინაც იხილოთ, წმინდა და სასულიერო წიგნი | ესე ბევრგან დამღალული იყო, მრავალგზის ვთვალე და*

გავაჩახლე. მეცა ვევედრე | უ(ფალს)ა ამის მწერლის და მკითხველისათვის, მეცა შენდობა მიბძანეთ, რ(ათ)ა თქვენცა შენი<ნ>დობილ იყვნეთ უ(ფლი)სა მიერ. ღ(მერთ)ო და ცხოველს მყოფელო ჯვარო ქრისტესო, <საფლაო ქრისტე> | <[...]> საფლაო ქრისტესო, შ(ეინწყალ)ე ბ(ე)სარიონ<ნ>. ქ(რონიკონ)ს ჩჲიდ (1814 წ.)“.

(17) თავად მინაწერი მცირედ განსხვავებული სახით იკითხება: „ΚΛΕΟΠΑΣ|Μ| ΑΡΧΙΔΙΑΚΟΝΟΣ“.

(18) ჩანახატები შესრულებულია ერთი და იმავე ხელით. ისინი რამდენიმე გამოსახულების სხვადასხვა ფრაგმენტულ ვარიაციებს წარმოადგენენ.

(19) ჩანახატს ახლავს ნუსხური მინაწერი: „შ(ემიწყალ)ე, ქ(რისტ)ე“.

(20) ჩანახატი წმ. გიორგის დანარჩენი სამი გამოსახულების იდეტურ, ოღონდ ძალზედ ფრაგმენტულ ვარიანტს წარმოადგენს. ახლავს ნუსხური კოლოფონი, რომელიც იმავე ხელით არის შესრულებული, რომლითაც – მაცხოვრის ჩანახატის თანმხლები მინაწერი: „ჰ(ოი) ჩ(ე)მდა ს(ა)წყ(ა)ლობ(ე)ლისა ამ(ა)ს, | რამე ვყო, მ(ა)რთ(ლ)მსაჯ(უ)ლო ქ(რისტ)ე | ღ(მერთ)ო, ნ<ო>{უ} დამს<ა>ჯი, | ა(რამე)დ შ(ემიწყალ)ე“.

(21) წრიული ფორმის ბეჭედი 56რ-ზე დასმულია ორგზის, 105რ-ზე კი – სამგზის. მასზე ამოტვიფრულია ასომთავრული ლეგენდა, საიდანაც ნათლად ჩანს, რომ იგი არა ჯვრის მონასტერს, არამედ – მეფეთ-მეფე გიორგის ეკუთვნოდა: „მონაჲ ღ(მრ)თისაჲ მეფეთა-მეფე გ(იორ)გი“.

(22) საბეჭდავი ოთხკუთხა ფორმისაა. მასზე ამოტვიფრულია ასომთავრული ლეგენდა: „ი(ეს)კ | ქ(რისტ)ე, | ძლ(ე)კვა“.

(23) გამოსახულებას ახლავს ნუსხურნარევი მხედრული მინაწერი: „ქ(რისტ)ე, შ(ეინწყალ)ე ბესარიონ“.

(24) თხზულების სრული ქართული ტექსტი: „მოთხოვ(ა)ს ს(უ)ლ მცირე, | ვასილოღრაფისგ(ა)ნ, რიცხვსათვს და|საბამითგ(ა)ნ გარდასრულთა წელთაჲსა. | ადამისითგ(ა)ნ წყლით რღუნაქმდის გარდაქდეს | წელნი ორათას ორას | ორმეოცდაორნი. | წყლით რღუნითგ(ა)ნ | ვ(იდრ)ე გოდლისა შენებადმდე ოთხას ოცდახუთნი. გოდლისა შენებითგ(ა)ნ ვ(იდრ)ე | აბრაჰამისამდე ოთხას ოცდახუთნი. | ა[ბრა]ჰამისითგ(ა)ნ ვ(იდრ)ე | გამოსლვამდე ძეთა | ი(სრა)ჴლისათა ოთხას | ოცდაათნი. [ე]გვტით | გამოსლვითგ(ა)ნ ვ(იდრ)ე სოლომონის ტაძ[რ]ისა | შენებადმდე შვდა[ს] | ორმეოცდაათ[შ]ქდმეტნი. სოლომონის | ტაძრისა შენები[თგ(ა)ნ] | ვ(იდრ)ე ტყუეობადმდე | ი(სრა)ჴლთა ოთხას ოცდახუთნი. [- -] ხ(ოლო) ჯუმლად ოთხათას | რვაას ოთხმოცნი. | ტყუეობითგ(ა)ნ ვ(იდრ)ე აღექსანდრეს მეფობამდე სამას ათრცამეტნი. აღექსანდრეს მეფობითგ(ა)ნ ვ(იდრ)ე | ქ(რისტ)ესამდე სამას სამნი. | ერთბამად ხუთათას | ხუთი წელი. ქ(რისტ)ესითგ(ა)ნ ვ(იდრ)ე დიდისა კოსტანტინე მეფისამდე სამას ათრცამეტნი. | დიდისა კოსტანტინესითგ(ა)ნ | ვ(იდრ)ე მიხაილ მეფისა თქოფი-

ლეს ძისამდე ხუთას ორმოცდახუთნი. ერთბამად ექუსათას სამას სამეოცდახუთი წელი. | თეოფილეს ძისა მიხაელ მეფისათგ(ა)ნ ვ(იდრ)ე | ალექსი კომინანოსისამდე გარდაჲდეს | წელნი ორას ორმეოცდახუთნი. | ხ(ოლო) დასაბამითგ(ა)ნ ვ(იდრ)ე მოაქამდე გარდაჲდეს | წელნი ექუსათას | ექუს(ა)ს და რვანი. და ოდეს ესე ითარგმნა, თჳს იყო | მარტი, ინდიკტიონი 3 | ბერძულადო(8+1092=1100 წ.) და ა[მ]სა წლამდე იბ(13) [წ]ე[ლ]ი | გარდასრულა. | დაინერა ხრონიკონსა | ტლა(331+780=1111 წ.), ინდიკტიონსა ე(5+1107=1112 წ.)“. თხზულებას ახლავს ტექსტის დამწერის ხელითა და მთავრულნარევი ნუსხურით შესრულებული მინაწერი: „თ(ა)რგმ(ა)ნი | თეოფილე“. საგულისხმოა რომ, ნიკრასს ტექსტის ბოლო ფრაგმენტში შეცდომით გამოჩნენია ასეულის აღმნიშვნელი სიტყვა და დასაბამიდან ათვლილი თარიღი მიუთითებია, როგორც „ექუს ათას და რვანი“. მოგვიანებით, ვინმე უცნობ პირს ეს ლაფსუსი შეუმჩნევია და მესამე-მეოთხე სიტყვებს შორის მხედრულით ჩაუმატებია დაკლებული სიტყვა „ექუს(ა)ს“.

(25) სტატიის ძირითად ნაწილში მოტანილი იყო მინაწერის გერმანული თარგმანი, სქოლიოში კი, შენიშვნის სახით, მისი ქართული ტექსტი. წინამდებარე პუბლიკაციაში მცირე ცვლილება შევიტანეთ და წერილის ძირითად ნაწილში კოლოფონის ქართული, სქოლიოში მოთავსებული ტექსტი აღვადგინეთ (ქარაგმის გახსნა ჩვენია). საკუთრივ მხედრული მინაწერი მცირედ განსხვავებული სახით იკითხება: „ჩლომ(1772 წ.), მარტს ქე(25). | უღ(ი)რსიან იოანე მღუდელ მონოზონმან მუნჯმან | შევსწირე ჯვარის მონასტერს ჩემი მოგებული | ჟამნი, დავითნი, კურთხევანი, კონდაკი სტამბისა. | ვინც მოხვიდეთ, აქ იხმარეთ, იკითხეთ და შენდობა მიბრძანეთ. ვინც ამ იეროსალიმიდამ წაიღოს, ხელიმცა მოეკვეთოს და შეჩვენებული | იყოს ქ(რისტი)ესგან და მეცა მეპასუხოს დიდის მსაჯულის წინაშე, ა(მი)ნ. სახარება სტა(მ)ბისა პირღებულის ღ(მრ)თის მშობლისა არის“.

(26) წერილის ძირითად ნაწილში მოხმობილი იყო მინაწერის გერმანული თარგმანი, სქოლიოში კი, შენიშვნის სახით, მისი ქართული ტექსტი. წინამდებარე პუბლიკაციაში მცირე ცვლილება შევიტანეთ და სტატიის ძირითად ნაწილში, კოლოფონის ქართული, სქოლიოში მოთავსებული ტექსტი აღვადგინეთ (ქარაგმის გახსნა ჩვენია). თავად მინაწერი მცირედ განსხვავებული სახით იკითხება: „ჩლომ(1778 წ.), ოკდობერს ქე(25). | უღირსი არქიმანდრიტი ანტონიოს ამა წმიდათა | ადგილთა მეორედ მოვედ და თაყვანის ვეც ყოველთ(ა) | განმაცხოველებელს ქ(რისტი)ეს საფლავსა და წმიდას გოლგოთას | და ყოველთა წმიდათ(ა) ადგილთა. წმიდის მამის იო(ა)ნეს | ნაწერი ვნახე. წიგნები ვეძიე და იერუსალიმს, წიგნების საუნჯეში ვნახე. სახარება და კურთხევანი ვპოვე. | სხვა არა იყო. ბევრი ვეძიე ყველგან და ვერ ვიპოვნე. ვინც

ნაილო, აღწერილისაებრ ეყოს და მას უპასუხოს, ვინც ამ <ადგ> მონასტერს გამოახვა, ა(მი)ნ“.

(27) მხედრულით: „იესო ქრისტე, შ(ეინყალ)ე | ბესარიონ მღვდელი და მოქ<ო>ხსენებელი მის<ს>ი მოიხსენე, ღმერთო. | თვესა დეკემბერსა | 01(9). ქ(რონიკონ)ს ჩჰიზ(1813 წ.)“.

(28) მთავრულ- და ნუსხურნარევი მხედრულით: „ჰ(ო)ი, რომელმან ავაზაკსა სამოთხისა კარი განუღე, კაცთმოყვარეო, ჰ(ო)ი, მეუფეო, უფალო იესო ქრისტე, ღმერთო | ჩვენო, სიცრუვისა სოფლისა მიერ დაბრმავებული მონა | შენი <ბე> ბესარიონ შ(ეინყალ)ე, უფალო. სასუფეველსა შენსა | მოიხსენიე, უფალო ღ(მერთ)ო“.

(29) 1940 წლის პუბლიკაციის მიხედვით, 41v-სა და 42r-ზე ორი სხვადასხვა კოლოფონია გამოყვანილი. სინამდვილეში კი აქ ერთი მინაწერი გვაქვს. იგი 41v-ზე იწყება და 42r-ზე სრულდება და ამიტომ, გრ. ფერაძესაც ორ სხვადასხვა კოლოფონად მიუჩნევია. მხედრულით დაწერილი ტექსტი ასე იკითხება: „შეინყა(ლ)ე, უფალო, გლახაკი და ცოდვილი ბესარიონ | მღვდელი. სასუფეველსა შენსა მოიხსენე, მეუფეო, | უ(ფალო) იესო ქ(რისტე) და შ(ეინყალ)ე. აღმომკითხველნო მამანო, | უბძანეთ შენდობა ბეს<ს>არიონს, რათა | თქვენცა შენდობილ იყვენით უფლისა მიერ, ან და საუკუნოდ უ(კუნისამდე), ამინ. ჩჰიზ(1813 წ.)“.

(30) მთავრულნარევი მხედრულით: „იესო ქრისტე, შ(ეინყალ)ე ბესარიონ, ყოველთა კაცთა უსანყალობელესი. მეოხებითა ღვთის მშობლისათა შემინყალე მე, ცოდვილი, უ(ფალო) იესო ქრისტე, ღ(მერთ)ო ჩვენო. ჰ(ო)ი, წ(მიდა) ესე წიგნი მზით დაეშალე, დავამზეურე, მრავალგზის ჩავიკითხე. მხილველნი ამისნი შ(ეინყალ)ე, | ღმ(ერთ)ო. <ბ> ბატონო მამანო წ(მიდან)ო, {უ}ბრძანეთ ბესარიონს შენდობა | და ღმერთი თქ(ვენ)ცა შეგინდობს, ამინ. | ჩჰიზ(1813 წ.)“.

(31) მხედრულით: „ღმერთო, სამებით დიდებულო და ცხოველს მყოფელო ჯვარო | ქრისტესო, შ(ეინყალ)ე ბესარიონ სანყალი. ამ წერილის მხილველნ<ნ>ი შ(ეინყალო)ს ღ(მერთმან) და შენდობის {მ}ბძანებელი შ(ეინყალო)ს ღ(მერთმან), | ამინ“.

(32) მხედრულით: „ბესარიონ შეინყალოს ღმერთმან, ამინ. <ამ> | შენდობის მბრ<რ>ძანებელი შ(ეინყალო)ს | ღმერთმან, | ამინ“.

(33) მხედრულით: „საფლაო ქრისტესო და მხსნელო აღდგომო ქრისტესო, შ(ეინყალ)ე ბესარიონ | მღვდელი და მოყვასნი | მისნი შ(ეინყალო)ს ღმერთმან, ა(მი)ნ. აღმომკითხველო ამის წერილი{ი}სა, წმინდანო მამაჩ<ან>ო, შენდობა გვიბძანეთ და თქვენცა | შენდობილ იყვენით უ(ფლისა) | მიერ ღვთისა ჩვენი{ს}ს, | ა(მი)ნ. დაწერილი თვესა | დეკემბერსა 01(9), ქრო(ნიკონ)ს | ჩჰიზ(1813 წ.)“: ამავე გვერდზე ვხვდებით ბესარიონის კიდევ ერთ მხედრულ კოლოფონს: „ღმერთო, შე(ინყალ)ე ბესარიონ ქიოტიშვილი, ა(მი)ნ“.

(34) მთავრულ- და ნუსხურნარევი მხედრულით: „ში, ქ(რისტე) ლ(მერთ)ო, შ(ეინყალ)ე უღირსი მღვდელი ბესარიონ. გამზრ<გ>დ(ელ)ე გა<ა>მოქ(კ)ა/ც(ებელთა და კეთ(ი)ლის მყოფელთა და მცნობელთა მისთა შეუნდოს | ლმერთმან, ა(მინ) ვინც აღმოიკითხოთ, ნ(მიდან)ო მამანო, შენდობა გვიბძანოთ, შეგინდვენს თქ(ვ)ენცა უ(ფალმა)ნ ცოდვან(ი) თქ(ვ)ენი, ა(მინ)“.

(35) მთავრულნარევი მხედრულით: „ქ(რისტე), | შ(ეინყალ)ე | ც(ოდვილი) | ბერი | ლავრენტი იმერელი. ჩჰჰ(1806 წ.)“.

(36) მთავრულნარევი მხედრულით: „ქ(რისტე), | შ(ეინყალ)ე | ც(ოდვი)ლი ლავრენტი. | ქორ(ონ)იკ(ონ)ი ჩჰჰ(1806 წ.)“.

(37) მთავრულნარევი მხედრულით: „წმინდანო და ოვ(ფლი)ე<ესა | შეყ(ვ)არებულო შიშველ | მართალნო, ჩემთ(ვი)ს(ცა ევედრებით ო(ვფალ)სა, | რ(ათ)ა შემინყალოს | მე ცოდვილი და | უღირსი და უღვაწი და არა ღირსი | წყალობისა და არც(ალა) ღორთა მწყსად ღირსი, ცოდვილი | ბერი იმერელი, მღვდელ მონაზონი | ლავრენტი. შ(ემინყალ)ე, ში, ქ(რისტე), დღესა | მას განკითხვისასა. ქორონიკონი ჩჰჰ(1806 წ.)“.

(38) მთავრულნარევი მხედრულით: „ქ(რისტე), შ(ეინყალ)ე ლავრენტი ბერი | ც(ოდვი)ლი“. ამავე გვერდზე ვხვდებით ლავრენტის მიერ შესრულებულ კიდევ ერთ, მთავრულნარევე მხედრულ კოლოფონს: „წმინდანო და პატიოსანო | მამანო, ვინაც იხილოთ და | ღირს იქნეთ კითხვად სულთა განმანათლებელისა | ამის წიგნისა, მადლობდეთ | ლ(მერთ)სა და გულის ვ(შ)ა ჰყავთ | ძალი სიტყვათა ამათ | და მოწყალება ლ(მრთი)სა. | ლ(მერთ)ო, შ(ეინყალ)ე ბერი იმერელი, ც(ოდვი)ლი | ლავრენტი. ჩჰჰ(1806 წ.)“.

(39) მთავრულნარევი მხედრულით: „ქ(რისტე), | შ(ეინყალ)ე საფარველ<ი>სა შენ<ი>სა მოლტ(ო)ლვილი ფ(რია)დ ცოდვილი | ბერი ლავრენტი. ვინაც ბრძანოთ შენდობა, შეგი<ე>ნდ<ე>ვ(ენ)ეს თქვენცა ქ(რისტე)მან ლ(მერთ)მან, ა(მინ). ჩჰჰ(1806 წ.)“.

(40) მთავრულნარევი მხედრულით: „ქ(რისტე), შეინყალე ცო(დვი)ლი | იმერელი, ოკრიბელი გოგელიძე, ბერი, მონაზონი | ლავრენტი. ლ(მრ)თის მოყვარენო, ვინაც იხილოთ, შენდობა ბძანეთ, | დიდათ შემენევა, ფ(რია)დ ცოდვილი ვარ, რა ვქნა, არა | უწყი. ვაი მე. ჩჰჰ(1806 წ.)“.

(41) მთავრულნარევი მხედრულით: „დასრულდა აქა | წმინდათა და ღირსთა მოთხრობა ჭეშმარიტისა ამბვისა. | ოხითა მათითა, ლ(მერთ)ო, შ(ეინყალ)ე ფ(რია)დ ც(ოდვი)ლი, | ბერი იმერელი, ლავრენტი. ქ(რისტე), შ(ემინყალ)ე. | ჩჰჰ(1806 წ.)“. ამავე ფურცლის v-ზე ვხვდებით ლავრენტის მიერ მხედრულით შესრულებულ კიდევ ერთ კოლოფონს: „მიხსენ მე, უფალო, ნაწილისა მისგან მარცხენეთა, | მე, ცოდვილი ბერი ლავრენტი, დღესა მას განკითხვისასა. | ჩჰჰ(1806 წ.) ინ(?)“.

(42) მთავრულნარევი მხედრულით: „დაესრულა შობის | მეტაპრასი.

ოცდასექცესი ფურცელია, | ქ(რისტ)ე, შ(ეინყალ)ე ფ(რია)დ ც(ოდვი)ლი |
ლავრენტი, ბერი | ივერიისა. | ღ(მრ)თ(ი)ს მოყვარენო, ვინც იხილოთ,
შქენდ(ო)ბა ბძანეთ. ჩჰჰ(1806 წ.)“.

(43) ნუსხურით: „ქ. საშინელო წ(მიდა)ნო ადგ(ი)ლნო და საფლავო
ქ(რისტ)ესო | და ყ(ოვლა)დ წ(მიდა)ო ღ(მრ)თის მშობ(ე)ლო, შ(ეინყ)ალე
ს(უ)ლი საწ(ყა)ლი აღდგომელი იოს(ე)ბ ხუნტუსძისა, | მის(ი) მშობლი(ს)
მზ(ე)ქა(ლ)ისი“.

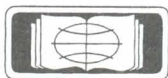
(44) მთავრულნარევი ნუსხურით: „ვაჲ მე ყ(ოვლ)ით | ც(ო)დვით |
სავსესა | ამბრ(ო)ს(ე)ს, | ო(ვფა)ლო ი(ეს)ჲ ქ(რისტ)ე, | მოიხსენე ს(ულ)ი |
პ(ატრ)ონისი ქაიხოსროსი | წყ(ა)ლობით | ს(ა)ს(უ)ფ(ე)ქ(ე)ლსა | შ(ე)ნსა“.

(45) მხედრულით: „ქ. ღ(მერ)თო და შენ ტკბილო ჯვარო პატიოსანო,
| შ(ე)მინყალე მე, ფ(რია)დ ცოდვილი დიაკონი ესაია“.

(46) ქარაგმის გახსნა ჩვენია. თავად კოლოფონი მთავრულ- და მხე-
დრულნარევი ნუსხურით არის ნაწერი: „ღ(მერ)თო, შ(ეინყალ)ე ბატონი-
შვილი | თინათინ ყოფ(ი)ლი <ნ>ნინო“.

(47) ნუსხური მინაწერი შესრულებულია იმავე ხელით, რომლითაც –
თინათინ-ყოფილი ნინოს კოლოფონი და ასე იკითხება: „ღ(მერ)თო, შ(ეი-
წყალ)ე ფებრ(ო)ნია, | მონაზონი გურული, | ბიძა მისი გრიგ(ო)ლ | ხევა-
რიძე“.

წერილი გერმანულიდან თარგმნა ცისიპა კილაძემ.
თარგმანის რედაქტორი – პროფ. დიმიტრი თუშანიშვილი.
გამოსაცემად მოამზადა და კომენტარები
დაურთო თემო ჯოჯუბაძე.

გსოულიოს ვერილიანეზე

ზურაბ კიკნაძე

თიხის ნიგნაბი

რა ხანია, კაცობრიობა ქალაღდის ნიგნის ხანაში იმყოფება. ნიგნი ჩვენი კულტურის და ცივილიზაციის ნიშანია, ყველა სხვა ნიშანთაგან გამოორჩეული. ვერ დაამარცხა იგი, ვერ სძლია მის სიყვარულს და მისდამი ერთგულებას ვერც რადიომ და ვერც ტელევიზორმა. ვერც კომპიუტერმა, მეოცე საუკუნის გენიალურმა ქმნილებამ, შეცვალა იგი. არათუ ვერ შეცვალა, პირიქით, მონაწილეობს კიდევც მის სრულყოფაში, მისი ახალ-ახალი ფორმების ძიებაში. შორეულ ჰორიზონტზეც კი არ ჩანს მისი დასასრული, როგორც არ ჩანს დასაწყისი.

რომელი იყო პირველი ნიგნი, რომელ ქვაზე, რომელ თიხაზე დაიწერა პირველად? მისი დასაბამი მითოსის სფეროშია საძიებელი. და მართლაც, იმ ხალხმა, რომელმაც პირველი ნიგნი შექმნა, მისი წარმოშობის მითოსიც შექმნა. აი, როგორ შეიქმნა პირველი ნიგნი, დაწერილი სიტყვა, მათი წარმოსახვით. ნიგნის შემქმნელის სახელიც ცნობილია – ეს ენმერქარია, შუმერის განთქმული ქალაქის, ურუქის მეფე. იგი მაცნის პირით შორეული არათას ბატონს უგზავნის გამოცანებს, რომლებიც მან უნდა ამოხსნას და პასუხი იმავე მაცნის პირით გამოუგზავნოს. თავის მხრივ, არათას მბრძანებელიც უგზავნის მას ამოსახსნელად ამოცანებს. ბოლოს, როცა მეფის დანაბარები სიტყვები მაცნემ ვერ დაიმახსოვრა, ენმერქარმა ნედლ თიხაზე აღბეჭდა ყველაფერი, რაც მაცნეს ზეპირად უნდა წაელო მეტოქესთან. „მას შემდეგ, რაც სიტყვები გართულდა და მაცნემ ვერ გაიმეორა ისინი, ენმარქარი თიხას შეეხო და სიტყვა ფირფიტაზე აღბეჭდა. აქამდე თიხაზე მოთავსებული სიტყვა არ არსებობდა. ახლა კი, ღმერთო უთუ, ასე მოხდა! ენმერქარმა სიტყვა ფირფიტაზე აღბეჭდა, ქემმარი-

ტად ასე მოხდა!“ ამგვარად გადმოგვცემს ამ ღირსშესანიშნავ ამბავს ეპოსის უცნობი ავტორი. და მაცნეს ამის შემდეგ აღარ ექნებოდა იმაზე ფიქრი, ვაითუ სიტყვა დავინწყებოდა ან ისევე სრულყოფილად არ მიეტანა ადრესატთან, როგორც დააბარეს. მაშასადამე, დამწერლობა და წიგნიც მეხსიერების მოდუნებას შეუქმნია. წიგნი პროგრესია, თუმცა იგი მეხსიერების რეგრესია შექმნა. ადამიანი აღარ ენდო თავის მეხსიერებას და თავისი ნაფიქრალი რალაც ნიშნებს და მყარ საგანს ანდო. ერთხელ და სამუდამოდ ჩაბეჭდა თავისი ნათქვამი, რათა არ ნაშლილიყო ხსოვნიდან. თიხა საიმედო მასალა იყო იმისათვის, რომ აღბეჭდილ სიტყვას გაქრობის ხიფათი არ დამუქრებოდა. მას არც წყალი გადაშლიდა და არც ცეცხლი დასწავდა, რადგან თავად ცეცხლში იყო გამომწვარი. ცეცხლში გამოხურვეული თიხა საოცარ სიმსუბუქეს იძენდა. ის იყო თითქოს ბუმბულივით მსუბუქი, ოქროსფერი, გლუვი, კრიალა, მინიატურული – ხელისგულზე დაიტევდა მკითხველი, მის მუჭაში დაიმალებოდა. დღეს მას წასაკითხად გარკვეული კუთხით ხრიან, რომ სინათლეზე გამოჩნდეს ფაქიზი, ხშირად ბენვისოდენა ჩანაჭდევები, გამადიდებელ შუშასაც დააღირებენ, რომ თვალეები არ გაიწყალონ. ერთმა სწავლულმა, რომელსაც თიხის წიგნებთან ურთიერთობის დიდი ხნის გამოცდილება ჰქონდა, ისიც კი იფიქრა, რომ ამ წიგნების დამწერი და მკითხველი ადამიანები ყველანი ახლომხედველები უნდა ყოფილიყვნენ – ეს „შავთავიანები“, როგორც წიგნებში უწოდებენ თავიანთ თავს ჯერ შუმერლები, მერე მთლიანად მესოპოტამიის მკვიდრნი – და ფართოდ თვალგახელილნი, როგორადაც აქანდაკებდნენ თავიანთ ბრძენკაცებს.

ენმერქარის გაგზავნილი თიხის ფიქფიტა, რომელიც ამ უცნაურად მეტყველი ლურსმნებითა თუ სოლებით იყო დაფარული, იყო პირველი წერილიც და პირველი წიგნიც. ენმერქარმა არათას ბატონს გაუგზავნა ეს უხმო ნიშნები, რათა ისინი მის ყურებში ახმიანებულყვნენ.

წიგნი იმავე მასალისგან მზადდება, რისგანაც სახლის კედლები, იატაკი, ჭურჭელი... ეს თიხაა, რომელიც მრავლად მოიპოვება შუამდინარეთში. ეს არის ერთადერთი ადგილობრივი წარმოშობის საშენი მასალა. თუ რამ ქვის ნაგებობა აღმოჩენილა შუმერის თუ ბაბილონის განათხარ ფენებში, დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ ქვა – გრანიტი იქნება, ბაზალტი თუ დიორიტი, ნამდვილად გარე-

დან არის შემოტანილი. თუმცა სახლებს ამ ძვირფასი მასალისგან არ აშენებდნენ. მას ისევ და ისევ წარწერებისთვის იყენებდნენ. სიმტიციცისათვის მათ თიხასავით არც მზეზე გაშრობა-გახმობა და არც ცეცხლში გამოწვა სჭირდებოდა. უამრავი ბაზალტის თუ დიორიტის ქანდაკებაა შემონახული შუმერის ქალაქ-სახელმწიფო ლაგაშიდან. შემოგვეყურებს ქალაქის გამგებლის გუდეას (ძვ. წ. XXII ს.) სახე, წარწერები კი მის ღვანლზე მოგვითხრობენ. საკულტო დანიშნულების რომ არ ყოფილიყო ეს ქანდაკებები, ილუსტრირებულ წიგნებად ჩავთვლიდით მათ. აგერ, თიხის ცილინდრული სვეტი (სიმაღლე 61 სმ, დიამეტრი 32 სმ), რომლის გარშემო ოცდაათ სვეტად არის ამოკვეთილი ვრცელი წარწერა – შუმერული ლიტერატურის ბრწყინვალე ძეგლი, რომელშიც მითოლოგიური ენით გადმოცემულია ტაძრის შენების პროცესი საძირკვლის ჩაყრიდან მის განათვლამდე. მაგრამ მაინც იშვიათია ამ სახის სტაციონარული „წიგნები“, მით უმეტეს თუ ისინი ძვირფას მასალაზეა დაწერილი: ერთ-ერთი მათგანი ბაბილონის მეფის ხამურაბის (ძვ. წ. XVIII ს.) განთქმული კანონებია, რომლებიც ორმოცამდე სვეტად ორი მეტრის სიმაღლის შავ ბაზალტზეა ამოკვეთილი.

ლურსმული წიგნების „ქალაღი“ მაინც თიხაა, ოღონდ „საქაღალდე“. თიხა საგანგებოდ არის გაცხრილული, რათა იგი, როგორც გამტიციციული ფქვილი, ერთგვაროვანი იყოს, რომ ასახელ მასაში მოყოლილმა ხვინჭკამ და სხვადასხვა მინარევებმა სიგლუვე არ დაუკარგონ. წიგნის შესაქმნელად იმავე ხარისხის თიხას იყენებდნენ, რისგანაც ძვირფასი ჭურჭელი მზადდებოდა. ძალზე მარტივი იყო ამ თიხის ქალაღის დამზადების ტექნოლოგია: თიხას ჩაყრიდნენ წყალში გასარეცხად, მსუბუქი მინარევები, რაც კი შერეული იყო თიხაში, ხისა თუ ჩალის ნამუსრევები, ბზე თუ ფოთლები მაღლა ამოტივტივდებოდა, მძიმე – ჩაიძირებოდა, შუაში კი უმინარევო, სუფთა თიხა დარჩებოდა. შეეძლოთ მდინარის ნაპირზეც მოეპოვებინათ ბუნებრივად გამტიციციული თიხა: მდინარის დინება ნაპირისკენ განშლიდა თიხას, მსუბუქ მინარევებს ტალღა გადააცლიდა და დინებას გაატანდა, ქვები და ქვიშა ძირს რჩებოდა. მომპოვებელი მოხსნიდა ზედა ფენას და გადასამუშავებლად წაიღებდა. არც შემდგომი ეტაპი იყო რთული: თიხა საგულდაგულოდ იზილებოდა, როგორც საპურე ცომი. მზელელი ხელებით გრძნობდა საჭირო კონსისტენციას, რომელიც სანიგნე თიხას

უნდა ჰქონოდა. თიხის „ცომს“ პროფესიონალი ხელოსანი, შეკვეთისამებრ, – გააჩნია, რა ხასიათის წიგნისთვის იყო იგი გამიზნული, – თანაბარზომიერ კვადრატულ ფილებად დაჭრიდა. ფილას, რომელსაც დაფას (ფორმის გამო) ან ფირფიტას (სიმსუბუქის გამო) დავარქმევთ, გლუვი და ოდნავ ამობურცული ზედაპირი უნდა ჰქონოდა. ორივე ზედაპირი, რადგან დაფის ორივე მხარეს იყენებდნენ სანერად, ვერტიკალურ სვეტებად დაიყოფოდა, რათა მათ შორის, სანამ ზედაპირი ნოტიო იყო, მწერალს (დამწერს, გადამწერს) ლერწმის ლერით შეძლებოდა ნიშნების ჩაჭდევება, რომლებიც რბილ თიხაზე სოლებისა თუ ლურსმნების ფორმას იღებდა. თუ ნაწარმოები მცირე მოცულობის იყო, მისთვის საკმარისი იქნებოდა ერთი დაფა ან დაფის მხოლოდ ერთი მხარე. თუ ნაწარმოები დიდი მოცულობისა იყო, მის ტექსტს რამდენიმე დაფა დასჭირდებოდა (მაგალითად, „გილგამეშის ეპოსი“ თორმეტი დაფისაგან შედგება, კოსმოგონიური პოემა „ენუმა ელიშ“ ექვს დაფას მოიცავს). დაფის ორივე მხარე წარწერილია ისე, რომ დაფის „გადაშლისას“ (ანუ გადმოტრიალებისას) პირველი მხარის ქვედა ნაწილი მეორე მხარის თავში მოექცევა. ამგვარად დამზადებულ თიხის ფირფიტა-წიგნებს მზეზე გააშრობდნენ და, თუ დაფის შინაარსი მნიშვნელოვანი იყო და დიდხანს შენახვას იმსახურებდა, ცეცხლში გამოწვავდნენ. წარწერიანი დაფის ცეცხლში გამოწვა იყო „წიგნის“ დამზადების საბოლოო, მისი, ასე ვთქვათ, „ტიპოგრაფიიდან“ გამოსვლის ეტაპი.

ამის შემდეგ მას ველარაფერს დააკლებდა ვერც ნესტი, ვერც წყალი და ვერც ცეცხლი, პირიქით, ხანძარში მოხვედრილი თიხის წიგნი კიდევ უფრო გამძლე ხდებოდა. ცეცხლში გამომწვარი დაფა იყო მსუბუქი, ის ოქროსფრად კრიალებდა, დროთა მანძილზე ხშირი ხმარებით უფრო კრიალა და გლუვი ხდებოდა, არ იცრიცებოდა ჩვენი ქალაქდივით, რომელიც სწორედ ხშირი გადაფურცვლა-გადმოფურცვლით კარგავს თავდაპირველ თვისებებს.

მაგრამ ერთ რამეში ჰგავს ეს თიხის წიგნი ქალაქდის წიგნს: თქვენ წარმოიდგინეთ, მასაც უჩნდება ჭია. ჭიას შეუძლია გაღრღნას გამომწვარი თიხაც კი ერთი ზედაპირიდან მეორე ზედაპირამდე, გაიტანოს მის გამჭოლად თავისი ზომის ხვრელი, მაგრამ ზიანი არცთუ მნიშვნელოვანი იქნება: დიდი-დიდი, ორიოდ ნიშანი დააზიანოს ტექსტში, მის ორივე გვერდზე. ნესტი, რომელიც ქალაქდს ალბობს, თიხის წიგნს მხოლოდ მოცულობაში ზრდის,

გაბერავს მას, მაგრამ არ არის ძნელი მისი თავდაპირველ მდგომარეობაში მოყვანა. რამ შეიძლება გამოუსწორებლად დააზიანოს თიხის წიგნი? ერთადერთმა – ძლიერმა დარტყმამ, რომელიც, თუ არ დაფშენის მას, შუაზე გადატეხავს ან მოსტეხავს მას ქვემო ან ზემო კიდეც. ქალაქ ნინევიის დაფათსაცავში, რომელიც ხანძარმა იმსხვერპლა, აღმოაჩინეს ზემო სართულებიდან ჩამოყრილი დაფების ნამუსრევები; ზოგი ნატეხი სად ეგდო, ზოგი – სად. მეცნიერებს დასჭირდათ დიდი შრომა, რათა ერთმანეთისათვის მიესადაგებინათ გაფანტული „ფურცლების“ ნაგლეჯები.

ახლა შევიდეთ თიხის დაფების „ბიბლიოთეკაში“, აშურის მეფის აშურბანიპალის სამეფო დაფათსაცავში. ამ ტიპის უნივერსალური დაფათსაცავი, სადაც არა მხოლოდ სახელმწიფო დოკუმენტები, დიპლომატიური მიწერ-მოწერა თუ საკანცელარიო ან სამეურნეო დავთრები თუ სხვა რაიმე სახის ტექსტები ინახებოდა, არამედ მხატვრული და რელიგიური ლიტერატურაც იყო დაცული, პირველად, როგორც ჩანს, აშურბანიპალმა შექმნა სატახტო ქალაქ ნინევიაში. ეს იყო ცენტრალიზებული არქივი-ბიბლიოთეკა, რომელიც მოიცავდა აშურისა და, შესაძლოა, მის მიერ დაპყრობილი ბაბილონეთის სხვადასხვა კუთხეებიდან მოკრებილ დაფებს, როგორც ორიგინალებს, ისე ასლებს, რომლებსაც თავად მეფე აშურბანიპალი უკვეთდა დახელოვნებულ, პატიოსან, უცდომელ გადამწერებს.

ორიოდე სიტყვა უნდა ითქვას მსოფლიოში პირველი ბიბლიოთეკის დამაარსებელზე. შემორჩენილია აშურბანიპალის მონუმენტური ფიგურა – ქანდაკება: ქვიდან გვიყურებს ძლიერი ნებისა და მხნეობის, საკუთარ თავში (თუ აშურ-ღმერთში) დაჯერებული ადამიანი. მისი სასახლის რელიეფები გამოხატავდა ლომებზე ნადირობისა და ბრძოლების სცენებს. უბადლო მხედარი, შეუდარებელი მხედართმთავარი და მარჯვე დიპლომატი, სახელმწიფო მოღვაწე, თავისი დროის უგანათლებლესი ადამიანი იყო. იცოდა სამი ენა, მათ შორის შუმერული, რომელიც, მსგავსად ლათინურისა ევროპაში ან სანსკრიტისა ინდოეთში, შუამდინარეთის ისტორიის მთელ მანძილზე წმინდა ენად ითვლებოდა; განსწავლული იყო ასტრონომიაში, აშურულ-ბაბილონური სწავლულობის პრიორიტეტულ დარგში და, რაც ჩვენთვის საინტერესოა, პოეზიაშიც უცდია „კალამი“, რასაც მოწმობს ელეგიური სტრიქონები, რომლებშიც მეფე თავსდატეხილ უბედურებებზე მოთქვამს. „ბედის

სამდურავი“ მის ეპოქაში გავრცელებული ჟანრი იყო და მეფემაც, როგორც ჩვენში დავით აღმაშენებელმა სინანულის კანონიკური ჟანრი, პიროვნული განცდებისა თუ მსოფლგანცდის გადმოსაცემად გამოიყენა.

ახლა მივიდეთ ახლოს წიგნებთან, მოვძებნოთ საჭირო დაფა. გადმოვიღოთ იგი თაროდან, სადაც აწყვია როგორც ცალკეული დაფები – მცირეტანიანი ნაწარმოებები, ასევე დაფათა სერიები – ეპოსები. ეს უკანასკნელი ბეჭდიანი ბანრით არის შეკრული. სანამ ბანარს გავხსნიდეთ, თიხისავე ბეჭედზე ან დაფის ყუაზე (როგორც დღევანდელი წიგნების ყუებზე) ჩვენ ვკითხულობთ ნაწარმოების სათაურს და დაფათა რაოდენობასაც, რაც ყოველი დაფის ბოლოს მეორდება. ამოვიღოთ პირველი დაფა – გვსურს დავინყოთ მისი კითხვა. ვკითხულობთ, როგორც დღეს, მარცხნიდან მარჯვნივ. ჩავიკითხავთ დაფის ერთ მხარეს (გვერდს, „ფურცელს“) და „გადავფურცლავთ“, ამისათვის დაფას ამოვატრიალებთ. წავიკითხავთ ამ გვერდსაც, და მის ბოლოს მინაწერსაც ე. წ. კოლოფონს, რომელიც ერთხელ კიდევ გავგახსენებს ნაწარმოების სათაურს, გვაუწყებს დაფის ნომერს და მომდევნო დაფის დასაწყის სტრიქონს. ზოგს ასეთი მინაწერი აქვს: „არ დასრულებულა“ (ანუ ჩვენებურად – „გაგრძელება ან დასასრული იქნება“). კოლოფონი ხშირად იმასაც გვამცნობს, თუ ვინ გადანერა ტექსტი, გვაძლევს ცნობას ორიგინალზე, საიდანაც გადანერა, და დაფის პატრონზე. შეიძლება მოსდევდეს წყევლა იმ პირის მისამართით, ვინც წიგნის მითვისების მიზნით მისი მფლობელის სახელს ამოშლის. ერთი ხუთდაფიანი ეპოსის კოლოფონში წიგნის მონაცემების შემდეგ მეფის კარნახით ჩაუწერიათ: „დაფა მეხუთე ერას სერიისა (ეშქარ). აშურბანიპალმა დიდმა მეფემ, ძლიერმა მეფემ, მსოფლიოს მეფემ, აშურის მეფემ, ძემ ასარხადონისა, აშურის მეფისა, ძისა სინახერიბისა, აშურის ძისა, ასლი სანდო დაფების პირის მიხედვით, რომლებიც აშურსა და შუმერ-აქადში მოვიძიე, ამ დაფაზე გადავწერე და ჩემს სასახლეში დავდევი. ვინც ჩემი სახელი ამოშალოს და თავისი დაანეროს, ნაბუმ, ყოვლის მწერალმა, მისი სახელი წაშალოს“.

ღმერთი ნაბუ, ბაბილონური პანთეონის ღვთაება, რომელსაც აშურშიც სცემდნენ თაყვანს, დამწერლობის გამომგონებლად და მფარველად ითვლებოდა. მისი ეპითეტები იყო „შემქმნელი დამწერლობის ნიშნებისა“, „დაფისა და ლერწმის (ანუ წიგნისა და

სანერ-კალმის) უფალი“. მეფე სთხოვს მას შური იძიოს დაფის მიმთვისებელზე ბედისწერის დაფიდან (როგორც ჩვენ ვიტყვი: სიცოცხლის წიგნიდან) მისი სახელის ამოშლით. ამით მეფემ თავისი დაფათსაცავის მფარველად გამოაცხადა ღმერთი ნაბუ. მეფე მხოლოდ თავისი სასახლის წიგნსაცავისთვის არ აწერინებდა ასლებს. შემონახულია ლოცვა-წერილი ნაბუს მიმართ, რომ მან კეთილად შეინიროს მისი ტაძრისთვის დამზადებული დაფები. აი, ეს ლოცვაც:

„ნაბუს, სრულქმნილ პირმშოს, მზრუნველს ცათა და ხმელისა, მპყრობელს სიბრძნის დაფათა, ბედისწერათა სანერელისა, დღეთა განმგრძობისა, მკვდართა მაცხოვრისა, ნათლის მფენელისა დანი-სლულ ხალხზე! – დიდმა მეფემ, აშურბანიპალმა, დიდებულმა, აშურის ბელის და ნაბუს სათნო ბელადმა, მწყემსმა, ღმერთების საკურთხეველთა გამრიგემ, მათთვის საზორველის დამწესებელმა, ძემ ასარხადონისა, მსოფლიოს მეფისა, აშურის მეფისა, – რათა ცოცხლობდეს სული მისი, რათა გაგრძელდნენ დღენი მისნი, რათა მრთელი იყოს ხორცი მისი, რათა მყარი იყოს ტახტი მისი, შეწყნარებულ იქნან ლოცვანი მისნი, – ეას სიბრძნე, გალობანი, ცოდნის საუნჯე, ღმერთთა გულების შვებად მოხვეჭილი, აშურში და აქადში დაცული დაფებიდან ახალ დაფებზე გადმოვწერე, გამოვარჩიე, ნინუაში ეზიდას დაფათსაცავს შევძინე. ნაბუ, მეუფევ, ცათა და ხმელისა, დაფათსაცავს ამას კეთილად მოხედე, აშურბანიპალს, შენი ღვთიურობის მოშიშარს, დღენიადაგ წყალობდე! ბრძანე სიცოცხლის მისი შენი ღვთაებობის სადიდებლად!“

სამეფო ბიბლიოთეკის ნანგრევებში ურიცხვ დაფათა შორის აღმოჩნდა კატალოგებიც. ამგვარად, დაფათსაცავი ჩვენი ტრადიციული ბიბლიოთეკების ყაიდაზე იყო გამართული. კატალოგებში წიგნების სათაურები, როგორც წესი, მათი დასაწყისი სიტყვებით იყო შეტანილი. განზოგადებული სახელწოდებანი წიგნებისთვის ჯერ კიდევ უცნობი იყო. იშვიათ კოლოფონში ეპიური სერიის (ეშქარ) სახელწოდებად ნაწარმოების მთავარი გმირის სახელს შევხვდებით. როგორც ზემოთ ვნახეთ, აშურბანიპალის საკუთარი წიგნის ეგზემპლარი „ერას სერიად“ (ეშქარ ერა) ინოდება, როცა სხვა „გამოცემაში“ მას სათაურად ეს სიტყვები აქვს: შარ გიმირ დადმე, ანუ „მეფე ყოველთა საცხოვრისთა“, რადგან ასე იწყება ვრცელი ნაწარმოები, რომელსაც ჩვენ მთავარი გმირის, ერას მიხედვით „ერას ეპოსს“ ვუწოდებთ. აი, რა წერია ერთ-ერთი დაფის

კოლოფონში: „დაფა მესამე. მეფე ყოველთა საცხოვრისთა. ძვ. ლის (დედნის) მიხედვით გადაინერა, შემონმდა. გადანერილია რიმუშ-ნაბუს, უმცროსი მოვაჭრის, აშურიბნის ძის, აშურის მწერლის მიერ...“

აშურბანიპალის დაფათსაცავში აღმოჩნდა „გილგამეშის ეპოსის“ („გილგამეშინის“) თორმეტივე დაფა ტრადიციული სათაურით, რომელიც ტექსტის დასაწყისი სიტყვებისგან შედგება: *შა ნაკბა იმურუ*, ანუ „რომელმან სიღრმე იხილა“. ამ სახელით იყო ცნობილი მთელს შუამდინარეთში ასურულ-ბაბილონურენოვან მკითხველთათვის ეს ეპოსი.

ამრიგად, წიგნის სტრუქტურა რაციონალურია, ადვილად შეგვიძლია წაკითხვამდე ზოგადად გავერკვეთ მის ხასიათში: რა ჟანრის არის, რამდენი დაფისგან შედგება, რამდენად სანდოდ არის გადმონერილი დედნიდან და ა. შ. ასევე ადვილად შეგვიძლია მისი დამონმება: მივუთითებთ რიგის მიხედვით სახელწოდებას, დაფას, სვეტს, სტრიქონს (მაგალითად, *ეშქარ ერა*, დაფა I, სვეტი I, სტრ. 1). დღეს დამონმების ეს წესია მიღებული.

უფრო მეტიც შეგვიძლია ვთქვათ: დაფის მოყვანილობა, ფორმა, ხშირად ამხელს მის ჟანრს. მის „გადაუშლელად“ ჩვენ შეგვიძლია გამოვიცნოთ, რა კატეგორიის დაფებთან გვაქვს საქმე. უნდა ვიფიქროთ, რომ დაფათსაცავში დაფები ჟანრების მიხედვით იყო განლაგებული თაროებზე, – ეპოსი იყო ეს, ჰიმნების კრებული თუ ასტრონომიული ტრაქტატი, შელოცვები თუ წინასწარმეტყველებანი, მეფეთა ლაშქრობის ამსახველი ანალები თუ ანდაზების კრებული, მითები თუ კანონები, დიპლომატიური საერთაშორისო თუ შიდა მიმონერა, ჰიმნები ღმერთებისადმი და ჰიმნები გაღმერთებულ მეფეთადმი, შეგონებები თუ გაბაასებანი, თუ ლექსიკონები... და განცალკევებით, ალბათ, კატალოგები.

ბიბლიოთეკაში ჩვენ შევხვდებით არქაული ლიტერატურული ძეგლების სამეცნიერო გამოცემებსაც, რომლებიც აღჭურვილია აპარატით – სქოლიოებით, სადაც განმარტებულია ძველი ტექსტის ბუნდოვანი ლექსიკა... შევხვდებით სპეციალურ გამოცემებს – ტექსტებს ორ ენაზე, ჩვეულებრივ, შუმერულ და აქადურ ენებზე. შუმერული ტექსტის ყოველ სტრიქონს მოსდევს მისი აქადური საკმაოდ ზუსტი, ბნკარედული, მაგრამ მხატვრული თარგმანი. ჩანს, მთარგმნელის ამოცანა, გარდა ზუსტად და ადექვატურად გადმოცემისა, იყო მშობლიური ენის (ამ შემთხვევაში,

აქადურის) გამდიდრება შუმერული იდიომატიკით და ენობრივი მსოფლგანცდითი ელემენტებით.

ზოგიერთი დაფა, უნდა ვიფიქროთ, სასკოლო ბიბლიოთეკის კუთვნილება უნდა ყოფილიყო. მოწაფეთა ნაცოდვილარი შემორჩა ისტორიას. ესენია სასწავლო დაფები, რომლებზეც მოწაფეთა ხელით დაწერილია ცნობილ ეპოსთა ფრაგმენტები ან მცირეტიანი ნაწარმოებები, როგორც ჩანს, კარნახით შესრულებული, რასაც ტექსტში დაშვებული შეცდომები მოწმობს. ზოგიერთი ნაწარმოები, მაგალითად, „ადაპას მითოსი“, დიდი ხნის მანძილზე, სანამ სრულყოფილი, პროფესიონალის ხელით გადაწერილ-გადმოცემული ავთენტური ტექსტი არ აღმოჩნდა, მისი სასკოლო ვარიანტით იყო ცნობილი. ამის საპირისპიროდ იყო შემთხვევები, როცა მასწავლებლები იყენებდნენ თავიანთ მოსწავლეებს პირადი ბიბლიოთეკის შესაქმნელად. მათ ხელში უფასოდ ხვდებოდა დაფები, რომელთა მოპოვება პროფესიონალთა ხელიდან საკმაოდ ძვირი დაუჯდებოდათ. დაე, ყოფილიყო მოწაფეთა ხელით გადაწერილი ასლები შეცდომებით სავსე – არც ჩვენს ნიგნებშია ნაკლები შეცდომები გაპარული.

მოგვიანებით, ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისში, მწერალთა პრაქტიკაში შემოდის ახალი მასალა: ხის გრძელი ფირფიტა იფარებოდა ცვილის ფენით, რაზეც ადვილად აჭდევენ სოლისებრ ნიშნებს. ამ ხის ფირფიტების ბოლოები ტყავის ნაჭრებით იყო შეერთებული – ასე რომ, შეიძლებოდა მათი გაშლა-დაკეცვა. ამ ტიპის ნიგნები, სიმსუბუქის გამო, ადვილი სატარებელი იყო, შეიძლებოდა ძველი ნაწერის ნაშლა ახალი ჩანაწერების გასაკეთებლად. მიუხედავად ამისა, ცვილის ნიგნებმა ვერ შეცვალა თიხის ნიგნები. სიახლემ ფეხი ვერ მოიკიდა. ამ სახის მასალაზე რომ გადასულიყვნენ შუამდინარელი მწერლები, ჩვენთვის სრულიად უცნობი იქნებოდა შუმერული და ამურულ-ბაბილონური მწერლობა. ჩვენამდე ისინი, უბრალოდ, ვერ მოაღწევდნენ.

თიხის დაფებმა შუამდინარულ ცივილიზაციას ბოლომდე უერთგულა. იმ დრომდეც კი იქმნებოდა ისინი, როცა ბაბილონის ქურუმმა ბეროსოსმა უკვე არა თიხაზე, არამედ პაპირუსზე დაწერა თავისი ქვეყნის ისტორია, ცა და მიწის დასაბამიდან მის დღეებამდე, ანუ სელევკიდების ხანამდე. ეს იყო „ბაბილონიაკა“, რომლის ფრაგმენტები მხოლოდ ქრისტიან მწერალთა ნაწერებმა შემოინახა. თიხის დაფებმა აღბეჭდეს ოდესღაც ძლევამოსილი ბაბილონის უკა-

ნასკნელი დღეები, როცა ის ელინისტური ცივილიზაციის ფარგლებში მოექცა. ამიერიდან აქ მომხდარ ამბავთა დათარიღება სელევკიან მეფეთა წლების მიხედვით ხდებოდა. *სი-ლე-კუ-უს* (ანუ სელევკუს) – ვკითხულობთ დაფების კოლოფონებში.

მაგრამ უკვე დიდი ხანი აღარ ეწერა თიხის წიგნს. ქალაქი (პაპირუსი) და ტყავი (პერგამენტი) ენაცვლება მას. წერის მანერა და ტექნიკა, ცხადია, იცვლება. თიხა, მიუხედავად სიიფისა მათთან შედარებით, ვერ გაუწევდა კონკურენციას ახალი ცივილიზაციის სიახლეებს – ამ მცენარეული და ცხოველური წარმოშობის მასალას და, რაც მთავარია, ლურსმული დამწერლობა – კონსონანტურ და ანბანურ დამწერლობას, რომელიც ჯერ ფინიკიელთა და მერე ბერძენთა წყალობით მოედო მსოფლიოს.

მაგრამ ერთი უპირატესობა ჰქონდა თიხას, თუმცა მან ვერ მოასწრო ამ შესაძლებლობის ბოლომდე რეალიზაცია და სრულყოფა. ცილინდრული ფორმის მაგარი ჯიშის მასალაზე (ქვაზე, მინერალზე) სარკისებურად ამოიჭვიფრებოდა ტექსტი, რათა ნედლ თიხაზე მისი გაგორებით სწორი ანაბეჭდი მიეღოთ. ამრიგად, ერთი სარკისებური დედნიდან ტექსტის ნებისმიერი რაოდენობის მიღება ანუ ტირაჟირება შეიძლებოდა.

აღმოჩენილია როგორც დედნები, ე. წ. ცილინდრული საბეჭდავები, ასევე მათი ანაბეჭდები თიხაზე. თუმცა წიგნებად ეს ანაბეჭდები ვერ ჩაითვლება, გლიპტიკურ ძეგლებზე ვერბალურ ტექსტებს გამოსახულებები სჭარბობს: აქ შეხვდებით მითოლოგიურ სიუჟეტებს, რომელთაც ეპიურ ტექსტებში შესატყვისები, თუმცა არაზუსტი, ეძებნება. შეიძლება ადამიანთა ფიგურებში ამოვიცნოთ გილგამეშისა და ენქიდუს სახეები; ერთ საბეჭდავზე მეფე-მწყემსის – ეტანას ცადამალლების ეპიზოდია გადმოცემული: იგი არწივზე ამხედრებულა და ზემოდან დაჰყურებს თავის ფარას. განსაკუთრებით პოპულარული იყო ადამიანთა ორთაბრძოლის, მხეცებთან (ლომებთან, გარეულ კამეჩებთან) ბრძოლის ეპიზოდები; მზის ღმერთის ამოსვლა ორ მთას შუა; ტახტზე დაბრძანებული ღვთაების წინაშე მოკვდავის წარდგინების სცენა; ადამიანთა და ღვთაებათა ერთობლივი ღვთაების; ცხვრის ფარა და ხელკომბლიანი მწყემსი; ჰერალდიკურად განლაგებული მითოლოგიური სიმბოლოები (ხე, ფრინველი, ღრიანკალი)... თანმხლები ტექსტი, რომელიც ზოგჯერ კომპოზიციის შემადგენელი ნაწილია, საბეჭდავის მფლობელის სახელსაც გვაუწყებს. პიროვნების დამადასტურებელი საგა-

ნგებო საბეჭდავები იმავე ფორმისაა, როგორც დღეს გავრცელებული მრგვალი ბეჭდები – ისინი შტემპელივით ერტყმოდა რბილი თიხის ზედაპირს დოკუმენტის ავთენტიკურობის დასადასტურებლად.

IV ათასწლეულიდან მოყოლებული გლიპტიკური ხელოვნება მასობრივი ხდება და მოგვიანო ხანაში მასკულტურის უამრავ მდარე ხარისხის ეგზემპლართა შორის, როგორც დღემდე ხდება, თითო-ოროლა ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუშიც გამოერევა.

ბუნებრივია, რომ ეს გუტენბერგამდელი ტიპოგრაფიული მეთოდი მხოლოდ სახვითი ხელოვნების ნიმუშთა დედნიდან რეპროდუქციების შექმნით შემოიზღუდა. დიდი მოცულობის ტექსტების ტირაჟირებამდე საქმე არ მისულა.

თიხის წიგნებზე საუბარი სრული არ იქნება, თუ დამწერლობის იმ ტიპზე არ ვილაპარაკებთ, რომელიც ამ ბუნებრივი მასალისადმი ზედმინევენით მისადაგებული აღმოჩნდა. ეს დამწერლობა *ლურსმულის* ან *სოლისებრის* სახელით არის ცნობილი და გავრცელებული იყო მთელს წინა აზიაში, შუამდინარულ ცივილიზაციაში მეტ-ნაკლებად ჩართულ კულტურებში – ხეთაში, მიტანში, ურარტუში, უგარიტში და, ცხადია პირველ რიგში, შუმერის გარდა, აშურსა და ბაბილონში. შუმერულიდან მომდინარე შუმერულ ენას მისადაგებული *ლურსმული*, სემიტების გარდა, ინდოევროპელი და „იაფეტური“ (ნ. მარის ტერმინით) მოდგმის ხალხებმაც აითვისეს. ეგვიპტემ, იეროგლიფური სისტემის სირთულის გამო, თავის ფარგლებს გარეთ ვერ განფინა თავისი დამწერლობა. აშურულ-ბაბილონური ანუ აქადური, თავისი *ლურსმულით*, საერთაშორისო ენად რჩებოდა. მას სწავლობდნენ ეგვიპტეშიც – ელ-ამარნაში აღმოჩენილია დიდი რაოდენობის სასკოლო და პროფესიულად შესრულებული აქადურენოვანი დაფები. ამავე ენაზე წარიმართებოდა მიწერ-მოწერა წინა აზიის მეფეთა და ფარაონებს შორის.

ვნახოთ, რა პრინციპზეა აგებული ლურსმული დამწერლობის სისტემა, რომელსაც ვერც ერთმა სხვა სისტემამ ვერ გაუწია კონკურენცია ძველ ათასწლეულებში. მან განვითარებისა და დახვეწის გრძელი გზა გაიარა. იგი უძველესი ხატოვანი ნიშნების გამარტივების შედეგად არის წარმოშობილი. თუმცა უცნობია ის ენა, რომლის სიტყვებს გადმოსცემდა ეს ნახატები. არ ფიქრობენ, რომ ეს ენა შუმერული იყო. შუმერულმა ენამ მხოლოდ გამოიყენა არსებული ნიშნები. შუმერულ კლასიკურ ხანაში ნიშნებს კიდევ

შემორჩა ძველი ხატოვანი ნიშნის კონფიგურაცია და სიტყვიერი მნიშვნელობა, მაგრამ მათ ახლა ძირითადად მარცვლოვანი (სილაბური) ღირებულება აქვთ. თიხაში დაჭდევებული ჩხირი („კალამი“) ბუნებრივად ლურსმნის ან სოლის ფორმას იღებს. ნიშანი შეიძლება შედგებოდეს ერთი ან რამდენიმე ვერტიკალური ან ჰორიზონტალური სოლისგან; სხვა რთული ნიშანი – სხვადასხვა რაოდენობის ვერტიკალურ-ჰორიზონტალური სოლების კომბინაციისგან. დროთა განმავლობაში, მოთხოვნილების კვალობაზე, ნიშნების რიცხვი თანდათან იზრდებოდა და ბოლოს ექვსასს მიაღწია. ამ ექვსას ნიშანში ზოგი იდეოგრამულია, უმეტესი ნაწილი მარცვალს გამოხატავს, მარცვალს, რომლითაც ნებისმიერი სიტყვის დაწერა უნდა ყოფილიყო შესაძლებელი სხვადასხვა ვარიანტით. მარცვალთა ვარიანტები კი საკმაოდ მრავალრიცხოვანია. არის მარცვლები, რომლებიც თითო ხმოვანს გადმოსცემენ: ა, ე, ი, უ (ო-ს არა აქვს ნიშანი). ცხადია, უფრო მეტია იმ მარცვალთა რიცხვი, რომლებიც თანხმოვანს შეიცავენ. მაგალითისთვის, თანხმოვან d-ს შემცველ მარცვალთა რაოდენობა იმდენი იქნება, რამდენიც ხმოვანია ენაში: და, დი, დე, დუ, ად, იდ, ედ, უდ. ასევე შეგვიძლია ჩამოვწეროთ სხვა ანალოგიური მარცვლებიც: ბა, ბი, ბე, ბუ, აბ, იბ ებ, უბ, გა, გი, გე, გუ, აგ, იგ, ეგ, უგ, ცა, ცი, ცუ, აც, იც, უც და ა.შ. არსებობს ორთაწილო ნიშნები, მაგალითისთვის: ბალ, შულ, გუდ, ქუნ, რით, ნაბ/ნაფ, თარ, ხულ და ა.შ. მარცვალი, თუმცა არა ყველა, გარდა ფონეტიკური მნიშვნელობისა, სიტყვიერ მნიშვნელობასაც გამოხატავს. ნიშანი ე შეიძლება წავიკითხოთ როგორც სახლი, რადგან შუმერულად ე სახლს ნიშნავს. შესაბამისად, ამ ნიშნის აქადურად წამკითხველი მას გაახმოვანებს როგორც ბით, რაც აქადურად ნიშნავს სახლს. ეს არის ნიშნის ლოგოგრამული მნიშვნელობა. ასევე ნიშანი ან, რომელიც ხატოვნად წარმოადგენს ვარსკვლავს და შუმერულად ნიშნავს ცას, აქადურად შეიძლება წავიკითხოთ როგორც შამე (ცა); იგივე ნიშანი შუმერულად შეიძლება წავიკითხოთ იქნას როგორც დინგირ (ღმერთი), ხოლო აქადურად – ილუ (ღმერთი). ასევე გუდ შეგვიძლია წავიკითხოთ ლოგოგრამულად როგორც ხარი, რადგან შუმერულად გუდ ხარს ნიშნავს. ამგვარი ლოგოგრამების რიცხვი ბევრია.

მარცვლებით და ლოგოგრამების გამოყენებით შეგვიძლია დავწეროთ ნებისმიერი სიტყვა რამდენიმე ვარიანტით, იმისდა მიხე-

დვით, თუ რა მარცვლებს გამოვიყენებთ. მაგალითისთვის, მე შემიძლია დავწერო ჩემი სახელი ამგვარად: ზურ-აბ ან სრულად: ზუ-უ-რაბ, ან კიდევ უფრო სრულად: ზუ-ურ-რა-აბ. ამ უცხო სახელის დასაწერად შეეძლოთ სოლისებრი დამწერლობის ფონდიდან გამოვიყენებინათ ნებისმიერი ნიშანი, რომელიც კი შეიძლება მისადაგებოდა სახელის ფონეტიკურ სახეს. მაგრამ თუკი ამ საკუთარი სახელის – ზურაბ – ომონიმური სიტყვა აქადურ ან შუმერულ ენაში მოიძებნებოდა, მაშინ შესაძლებელი იქნებოდა მისი გამოყენება ამ სახელის დასაწერად. ოღონდ მისანიშნებლად, რომ ეს ლოგოგრამა პიროვნების სახელად უნდა წაკითხულიყო, მის წინ დაწერდნენ ადამიანის აღმნიშვნელ ნიშანს, ე. წ. დეტერმინატივს. ნიშნების წაკითხვის მეთოდის კიდევ ერთი მაგალითი: მარცვალთა ჯგუფი *ლუ-გალ* მის მთლიანობაში აქადურად იკითხება როგორც *შარრუ „მეფე“*, მაგრამ შუმერულად მარცვლოვანი წაკითხვით *ლუგ-გალ* ნიშნავს „*კაცი (ლუ)-დიდი (გალ)*“ ანუ მეფე.

როგორც დავინახეთ, სოლისებრი სისტემის დამწერლობა ენაში გამოარჩევს არა ბგერებს, არამედ მარცვლებს; ზუსტად ისევე, როგორც ბავშვი მარცვლავს ხოლმე სიტყვებს პირველდანიყებითი სწავლისას: *ბა-ლა-ხი*, *ქა-თა-მი* და სხვა (და სწორედ ასეა დაწერილი ეს სიტყვები („დედაენაში“)). ეს დამწერლობა არ იყო მისადაგებული იმისათვის, რომ აღენიშნა ბგერები, რომელთაგან შედგება ადამიანის მეტყველება. თუ შუმერული ენისთვის ის ბუნებრივი იყო, ამას ვერ ვიტყვით აქადურზე, ვერც ხეთურზე, ვერც სპარსულზე, ვერც, მითუმეტეს, ურარტულზე ან ხურიტულზე, რომელთაც სილაბურ დამწერლობაში საკმაოდ შეცვლილი აქვთ სახე. ჯერ ერთი, მას არ შეუძლია გამოხატოს თანხმოვანთა შეჯგუფება (კომპლექსი), რაც ძალზე ხშირია იბერიულ-კავკასიური ენებისთვის, მათ უნდა მივაკუთვნოთ ხურიტულ-ურარტული ენები. მეორე, მისი ნიშნები ვერ გადმოსცემენ ემფატიკურ თანხმოვნებს, რომელთა არსებობა მოსალოდნელია ხურიტულ-ურარტულ ენებში.

ქართულ მაგალითს თუ მოვიყვანთ, დამახინჯების გარეშე გაძნელდება სილაბურად დაწერა ისეთი მარტივი სიტყვისა, როგორცაა *წრე* ან *ფრთა*. პირველი სხვაგვარად ვერ დაიწერება, თუ არა, როგორც *ცერ-ე* ან *ცარ-ე*, რაც გაუგებარს ხდის მას; მეორე როგორც *ფარ-თა*, რაც სრულიად ცვლის მის მნიშვნელობას. ერთა-

დერთი კულტურა, სადაც სოლისებრმა ნიშანმა ბგერა გამოხატა, უგარიტული კულტურა იყო, რაც უსათუოდ მისი განვითარების მაღალ დონეს მოწმობს. სირიაში, რას აშ-შამრას ბორცვის გათხრების დროს, უგარიტის ქალაქ-სახელმწიფოს ნანგრევებში აღმოჩნდა დიდი რაოდენობის თიხის წიგნი, არა მხოლოდ უგარიტულ ენაზე დაწერილი, არამედ აქადურზე, ხეთურზე, ხურიტულზე. აქვე აღმოჩნდა ჯერ კიდევ გაუშიფრავი მინოური დამწერლობით შესრულებული ოსტრაკები (კრამიტის ნატეხები). წინა აზიის ამ განთქმულ ენათა შორის, რომლებიც სოლისებრ დამწერლობას იყენებდნენ, მხოლოდ უგარიტული (ფინიკიურ-ებრაულის მონათესავე) ენის ტექსტებია შესრულებული კონსონანტური დამწერლობით: მის ოცდაათსავე თანხმოვანს თავისი ნიშანი აქვს. უგარიტული მწერლობის პიკი ძვ. წ. XIV-XIII საუკუნეებზე მოდის. მოგვიანებით ფინიკიელებმა დამოუკიდებლად შექმნეს სიტყვების ჩანერის კონსონანტური მეთოდი, რომელმაც დიდი გავრცელება სემიტურ (ებრაულ და არაბულ) დამწერლობაში ჰპოვა და დღემდე ასეა. ძველმა ბერძნებმა, ისევე როგორც ფინიკიელთაგან დამწერლობის ნიშნები, სრულყოფის მათი გამოცდილება: შექმნეს მსოფლიოში პირველი ანბანური დამწერლობა, რომელიც დღეს მთელს დასავლურ ცივილიზაციაშია დამკვიდრებული.

== ფრანჩესკო პეტრარკა — 700 ==

მოუსვენარი და მშფოთავი სული

700 წლის წინათ, 1304 წლის 20 ივლისს, ორშაბათს, განთიადი-სას, ქვეყანას მოევლინა ელექტა კანიჯანისა და პიეტრო (იგივე პეტრარკო, პატრარკა) დი პარენცოს ვაჟი, ფრანჩესკო. ეს ამბავი არეცოში მოხდა, ტოსკანის მხარეში.

პოეტის მტკიცებით, მამამისი პიეტრო, ფლორენციის პრიორთა კოლეგიის ნოტარიუსი, პირადად იცნობდა და მეგობრობდა დანტესთან და 1302 წელს გაიზიარა კიდეც მისი ბედი — გადასახლება. გიბელინებისა და გველფების ავადსახსენებელი ომის დროს, პიეტროს, როგორც „თეთრების“ პარტიის წევრს, 1000 ლირა ჯარიმა და ხელის მოკვეთა მიუსაჯეს. მან ჯერ არეცოს მიაშურა, შემდეგ კი ოჯახი თავის მამაპაპისეულ მამულში, ვალდარნოში გახიზნა, არეცოს ახლოს. მათი ლტოლვილობა ამით არ დასრულებულა — ამას მოჰყვა პიზა, გენუა, ბოლოს ავინიონი, რომის პაპის ახალი რეზიდენცია, სადაც მან თავი შეაფარა ოჯახთან ერთად.

1312 წელია. ფრანჩესკო 8 წლისაა და სკოლაში მიდის. მოხუცი მაესტრო, კონვენეოლე და პრატო, მას გრამატიკას, რიტორიკას, დიალექტიკას ასწავლის. 12 წლისა მონპელიეში მიდის სამოქალაქო სამართლის შესასწავლად. განსაკუთრებული ხალისი არ გამოუჩენია ამ საქმეში, კლასიკოსების კითხვა ურჩევნია. მონპელიეშივე გაიგო დედის სიკვდილი, რამაც პირველი ლათინური სონეტი დაანერინა. 1320 წელს ძმასთან, გერარდოსთან ერთად სწავლას აგრძელებს იმ დროის საუკეთესო უნივერსიტეტში, ბოლონიაში. კიდევე უფრო საგრძნობია მისი გულგრილობა სამართლის მიმართ. ისევე კითხულობს კლასიკოსებს, ვირგილიუსს, ციცერონს, ეკლესიის მამებს, განსაკუთრებით, ნეტარ ავგუსტინეს. შვილის სიზარმაცით აღმფოთებული ნოტარიუსი კოცონზე დაუნვაავს ამ ძვირფას წიგნებს, თუმცა ბოლო წამს თვითონვე გამოსტაცებს ცეცხლის ალს ვირგილიუსის ტომს. უნდა ითქვას, რომ პეტრარკა თავის უსაზღვრო ერუდიციას და კულტურას სწორედ მამას უნდა უმადლო-

დეს, რომელმაც ბავშვობიდან შეაყვარა კლასიკოსები, განსაკუთრებით ვირგილიუსი და ციციერონი. სამართლის შესწავლას სამუდამოდ თავს დაანებებს 6 წლის შემდეგ, როდესაც მამის გარდაცვალების გამო ავინიონში დაბრუნდება.

1327 წლის 6 აპრილს ავინიონში, სანტა კიარას ეკლესიაში, პეტრარკა ხვდება ლაურას – მისი პოეზიის უპირველეს მითიურ არსებას.

დაახლოებით 30 წლის მანძილზე ავინიონი მისი თითქმის მუდმივი ნავსაყუდელია. საკმაოდ პრაქტიკული გონების კარნახით ცდილობს მოიპოვოს უზრუნველი და მშვიდი საზოგადოებრივი მდგომარეობა. 1330 წლიდან კარდინალ ჯოვანი კოლონას კაპელანად მსახურობს, რისტოვისაც, ამბობენ, უარი არ უთქვამს საეკლესიო ორდენში შესვლაზე. ამ პერი-

ოდში მოივლის საფრანგეთს, ფლანდრიას, გერმანიას; 1337 წელს რომში ჩადის. ავინიონში დაბრუნებული ქალაქგარეთ, ვალკიუზაში სახლდება, სადაც სურს ჩასწვდეს ცხოვრებას, იფიქროს, ისწავლოს, იკითხოს, გაუმკლავდეს უამრავ შინაგან კონფლიქტს: სულიერს, მორალურს, რელიგიურს. მართლაც, ძნელია ერთმანეთში მოარიგო ეკლესიური მართალი ცხოვრების წრფელი სურვილი და ამქვეყნიური ყველა პატივის, ამბიციის დიდი ცდუნება. ძნელია ხორციელი ვნებების ძლევა: შეეძინება ორი უკანონო შვილი სხვა-

ფრანჩესკო პეტრარკა

დასხვა ქალთან 1337 და 1343 წლებში. ამათგან პირველი, ვაჟი, შავი ჭირის მსხვერპლი გახდება 1361 წელს, ხოლო ქალიშვილი, ფრანჩესკა, მის გვერდით იქნება და ზრუნვას არ მოაკლებს სიცოცხლის ბოლო დღეებში.

ჯერ კიდევ ბოლონიის პერიოდში, სტილ ნუოვოს – ახალი სტილის მიმდევართა მსგავსად, პოეტური შთაგონების გამომწვევი ყოველგვარი განცდა ერთი სახელის ირგვლივ ტრიალებს, მას ეძღვნება, მას ადიდებას. ეს სახელი პეტრარკასთვის არის ლაურა, ისე როგორც დანტესათვის – ბეატრიჩე. ამ სახელის სიმბოლიკაში არ იგულისხმება პოეტის მხოლოდ რთული ფსიქოლოგიური თავგადასავალი, მხოლოდ სიყვარული, არამედ მისი პოლიტიკური და ზნეობრივი პოზიციაც. ამის გამო, ბევრი კრიტიკოსისათვის ლაურა მხოლოდ პოეტური ფიქციაა.

კარდინალის სამსახური მას ბევრ დროს და ენერგიას ართმევს. ვალკიუზაში განმარტოებული პოეტი აქ იპოვის მისი ელევგიური სულისთვის საჭირო მყუდროებას. აქ დაინერება მისი არაერთი ლათინური ეპისტოლეე პროზად თუ ლექსად და მრავალი რითმა ვულგარულ ენაზე. აქვე ჩაიფიქრა და დაიწყო თხზულება „გამოჩენილ ადამიანთა ცხოვრება“ და პოემა ლათინურ ენაზე „აფრიკა“.

იყო პეტრარკაში რალაც მიამიტური, თითქმის ბავშვური პატივმოყვარეობა, რაც თვითონაც მშვენივრად უწყოდა. ის მიეღტვოდა პოეტურ დიდებას, ოცნებობდა დაფნის გვირგვინზე. გასაკვირი აღარ არის, რომ ამისათვის არაერთი სარეკომენდაციო წერილი დაუწერია საკუთარ თავზე, სადაც ეს სურვილი შეფარვით როდი იყო გამოთქმული. მართლაც, 1340 წელს პარიზიდან და რომიდან ერთდროულად სთავაზობენ პოეტთათვის განკუთვნილ დაფნის გვირგვინს. ის რომს ამჯობინებს და 1341 წლის 8 აპრილს კამპიდოლიოში ამ გვირგვინს იდგამს. ეს მისთვის, როგორც პოეტისთვის, ნიშნავს უდავო და საყოველთაო აღიარებას და შესაბამის პატივს. მაგრამ იმ წლებში კიდევ უფრო ღრმავდება მისი სულიერი კრიზისი. ერთმანეთს ენაცვლება დაღლილობისა და ავზნებულობის მომენტები. გამოღვიძებული სინდისის ხმა მოსვენებას უკარგავს. ამას ხელს უწყობს ძმის, გერარდოს ბერად აღკვეცაც. ძმის ერთგული და განუყრელი მეგობარი, მაგრამ თავაშვებული ცხოვრებით მოყირჭებული და დაღლილი გერარდო მას მარტო ტოვებს. 1348 წელს შავი ჭირი იმსხვერპლებს ლაურას და მის არაერთ მეგობარს. პეტრარკა რჩება სრულიად მარტო, უნუგემოდ მარტო.

ავინიონში დაბრუნებული პოეტი შინაგანად სულ უფრო შეურიგებელი ხდება პაპის კარზე გამეფებული ინტრიგების, სიხარბის, შურის მიმართ. თან არაერთი ჭორისგან უხდება თავდაცვა. მასზე ამბობენ, თითქოს მაგიური პრაქტიკით არის დაკავებული, როგორც ვირგილიუსის მიმდევარი. ახალი პაპის, ინოკენტი VI ალსაყდრების შემდეგ, პოეტი სამუდამოდ ბრუნდება იტალიაში. მილანში, ყველასთვის მოულოდნელად, თანხმდება მილანის არქიეპისკოპოსის და ბატონის, ჯოვანი ვისკონტისთან სტუმრობაზე, რაც ბოკაჩოს და სხვა ფლორენციელი მეგობრების საშინელ გულსწყრომას იწვევს. ამის მიზეზია ის რეპუტაცია, რითაც ვისკონტები სარგებლობენ: ტირანთა შორის უარესნი, გიბელინების თავი და ტოსკანის უკანასკნელი კომუნების დაუძინებელი მტერი. პეტრარკას პასუხი ასეთია: ერთადერთი ჭეშმარიტად ღირებული თავისუფლება ღვთისა და საკუთარი თავის წინაშე მისთვის არავის შეუზღუდავს მილანში, და საერთოდ, ყოველ მხარეს საკუთარი ტირანი ჰყავს.

ვისკონტების კარზე ხშირად ასრულებს სხვადასხვა დიპლომატიურ დავალებას. ძნელია დღეს იმის თქმა, თუ რა სიკეთე მოუტანა ამ საქმიანობამ მილანს, გენუას, ვენეციას ან სხვა ქალაქებს, მაგრამ ერთი რამ ცხადია: მის სიტყვას ძალა აქვს, მისი, როგორც დიდი ინტელექტუალის, ავტორიტეტი უდავოა. ის ერთნაირი უფლებით მიმართავს გენუის ან ვენეციის დოჟებს, ნებისმიერ იტალიელ მთავარს ან რომის პაპს. მილანის პერიოდში დაასრულა პოეტმა „Secretum“ („საიდუმლო“), „De otio religioso“ („რელიგიური ჭერეტის შესახებ“), „Familiari“ („ახლობლებს“), „Trionfi“ („ტრიუმფი“).

1361 წელს პეტრარკა მილანიდან ვენეციაში გაექცა შავი ჭირის ეპიდემიას. ვენეციის დიდი კანცლერი მისი მეგობარია და ქალაქის ყველა წარჩინებული დიდ პატივს სცემს მას. ვენეციაში პოლემიკას გაუმართავს ახალგაზრდა ავეროისტ ფილოსოფოსებს, რაც შთააგონებს მნიშვნელოვან თხზულებას „De sui ipsius et multorum ignorantia“ („საკუთარ და სხვათა უგუნურების შესახებ“).

1367 წელს პადუაში გადადის ფრანჩესკო და კარარასთან. აქ, პადუის ახლოს, ევგანეს მთებში, ულამაზეს და მყუდრო არკვაში მკვიდრდება, კარარების ნაჩუქარ მამულში, ზეთისხილით და ვაზით დაბურულ მშვენიერ აგარაკზე, შორს ყოველგვარი ხმაური-სგან, შფოთისგან, საზრუნავისგან. გამუდმებით წერს, კითხულობს

და ადიდებს უფალს. აქვე, არკვაში აღესრულება 1374 წლის 19 ივლისს.

ერთი შეხედვით მისი ცხოვრება კაცს ბედნიერი მოეჩვენება: არ მოჰკლებია პატივი, დიდება, აღიარება, დაფნის გვირგვინი, არ განუცდია გადასახლების სიმწარე და სიღარიბე, როგორც დანტეს. და, მაინც, ეს იყო შინაგანი წინააღმდეგობებით გატანჯული, მშფოთვარე სული. მასში იბრძოდა ცა და მიწა: მისი რელიგიური იდეალი, რომელიც სრულყოფილი სულიერი ცხოვრებისაკენ მოუწოდებდა, გამუდმებულ კონფლიქტში იყო ამქვეყნიური წარმატების მხურვალე და ინსტინქტურ წყურვილთან. გული სიყვარულს და სული დიდებას ესწრაფოდა – ბედნიერების ამ ორ მირაჟს. მისი ნაწერები ამ ბრძოლის ანარეკლია, ეს არის დიდი სულის აღსარების ნამსხვრევები.

მაგრამ ეს არ არის მხოლოდ მისი სინდისის და გულის კამათი, ამ კამათში ჩართულია ორი სამყარო: ტრანსცენდენტულობის ქრისტიანულ იდეაზე დამყარებული შუა საუკუნეების სქოლასტიკა და ადამიანის არსებობის ღირსებასა და მშვენიერების იდეაზე დამყარებული ჰუმანისტურ-რენესანსული სამყაროები. ეს ორი სრულიად განსხვავებული ცივილიზაციაა. შვედაროთ დანტე და პეტრარკა: დანტეს კულტურა თეოლოგიაშია ღრმად ფესვგამდგარი, განსაკუთრებით სქოლასტიკაში და, აზროვნების ამ მიმდინარეობის შესაბამისად, ცდილობს ჩამოაყალიბოს სამყაროს მკაცრად იერარქიული ხედვა. დანტეს უყვარს და კითხულობს კლასიკოსებს, მათ შორის გამოარჩევს ვირგილიუსს, მაგრამ მათ ნააზრევს ქრისტიანული გამოცხადების შუქზე განიხილავს. ასევე ექცევა ყოველ მეცნიერებას და საკუთარი ცხოვნების დრამას მთელი კაცობრიობის გამოხსნის კონტექსტში განიხილავს. ამის დასტურია „კომედია“. ის გაუღენთილია წინასწარმეტყველური და რეფორმისტული სულით.

პეტრარკას კულტურა აშკარად ვიწროა: უარს ამბობს სქოლასტიკაზე და მეცნიერულ აზროვნებაზე, ნაკლებად აღელვებს ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო პრობლემები, თუ ისინი რაციონალურ ასპექტშია დასმული. პეტრარკას აინტერესებს მორალური მეცნიერებები, ადამიანის გულის და სინდისის დრამა: ცოდვა და გამოხსნა. მისთვის ძვირფასია სახარება, ეკლესიის მამები, განსაკუთრებით, ნეტარი ავგუსტინე. ასეა თუ ისე, მისი მედიტაცია მკაცრად ფსიქოლოგიური და ინდივიდუალისტურია,

ეძიებს საკუთარი სულის განწმენდას და ხსნას. პეტრარკას პოლიტიკური იდეალები დანტეს იდეალებს მგზნებარებით აშკარად ვერ შეედრება, გარდა იმ მცირე ეპიზოდისა, როდესაც 1347 წელს რომში ტრიბუნად დადგა კოლა და რიენცო და პოეტი სასწრაფოდ რომს გაეშურა იმპერიის ძველი დიდების აღდგენის იმედით. ეს იყო სრული პოლიტიკური უტოპია.

პოეტი მოესწრო სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის საუკუნოვანი ბრძოლის ეპილოგს, შუასაუკუნეების ამ ორი უნივერსალური ინსტიტუტის კრიზისს. მის თვალწინ, სინიორიის ჩამოყალიბებასთან ერთად, ჩაესვენა კომუნის მზე. პეტრარკა ოცნებობდა მშვიდობაზე იტალიაში, ოცნებობდა ანტიკური რომის დიდების და ცივილიზაციის დაბრუნებაზე. მხოლოდ ოცნება! ცხოვრებაში კი პოლიტიკას თავს არიდებდა, გამუდმებით ეძებდა წყნარ, განმარტოებულ თავშესაფარს, შორს ამ სოფლის ამაო შფოთისაგან. მართლაც, მისი ცხოვრება მთლიანად არასოდეს მოუცავს პოლიტიკას, არასოდეს განუსაზღვრავს მისი, როგორც კაცის ბედი, დანტეს მსგავსად. ის არაფერში დახარჯულა სრულად და უშურველად, რაც დაღლილი თაობის მენტალიტეტის ანარეკლია. ეს თაობა ჩაიკეტა ინდივიდუალისტურ, ასოციალურ მდგომარეობაში, ეძებდა მშვიდობას ნებისმიერი სახით და ნებისმიერ ფასად.

პეტრარკას ცხოვრების წესი არ იყო აქტიური, არამედ მჭვრეტელობითი, ამ სიტყვის საერო მნიშვნელობით. მისი ინტერესი მიმართული იყო არა მისი თანამედროვე ადამიანების, არამედ კლასიკური პერიოდის ლათინი პოეტების მიმართ, რომლებმაც თავიანთ წიგნებში მოგვცეს ადამიანური სრულყოფილების ჯერ კიდევ ქმედითი იდეალი. ის კლასიკოსებში არ ეძებდა ალეგორიებს. მოსწონდა ანტიკური რომის არა იმპერიის, არამედ რესპუბლიკის პერიოდი. დანტე იმპერიაში ხედავდა წმინდა რომის იმპერიის იმედს, ხოლო პეტრარკა რესპუბლიკის გამირულ სულს სცემდა პატივს. ეს ნიშნები მას აახლოებს ჰუმანისტების და აღორძინების ეპოქასთან, მაგრამ პეტრარკა მაინც რჩება შუა საუკუნეების ადამიანად, რადგან მუდმივად და ძლიერ განიცდიდა საკუთარ სულში ჩაღრმავების, ძიების წყურვილს.

პოეტის მოუსვენარი და მშფოთვარე სულის შუქ-ჩრდილების ანარეკლია ის სტილი, რომელიც უარს ამბობს დანტეს რეალისტურ და ექსპრესიულ სიმძაფრეზე. პეტრარკა ქმნის პროვანსულ-კურტუაზული და მეცამეტე საუკუნის ლიტერატურული გამო-

ცდილების, საკუთარი განცდებისა და პოეტური მეტრიკის იშვიათ ნაზავს. ამ სტილის წყალობით პეტრარკას „*Rerum vulgarium fragmenta*“ („უბრალო ამბავთა ფრაგმენტები“) მომდევნო საუკუნეებშიც ჩაითვლება პოეზიის აბსოლუტურ მოდელად და, საერთოდ, ევროპული ლირიკის პირველ ჭეშმარიტ კრებულად, რომელიც თვით პოეტის მიერ გულმოდგინედ არის შერჩეული და დალაგებული. პოეტისა და ინტელექტუალის მიერ საკუთარი შემოქმედების ამგვარი შეკრება-დახარისხება პირველი შემთხვევაა. როგორც ნეტარ ავგუსტინესთან წარმოსახვით დიალოგში ამბობს პოეტი, ის ცდილობს თავი მოუყაროს „სულის გაბნეულ ნამსხვრევებს“. გრძნობს, რომ მის ცხოვრებაში დადგა შემობრუნების მომენტი, როდესაც აუცილებელი გახდა გარკვეული „*mutatio animi*“ „სულის ცვლილება“), საკუთარი არსებობის გადასინჯვა, საკუთარი ფუნქციის გააზრება, იმ ფუნქციისა, რომელიც მან საკუთარ თავს დაუსახა, როდესაც 1344 წელს სამუდამოდ დატოვა ავინიონი (შესაბამისად, ლაურა, მისთვის ყველაზე ძვირფასი ადამიანი) და თავის სამშობლოში, იტალიაში დაბრუნდა.

ის ფაქტი, რომ პეტრარკა 1349 წლით ათარიღებს კრებულის სამიდან ყველაზე მნიშვნელოვან ნაწილს, „*secretum*“ სრულებით არ წარმოადგენს წმინდად ნოტარიალურ აქტს. ამ დროს ის 45 წლისაა. ეს არის სიმწიფეში შესვლის, ანუ ჭეშმარიტი ფილოსოფოსობის ასაკი. შუა საუკუნეების კულტურულ და პოეტურ ტრადიციაში, სიმწიფის პირობა ხდებოდა წარმართი კლასიკოსებისა და ახალგაზრდული ასაკის „შეცდომის“ – სასიყვარულო პოეზიის უარყოფა, რადგან ფიქრობდნენ, რომ სიყვარული და მისგან გამონვეული ვნებები ისე ამღვრევენ და აშფოთებენ ადამიანის სულს, რომ შეუძლებელს ხდიან ჭეშმარიტ სიბრძნესთან ზიარებას. მაგრამ პეტრარკა უხეშად არ უარყოფს თავის ახალგაზრდობისდროინდელ პოეტურ პროდუქციას. ის თავს უყრის და ახარისხებს მას იმგვარად, რომ ყოველ გონიერ ადამიანს დაეხმაროს საკუთარი გამოცდილების გააზრებაში. თუმცა, მხოლოდ საკუთარი თავგადასავლის გააზრება და განზოგადება, საკუთარი ცხოვრების იგავი, უფრო ღრმა ინოვაციის გარეშე, ვერ იკმარებდა ღირებული პოეტური კრებულის შესაქმნელად. ჯერ კიდევ დანტეს „*Vita nuova*“-ს („ახალ ცხოვრებას“) შემოაქვს, მანამდე არარსებული სიახლე: ბეატრიჩე, საყვარელი ქალი, ძალიან ახალგაზრდა იღუპება და დაბნეულ ამ მოულოდნელი ელდით აღძრული, ერთ წიგნად შეკრავს ამ

სიყვარულის ამბავს, ანუ შექმნის *მეხსიერების* წიგნს. აქედან გამომდინარე, ვიტა ნუოვა გაიაზრებოდა, როგორც პირველი კრიტიკული ჩაფიქრება ახალგაზრდულ პოეზიაზე. ტრუბადურული ტრადიციისგან განსხვავებით, დანტე ქმნის თანამედროვე პოეზიის კონცეფციას: პოეზია, როგორც დისკურსი *სიტყვაზე*. ბეატრიჩე განწირული იყო სასიკვდილოდ, იგი უნდა მომკვდარიყო, რათა მას, დანტეს შესძლებოდა მასზე *ლაპარაკი*, მისი ქება.

ლაურას სიკვდილი პეტრარკას პოეზიაში ასრულებს კონკრეტულ ფუნქციას: ბიძგს აძლევს პოეტს, რომ მტვერი გააცალოს გაყვითლებულ, გაბნეულ ფურცლებს, მოიძიოს და დააღაგოს ძველად განცდილი. მეხსიერება შლის დროის და სივრცის საზღვრებს. მაგრამ ლაურა არ ეკუთვნის მეტაფიზიკურ და წმინდა სამყაროს, ბეატრიჩეს მსგავსად. პეტრარკასათვის სიყვარული, თუნდაც სუბლიმირებული, მოიცავს სულის და ხორცის ურთიერთბრძოლას, ცოდვას და გამოხსნას. ეს არის პოეტის გატანჯული „მეს“, მისი სულის მოგზაურობა, *status animae ante mortem* (სულის მდგომარეობა სიკვდილამდე) დანტესგან განსხვავებით.

მიუხედავად შეკრული, მონოლითური ფორმისა, კრებულში განწირევა ორი ნაწილი: „მანამდე“ და „შემდეგ“. ეს დაყოფა არ არის სუფთად ქრონოლოგიური და არ გულისხმობს მხოლოდ ლაურას გარდაცვალებას, არამედ – კრიტიკულ მომენტს პოეტის ფილოსოფიურ-მორალურ ხედვაში, შემობრუნების წერტილს მის სულიერ ცხოვრებაში. საინტერესოა, რომ კრებული მოიცავს 366 კომპოზიციას, სიმბოლურად იმდენს, რამდენი დღეც არის ნაკიან წელიწადში (როგორც იყო ლაურას გარდაცვალების წელი – 1348). აქედან 29 კანცონაა, 317 სონეტი, 6 სექსტინა, 7 ბალადა, 4 მადრიგალი. გარდა რიცხვთა სიმბოლიკისა, უხვადაა სხვა სახის სიმბოლოებიც: „ლაურა“ მთელი იდეოლოგიური სისტემაა, და არა მხოლოდ ქალის სახელი (აქ შეიძლება გავიხსენოთ დანტეს დიდი სიმბოლო „ბეატრიჩე“ – „ნეტარების მომნიჭებელი“). საინტერესოა, რომ ლაურასადმი სიყვარულის გამოხატვის მანერამ დიდი ეჭვი აღუძრა პოეტის მეგობარს, ჯოვანი კოლონას, შემდეგ კი ბოკაჩოსაც, რომ საქმე ეხებოდა არა რეალურად არსებულ ქალს, ლაურას, არამედ პოეტის სიყვარულს დაფნისადმი (*lauro*) ანუ პოეზიისადმი, იგივე აპოლონისადმი, ისევე, როგორც დიდებისადმი (*laurea*). ამ პოეზიის მთავარი თემებია სიყვარული და სიკვდილი. დრო, სივრცე და სიკვდილი მრავალგვარ კომბინაციაშია

გაანალიზებული და მიმართული ერთადერთი პრობლემა-არქეტიპისაკენ: განშორებისაკენ. ამ პრობლემის გადაჭრა მხოლოდ ერთს შეუძლია: მეხსიერებას. როგორც ნეტარი ავგუსტინე ამბობს „აღსარებანში“, „ფილოსოფოსის მთელი ცხოვრება, ეს არის სიკვდილზე ფიქრი“, რადგან მეხსიერებას შეუძლია „გადალახოს“ სიკვდილი, ისევე როგორც დრო და სივრცე: იგი გადალახავს „განშორებას“.

დიდი ხნის მანძილზე ბატონობდა უსაფუძვლო წარმოდგენა პეტრარკას შესახებ, თითქოს ის ვერ ეგუებოდა ქრისტიანულ ტრადიციას. ის ერთმანეთს არ უპირისპირებს წარმართობას და ქრისტიანობას, არამედ ცდილობს ისინი ერთმანეთში მოარიგოს. ამის საშუალებას მას აძლევს ცოდნა იმისა, რომ ყველა ადამიანის სული ფუნდამენტურად თანასწორია, ხოლო ქრისტიანობა არა მხოლოდ ერთადერთი ჭეშმარიტი რელიგიაა, არამედ ისეთიც, რომელიც ყველაზე სრულად პასუხობს ადამიანის სულის მისწრაფებებს და მოთხოვნილებებს. მას არ უყვარს არისტოტელე, თუმცა ის რიტორიკის მასწავლებლად მიაჩნია, პლატონი უკეთ პასუხობს მის სულიერ მოთხოვნებს, მას არ აინტერესებს სქოლასტიკა, რომელიც უკვე გადაგვარებას განიცდის. მისი რწმენა დოგმატების ჩარჩოს სცილდება, მაგრამ არც ციცირონელია და არც პლატონის მიმდევარი. ის ქრისტიანია, პატივს სცემს წმინდა ამბროსი მედიოლანელს, გრიგოლ დიდს, პავლინე ნოლანელს, იერონიმეს, თუმცა, პირველ პერიოდში, როდესაც ის სწავლას ენაფებოდა, ქრისტიან ავტორებს კლასიკოსები ერჩია, ნეტარი ავგუსტინეს გამოკლებით. მისი სიყვარულის მთავარი ობიექტი რომაული სამყარო იყო: ლივიუსი, ლუკანიუსი, ციცირონი, სენეკა, ბოეციუსი, კასიოდორე, სვეტონიუსი – აი, მისი ოლიმპოს მკვიდრი ღვთაებები. შინაგანი წინააღმდეგობები, რომლებიც მის სულს აწამებდნენ, პოეტმა ნეტარ ავგუსტინესთან აღსარების სახით ჩამოაყალიბა: გულწრფელი ქრისტიანული რწმენა და უძლურება ამქვეყნიური საცდურების წინაშე. ეს შინაგანი კონფლიქტი მხოლოდ მოახლოებული სიკვდილის შეგნებით მიჩუმდა; ხოლო მისი ინტერესი და სიყვარული წარმართი კლასიკოსებისადმი, როგორც ჩანს, პოეტმა მაინც დასძლია: „De vita solitaria“ („განმარტოებაში“) ვხვდებით ქრისტიან ავტორთა უამრავ ციტატას და კომპენტენტურ ფილოლოგიურ მსჯელობას ტექსტების ატრიბუციის შესახებ. აქვე წერს: „მატკობდა ის ამბავი, რომ ანტიკოსებისაგან განსხვავებით, რომელთაც ბევრ შემთხვევაში მივდევ, ამ მოკრძა-

ლებულ ნაწარმოებში ჩავურთავდი ხოლმე წმინდა და დიდებულ სახელს – ქრისტეს“. CCCLXVI სონეტში, რომელიც კრებულის დამაგვირგვინებელია, პეტრარკა ღვთისმშობელს შეევედრება:

Raccomandami al tuo figliuol, verace
homo et verace Dio,
ch'accolga'l mio spirto ultimo in pace.

„გენუკვი, შენს ძეს შეავედრე ჩვენი სულები, –
ჭეშმარიტ ღმერთს და სამყაროს უფალს, ჭეშმარიტს,
რომ მეც მშვიდობა მომცეს, როცა აღვესრულები“¹.

ამ ორი კულტურის – წარმართულისა და ქრისტიანულის – შეუთავსებლობის პრობლემა ისევ დასვეს ჰუმანისტებმა, მაგრამ პეტრარკამ იცოდა, რომ ავგუსტინე, იერონიმე, ლაქტანციუსი კლასიკოსთა საუნჯიდანაც ამოხაპავდნენ სიბრძნეს. გარდა ამისა, ადამიანის სულის სუბსტანცია ყველგან და ყოველთვის ერთია: ადამიანი იყო ჰანიბალის ძმა მაგონე, პოემა „აფრიკის“ გმირი, რომელიც სიკვდილის წამს ჩასწვდა ცხოვრების წარმავალობას და მის მთელ ამოებას. ადამიანი იყო ციცერონი, რომელიც ზოგჯერ მოციქულივით მსჯელობს და არა როგორც წარმართი ფილოსოფოსი.

პეტრარკას სტილში აშკარად იგრძნობა ლათინ კლასიკოსთა გავლენა: ციცერონისა „Familiares“-ში („ახლობლებში“), ჰორაციუსისა „Epistole“-ში („ეპისტოლეში“), ჰორაციუსისა და ოვიდიუსისა „Rerum vulgarium fragmenta“-ში („უბრალო ამბავთა ფრაგმენტებში“). თავის წინამორბედთაგან ხშირად იმონმებს კავალკანტს, დანტეს, ჩინო და პისტოიას... მასთან წერის ტრადიციული მანერა ორგანულად არის შერწყმული ნოვატორულთან. ის მათ ბაძავს, მაგრამ არ ცდილობს იყოს მათი ზუსტი ასლი, მონურად დაემორჩილოს ორიგინალს, არამედ მოსწონს ისეთი მიბაძვა, რომელშიც მიმბაძველის ჭკუა იბრწყინებს. ეს მიბაძვა ისეთივე მსგავსებას გულისხმობს, როგორიც არსებობს მამასა და შვილს შორის: მსგავსება იერით.

პეტრარკა, როგორც ლირიკოსი პოეტი, გამუდმებით ან თითქმის გამუდმებით განიცდის მოთხოვნილებას, რომ ყველაფერი საკუთარი პირადი გამოცდილებით შეაფასოს. შეიძლება ამით აიხსნას ის სიხალისე და უშუალობა, რაც, მის თანამედროვეთაგან

¹ თარგმანი ეკუთვნის დავით ახალაძეს.

განსხვავებით, დღემდე აკვირვებს მკითხველს.

საინტერესოა, რომ ნებისმიერ შემთხვევაში, მიუხედავად იმისა, ბედი მოწყალე იყო თუ უწყალო მის მიმართ, პოეტს უკმარისობის გრძნობა იპყრობს: თუ არა აქვს, უბედურია, რომ არა აქვს; თუ აქვს, ეშინია არ დაკარგოს; თუ ამისი არ ეშინია, დარდობს, რომ მხოლოდ ნაწილი აქვს და არა მთელი. სიყვარული და დიდება – ცხოვრების ორი მთავარი მისწრაფება – მას იმედს უცრუებენ. პეტრარკას პოეზია სხვა არაფერია, თუ არა ლირიკული მედიტაცია ამ იმედგაცრუებაზე. მაგრამ ის, რაც მას ხელს უშლის ნეტარად ჩაიძიროს უფალზე ფიქრში, არ არის ინსტინქტებისა და ვნებების მიმძლავრება, არამედ ღრმად ფესვგადგმული შეგნება იმისა, რომ ვერასოდეს იქნება სრულად და ნამდვილად ბედნიერი ღმერთით.

არსებობს მრავალი და ურთიერთსაწინააღმდეგო მოსაზრება პოეტის შესახებ: ზოგი მას ჰუმანიზმის ფუძემდებლად თვლის, „პირველ თანამედროვე ადამიანად“, პირველ ჰუმანისტად, ან კიდევ, პირველ პროტესტანტად და ეკლესიურ მეამბოხედ; სხვები – იმედგაცრუებულ სკეპტიკოსად, სხვები კიდევ მის ცხოვრებას წარმოგვიდგენენ, როგორც ეტაპობრივ, ძნელ, ტანჯვით აღსავსე სვლას ასკეტური იდეალისაკენ. ცხოვრებამ იწება, რომ მას არ ჰქონოდა საკუთარი, მშობლიური ქალაქი, რომელიც ეყვარებოდა და რომლისთვისაც არ დაინანებდა მთელ თავის პოლიტიკურ ვნებას, ამიტომ შეუძლია ქედმაღლური გულგრილობით ადევნოს თვალი ამ მდაბალ და სისხლიან ურთიერთმტრობას. ხოლო „ავინიონის ტყვეობაში“ მიღებული გამოცდილება უშუალო და იმდენად მძაფრი იყო, რომ იმ დროის ლიტერატურაში, ალბათ, არ მოიძებნება ფურცლები, რომლებშიც პაპის კურიის გახრწნა ასეთი აპოკალიფსური სიმძაფრით, ასეთი ზიზღითა და ირონიით იყოს აღწერილი:

Per le camere tue fanciulle e vecchi
vanno trescando, e Belzebub in mezzo
co'mantici e col foco e co li specchi.

შენს პალატებში დავრდომილი ბერნი ბებრები
და ვნებით სავსე ასულები ჩუმად მრუშობენ,
და თვით ბელზებელს დააქვს ცეცხლი და საბერველი.

ავინიონი „გაბნეულ რითმებში“ ბაბილონთან არის შედარებული, რომელსაც აპოკალიფსი ამგვარად მოიხსენებს: „ბაბილონი დიდი, დედა მეძავთა და საძაგელებათა ქუეყანისაჲთა“.

რა შეიძლება მოკლედ ითქვას პეტრარკას ენაზე? საინტერესო იქნებოდა თუნდაც ზერელე შედარება დანტესთან. პირველი ნიშანი, რაც დანტეს ყველასგან განასხვავებს, არის მისი „პლური-ლინგვიზმი“. ამაში არ იგულისხმება მხოლოდ ლათინური და ვულგარული ლათინური, არამედ სტილის და ჟანრის სიმრავლე: დანტე ერთნაირად ძლიერია, რასაც არ უნდა წერდეს, ეპისტოლე იქნება თუ სქოლასტიკური ტიპის ტრაქტატი, ვულგარული პროზა თუ დიდაქტიკური თხზულება, ტრაგიკული ლირიკა თუ „მოკრძალებული“ ლირიკა, ანუ კომედია; დანტესთან გვხვდება ლექსიკური ფენების და ტონების სიუხვე, სუბლიმირებული, გროტესკული თუ ყოველდღიური, ჩვეულებრივი ლექსიკა; დანტეს ენის მიმართ აქვს უდიდესი თეორიული ინტერესი; ის ენაში ატარებს მუდმივ ექსპერიმენტს, წმინდა სტილნოვიზმიდან გადადის ალეგორიზმში. პეტრარკას პოეტური ენის პირველ ეპითეტად შეიძლება მივიჩნიოთ „უნილინგვიზმი“, მისი ენა ლექსიკისა და ტონის ერთობაა, მისი ყოველი ექსპერიმენტი წლების მანძილზე მოწმდება, უმთავრესი ტექსტები გამუდმებით მუშავდება.

ენახოთ დანტეს „რეალიზმის“ ერთი მაგალითი:

tra le gambe pendevan le minugia;
la corata pareva e'l tristo sacco
che merda fa di quel che si trangugia.

მას გადმოყრილი ნაწლავები ფეხზე ეხვევა,
გარეთ მოუჩანს გულ-ღვიძლი და ფაშვი უძლები,
რასაც შთანთქავდა, რომ აქცევდა ბინძურ ნეხვებად.

შეუძლებელია პეტრარკასთან შეგვხედეთ მსგავსი ლექსიკა. მისი ჩვეული სიტყვებია „ციური“, „ანგელოზებრივი“, „ტკბილი“, „წმინდა“ და მსგავსი.

მისი სიყვარული ლაურასადმი არ არის ლიტერატურული ტრადიციის პლატონურ სქემაში მოქცეული ამბავი. ეს არის ვნება, ადამიანური და მიწიერი, სურვილი, რომლითაც გამსჭვალულია მთელი მისი სული და ხორცი. ამ სიყვარულში, რომელიც ქალის სიკვდილის შემდეგაც გრძელდება, არის რაღაც არაჯანსაღი და ტირანული, და, მაინც, ეს არ არის მხოლოდ მისი დაუცხრომელი ვნების ამბავი, არამედ მისი შეგნების ფილტრში გატარებული და გაანალიზებული სიყვარულის ისტორია. მასში უზარმაზარი ადამიანური სუბსტანციაა. ეს მწველი ვნება განონასწორებულია მშვიდი, ზომიერი ლექსიკით, რომელიც ამავე დროს თავის თავში

იტევს დიდ აზრს და დიდ სიმართლეს. ეს არის ავტობიოგრაფიული და უნივერსალურად ადამიანური პოეზია. ამავე დროს მის პოეტურ ქვრეტაში იგრძნობა მშვიდი, აუმღვრეველი, ინტელექტუალური, ლამის მეცნიერული ინტერესი, თუმცა მისი ენისთვის უცხოა სტილნოვისტიებისათვის დამახასიათებელი ტექნიკური ტერმინები. ვნახოთ, რას ამბობს ის ლაურას მიმართ:

Quante volte diss'io
allor pien di aspavento:
- Costei per fermo nacque inparadiso! -
Cosi catrco d'oblio
il divin portamento,
e'l volto, e le parole, e 'l dolce riso,
m'aveano e si diviso
da l'immagine vera,
ch'i' dicea sospirando:
- Qui come venn'io, o quando?
credendo esser in ciel, non l'a dov'era.

ამ გულს, დაზაფრულს, რამდენჯერ უთქვამს,
შიშით შეპყრობილს, დაქანცულს სნეულს:
„ჩემო ქალღმერთო, შენ სამოთხის ბაღნარში იშვი!“
გადამავინწყებს დარდი და სულთქმა
მის ლამაზ სიტყვებს, ზეციურ სხეულს,
სახეს და ღიმილს, გაბრწყინებულს ღვთიური ნიშნით.
ისე გამთელავს ძრწოლა და შიში,
ისე მაშორებს ამ სინამდვილეს,
რომ არაერთხელ მიკითხავს ოხვრით:
„აქ, ამ წალკოტში როგორღა მოვხვდი?“ –
რადგან სამოთხედ მივიჩნევი მე ამ ადგილებს.
მას შემდეგ ვეტრფი მტილოვან მინდვრებს –
ეგებ ოდესმე მეც შევიქმნა წალკოტის მკვიდრი.

პეტრარკას პოეზიის ორი მთავარი, მუდმივი ნიშანია მოუხელთებლობა და რიტმის დომინირება. მის პოეზიაში აზრი სტრიქონთშორის სივრცეში უნდა ვეძებოთ და არა მხოლოდ სიტყვათა სემანტიკაში.

პეტრარკა წერდა, როგორც ფუტკარი: არ კრეფდა ყვავილებს, არამედ მათგან გამოჰქონდა თაფლი. დრო მის პოეტურ ექსპერიმენტს მკაცრ გამოცდას მოუწყობს, მაგრამ ვერაფერს დააკლებს მის ძალას და მშვენიერებას.

მომახდა ღარეჟან კიკოლიაშვილმა

ფრანჩისკო პეტრარკა

სონეტები

იტალიურიდან თარგმნა ჯემალ აჯიაშვილმა

შენს სიტურფესთან, ხელდასხმულო ცისგან და მზისგან,
სხვა სილამაზეს არაფერი დაეჯერება:
მზეს რას შემატებს ფერგამკრთალი მთვარის ჩვენება,
ან ვარსკვლავების ელვარება – მაისის სისხამს.

ვიზოგავ შენს შუქს ნაწილ-ნაწილ, მისხალ და მისხალ,
თან სულ ვშიშობ და გონდაბინდულს ქანცი მეღევა,
რომ მშვენიერო, ხელთუქმნელი შენი მშვენება
არ გამომტაცოს უცაბედად განგების რისხვამ, –

თორემ მთვარე და ვარსკვლავები დათმობენ ცარგვალს,
მზე თავის გვირგვინს თვალშეუდგამ წყვილიაღში ჩარგავს
და ხმა გლოვისა მომენევა ზეციურ ტაძრით,

აილუფხება ცა და მიწა, მზე და ტაროსი
და ყველაფერი – უკაცრიელ ამ სამყაროში
დაიფარება საუკუნო ფერფლით და ნაცრით...

ვინც მნათობები ჩაარიგა ლაშქართა დარად, –
დაბლა – ქვეყნად და მაღლა – ცაში, ღვთიურ ედემზე
მზე გაამეფა – დამაშვრალთა მოიმედე მზე,
რომ სიბნელიდან სინათლისკენ გაგვეგნო შარა;

და ძველი აღთქმის უღრანებში მოგვმადლა ძალა,
ხოლო პეტრე და იოანე – ორი მეთევზე –
შეიტნო მათსავ ზეგარდმოულ ნამოქმედევზე
და თავის ახლო დაამკვიდრა მაღალთა თანა.

და როცა ეტლი მორღვეული ცარგვალს შეასკდა, –
ამაყი რომი დაუმონა იუდეას და
სილამაზე და სათნოება დედოფლად დასვა; –

რომ ცისქვეშეთში ყველაფერი მოხდეს დროულად, –
დღე წუთიერი გაისარჯოს სანუთროულად
და უკვდავებას უგალობოს უკვდავთა დასმა...

როს მიმწუხრისას ოქროსფერი დაცხრება დისკო, –
ობოლი ცრემლი დაეცემა განდეგილის წინ
და მთვარის შუქი განიმქრევა ბინდის პირისპირ,
დატყდება ღამის იაგუნდი და ამეთვისტო;

ო, ღამევ, ღამევ, შეუვალო, ბნელო და ღიზლო,
კვლავ დაირთვება სამიჯნუროდ ნასკვი გვირისტის,
რომ შემამზადო საიდუმლო მსხვერპლშენირვისთვის
და საზღაურად ამჯერადაც ცრემლები მიზლო.

ჰა, სიჩუმეში შეტორტმანდა წყება საგანთა,
სამყაროს ღერძი ჩამოირღვა და გადაქანდა
და გული, ღამეს შელენილი, დრტვინავს და ბორგავს;

მაგრამ სინათლის მეუფება გააღლობს ბოქლომს,
კვლავ გაბრწყინდება ცისკიდურზე ავრორას ოქრო
და სიცოცხლისკენ მოაბრუნებს სანუთროს ბორბალს...

როგორ მინდოდა, გავექცეოდი ჯვარს და სარკოფაგს,
ცის სილურჯეში ავჭრილიყავ, როგორც ფრინველი
და შემეწირა სიყვარულის შესანირველი
ამქვეყნიური წარმავლობის უარსაყოფად, –

რომ სილამაზის უხანობას, უასაკობას
წინ აღდგომოდა უკვდავების დღე საკვირველი,

მაგრამ განქარდა გაზაფხულის ტკბილი ხილვები
და შვების ნაცვლად სინანული დამშთა ნაყოფად.

ვეჭვ, ხელოვანმა სილამაზეც განადიდოს და
თან ბუნებასაც გაეჯიბროს – უკვდავ დიდოსტატს;
თუმც ვინ დაუსვას აღმაფრენას ბოლო წერტილი,

როს, ღვთაებო, ხელთუქმნელი შენი ხატება
თვით ზეციერის ხელითაა გამოძერწილი
და, ყოველნაირ წარმოსახვას აღემატება...

გაცვდა კავშირი, დაიშალა ჩვენი ერთობა,
მოსაცელავი ბედისწერამ უკვე მოცელა
და შემოასხა სიყვარულის შესამოსელად
ამქვეყნიური უნდობლობა და უღმერთობა.

იმედის სხივი ობოლ სანთლად სულში მენტო და
ისიც გალღვა და გაიღია, როგორც ოცნება,
სული, – რომელიც ღრუბლებს მისწვდა და იმლოცველა, –
დღეს ღმერთთან მივა თავდახრილი და გაენდობა.

და გაბრწყინდება სამოთხეში, როგორც შრომანი,
და როცა სხეულს – უკუნეთის ტანაბჯროსანი
შავი მხედარი დაუნდობლად დაშლის და დახრავს, –

აქ, ცისქვეშეთში, გასრულდება ყველა კირთება
და დღე და ღამე – წარმავლობის ძველ შეგირდებად
წარუდგებიან ანგელოსის ზეციურ საფლავს...

წიგნი... წიგნი... წიგნი...

იოსებ გომორიძევილი

წარსულის გახსენება და გაფრთხილება

(ი. აბაშიძის „ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“)

მემუარული ლიტერატურა მრავალმხრივ საყურადღებო და ფრიად პოპულარული არის. ჯერ ერთი, მასში გარდასული დღეები ცოცხლდება, წარსული კი ძალზე ხშირად პოეტური ბლონდითაა მოცული, რომანტიკულიცაა – რაც იყო, ის არასდროს განმეორდება. ნუ დავივინყებთ, რომ ტკბობა, არსებითად, მიზნის მიღწევისათვის ბრძოლას ეწყვილება და არა იმდენად აღვსებული სანყაულის ქვრეტას.

მეორეც, მოგონებებში დაგმანული დარაბები იხსნება და უცნობ ამბებს ეფინება შუქი. ეს კი არა მხოლოდ ემოციებს ზრდის, არამედ თვალსაწიერის გაფართოების მხრივაც მნიშვნელოვანია.

მესამეც, იგი ძალზე ხელჩასაჭიდ მასალას იძლევა საზოგადოებრივი აზრის უტყუარი ისტორიის დასაწერად.

მოგონების ღირებულება მით უფრო დიდია, რაც უფრო ცნობილ მოღვაწეს ეკუთვნის იგი; პიროვნებას, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ცენტრში ტრიალებს და ექოს კი არ უგდებს ყურს, არამედ თავად გამოცემს ხმას.

სწორედ ასეთი ბრძანდებოდა ირაკლი აბაშიძე – კაცი, რომელიც წლების მანძილზე საქართველოს მწერალთა კავშირს ედგა სათავეში; მოქალაქე, რომელსაც უახლოესი ურთიერთობა ჰქონდა რესპუბლიკის ხელმძღვანელებთან და, რაც მთავარია, შემოქმედი, რომელიც მეოცე საუკუნის ქართული პოეზიის ანაკადებში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა.

„ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს გაუხმაურებელი ფაქტების წინ წამოწევით. მაგალითად, ორმოცდამეჩვიდმეტე გვერდზე ვკითხულობთ: „ახალი

ხელმძღვანელი (ლ. ბერია – ი. გ.) თურმე რევოლუციის, ამიერკავკასიის სეიმის დროს ბაქოში „მუსავატიცტების“ პარტიის წევრი“ ყოფილა!“

ზოგჯერ „კულუარების“ ამბებსაც თვალსაჩინო ადგილი ეთმობა. ეს იმ შემთხვევაში, თუ მონათხრობი საზოგადოებრივად ღირებული მოვლენის გაცნობიერებაში გვშველის.

ი. აბაშიძე აღნიშნავს, რომ „ამიერკავკასიის პარტიული ორგანიზაციების ისტორიისათვის“ დაინერა ძველი რევოლუციონერის, კომუნისტის, იმჟამად სსრკ უმაღლესი საბჭოს მდივნის, აბელ ენუქიძის წიგნის საპასუხოდ, სადაც ენუქიძეს სათანადოდ არ ჰქონია გაშუქებული იოსებ სტალინის როლი ბაქოს პარტიული ორგანიზაციის საქმიანობაში (თუ, მგონი, სავსებით არაფერი უთქვამს ამ როლსა და დამსახურებაზე). იმ კაცს ალაღად დაუნერია, რაც სინამდვილეში ყოფილა (საბოლოოდ ამ თავის წიგნს ენუქიძე გადაყვა კიდეც)“.

ოფიციალურად უცნობი და მრავლისმთქმელი ცნობაა.

მეორე მხრივ, „ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“ გვხიბლავს ცნობილი ისტორიული მოვლენების სიღრმისეული გააზრებით. გადავხედოთ თუნდაც იმ თავს, რომელიც კოლექტივიზაციას ეხება. ავტორი გმობს ძალადობის ამ აქტს და მახვილ, ზუსტ განზოგადებასაც გვანვდის. ეს იყო სახელმწიფოებრივი ცდა „პიროვნების გაუქმების“ და ადამიანთა კოლექტივის წევრად გადაქცევისა.

დამეთანხმებით, კარგადაა ახსნილი შორს გამიზნული მანევრირების არსი.

როგორ გამოეხმაურა ქართული მწერლობა ხსენებულ პროცესს?

„...სამწუხაროდ, იყო ყველა ჩვენგანის მიერ ერთხმად თქმული დასტური. მიუხედავად დიდი ტკივილებისა, ქართულმა მწერლობამაც არსებითად დაიჯერა, რომ კოლექტივიზაციის გზა საქართველოს სოფლის მეურნეობისათვის იყო ერთადერთი და აუცილებელი გზა.

დიახ, დაიჯერა, მაგრამ მისი მხატვრული დაძლევა, მისი მხატვრული ამაღლება, ეს უნდა ნამდვილად ითქვას, ვერ შეძლო“.

მავანი და მავანი ცალკეულ შემთხვევებზე, ზოგჯერ წვრილმანზეც კი აგებს სიუჟეტს, იხსენებს ყოფით დეტალებს და გვთავაზობს განაჩენს. მაგრამ, არცთუ იშვიათად წანამძღვრები საკმაო საფუძველს არ წარმოადგენენ დასკვნისათვის.

„ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“ სხვა ფორმით, სხვა მიდგომით არის დაწერილი. თხრობა ეყრდნობა არა ინდუქციურ, არამედ დედუქციურ მეთოდს. ეს სიღრმეს და დამაჯერებლობას მატებს ძირითად ჩანაფიქრს.

საანალიზო წიგნი იმ მოგონებათა რიცხვს განეკუთვნება, რომლებშიც ნანახ-გაგონილის ფიქსაციას მსჯელობა-კომენტარი თითქმის უტოლდება. ეს ხდება არა მხოლოდ პუბლიცისტური ჩარევით, არამედ ისტორიული დადგენილებების მოხმობით, მოვლენათა შეპირისპირებით, ქვეტექსტებით თუ სხვა ფორმით.

ნაშრომის ღირსებად ისიც უნდა მივიჩნიოთ, რომ რეზიუმე მხოლოდ კონკრეტული ფაქტების ანალიზს არ ეფუძნება. გათვალისწინებულია ეპოქის არსებითი ნიშნები, ხასიათი და პოსტულატებსაც თვალსაჩინო ფუნქცია ეკისრება. ამიტომაც არის დასკვნები ესოდენ მნიშვნელოვანი და გლობალური.

შეუძლებელია არ გაიზიარო ბატონი ირაკლის მოსაზრება, რომელიც ამგვარი მიდგომის შედეგად არის მიღებული.

„სამწუხაროდ, ჩენს ქვეყანაში სამოცდაათი წლის მანძილზე ყველა ასპარეზი, სადაც კაცს შეეძლო თავისი ნამდვილი ნიჭი გამოემჟღავნებინა, მართლაც დაბორკილი, შეზღუდული იყო, ვთქვათ, ნიჭი კომერსანტისა ან, ვთქვათ, ნიჭი კერძო ხელოსანი-მეწარმის.“

დიახ, როგორი პარადოქსიც უნდა იყოს, ყველაზე მეტად კაცს გზა ჰქონდა გახსნილი პოლიტიკური სარბიელისკენ და ისიც, ჰქონდა თუ არა პოლიტიკური მოღვაწის ნამდვილი ნიჭი, იბრძოდა გაეკაფა ეს გზა რაიკომის მდივნობისაკენ, მინისტრობისაკენ“.

მოგონებებში ისტორიული მოვლენების გადაფასების ტენდენცია ნამდვილად მძლავრობს. და ისიც უნდა ითქვას, რომ ავტორი არა მხოლოდ გულწრფელია, არამედ მართალიც.

ი. აბაშიძე ასეთ კვალიფიკაციას აძლევს ესპანეთის სამოქალაქო ომში საბჭოთა კავშირის აქტიურ ჩაბმას: „... მაშინ, იმ ოცდაათიან წლებში, დაიწყო მსოფლიო ისტორიაში ახალი ფორმა და მეთოდი – სხვისი ქვეყნების შინაურ საქმეებში ჩარევისა „ინტერნაციონალური მოვალეობის მოხდის“ სახელწოდებით“.

გვერდს ვერ აფუვლი ერთ მახვილ და ძალზე დამაფიქრებელ პარალელს. იგი საუცხოოდ ავლენს ავტორის ნიჭსა და ერუდიციას.

მემუარისტი მიუთითებს, რომ ნიცშესა და მარქსის მოძღვრე-

ბები ერთი მედლის ორი მხარეა. ამ მოაზროვნეთა კონცეფციები გამორჩეულია სიმკაცრით, ანტიდემოკრატიულობით და დიქტატურობით. „ძირითადად ამ ორი კაცის მოძღვრებამ ააფორიაქა და საბოლოო ანგარიშში ფიზიკურადაც იმსხვერპლა ჩვენი საუკუნის უგამოჩენილესი, უძლიერესი ტვინები, რასაც შემდეგ ზედ მიაყოლა უბრალო, უდანაშაულო 50 მილიონი ადამიანის სიცოცხლე მეორე მსოფლიო ომში...“

მოდით, ისიც ვთქვათ, რომ ი. აბაშიძე ყურადღებას ამახვილებს შემდეგ ფაქტზე: ჰიტლერი ორიგინალური არ იყო, როცა თავის ხალხს მიმართავდა – მე თქვენ გაგათავისუფლებთ იმ ქიშკირისაგან, რომელსაც სინდის-ნამუსი ჰქვია. მსგავსი მოსაზრება უფრო ადრე თურმე ლენინს გამოუთქვამს.

რამდენად ობიექტურია მთხრობელი? ეს კითხვა ბუნებრივად დაისმის, რადგან ბატონი ირაკლი იმ შტაბის ერთ-ერთი ჯარისკაცი იყო, სადაც იგეგმებოდა ავიც და კარგიც. ვიმეორებ: – ჯარისკაცი და არა გენერალი.

თამამად შეიძლება ითქვას, ი. აბაშიძე მიუკერძოებელია და, რაც ხაზგასასმელია, სიღრმისეულად, შემოქმედებითადაც განმსჯელი. გულწრფელად საუბრობს ეპოქის დიდ ნაკლოვანებებზე და მიზეზებსაც ასახელებს. მას მოაქვს ამონარიდი გრიგოლ რობაქიძის წერილიდან – „მიმართვა ქართველ მწერლებს“. უცხოეთში გადახვენილი მწერალი და მოაზროვნე შენიშნავს, რომ ი. გრიშაშვილსაც გაექცა კალამი, როცა ბერიას მისამართით თქვა: „უბრძანე მტკვარს, უკან იწყებს დენასაო“ – მტკვარი თავის დენას განაგრძობს, მბრძანებელი კი იმ სოფლისკენ გაისტუმრეს ისე, რომ ამ სოფლად ხსენებაც იქნა მისი აღმოფხვრილი. გრიშაშვილი ალბათ თითებს იკვნეტს ახლა და ამბობს: რამ დამანერინა ეს უხამსი რამო! გეტყვი: დაანერინა იმ სისტემით გაშლილმა ატმოსფერომ“.

მემუარისტი იზიარებს ამ დასკვნას და დასძენს: ერთხანს თვით რობაქიძეც მიიდრიკა გაბატონებულმა იდეოლოგიამ. მანაც ხოტბა შეასხა ლენინს და, ალბათ, „ვერასდროს წარმოიდგენდა ლენინის ძეგლების მსხვრევას მთელს მსოფლიოში, ისევე როგორც ამას ვერ წარმოიდგენდა ვერცერთი ჩვენგანი“.

საანალიზო წიგნში ფონი კარგად არის მოხაზული და ცხოვრების დიდაქტიკური შეფასებაც მძლავრობს.

ჩვენ, დღევანდელი კრიტიკოსები, ამ ხანებში ვითომ უკეთესნი ვიქნებოდით?

ეს კითხვა თავიდან ბოლომდე გასდევს ნიგნს და არა მხოლოდ გვაფხიზლებს, არამედ ობიექტური, თავშეკავებული განსჯისკენ გვიბიძგებს.

მაგრამ ისიც საკითხავია, ყოველთვის ფარად ვიფაროთ სისტემის სისასტიკე?

ჩანს ეს პრობლემა ავტორსაც აწუხებს და თავის აზრსაც გვაცნობს, მაგრამ არა გამწვანებული მტკიცების სახით.

სახელოვან რუს პოეტს, ქართველების მეგობარს, ბორის პასტერნაკს, ნობელის პრემია მიანიჭეს. ნამდვილად დიდი პატივია. საბჭოთა ხელისუფლებამ კი უსასტიკესი ღონისძიებები გაატარა და „ექიმ ჟივავოს“ ავტორის მწერალთა კავშირიდან გარიცხვა მოითხოვა. მითითებები რესპუბლიკებშიაც დაიგზავნა: – „გამოთქვით თქვენი აზრი“. და აი, 1958 წლის 29 ოქტომბერს გაიმართა საქართველოს მწერალთა კავშირის გამგეობის პრეზიდიუმის სხდომა, რომელსაც ამ ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ი. აბაშიძე თავმჯდომარეობდა.

როგორ მოიქცეს? პასტერნაკს უდიდეს პატივს სცემს, აღმერთებს თითქმის. ისიც იცის, რომ ზემდგომთა მოთხოვნა უსამართლოა. არადა პარტიასაც ვერ ალუდგება წინ, აზავებულ მდინარეს ვერ შეაჩერებს.

გამოსავალი ნაპოვნია, მხოლოდ ხელისუფლების მიერ გადმოცემულ ინფორმაციას აწვდის დამსწრეებს. არავითარი განსჯა, არავითარი ამაღელვებელი შეფასება. მართლაც, თავის არიდების ორიგინალური გზა აირჩია.

ამ ფაქტს თუ განვაზოგადებთ, შემდეგი დასკვნა უნდა გავაკეთოთ: ურთულეს სიტუაციაშიც კი უნდა შევინარჩუნოთ ობიექტურობა, ემოციებს არ უნდა ავყვეთ. სხვა თუ არაფერი, დუმილს ხომ ვერავინ აგვიკრძალავს (დუმილი მრავალგვარია)!

და მაინც, ბევრი რამის გამართლება არ შეიძლება. ამას კარგად გრძნობს ი. აბაშიძე და ამიტომაც ამბობს: ჩვენი თაობების სრული და საბოლოო გამართლებას არ ვესწრაფვი, მაგრამ ნურც იმას დავივიწყებთ, რომ რაც მაშინ დატრიალდა, ჩვენი უბედურება იყო და არა დანაშაული.

ერთსაც უნდა გაესვას ხაზი. „ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“ დაწერილია არა მხოლოდ კარგი ლიტერატორის, არამედ მახვილი თვალის მქონე ბელეტრისტის მიერ. ცალკეული პასუხები გვხიბლავენ ორიგინალური მიგნებებით, მხატვრული ნირითა და მა-

ხვილგონივრული რეფრენებით. მწერალი ცდილობს პორტრეტთა ძერწვისას პიროვნების ხასიათის განმსაზღვრელ შტრიხებზე გაამახვილოს ყურადღება.

ვლადიმერ ჯიქიას სახელი ქუხდა 30-იან წლებში. „ვილხოვსტროის“ უფროსის მოადგილე, შემდეგ საქართველოში ელექტრიფიკაციის ერთ-ერთი თავკაცი, განათლებული, პრინციპული და მომხიბვლელი პიროვნება გახლდათ. მის შესახებ არცთუ ცოტა დანერილა, მაგრამ უმეტეს შემთხვევაში ამ აღწერა-დახასიათებებიდან საბოლოოდ მაინც სქემები გვრჩება ხელთ.

ი. აბაშიძემ კი ერთ ეპიზოდზე გაამახვილა ყურადღება და კარგადაც, დასამახსოვრებლად წარმოაჩინა სოციალიზმისაგან დაუბრმავებელი, კრიტიკული მოაზროვნე, ლალი და გონიერი პიროვნება.

რიონჭესის გახსნასთან დაკავშირებით ქუთაისში დიდი ლხინია, – იგონებს ბატონი ირაკლი, – თამადაობს ვ. ჯიქია.

„პოეტებო, ლექსებიო!“ – შუა ლხინში სჭექა თამადამ.

პირველი პაოლო იაშვილი წამოდგა და: „გაგიჟება სჯობს, თუ გათავდა სიტყვის მადანი და – თვალთა დათხრა, თუ მზეს ქებით ველარ დახვდები...“ დააგუგუნა თავისი ლექსი „პოეზია“. შემდეგ ტიცციან ტაბიძე: „მე არ ვწერ ლექსებს, ლექსი თვითონ მწერს, ჩემი სიცოცხლე ამ ლექსს თან ახლავს“. შემდეგ ვალერიან გაფრინდაშვილი: „ვიყავი მხოლოდ ლექსით მდიდარი, არ მიძებნია სხვა რამ ქონება“.

ცისფერყანწელებმა თავიანთი საუკეთესო ლექსები წაიკითხეს და არა „აქტუალური“. ჯერი სიმონ ჩიქოვანზე მიდგა და მანაც „ხევსურულ ძროხაზე“ შეაჩერა არჩევანი.

„... ყანწიო! დაიძახა ჯიქიამ და მიართვეს სავსე ყანწი. იგი წამოდგა და სიმონ ჩიქოვანისაკენ გაემართა. გზა და გზა „ცისფერყანწელებს“ გადახედა: – თქვენ სწორად და სამართლიანად გინოდებენ წვრილ-ბურჟუაზიულ პოეტებს; რასა ჰგავს თქვენი ლექსები, ახალ პოეზიას გაუმარჯოს! და სიმონ ჩიქოვანთან სულ ახლოს მივიდა, ყურში რაღაც ჩასჩურჩულა და ყანწი დასცალა. სიმონ ჩიქოვანი ჯერ გაშეშდა, მერე კი სიცილ-ხარხარი აუვარდა“.

ს. ჩიქოვანის შემდეგ ბატონ ირაკლის წაუკითხავს „ჩემს ობლიგაციებს“. იგივე პასაჟი განმეორდა. „გაუმარჯოს ახალ პოეზიასო“. სულ ახლოს მოვიდა და რომ მეგონა საკოცნელად მოინე-

ვდა, უცებ ყურში ჩამჩურჩულა – კაცო, ანგეშივით ბიჭი ხარ, ეს ობლიგაციები რა ჭირმა შეგაყვარაო?!“.

მეორე დილით ს. ჩიქოვანი გამომიტყდა: „მე ხევსურული ძროხა“ გამილანძღაო.

ვკითხულობ ამ სტრიქონებს და ვხედავ კიდეც თვალებმოწყურულ ვ. ჯიქიას ყანწით ხელში, ირონიულად განწყობილს და საზოგადოებაში თავშეკავებულს.

სურათი მასშტაბურია. პოეტთა პორტრეტებიც იკვეთება.

მემუარისტისთვის დამახასიათებელია საკუთარი თავისადმი იუმორისტული დამოკიდებულება. ეს ხალისიანს ხდის და სინრფელეს მატებს მონათხრობს.

რა შეიძლება ითქვას წიგნის კომპოზიციაზე? სათაური – „ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“ – ძალზე ტევადი და მეტყველია. სიტყვას „ზარები“ რამდენიმე დატვირთვა აქვს. ერთ შემთხვევაში იგი აღიქმება, როგორც მწუხრის რეკვა და გლოვის მაუნყებელია, მეორე შემთხვევაში კი – როგორც მონოდება, როგორც გრგვინვა-გაფრთხილება: – არ დაფუშვათ იმგვარი ტრაგედია, როგორც 30-იან წლებში დატრიალდა.

სათაური წიგნის არქიტექტონიკაზეც მიგვანიშნებს. ფაქტები განლაგებულია ქრონოლოგიური პრინციპის დაცვით. გამოყოფილია ყველაზე მნიშვნელოვანი პერიოდები: კოლექტივიზაციის, ხუთწლედების, ომისთვის მზადების და სხვ. ეს, რა თქმა უნდა, სულაც არ გულისხმობს ვინრო ჩარჩოში ჩაკეტვას. გადახვევები საკმაოდაა, მაგრამ მხოლოდ ძირითადის უკეთ წარმოჩენის მიზნით. ცნობილ პიროვნებებზე საუბარიც გაბმულად მიმდინარეობს.

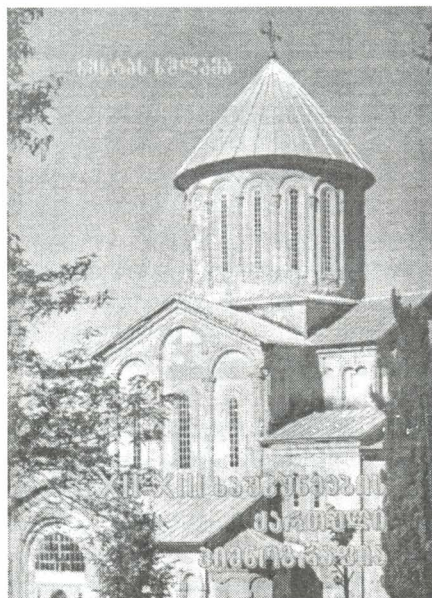
„ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“ დიდი ინტერესით იკითხება. ეს კი განპირობებულია არა მხოლოდ საგულისხმო ფაქტთა შერჩევით, არამედ მთავარ სათქმელთან მათი ოსტატურად დაკავშირებით. ყველაფერი მძივებივითაა ასხმული (მაინც ვერ ავცდი სტერეოტიპულ გამოთქმას).

ახლა ვნახოთ, როგორია ეპილოგი. არავითარი „ამრიგად“ და „მამასადამე“, არავითარი ლოზუნგური განცხადება. „ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“ მთავრდება პაოლო იაშვილის გამოსათხოვარი ბარათებით შვილისა და მეუღლისადმი. ისინი დაწერილია საბედისწერო გასროლის წინაღამეს. მათში მთელი საშინელებაა კვინტენსირებული, თანაც ემოციური ფორმით. ერთხელ კიდეც ცო-

ცხლდება ყველაფერი და თვალები ცრემლით გვესება. ბრწყინვალე მიგნება. ზარის კიდეც ერთი შემოკვრა.

მინდა ვთხოვო ირინე, ზურაბ, ვახტანგ აბაშიძეებს, რომელთა წყალობითაც იხილა ფართო საზოგადოებამ „ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“, თუ კი არსებობს ამ წიგნის გაგრძელება, თუნდაც ნაკლებ დამუშავებული ხელნაწერის სახით, რაც შეიძლება მალე გამოიტანონ სამზოვზე. ანდა, იქნებ, შეკრიბონ და გამოსცენ სახელოვანი მამის სტატიები, სიტყვები, მიმართვები, ბარათები, რომლებიც, ეჭვი არ მეპარება, ნაწილობრივ მაინც შეასრულებენ მემუარების ფუნქციას. არაფერს ვამბობ მათ სხვაგვარ მნიშვნელობაზე.

ახალი ჰიმნოლოგიური მონოგრაფია

XII-XIII საუკუნეები განსაკუთრებული ეპოქაა ქართველი ერის ცხოვრებაში პოლიტიკურ-სოციალური და კულტუროლოგიური თვალსაზრისით. ასევე გამორჩეულია ყველა ის ნაშრომი, რომელიც ამ პერიოდის აზროვნებას – ლიტერატურულს, ფილოსოფიურს, თეოლოგიურს, მუსიკალურს – შეისწავლის. ამგვარი გახლავთ ნესტან სულავას მონოგრაფიული ნაშრომი „XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია“, რომლითაც კიდევ ერთხელ გამოვლინდა შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის სამეცნიერო პოტენციალი (რედაქტორი ლე-

ვან მენაბდე, რეცენზენტები: რევაზ ბარამიძე, რევაზ სირაძე; თბ., „მერანი“, 2003).

სარეცენზიო ნაშრომი ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველი ნაწილი გამოკვლევაა, რომლის მიზანია XII-XIII ს.ს. ქართველ ჰიმნოგრაფთა მემკვიდრეობის კოდიკოლოგიურ-ფილოლოგიური, სახისმეტყველებითი, იდეოლოგიური, ლიტერატურულ-ესთეტიკური თვალსაზრისით შესწავლა და წარმოჩენა, რათა დადგინდეს მათი ადგილი ქართული კლასიკური ეპოქის ლიტერატურის ისტორიაში კერძოდ და ქართული კულტურის ისტორიაში ზოგადად.

მეორე ნაწილში წარმოდგენილია XII-XIII ს.ს. ქართველ ჰიმნოგრაფთა ტექსტები ყველა ძირითადი ხელნაწერის გათვალი-

სწინებით. ესენია: დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანული-სანი“, დემეტრე-დამიანეს ორი იამბიკო მიძღვნილი შიო მღვიმელისადმი და სამი იამბიკო ღვთისმშობლისადმი: „შენ ხარ ვენახი“, „ღმრთისმშობელი და ყოვლად პატიოსანი“ და ნ. სულავას მიერ გამოვლენილი ახალი იამბიკო „ჭ დედოფალო, კუნინიცა ესე ღუ-ანლი“, რომელსაც პირველად გაეცნობა მკითხველი; აქვე იბეჭდება ანონიმი ავტორისა და იეზუიტიელის იამბიკოები, ნიკოლოზ გულაბერიძის „გალობანი სუეტისა ცხოველისანი“, თამარ მეფის ცნობილი იამბიკოები, იოანე ანჩელის „გალობანი ანჩისხატისანი“, იოანე შავთელის „გალობანი ვარძიისა ღვთისმშობლისანი“, აბუსერიძე ტბელის „გალობანი სამთა იოვანეთა“, არსენ ბულმაისიძის ეპისტოლე აბუსერ აბუსერიძისადმი, მარტყოფის მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატისადმი მიძღვნილი საგალობლები, „გალობანი წმიდისა მოციქულისა ნინოჲსნი“, „გალობანი წმიდისა შიო მღვიმელისანი“, ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილი იამბიკო, საბა სვინგელოზის „გალობანი ქრისტეს განგებულებისა და განკაცებისანი“, პეტრე გელათელის იამბიკო.

ნესტან სულავამ დააზუსტა მრავალგზის გამოცემული ტექსტი „შენ ხარ ვენახისა“ და შემოგვთავაზა ახლებური წაკითხვა: „ედემს შინა ნერგული“, ნაცვლად „ედემში დანერგული“-სა. აღსანიშნავია, რომ ამ იამბიკოს ხშირად მაცხოვრისადმი მიძღვნილად თვლიდნენ, არ ითვალისწინებდნენ, რომ საღვთო სახელები შეიძლება იყოს საღვთისმშობლოც. ავტორი საინტერესო ინტერპრეტაციით წარმოგვიდგენს ტერმინს „ახალი“ („ახლად აღყუავებული“): ამ შემთხვევაში შესაძლოა იგი „ძველს“ კი არ უპირისპირდებოდეს, არამედ „განახლებულს“ აღნიშნავდეს და მოაქვს შესაბამისი ადგილი ნიკოლოზ გულაბერიძის „გალობიდან“. ამგვარი მსჯელობის შემდეგ, ცხადია, ვისადმია მიმართული ეს იამბიკო.

რამდენადაც კლასიკური ეპოქის ქართული ჰიმნოგრაფია მეტ-ნაკლებადაა გამოცემული, იმდენად შესასწავლია სასულიერო მწერლობის ეს ურთულესი და უმნიშვნელოვანესი ჟანრი ზოგად კულტუროლოგიურ ასპექტში. წარმოდგენილი ნაშრომის უპირველესი ღირსება სწორედ ეს გახლავთ. დიახ, ჰიმნოგრაფია ერთ-ერთი ურთულესი სფეროა საკვლევად, რადგან იგი „უზოგადესი დარგია ღმერთის საქებრად“, აკი თავად ჰიმნოგრაფები მას „დიდებისმეტყველებას“ უწოდებენ. ამავდროულად, საგალობელი მდიდარი ინფორმაციის შემცველი წყაროა თავისი სახისმეტყველე-

ბით, მხატვრული სემანტიკით, ბიბლიური მინიშნებებით. როგორც ავტორი დასძენს, „იგი მხოლოდ „საქვეყნო სათხოვარით“ ლოკალიზებული არ არის დროსა და სივრცეში, არამედ საიდუმლო ცოდნის „მოსიბრძნოების“ საუკეთესო ნიმუშია.

წიგნის რეცენზიაში ვკითხულობთ: „რასაკვირველია, აგიოგრაფიაც, ჰიმნოგრაფიაც, ქრისტიანული ტაძარი და ფრესკაც, უპირველეს ყოვლისა, აღქმულ უნდა იქნას ოდენ რელიგიური ინტერესით, მაგრამ ამან არ უნდა გამორიცხოს, რომ გვინდა თუ არა, ამას თან მოჰყვება ესთეტიკა, მხატვრულობა. ეს მრავალმხრივაა წარმოჩენილი ნაშრომში, რაც მის სააზროვნო ღირსებებს ნათელყოფს. იგი საინტერესოა თავისი თემითაც და შესრულებითაც“ (რ. სირაძე).

„დიდებისმეტყველების“ კვლევა, ისევე როგორც ნებისმიერი თეოლოგიური საკითხებისა, ღვთისმეტყველებაში ღრმა განსწავლულების გვერდით, უდიდეს სულიერებასა და შინაგან კულტურას საჭიროებს. ამგვარი მეცნიერის ნაფიქრალ-ნაღვანი გახლავთ „XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია“, რომელიც წარმოაჩენს ჰიმნოგრაფიის ესთეტიკურ ღირებულებას, განგვაცდევინებს და გვატკბობს (გვამაღლებს) მისი უპირველესი და უმთავრესი არსით – მისტიკური შინაარსით. ავტორის ზოგადი პოზიცია და კონკრეტული საკვლევი მეთოდი საყურადღებო უნდა იყოს მომავალშიც სასულიერო მწერლობის მკვლევართათვის (მით უფრო, ხშირად გამოვლენილი მაქსიმალიზმის დროს).

წიგნში მოცემულია თითოეული ჰიმნოგრაფიული თხზულების ლიტერატურულ-მხატვრული და რელიგიურ-ფილოსოფიური ანალიზი, ქართულ ქრისტიანულ და დასავლეთის ქრისტიანულ კულტურულ სამყაროსთან მიმართებაში. ამგვარი კვლევა აუცილებელია არა მარტო ქართული ჰიმნოგრაფიის შემეცნებითი ღირებულებისა და მისი სახისმეტყველებითი ასპექტების გამოსავლენად, არამედ რუსთაველის ეპოქისა და ზოგადად ქართული რენესანსული აზროვნების არსის წარმოსაჩენადაც.

ნაშრომის ღირსების გამომხატველია მისი აგებულება და ავტორისეული დახვეწილი მაღალმხატვრული ენა, რომელთანაც ურთულესი თეოლოგიური პრობლემებიც კი საოცრად ნათლად არის წარმოდგენილი (საკვლევი თემისადმი მოკრძალებული დამოკიდებულება და მისი ღრმა ცოდნა თავისთავად იგულისხმება – ლ. რ.) ავტორისეული პოზიცია მკითხველსაც „გადაედება“ და ყოველი

საგალობლის სახისმეტყველებითი ანალიზის გაცნობისას უპირველესად მის მისტიკურ შინაარსს შევიგრძნობთ და მერე მასში გამოვლენილ ეპოქისეულ აზროვნებასა და კონკრეტული ჰიმნოგრაფის მხატვრულ აზროვნებას. ამიტომ არის „დიდებისმეტყველება“ ზედროული. მართალია, ყოველი საგალობელი კონკრეტულ ისტორიულ გარემოში იწერება, მაგრამ იგი იქმნება ადამიანისათვის – ღვთის სახისა და ხატისათვის (უფრო ზუსტად, რათა ყოველმა ადამიანმა შეიძლოს დაკარგული ღვთის სახისა და ხატის დაბრუნება, ჭეშმარიტების წვდომა და ღვთაებრივი სათნოების შეცნობა-შეგრძნობა). ნიგნის შესავალშივეა გაცხადებული ჰიმნოგრაფიის არსი კონკრეტულ ეპოქაში და ჟამით ჟამამდე: „ქრისტიანულ ტაძარში მყოფი ადამიანი ყოველდღიურად ისმენდა ამა თუ იმ დღესასწაულთან დაკავშირებით შექმნილ მაღალმხატვრული სახეებითა და სიმბოლოებით დატვირთულ, განსხვავებული განწყობილების საგალობელს. ლიტერატურული ღვთისმსახურების ელემენტები – ლოცვა და გალობა მას სიმშვიდის განწყობილებას უქმნიდა, ხოლო ვედრებით წარმოთქმული საგალობლით იგი მომავალი ხსნის იმედს ეძიებდა... ჰიმნოგრაფია იყო ზნეობრივი აღზრდის საფუძველი, ადამიანის თვითშემეცნების გამღვიძებელი, რაც მის გონებას მარადიულ ღირებულებათა მოპოვებისაკენ წარმართავდა, იგი იყო აგრეთვე ამაღლებულისა და ესთეტიკური ტკბობის წყარო, რაც უადვილებდა სინამდვილესთან შეგუებას. ჰიმნოგრაფია ადამიანში ბადებს სიდიადის, ამაღლებულობის განცდას, სიმშვიდის, სინმინდის, ლოცვის განწყობილებას, რაც მსმენელისა თუ მკითხველის გულისყურს იდეალურის შესაცნობად წარმართავს“ (გვ. 7).

ჩვენს დიდ ჰიმნოგრაფთა საგალობლები ოდენ უფლის, ღვთისმშობლის, ანდა წმინდანთადმი აღვლენილი, ეგზალტირებული ღაღადისი როდი იყო. მასში მოიაზრებოდა არა მხოლოდ ფილოსოფიურ-თეოლოგიური აზროვნება, არამედ ეროვნული ცნობიერებაც, გამოხატული პოეზიითა და მუსიკით. ნესტან სულავა ამგვარი „ერთიანობის ჰარომონით“ განიხილავს თამარ მეფის, იოანე ანჩელის, იოანე შავთელის, არსენ ბულმაისიმიძის, საბა სვინგელოზის საგალობლებს, რომლებშიც განსაკუთრებით არის წარმოჩენილი ქართველთა ეროვნული ცნობიერება, მისი „საზეპუროდ“ აღქმა და მესიანისტური იდეა, ამავე რიგის მოვლენად მიიჩნევენ მკვლევარი აბუსერისძე ტბელის მიერ წმინდა გიორგის ახალ სასწაულთა აღწერასაც.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ნესტან სულავას გამოკვლევა შიო მღვიმელისადმი მიძღვნილი დემეტრე მეფის იამბიკოსი „ცასა ბენჯთა ეკიდა, ვნახე კაცი“, რომელიც ენიგმატური პოეზიის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია. იამბიკო სამყაროში მიმდინარე მოვლენებს, მის კანონზომიერებას შებრუნებულად წარმოსახავს. ჭეშმარიტების შეცნობის ამ თავისებურ საშუალებაზე (ხერხზე) ჯერ კიდევ არისტოტელე საუბრობდა „პოეტიკას“ და „რიტორიკაში“. ასახვის ამ ფორმამ „სხვადასხვა დროს იჩინა თავი როგორც ქართულ, ისე უცხოურ ლიტერატურასა და ფოლკლორში“ (გვ. 44), – წერს ავტორი და მოჰყავს მეტად საინტერესო პოეტური ნიმუშები ქართული სინამდვილიდან. პრობლემასთან დაკავშირებით საუბარი შორს წაგვიყვანს, იგი უამრავ საფიქრალს აღძრავს, ჩვენ მხოლოდ დავსძენთ, რომ ქართული ენიგმატური პოეზიის მონოგრაფიული შესწავლა ახლო მომავლის საქმეა.

„კეცზე“ დატვიფრული მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის საქართველოში ჩამობრძანება განსაკუთრებულ მოვლენად აღიქმებოდა იმთავითვე და ბუნებრივია, რომ ნესტან სულავას მონოგრაფიაშიც უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს მასთან დაკავშირებულ პრობლემათა კვლევას. მკვლევარი აუცილებლად მიიჩნევს იოანე ანჩელის, არსენ ბულმაისიმისძის, საბა სვინგელოზისა და თამარის საგალობელთა კვლევას ხელოვნებათმცოდნეობითი თვალსაზრისითაც: „ჰიმნოგრაფიასა და ქრისტიანულ ფერწერას ბევრი რამ აერთიანებთ, ორივე ასახავს ბიბლიურ-ევანგელურ მოტივებს სტატიკაში. ის, რაც აისახება საგალობლებში სიტყვით, ხატებსა და ფრესკებზე გამოისახება ფერებში“ (249).

ჰიმნოგრაფია შინაგანად გულისხმობს პოეზიისა და მუსიკის ჰარმონიას, რადგან, ლიტერატურის სხვა ჟანრთაგან განსხვავებით, აქ სიტყვა და მელოდია ადამიანის სულიერ სამყაროს გამოხატავენ. „ტაძარში ლოგოსისა და მელოსის ერთად გამოვლენა საკრალიზებულ სივრცეს ქმნის, რაც მშვენიერისა და ამალღებულის, უსაზღვრო სიმშვიდისა და ღმერთის სასოების განწყობილებას ბადებს“ (გვ. 10).

ჰიმნოგრაფიული ტექსტი ბოლომდე ვერ იქნება შესწავლილი, თუ თეოლოგიურ-ლიტერატურული კვლევის პარალელურად არ მოხერხდა მისი მუსიკალური რაობის განსაზღვრა, რაც, სამწუხაროდ, ჯერჯერობით მეცნიერულ დონეზე ვერ ხერხდება, ისევე

უდიდეს სირთულეს წარმოადგენს ძველ ხელნაწერებში არსებული ნევმების გაშიფვრა, „ჰმის“ მნიშვნელობის უნივერსალური განსაზღვრებაც სამომავლო საქმეა.

ნესტან სულავას მშვენიერი ნაშრომი უპირველესად ნიმუშია იმისა, თუ როგორ უნდა მოხდეს ჰიმნოგრაფიის კვლევა, იგი მრავალ საკითხს ჰფენს ნათელს და ხშირად ახლებურადაც გაიაზრებს მას; თუმცა თავად ავტორზე უკეთ ვინ იცის, რომ ჰიმნოგრაფია სინკრეტული დარგია, „სამკალი ფრიად არს“, „რამეთუ მცირედ-რაჲმე ვიცით“ და გვაიძულებს ფილოლოგებს, ფილოსოფოსებს, თეოლოგებს, ხელოვნებათმცოდნეებს (განსაკუთრებით მუსიკათმცოდნეთ) უფრო გულისყურით ვიკითხოთ და ვიკვლიოთ დიდ ჰიმნოგრაფთა საგალობლები სულით განწმენდილებმა და გონებით თვალხილულებმა.

დაბოლოს, შეუძლებელია სიტყვა არ დაგცდეს ნაშრომის გარეგნულ მხარეზე. უამთა სიავისაგან გაცრეცილი ფრესკებიდან გადმოსულ დიდ მეფე-ჰიმნოგრაფთა სახეები, – ასე ამაყად რომ უსწორებენ მზერას წარსულს, აწმყოსა და მომავალს, – თითქოს თავადაც გვეხმარებიან მათი ნაფიქრის ამოკითხვა-გააზრებაში. იცვლებიან მავედრებელნი და მგალობელნი, „დიდებისმეტყველება“ და სავედრებელი კი უცვლელია...

**მნივნობართა ასოციაცია:
ვაჰტაზი, მოვლენაზი, ღონისძიებაზი...**

2003 წელს საქართველოს მნივნობართა ასოციაციის რესპუბლიკურმა გამგეობამ გამართა შემდეგი ღონისძიებები:

11 თებერვალი

მოენყო წარდგენა ავტორთა ჯგუფის მიერ გამოცემული წიგნისა „დევი სტურუა“.

3 აპრილი

მოენყო წარდგენა აკად. გურამ თევზაძის წიგნისა – „XX საუკუნის ფილოსოფიის ისტორია“.

12 აპრილი

თბილისის ი. გოგებაშვილის სახელობის პედაგოგიურ მეცნიერებათა ეროვნულ ინსტიტუტში ერთობლივად ჩატარდა კონსტანტინე ტოტოჩავას წიგნის „იაკობ გოგებაშვილის პოლიტიკური შეხედულებების“ განხილვა.

16 აპრილი

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტთან ერთობლივად ჩატარდა თამაზ ჯოლოგუას წიგნის „დიმიტრი ყიფიანი – 1830-1860 წ. წ.“ განხილვა.

21 მაისი

მოენყო წარდგენა პროფ. თეიმურაზ ფანჯიკიძის წიგნისა „რელიგიური პროცესები საქართველოში XX და XXI საუკუნეთა მიჯნაზე“.

11 ივნისი

მოენყო წარდგენა პროფ. გიორგი ციციშვილის წიგნისა „სიმართლე 1921-23 წლების ეროვნული მოძრაობისა და მიხეილ ჯავახიშვილის პოლიტიკური ცხოვრების შესახებ“.

2 ივლისი

თბილისის მასწავლებელთა დახელოვნებისა და განათლების სისტემის მეთოდური უზრუნველყოფის ინსტიტუტთან ერთობლივად შედგა მიმოზა სოსელიას წიგნის „ლიტერატურის სწავლებისას მოსწავლეთა შემეცნებითი აქტივობის განვითარების“ განხილვა.

10 ივლისი

მოენყო მნიგნობართა ასოციაციის მიერ ნოდარ დუმბაძის დაბადების 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი მწერლის ნაწარმოებთა მინიატურული წიგნის – „მოთხრობები, ლექსები, ლიტერატურული ჩანახატები, დაუმთავრებელი რომანი“ – წარდგენა.

26 სექტემბერი

მოენყო განხილვა ციალა არდაშელიას წიგნებისა: „განგების რკალი“ და „უძლური ჭირისუფალი“.

9 ოქტომბერი

საქართველოს მნიგნობართა ასოციაციის რესპუბლიკურმა გამგეობამ სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსთან, საქართველოს განათლების სამინისტროსა და თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან ერთობლივად შექმნა რელიგიის ისტორიისა და კულტურის პედაგოგთა კლუბი.

13 ოქტომბერი

მოენყო წარდგენა ლია მელიქიშვილის რედაქციით გამოცემული მისი და ავტორთა ჯგუფის შედგენილი კრებულისა „პანკისის კრიზისი“.

20 ოქტომბერი

შეჯამდა საქართველოს განათლების სამინისტროსთან, რესპუბლიკის საბიბლიოთეკო ასოციაციისა და ი. გოგებაშვილის სახელობის პედაგოგთა კავშირთან ერთობლივად ჩატარებული საქართველოს სასკოლო ბიბლიოთეკების რესპუბლიკური დათვალიერება-კონკურსის შედეგები.

შეადგინა ლეილა ბარაბაძემ

შინაარსი

ბრიგოლ ორბელიანი - 200	
იუზა ევზენიკა , ზეგარდმო მადლით ცხებული	3
წიგნი და ცხოვრება	
მადეა გიორგიშვილი , ანა კალანდაძის ბიბლიური ციკლის ზოგიერთი ასპექტი	21
დრო და ადამიანები	
ნოდარ ტაბიკა , ზაქარია ჭიჭინაძე - ქართული ჟურნალისტიკის მკვლევარი	29
მიხეილ ქავთარია , ექვთიმე თაყაიშვილის არქეოგრაფიული მოღვაწეობა	42
ბიბლიოთეკები და ბიბლიოფილები	
მაია ახვლედიანი , ქუთაისის გიმნაზია - საბიბლიოთეკო საქმის სათავეებთან	63
გორის დარჩია , ფრიადი სამკალი	75
გურამ ახალაია , ბიბლიოფილობა ჩემთვის თვითმიზანი არ ყოფილა (ესაუბრა დარეჯან კაციტაძე)	93
წარსულის ფურცლები	
ია განჩილაძე , იოსებ სამებელი	101
სალომე ყუბანეიშვილი , დიმიტრი ყიფიანი აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში	107
ლიანა ფარაძე , ქართველიშვილისეული „ვეფხისტყაოსანი“ და მისი რედაქტორი ივანე მაჩაბელი	114
ძიებანი	
ზურაბ ჭუმბურიკა , ერთი წიგნის თავგადასავალი	122
გივი მიქაძე , ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი	131
ყალბით და ფუნჯით	
მარიამ განჩილაძე , ბენო გორდეზიანი - ქართული სტამბური შრიფტის დიდოსტატი	139
ჩვენი იუბილარები	
ლალი ავალიანი , ქართული მწერლობის სინდისი (ალ. აბაშელი - 120)	151

ჩვენი პუბლიკაცია

ბრიგოლ ფარაქი , ქართული ხელნაწერების შესახებ ავსტრიაში	160
მსოფლიოს მერიდიანაზეა	
ზურაბ კიკნაძე , თიხის წიგნები	183
ფრანჩესკო პეტრარკა – 700	
მოუსვენარი და მშფოთავი სული (მომზადა დარეჯან კიკოლიაშვილმა)	196
ფრანჩესკო პეტრარკა , სონეტები (იტალიურიდან თარგმნა ჯემალ აჯიაშვილმა)	209
წიგნი... წიგნი... წიგნი...	
იოსებ გოგორიშვილი , წარსულის გახსენება და გაფრთხილება	212
ლალი რუსაძე , ახალი ჰიმნოლოგიური მონოგრაფია	220
ქრონიკა	
მნივნობართა ასოციაცია: ფაქტები, მოვლენები, ლონისძიებები (მომზადა ლეილა ბარაბაძემ)	226

მნივნობარი

04

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
მნივნობართა ასოციაცია
თბილისი, რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 93-29-12; 93-31-79

საგამომცემლო განყოფილების გამგე შოთა კობიაშვილი
რედაქტორი დარეჯან კაციტაძე
კორექტორი რუსუდან ბულისკერია

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 12.07.2004 წ.
ფორმატი 60X84 1/16

MTSIGNOBARI

'04

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year, which tells us on books and book's authors, libraries and bibliophiles, researches in the world of books, old books and on bibliophiles of different countries and sides.

Editor-in-chief: **NODAR TABIDZE**

Painter: **ANZOR TODRIA**

Ilia Chavchavadze
Georgian Association
Of Book-Lovers

Tbilisi-2004

გზულნიღვტჟი

ცხ

აინყო და დაკაბადონდა „კოლორ პრინტჟი“
ტექსტი აანყო ნათია კუპრაშვილმა
დააკაბადონა გია ჩხაიძემ

დაიბეჭდა შპს „ზავორიტჟი“

2002

2005

70C2009

2005

19.11.01